

દ્વયાશ્રયનો સાર.

પ્રથમ સર્ગમાં સ્પાદાદની સ્તુતિ ભોગુન્ ચૈલુત્ય વંશતુ' મંગલ હુંગી, શ્રી હેમાચાર્ય ગ્રંથનો પ્રારંભ કરેછે, ટીકાકાર ચૈલુત્ય શબ્દનો અર્થ કરેછે તે બાણવા જેવો છે. ચુલુક એટલે જોખવો; અર્થાત્ સંધ્યાવંદન કરતી વખતે સૂર્યને અર્ધ આપવાના જોખલામાંથી જે વીર પેદા થયો તે, ચુલુત્ય, ન તેના વંશ તે ચૈલુત્ય. એ કથા વિસ્તારથી, વિક્રમાંકદવચરિતને આરંભે છે. આગળ સોળમા સર્ગમાં પરમાર શબ્દ ઉપર ટીકા કરતાં ટીકાકાર લખેછે કે વિશ્વામિત્રની સાથે વશિષ્ઠને જ્યારે કામદુધા સંગ ધીલકાઇ થઇ ત્યારે વગિઠે ચુક કરવા માટે પર એટલે શત્રુને હાણનારો. જે ચોક્કે પેદા કર્યો હતો તે પરમાર. એ પરમાર વંશમાંજ ચૈલુત્ય વંશ મમળય છે, ને પ્રાચીન પરંપરાએ જોતાં, એક ઠેકાણે એરિસજએ કહેલાં વાક્યોને આધારે એ વંશતુ' મૂલ સોમવશ પણ મમળયછે. ચૈલુત્ય વંશનો આદિ પુરુષ ભારદ્વાજ હશે એમ પણ છઠા સર્ગના સાતમા શ્લોક ઉપરની ટીકાથી મમળયછે.

આ આખો સર્ગ આણહિલ્લપુર, જે ચૈલુત્યોની રાજધાનિ હતું, તેના વર્ણનથી, ને છેવટ, ચૈલુત્ય, અથવા જેનો અપભ્રંશ સોલંકી થયોછે, તેના પ્રથમ પુરુષ મૂવરાજના વર્ણનથી, ભરેલોછે. આણહિલ્લપુરની ઉત્પત્તિ વિષે જે દંતકથા આપેછે તેજ ટીકાકારે આપેલીછે. પનરાજ નગર વસાવવાને શોધ કરતો હતો, તેવામાં એક આણહિલ્લ નામના આહીરે એક ઠેકાણે કૂતરા ઉપર સીઆળને ધસી આવતાં જોઇ તે જમિ નગર સ્થાપના માટે ચોખ્ખ કહી, ને પોતાના

અપ્યુ છે કે ગ્રાહરિપુ શબ્દ ગ્રાહ એટલે મગર અથવા માછલી
તો રિપુ એટલે શત્રુ તે એ શબ્દનો બની, મગર કે મહામરુ
દેવનો વાચક હોઈ, મોરકના ગણસત્તું તો માન ઉપનામજ હશે.

હાવાનો મંભવ નથી એમ ન કહેવાય. પણ જે દયાશ્રયને
મારે આગુ લખનામા આવ્યું છે તે દયાશ્રયમાં તો ગ્રાહરિપુ એ
તો આવે અર્થ કરેલો નથી, માત્ર એક ઠેકાણે ગ્રાહરિપુને એવી
મા, શબ્દસ્તોત્રદારા, આપેલી છે. સ્વપ્ન આવ્યા પછી મૃતરાજ
હોય, સધ્યા વંદનાદિ કર્મ પરવાયો અને દરગામ્મા ગયો ત્યાં તેણે
પોતાના મત્રી જ પાક અને જેટુલને જોલાવ્યા, તેમને એણે સ્વપ્નનાં
હકીકત કહી, અને કહ્યું કે ગ્રાહરિપુને ગેંગ વધાર્યો છે, છતાં એ
એવા કુયોગમાં જન્મેને જાણાવે કે એને હાથે અતિ દુષ્ટ કર્મો થવા
લાગ્યાં છે, જેના અટકાવ કરવા, એને હાર્થે એ મારી દુરજ થઈ
પડેલી છે. જેટુલ મત્રીએ ગ્રાહરિપુનાં બધાં દુષ્ટ કર્મો ગણાવ્યાં,
જનનાં બ્રાહ્મણો વગેરેને, તથા પોતાના રાજ્યના નયિઓને, એ
ખીડતો, મારી નાખતો, તથા તેમની સ્ત્રીઓને બવાત્કારે હરિ જઇ
રાહીએ જનાવતો, તે બધું કહ્યું, અને અને હણવાની આવશ્યકતા
બતાવી, સેનાપતિને મોકલવા વિનંતિ કરી. એ પછી જ બધાં મંત્રીએ
તે વાતને અનુમોદન આપ્યું, અને વિશેષમા કહ્યું કે એને પર્યંત
વગેરે દુર્ગતી સહાય છે, સત્યદ્રની ખાઇ છે, અને ઘણાક ખડીઆ
રાજાની મદદ છે, તેમ કંઈનો મહા પરાક્રમી લક્ષરાજ એના માના
જણ્યા બાદ જોયો છે, એટલે આપે એની સામા જાતેજ ચઢવું વ-
ધારે ચોગ્ય છે. આ ઉપરથી રાજા મૂછે તો દઇ ઉભો થયો, અને સેના
જાગ્રત કરી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

ત્રીજા સર્ગમાં સરદ્ નવતુ વર્ણન કરી, તે નવતુની, ચઢાઈ
પીછે, તૈયારી થવા પછી રાજા સભા

નામથી ત્યાં નગર સ્થપાવરાવ્યું. પણ ખરી વાત એવી જણાય છે કે જ્યાં ગાયો રહી હોય તે સ્થાન પુર સ્થાપના માટે ચોખ્ખા ગણવાનો સંમતાય છે, તેથી આહીર જ્યાં રહેતો હશે, ત્યાં પુર સ્થાપ્યું હશે, તેને માટેજ તેનું નામ પણ પુરનું માંગલિકપણું જણાવવા, તે પુરને આપ્યું હશે. આ સંમતાય વિષે હેમાચાર્ય પોતે તથા ટીકાકાર આગ-
—જી-સચના કરે છે.

આહિલણપુર સુંદર અને વિપુલ લક્ષ્મીનું કામ હતું, તથા ઉત્ત-
મ વિદ્યાનો નિવાસ હતું. ત્યાં યજ્ઞ યાગ આદિ ક્રિયાઓ પ્રબલ
આણતી, અને વેદાધ્યન બેસું છ એ શાસ્ત્ર તથા જૈન મતનું પણ અ-
ધ્યયન ચાલતું. ત્યાં દેવાલયો બેગાં પાર્શ્વનાથાદિનાં પણ ચૈત્ય હતાં.
ત્યાંના લોક વિદ્યાસી અને સ્ત્રીઓ ચતુર હતી. એ પુરમાં ઘાલુક્ય
વંશનો પ્રથમ પુરુષ મૂલરાજ રાજા હતો. એના પિતાનું નામ રાજા
એના કાકા બીજ અને દડક તથા એની માતા ચાંડાલદેવી એવું
ટીકાકાર જણાવે છે. હેમાચાર્ય તો તેને બહુ હિદાર, વિદ્વાન, સાંખ્યાદિ
શાસ્ત્ર જાણનાર, ધર્મનિષ્ઠ, રાજશૃણુ સંપન્ન, પરાક્રમી, રાત્રને છત-
નાર, વગેરે ઉત્તમ ગુણોવાળો જણાવે છે, જોકે દ્વાર્જસ સાહેબનું મત
એવું જણાવું નથી તો પણ એના ઇતિહાસ ઉપરથી એ વાત ખાટી
માનવાનું કારણ મળતું નથી. એના સમયમાં લોક બહુ સુખી હતા,
અને રાજા મજાની મીતિ સારી હતી.

બીજા સર્ગમાં એવી વાત છે કે મૂલરાજને એક વખત શંકરે
પાછલી રાતે સ્વપ્ન આપ્યું કે તે ઘણું બધું અપ્પરહાર કર્યું છે,
હરે કાંઈક દેવ કાર્ય પણ સંભાર. સોરઠના ગ્રાહરિપુ જાગાડાએ ને
મારી નાખી બહુ પીડે છે ને તેથી મળ્યાગ તાર્ય સહેને અગત્ય થઈ
પડ્યું છે, માટે તેને તું માર, એમાં તારો પિત્રય થશે. ગ્રાહરિપુ એ
નામને ઘણાક લખનારા ગ્રહરિપુ એમ લખે છે, ને દ્વાર્જસ સાહેબે એક

ઠેકાણે લખ્યું છે કે ગ્રાહરિપુ શબ્દ ગ્રાહ એટલે મગર અથવા માછલી, અને તેના નિપુ એટલે શત્રુ તે બે શબ્દનો બની, મગર કે મહામરુ એ અર્થનો વાચક હોઈ, સોરઠના ગણસત્રુ તો માત્ર ઉપનામજ હશે. આમ ટોવાનો સભવ નથી એમ ન કહેવાય, પણ જે દયાશ્રયને આધારે આવું લખવામાં આવ્યું છે તે દયાશ્રયમાં તો ગ્રાહરિપુ એ શબ્દનો આવો અર્થ કરેલો નથી, માત્ર એક ઠેકાણે ગ્રાહરિપુને એવી ઉપમા, શબ્દસંલેપદારા, આપેલી છે સ્વપ્ન આવ્યા પછી મૂવરાજ હોયો, સધ્યા વંદનાદિ કર્મ પરવાર્યો અને દરગામ્મા મંચો ત્યાં તેણે પોતાના મત્રી જ બાક અને નેહુલને બોલાવ્યા, તેમને એણે સ્વપ્નની હકીકત કહી, અને કહ્યું કે ગ્રાહરિપુને મેં જ વધાર્યો છે, છતાં એ એવા કુયોગમાં જન્મેનો જણાય છે કે એને હાથે અતિ દુષ્ટ કર્મો થવા લાગ્યા છે, જેનો અટકાવ કરવા, એને હાણવો એ મારી ફરજ થઈ પડેલી છે નેહુલ મત્રીએ ગ્રાહરિપુના બધાં દુષ્ટ કર્મો ગણાવ્યા, જાત્રાલુ પ્રાક્ષણો વગેરેને, તથા પોતાના રાજ્યના સુબિચાને, એ ખીડતો, મારી નાખતો, તથા તેમની સ્ત્રીઓને બચાવકારે હરિ જઈ રાહીઓ બનાવતો, તે બધું કહ્યું, અને એને હાણવાની આવશ્યકતા બતાવી, સેનાપતિને મોકલ્યા વિનંતિ કરી. એ પછી જ બાક મત્રીએ તે વાતને અનુમોદન આપ્યું, અને વિશેષમાં કહ્યું કે એને પર્વત વગેરે દુર્ગની સહાય છે, સમુદ્રની ખાઈ છે, અને ઘણાંક ખડીઆ રાજની મદદ છે, તેમ કર્મનો મહા પરાક્રમી લક્ષરજ એના માના જણ્યા ભાઈ જેવો છે, એટલે આપે એની સામા જતોજ ચઢવું વધારે યોગ્ય છે. આ ઉપરથી રાજ મૂંઝે તા દઈ ઉભો થયો, અને સેના સજ્જ કરી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યે.

ત્રીજા સર્ગમાં ચરદ્ નાતુનું વર્ણન કરી, તે નાતુની, ચઢાઈ કરવા માટેની યોગ્યતા બતાવી છે. તૈયારી થયા પછી રાજ સભા

વાના રાજ્યે એને લૂટી લીધો, તેથી એણે પાછા આવી, વદ્ધભને આજ્ઞા કરી કે માળવા ઉપર ચઢાઇ કરો. વદ્ધભે તેમ કર્યું, પણ તેને માર્ગમાં કાંઇક અસાધ્ય વ્યાધિ (રીતળા) થયો જેથી તે મરી ગયો, ને એની સેનાને, એના કહેવાથી એનું મરણ છૂપાવી, સેનાપતિ પાછી લાવ્યો. વદ્ધભરાજ જાતી હતો તેથી તેનું માત બહુ સાદું થયું. પછી દુર્લભરાજને રાજ્યે સ્થાપી આમુંડ શુક્લતીર્થમાં જઇને સ્થો. દુર્લભરાજે રાજ્ય સારી રીતે ચલાવવા માંડ્યું. એ જૈનધર્મને પણ માનતો હોય એવો સંભવ છે, કેમકે હેમાચાર્ય લખે છે કે એણે એકાંતવાદ ઝોટો કરાવી, અનેકાંતવાદ એટલે જૈન સ્વાદ્વાદ સ્વીકાર્યો. એવામાં મારવાડના રાજા મહેન્દ્રે પોતાની બહેન દુર્લભદેવીના સ્વયં-વરમાં એને લેડ્યો, તેથી પોતાના ભાઈ નાગરાજ સહિત, સેના લઇ, ગયો. ક્યારેક સાહેબ લખે છે કે દુર્લભરાજે પોતાની બહેનને સ્વયંવર રચ્યો એ વાતને દ્વાયાશ્રયને ટેકો મળી શકતો નથી. અંગરાજ કારી-રાજ, અવંતીરા, એહિરાજ, કુરુરાજ, હણુવિપ, મથુરેસ, વિંધ્યદેસા-ધિપ, અંધ્રરાજ, સર્પને તથા દુર્લભદેવી, શ્રી અને સરસ્વતીનો જેનામાં લેશ પણ વિરોધ નથી એવા દુર્લભરાજને વરી. મહેન્દ્રે પોતાની નહાની બહેન નાગરાજને પરણાવી. પાછા આવતાં રસ્તામાં ઉપર કહેલા રાજ્યો સાથે યુધ્ધ થયું, તેમાં તેમને એણે હરાવ્યા, ને એમ વિજય વાન થઇ અણહિલ્લપુર આવ્યો.

આઠમા સર્ગમાં ભીમના પરાક્રમની કથા છે. નાગરાજને સાક્ષાત્ ભીમ જેવો, ભીમ નામે પુત્ર થયો. જ્યોતિષોગ્યે તેને મહા પરાક્રમી તથા પૃથ્વીને છતનાર નિપ્રજુ અને કુરાલ જાણાવ્યો હતો. દુર્લભરાજે, આત્મસાધન કરવા સાદ્, ભીમને રાજ્યે આપવા માંડ્યું. પણ ભીમે સાદ્ ના પાડી, અને પિતા છતાં મને સા માટે રાજ્ય આપો,

એમ કહ્યું. નાગરાજે રાજ લેવાની ના કહી, અને બન્ને ભાઇએ થઇને ભીમને ગાદીએ બેસાડ્યો. ભીમના કરપથી આજો દશ વશ થઇ ગયો, રાત્રી શાન્ત થઇ ગયા, ને છેક યમુનાતટ અને મગધ દશસુધી પણ એની આજ્ઞા ફરવા લાગી રાજ્યમાં નીતિ પણ ઉત્તમ મવર્તી, અને પરદારગમન સુધાંત ને પણ ભાગે ભારે શિક્ષા કરી બંધ પાડી દીધું. એક દિવસ ભીમના ચારેએ આવીને કહ્યું કે સર્વ દશ તમારે વશ છે, રાજ્યો તમારે માટે હાર ગુંથી તૈયાર કરેછે, તમારા સ્તવન કીર્તન કરા વેછે, પણ સિંધુરાજ અને ચેદિરાજ તમારા પૂરા શત્રુ છે. તેમણે તમને મારવાની યોજનાઓ કરીછે, તમારા શત્રુઓ ને પોતાની પક્ષમાં લીધાછે, ને મહોદી સેના ભેગી કરી છે. તેમની નીતિ બહુ ખોટી છે, તેમની વૃત્તિ નીચ છે, ને તે ઘણા બળવાળા, તથા મહા ગર્વિષ્ઠ છે. શિવશાસ્ત્રના રાજાને સિંધુરાજે હરાવી પોતાનો ક્યોછે, ને મરુચંડીશ સાથે તેણે સંપ ક્યોછે ચીન, બર્મર, તેજ, એ આદિ પણ એને વશ છે. ભીમદેવ આ વાત સંહન કરી શક્યો નહિ, તુરત મંત્રી સાથે સલાહ કરી, સેના લઇને નીકળ્યો, ને સમુદ્ર જેવા પથનદ આગળ આવીને અટક્યો. તેના ઉપર પુત્ર બધાવી, પાર ગયો, અને સિંધુરાજ સાથે ઘંઘ યુધ્ધ કરી, તેને કંદ કરી, પાછો ફર્યો.

નવમા સર્ગનો આરંભ ભીમદેવના ચેદિરાજ તરફના પ્રયાણથી થાયછે. ચેદિરાજે ભીમને આવનો સાંભળ્યો કે એને ચિંતા થઇ, ને એણે એની સાથે સધિ રાખવામાંજ લાલ છે એમ મત્રીઓની સલાહ કરી નિશ્ચય કર્યો. એટલામાં તો ભીમના એક દૂત, દામોદર, થોડીક સેના લઇ આવી પહોંચ્યો, તેને આવકાર આપી સલામમાં તેડ્યો. તેણે, ક્ષાંભ મ સાદેજ લખેછે તેમ પોતાના સ્વામીની નહિ, પણ ચેદિરાજની સમૃદ્ધિ, તથા ધર્મિષ્ઠતાની, સ્તુતિ કરી, અને પૂછ્યું કે તમે અમારા મિત્ર છો કે શત્રુ છો, કેમકે ઉભયથા પણ અમને હર્ષ

આપનાર છે, એમ મારા સ્વામીએ પૂછાવ્યું છે. ચેદિરાજ કહ્યું હતું
 કે એવા પ્રતાપી રાજાના અંગે મિત્રજ હોએ, ને અમારે એમનો
 સત્કાર કરવા સામા જવું જોઈએ, પણ આ દશના રાજાએ નર્મ-
 દા ઓગાંગવી નહિ એવો અંમદાય છે તેથી તમેજ હાથી ઘોડા
 ગુપ્ત, તથા બોજની મુવર્ણમંડપિકા લઇ એમની પાસે જાઓ
 અને અમારી મેત્રીની ખાતરી કરો. દૂત પાછો ગયો અને ભીમના
 મંત્રીઓએ તેણે કરેલા સંધિના સ્વીકાર કર્યો. પછી ભીમદેવ સ્વપુ-
 રમાં આવ્યો, ત્યાં એને એક પછી એક દોમરાજ અને કર્ણુએ નામે
 બે પુત્ર થયા. ઘોડે દિવસે દોમરાજને પણ દેવમસાદ નામે પુત્ર થયો.
 ભીમે વૃધ્ધ થયાથી, આત્મસાધન કરવા માટે, દોમરાજને રાજ્ય
 આપવા માંડ્યું, પણ તે તેણે ન સ્વીકાર્યું, તેથી રાજ્ય કર્ણુને
 આપી ભીમ વિરક્ત થયો, પણ ઘોડા સમયમાં મરી ગયો. દો-
 મરાજ પણ મંકુકેશ્વર માં જઇ વાનપ્રસ્થ થઇ રહ્યો, ને તેની
 સેવામાં દેવમસાદ રહેતો હતો, તેથી તેને મંકુકેશ્વર પાસેનું દધિ
 સ્થળી (દેયળી) ગામ કહ્યું આપ્યું. આ બનાવ બન્યા પછીથી
 કર્ણુની પાસે એક ચિત્રકાર આવ્યો. તેણે દક્ષિણમાં ચંદ્રપુરના જય-
 કુશીની પુત્રી મયાશુદ્ધા, જેને મીનગદવી કહેછે, તેનું ચિત્ર દખાડી,
 કહ્યુંકે હે રાજા ! તમારું ચિત્ર દોઢએ બતાવ્યાથી એ કન્યા તમનેજ
 વરી ચૂકી છે, ને બહુ પીડાય છે, માટે તેનું ચિત્ર હું આપની પાસે લાવી
 કૃતાર્થ થયોછું. રાજા તેના રૂપથી બહુ પ્રસન્ન થયો, ને મેમમાં પડી
 પીડાવા લાગ્યો. ચિત્રકારને દાન સત્કારાદિથી વિદાય કર્યો. પછી જ-
 યકેશીના માતૃસો કર્ણુના દરબારમાં હાથી ઘોડા રત્ન આદિની બેઠ
 લઇ આવ્યાં ને કહેવા લાગ્યાં કે અમારા સ્વામીએ આપને એક એવી
 બેઠ મોકલી છે કે જે કોઇને આપ આપે નહિ, નિરંતર પારોજ રાખે,
 તેજ આપી સકાય, તેમને રહેવાનું સ્થાન આપી, રાજા રાત્રીએ

તેમની ચર્ચા જોવા ગયો, તો મયણુલ્લાને જોઈ પ્રસન્ન થયો. પછી બીજે દિવસ તેની સાથે તેનું લગ્ન થયું, જેમાં જયકેશીએ બહુ પહેરામણી પણ આપી.

દશમા સર્ગમાં એવી વાત છે કે રાજાને પરણ્યાને ઘણાં વર્ષ થયાં પણ પુત્ર થયો નહિ, તેમ કોઈ સિદ્ધનું વરદાન હશે તે પણ કદ્યું નહિ. ત્યારે તેણે કૃષ્ણાહાર, ઉપવાસ, આદિ મહા કષ્ટ ઉઠાવી શ્રી-લક્ષ્મીની ઉપાસના આરંભી. એની સમાધિ ભંગાવવા અપ્સાઓ, તથા એક વિકરાલ પુરુષ આવ્યાં, પણ તેથી એ ડગ્યો નહિ. છેવટ લક્ષ્મીએ પ્રસન્ન થઈ પ્રત્યક્ષ દર્શન દીધાં, અને વરદાન આપ્યું કે તારી આજ્ઞા સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ સર્વે વર્તશે પણ રાજાએ પુત્રનું વરદાન માગ્યું, લક્ષ્મીએ તે પણ પ્રસન્ન થઈ આપ્યું, અને અંતર્ધાન થઈ ગઈ. પછી રાજા ઘેર આવ્યો. આ ઠેકાણે ફારગસ સાહેબ લખે છે કે મયણુલ્લા કદરૂપી હતી તેથી તેના ઉપર રાજાની પ્રીતિ હતી નહિ, પણ એક નટડી ઉપર હતી, ને પોતાના એક મંત્રીની ચુકિતને લીધેજ નટડીને બદલે મયણુલ્લાને ઋતુદાન આપ્યું, તેથી પુત્ર થયો. આ વાત હેમચંદ્રે જરા પણ આપી નથી, ને તેને બદલે ઉલટું મયણુલ્લાના રૂપની રાજા અને રાણીની પરસ્પર પ્રતિની, ને આ પ્રમાણે પુત્ર મળ્યાની વાત લખેલી છે.

અગીઆરમા સર્ગમાં જયસિંહના જન્મનું જ્ઞાતાન્ત છે. કર્ણે રાજાને મયણુલ્લા સાથે વિહાર કરતાં પુત્ર થયો. એના વિષે, ઘણા પ્રસિધ્ધ અને નિપુણ જોશીઓએ, બહુ ઉજ્જવલ ભવિષ્ય ભાખ્યું. તે રાત્રાસ્રમાં કુશલ થયો, ને તેનું નામ જયસિંહ એવું પાડ્યું. કર્ણે એને રાજ્ય આપી, વિરક્ત દશામાં રહેવાનું કહેવામાંડ્યું, પણ એણે ના કહી. છેવટ, એને રાજ્ય સાંપી, દેવપ્રસાદની સંગાથ રાખ-

વાની આજ્ઞા કરી, પૂર્વજ્ઞેની રીતિએ આશ્રવાની શિક્ષા આપી, કર્ણ મરી ગયો. દેવપ્રસાદ પાણુ પોતાના પુત્ર ત્રિભુવનપાલને, જ્યસિંહને ભાળવો, કર્ણની પાછળ તુરતજ, સરસ્વતીના તટ ઉપર અગ્નિપ્રવેશ કરા સ્વર્ગે ગયો. જ્યસિંહે ત્રિભુવનપાલને પોતાની બાજબર ગણી તેની સારી સંભાળતા કરી.

બારમા સર્ગમાં એવી વાત છે કે, એક દિવસ સિંધુપુરથી આવીને બ્રાહ્મણોએ દુરીઆદ કરી કે તમે જે સ્ત્રવશાલા સરસ્વતી-તીરે બાંધી હતી તેને રાક્ષસોએ વાણસાડી નાખી. એ ઉપરથી રાજા પોતાના પ્રમાદને માટે પ્રસ્થાપાપ કરતો સેના લઇને આવ્યો. રાક્ષસોનો સ્વામી બર્બર અથવા બર્બરક જવાણો કરતા એવા રાક્ષસોની મેના લઇ સમે આવ્યો, અને શિક્ષા તથા વૃક્ષોના વરસાદ વરસાવવા મંડ્યો. એથી લખબીન યદને જ્યસિંહની સેના પાછી હતી. પાણુ મતીદુરે બહુ તીરસ્કાર કર્યાથી, તથા જ્યસિંહે પાંડે કુષ્ઠે નીકળવાથી પાછી બેગી થઇ. બર્બર અને જ્યસિંહ સામસામે થઇ ગયા, તેમાં જ્યસિંહે બર્બરને તરવારથી ઘા ક્યો. પાણુ તરવાર ભાગી ગઇ. હાથે હાથ દાંદ કુષ્ઠ થયું તેમાં જ્યસિંહે બર્બરને બાંધી કેદ કર્યો. બર્બરની સ્ત્રીએ માર્યના કરી કે હવેથી એ દુરાચાર તણ, સારે માર્ગે આવશે નિરંતર તમારે દાસ થઇ રહેશે, એટલે જ્યસિંહે તેને છોડી દઇ તે સ્થાનનો રક્ષક કરાવ્યો.

તેરમા સર્ગની કથાને અનુસારે જોતાં જ્યસિંહ રાત્રીએ નગર-અથવા જોવા દુરતો એન સમજાયછે. એક રાત્રીએ દુરતાં દુરતાં સરસ્વતી પાર ગયો. ત્યાંતો એણે કોઇને એન બોલતાં સંભળ્યું કે હું તમને મૂકી-ને છવનાર નથી, તમે દૂવામાં પડ્યો દો હું પાણુ તમારી પાછળ પડીશ. આ ઉપરથી સિંધુરાજ ત્યાં ગયો, ને ત્યાં ઉભેલા નાગપુત્રને આશ્વાસ-

ન કરી, તેનું દુઃખ કાપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, હકીકત પૂછવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું કે મારું નામ કનકચૂડ છે ને વાસુકી નાગના ઇંદ્ર એવા રત્ન-ચૂડનો હું પુત્ર છું. મારે મારા સહાધ્યાયી દમન જોડે વાદ થયો કે જો એ હેમંતમાં લવલી દેખાડે તો મારે મારી ભાર્યા હારવી. એણે તો, ગમે તે પ્રકારે, તેમ કર્યું, અને હું હાથો, પણ એમાં અમને જાનને બોલાવી નાગજોડે કહ્યું કે તમારામાંથી દમનનો વારો હુલ્લડ પ્રતિ જવાને છે, માટે તેણે જવું. હુલ્લડ નામે એક, વરુણનું વરદાન પામેલો નાગ કાશ્મીરમાં રહેછે, તેણે એકવાર પાતાલને પાણીમાં ડુબાવી નાખવા માંડ્યું, ત્યારે નાગજોડાએ તેની સાથે એવી શરત કરી કે પ્રતિવર્ષે તમારી પૂજા કરવા અત્રથી એક એક નાગ આવશે, ને જો તેમ ન થાય તો તમે ક્ષવે તે કરજો, હુલ્લડે આ વાત કળૂલ રાખી, પણ હવે તેના પ્રતિ જવું એ બહુ વિકટ છે, કેમકે કાશ્મીર હિમવાળો પ્રદેશ છે, તેમાં મરં જાય આટલા માટે અત્ર આ કૂપ છે તેમાંથી ઉપ (?) લઈ જઈ શરીરે લગાડવામાં આવે તો બધી જઈ સાળ સમા આપાય. દમનને જવાનું ઈર્ષ્યું તેથી તેણે મને કહ્યું કે તું જો મને ઉપ લાવી આપે તો હું તને હોડમાંથી મુક્ત કરું. એ ઉપ લેવા હું અત્ર આવ્યો છું, પણ વજ્રમુખી માણીથી ભરેલા આ અંધારા કૂવામાં પડ્યા પછી હું છવું એવી મને આશા નથી. આ મારી પ્રાણમિયા મને તેમ કરવામાં વિઘ્ન કરે છે, ને સાથે આવવા તૈયાર થઈ છે. આ કથા સાંભળી જયસિંહે તેને ધીરજ આપી ઉપ આણી આપ્યો, અને તે નાના કુમારને, બર્બર, જે એકનિષ્ઠાથી ભડિત કરતો હતો, તેની સાથે પાતાલમાં પહોંચાડી દીધો.

ઐદમ સર્ગમાં એવી વાત છે કે એક વખત રાજાને નગર અર્યા-માં યોગિનીઓના મેળાપ થયો. તેમને સર્વ પ્રકારે પરસ્ત કરવાની એ ખંત રાખતો, કેમકે તે પોતાના લોકને કનડતી. જોગણીએ કહ્યું

કે તું અમારી પૂઠે પડ્યો છે તેમાં તારું સારું નહિ થાય, ને કલ્યાણ ધન્યજીતો હોય, તો અવંતિના યશોવર્માને પગે પડ અને તેની પેઠે અર્ચનું બલિદાનથી વપ્ત કર. જયસિંહે પ્રતિજ્ઞા કરી કે તમારાથી થાય તે કરજો, પણ હું તમારા યશોવર્માનોજ પરજન્ય કરીશ. પોતે મહોટી સેના-લઘું આલ્યો. રસ્તામાં ભીલ સેના અને મળી. બધાંએ અવંતિ આગળ યુદ્ધમાં કર્યો, અને અવંતિ અથવા ઉજ્જયિનીના કિલ્લાને તોડવાની તૈયારી આલી. એક દિવસ રાતે રાજા દુરતો દુરતો સિમાના તંટ ઉપર ગયો. ત્યાંતો યોગિનીઓ ભેગી થઇ, પોતાનુંજ એક પૂતણ બનાવી, તેના ઉપર, પોતે હારે એવો પ્રયોગ કરતી હતી. તે દીકું. પછી પોતે છતો થયો, ને યોગિનીઓ સાથે યુદ્ધ કરી, કાલિકા જે બહુ બહુ રૂપ ધરી આવતી હતી, તેને પંચરત કરી. કાલી-એ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું છે કે તું સાક્ષાત્ વિબહુ છે, તું યશોવર્માને છતશે. આ સમાચાર રાત્રીએ સાંભળ્યા એટલે યશોવર્મા ધાનામાનાં ધારામાં નાશી ગયો. પણ અવંતિના કિલ્લો તોડી, તે લીધા પછી, ધારાને પણ જયસિંહે લીધી, ને યશોવર્માને કેદ કર્યો.

પંદરમા સર્ગમાં જયસિંહના રાજ્યની સમાપ્તિ થાય છે. યશો-વર્માનો પરજન્ય કર્યો પછી એણે અનેક રૂપોને વશ કર્યો. પછી એણે ધર્મકૃત્ય કરવા આરંભ્યાં. મથમ એણે કૈદારનો માર્ગ દુરસ્ત કરાવ્યો ને પછી સિંધપુરમાં રુદ્રમહાશય, જેને રુદ્રમાળ કહે છે, તે કરાવ્યું, તથા એક જિનેશ્વર ચેત્ય પણ કરાવ્યું. પછી પગે ચાલીને સોમનાથની યાત્રાએ ગયો, ને રૂપવત્તન પહોંચી, સોમનાથની પૂજા કરી, એકલો મંદિરમાં બેસી અભાધિરથ થયો. શંકરે દર્શન દઇ, એને સુવર્ણ સિદ્ધિ આપી, સિદ્ધ એણે ઉપનામ આપ્યું. એણે પુત્રને માટે યાચના કરી ત્યારે શંકરે કહ્યું કે તારા આઇના દીકરાનો દીકરો કુમારપાલ તારી ગાદીએ બેસશે. પછી પોતે અંતર્ધાન થઇ ગયા. ત્યાંથી પગે ચાલી

ને ઉજ્જવ્યંત અથવા રૈવતાચલ એટલે ગિરનાર ગયો. રસ્તામાં એને વિભીષણ (?) મળ્યો, તે સાથે ગયો. આ વિભીષણ મળ્યાની જે વાત હેમચંદ્રે લખી છે તે ક્ષરણસ સાહેબે એમ આપી છે કે મ્હેચ્છ રાજાના એલચીઓ એના દરબારમાં આવ્યા ત્યારે ત્યાં રાવણનું નાટક કરાવ્યું, જેમાં વિભીષણ થયો હતો તેણે કહ્યું કે આ પ (એટલે સિદ્ધરાજ) તો રામ પોતેજ છે; આવું સાંભળીને મ્હેચ્છો બીહીને જતા રહ્યા. ગિરનાર ઉપર નમિનાથની પૂજા કરી, વિભીષણને રાજા આપી પોતે તેજ રીતે પાછો શત્રુજય ગયો. ત્યાં ઋષભદેવની પૂજા કરી નીચે આવ્યો, ને બ્રાહ્મણોને દક્ષિણાદિ આપ્યાં. તેમને સિંહપુર એટલે સીહોર ગામ સ્થાપી આપ્યું, તથા તેના ગુજરાત માટે બીજાં પણ ગામ આપ્યાં. રુદ્રમહાલય કરાવવાનું તથા સીહોર સ્થાપવાનું ગાન ક્ષરણસ સાહેબે મૂલરાજને આપેલું છે, પણ હેમાચાર્યે તે વાત નોંધારો સરખો પણ ક્યો નથી એ નવાઇ જેવું છે. પછી અણહિલપુર આવી સહસ્રલિંગ સરોવર બંધાવા માંડ્યું, તેને કાંઠે ૧૦૮ શિવાલય તથા શક્તિનાં મંદિર કરાવ્યાં, સન્નાલા, મઠ, વગેરે કરાવ્યા, તથા દશાવતારની પ્રતિમાઓ સહિત દશાવતારી કરાવી; અને મરી ગયો.

સોળમા સર્ગથી કુમારપાલનો ઇતિહાસ શુરૂ થાય છે. સિંધરાજ પછી કુમારપાલ ગાદીએ બેઠો. કુમારપાલ ગાદીએ ન બેસે એમ સિંધરાજની ઇચ્છા હોય એવી વાત હેમચંદ્રે જરા પણ સૂચવી નથી નેકે ઇતિહાસમાં પ્રસિધ્ધ છે. એના નાનપણનો લાલ લઇ ઉતરના સવાલસ'ગામના રાજા આન્ને, તથા શિવહાર નદી ઉપરના બીજા રાજાઓએ એના ઉપર હુમલો કરવો ધાર્યો, અને પૂર્વમાં અવંતિના બલલાલ સાથે સલાહ કરી કે તારે દક્ષિણના રાજાઓ સહિત, જ્યારે કુમારપાલ આત્તાદિ સાથે લડે ત્યારે, ગૂજરાત ઉપર હુલ્લો કરવો. આન્નના તરફ બહિષ્ અને ઉદ્દિના રાજા મુખ્ય હતા. કુમારપાલનો

એક ચાર તે તરફથી આવ્યો તેણે બધી ખબર કહી, કે તમારા ઉપર આવવાને આન્ન નાંકળી ચુક્યો છે, ને તેણે કંથા ગામ, કાંપક-હદ, અરણ્યદેશ, શિવરૂપ, પૂર્વમદ્ર, અપરંધુકામરામ, ગોમંતી, ગોશ્વયા, તેકયા, એ સર્વ રાજ્ય તથા વાહીકરાદ, રોમકરાદ ચક્રવર્તીમરાજ, પટ-ચર, શુરસેન, એ સર્વને મેળવી લીધા છે. આપનો આહુડ (વાહુડ ?) પણ જવાની તૈયારીમાં છે. આ સાંભળી રાજાએ સ્વચ્છ થઇ, કાકંટક, પાટલીપુત્ર, મલ્લવાસ્ત, ઇત્યાદિ રાજ્ય સહિત બલ્લાલ તરફ, સાંકાશ્ય, ક્રાદ્યુનીવહુ, નાંદીપુર, અને વાતાનુપસ્થના રાજ્ય સહિત પોતાના સેનાપતિ કાકનામના પ્રહ્લાણને મોકલ્યો, ને પોતે, ઐશવત, અન્નિ-સાર, દર્પિ, રપલ, ધૂમ, ત્રિગર્ત, ગર્ત, આદિના ટપો સાથે આજ તરફ ચઢ્યો. રસ્તામાં યુગંધર, કુરુ, અને કચ્છની સેના એને આવી મળી. એમ કરતાં એ આણુ આગળ પહોંચ્યો, જ્યાં એને પોતાનો ખંડોઆ રાજ્ય વિક્રમસિંહ પરમાર મળ્યો. તેણે એને આગ્રહ કરી થોડો વાર થોભાવ્યો, તેથી એણે સેનાસહિત, વર્ણાસા (જનાસ) ને તથે યુકામ કર્યો. પછી આ સર્ગનો ઘાડીનો ભાગ કવિએ ઋતુવર્ણનથી ભરેલો છે.

સત્તરમો સર્ગ પણ સેનાના વનવિહાર અને જંગલિહારમાં રોકાયેલો છે. અશઠમા સર્ગમાં આન્ન તરફનું મથાણુ પાછું ચાલતું થયું છે. આન્ને પણ સામા થયા તૈયારી કરી. એના એક વૃદ્ધ મંત્રીએ એને શિખામણ દીધી કે તારે તારા જૂના મિત્ર સાથે આમ કારણ વિના પેર કરવું યોગ્ય નથી, પણ તેના તિરસ્કાર કરી આન્ન પોતાના સરદાર ગોવિંદરાજ સહિત યુદ્ધે ચઢ્યો. કુમારપાત્ર આવી પહોંચ્યો, અને આજ પણ તાડ જેવો લાગ્યો, ને હાથ જેવડા દૃઢવાળો, ભાલો લઇ નીકળ્યો. યુદ્ધ ચાલ્યું તેમાં આન્ને ઘરકર હડી જતું નેમ, ન-તે ચક્ર ફેંકવા માંડ્યાં. કુમારપાત્રે તીરમહારથી તે ઉસડી દીધાં, ને પોતાનો હાથી આન્નના હાથી પાસે લઇ જવરાવ્યો. કુમારપાત્રે લો-

હ શક્તિથી મહાર ક્યો તેથી આન્ન નીચે, મૂર્છા પાદને, પડ્યો. કુમારપાલે એને મારી નાખ્યો નહિ, પણ એના હાથી ઘોડા લઇ લીધા.

ઝોગણીસમા સર્ગમાં એજ વૃત્તાન્ત આગળ ચલાવી લખ્યું છે કે કુમારપાલ મુવેલાની સારવાર કરવા રાગુસેન ઉપર રહ્યો એવામાં આન્નનો દૂત આવ્યો, તેણે બહુ મકારે માફ માગી, વિનતિ કરીકે આપના પૂર્વજ સાથે આન્નને જવો સ્નેહ હતો તેવો આપ પણ શાંતિ, ન એની બૂલ માફકરો વિગેષમાં એણે પોતાની પુત્રી જલ્દી-ણા, પુરોહિત, તથા માતા સહિત, અને પહેરામણા સહિત, આપને પરણાવવા મોકલી છે, તેના સ્વીકાર કરો. કુમારપાલે આન્નનું કહેણ કબૂલ રાખી, કન્યાને આણહિલપુર લાવવા કહ્યું ન પોતે પાછો ફર્યો. આવીને બ દીવાનાને છોડી મૂકી ઉત્સવ કર્યો, લોકોએ પણ એને બેઠો મૂકી. પછી કન્યાવાળાં આવ્યાં, ત્યારે તેની સાથે પોતે લગ્ન કર્યું. લગ્નસમારંભ થઇ રહેવા આવ્યો હતો એવામાજ કાકસેનાપતિ તરફથી દૂત આવ્યો તેણે સમાચાર કહ્યા કે આપે સેના મોકલી તેમાના મુખ્ય જો વિજય અને કૃષ્ણ તેમને શામિવત્ય, અભિજિત્ય, એમની મારફતે બલ્લાલે ફોડાવ્યા પછી યુધ્ધ થયું, તેમા આપણી સેના પાછી હડી, પણ સેનાપતિએ બરલાવ્યા ઉપરથી પાછી બેગીધઇ, ન બલ્લાલનો નાવાકાર વ્યૂહ તેણે તોડ્યો. પાંચ રાજાઓએ બલ્લાલને નીચે પાડી, સેનાપતિ વારે તે પહેલાં તો, મારી નાખ્યો. આ વૃત્તાન્ત સાંભળી રાજાએ દૂતને શીરપાવ આપ્યો પછી કન્યાને લઇ પોતાના મહેલમાં ગયો. એણે પોતાના સર્વ શત્રુને વશ કરી નાખ્યા.

વીરામા સર્ગથી દ્વિતીયની સમાપ્તિ થાય છે. કુમારપાલે એક દિવસ રસ્તામાં એક માણસને પાંચ છ બકરાં ખેંચી જતો જોયો,

તેને પૂછ્યું કે આ સુવેલાં જેવાં બકરાં ક્યાં લઈ જાયછે, તો તેણે
કહ્યું કે કસાઈને ઘેર વેચી યોડા પૈસા આવશે તે લાવી મારું દારિ-ધ
ટાળીશ. આ ઉપરથી કમારપાલે માંસાદારની બહુ નિંદા કરી અને
પોતની જાતને પણ કપકો આપ્યો કે મારા દુર્ગિવેકધીજ લોકો
આવી હિંસામાં મગૂત થાયછે. પછી પેલા માણસને જવાદઈ, પોતે
તુરત અધિકારીઓને આજ્ઞા કરી કે જે જૂડી મતિગા કરે તેને તમારે
શિક્ષા કરવી, જે પરદારગમન કરે તેને તેથી અધિક કરવી, ને જે જંતુ-
હિંસા કરે તેને તેથી પણ અધિક કરવી. આવી અમારિધોષણ
આખા રાજ્યમાં, છેક ત્રિકુટાચલ ને લંકામાં છે ત્યાંસુધી કરાવી, ને
એને લીધે જેને ગુકસાન થયું તેમને ત્રણત્રણ વર્ષ ચાલે એટલું પોતે
અન્ન આપ્યું. દારૂ પીવાનો રીવાજ પણ એણે બંધ પડાવ્યો. અને
યજ્ઞયાગમાં પણ બકરાંને બદલે જવ હોમાતા થઈ ગયા. એક દિવસ
રાત્રીએ પોતે સૂતો હતો તેવામાં કોઈને રોતું સાંભળ્યું તેથી એકઝોળ
તે સ્થાન ગયા, તો ત્યાં એક સુંદર સ્ત્રીને રોતી સાંભળી. તેને પૂછતાં
જાણાયું કે તે એક ધનાઢ્ય ગૃહસ્થની સ્ત્રી છે. તેના પતિ ન પુત્ર મરી
ગયાછે, ને તેથી તે એમ રૂવેછે કે પુત્ર વિનાની નવારસી મિલકત રાજ
લઈ લેછે એટલે મારે છત્રીને શું કામ છે? રાજાએ તેને આશ્વાસના કરી
તેની મિલકત નહિ લેઈ લેવાય એમ વચન આપ્યું, અને તેને ધર્મકૃત્ય
કરવાની સલાહ આપી. પછી આખા રાજ્યમાં પણ એવોજ કાયદો
જાહેર કરાવ્યો, જેથી મજા બહુ ખુશી થઈ. પછી એક દૂતે ખબર કહી
કે ઉદારમાસાદ પાસે રાજાએ ખંડેર થઈ જવા દીધાછે. તેથી તેણે ખ-
સને કપકો દઈ તેની, તેમ રવપતનના સોમનાથ ને છર્ણુ થઈ ગયા
હતા તેની મરામત અમાત્ય વાગબટ પાસે કરાવી. પછી રવપતનમાં
તેમ અર્ધહિલપુરમાં એણે પાર્શ્વનાથનાં ભવ્ય ચિત્ર બાંધાવ્યાં, અને
ચંદ્રાને એને સ્વપ્ન આપ્યું કે તારી ભકિતથી મસન્ન થઈ હું તારા પુ-

રમાં વસવા ઇચ્છું છું તેથી એણે એક કુમારપાલેશ્વર મહાદેવનું પાણું
 દેવાલય કરાવ્યું. એટલેથી હેમાચાર્યે દ્વયાશ્રયમાં આપેલો વૃત્તાન્ત કુ-
 મારપાલને આશિર્વાદ આપીને અટકે છે

વિશેષાવલોકન.

સંસ્કૃત ભાષામાં ખરી ઐતિહાસિક કીમતનાં પુસ્તકો નથી એમ
 કહેવામાં આવી જૂલ નથી, કેમકે કારભારના ઇતિહાસની રાજતરંગિણી
 વિના માચીન ઐતિહાસિક પુસ્તક એક પણ મળી આવતું નથી મધ્ય
 માચીન સમયમાં જૈન લોકોએ કેટલાંક કાવ્ય પ્રબંધ રાસા આદિથી
 ઘણી ઐતિહાસિક બાબતો નાંધી રાખેલી છે, ને જોકે તેમના ગ્રંથ બહુ
 ભરોસાદાર નથી, તોપણ ઘણા ઉપયોગના છે હેમાચાર્યે જે ઇતિહાસ
 દ્વયાશ્રયમાં આપ્યો છે તે એટલો બધો અગત્યનો છે કે તેને આધારે મ-
 ખ્યાત સર અલેક્ઝાન્ડર કોનલોક ફારબસે પોતાની રાસમાળામાં નો-
 ધાણ કેટલોક ભાગ લખ્યો છે ફારબસ સાહેબના હેવાલમાં બને હેમાચા-
 ર્યના હેવાલમાં જે તફાવત છે તે ઠેકાણે ઠેકાણે બતાવવા 'ત્રે' પ્રયાસ કર્યો
 છે ને દ્વયાશ્રયનું આજ સુધી ચોક્કસ ભાષાન્તર થયેલું નહિ તેથી, ખુદ
 દ્વયાશ્રયને આધારે લખેલી બીનામા પણ કહીં કહીં પાઠારે થયેલું છે,
 આટલા ઉપરથીજ આવા ગ્રંથોના ચોક્કસ ભાષાન્તર થવાની અગત્ય
 સ્વાભાવિક રીતે સિદ્ધ થાય છે ફારબસ સાહેબે આપેલી ઘણીક બીના
 દ્વયાશ્રયમાંથી મળી આવતી નથી, પણ તે બધી તેટલા માટે ખોટી કે શ-
 ક ભરેલી કહી શકાતી નથી કેમકે ફારબસ સાહેબે જે જે જૈન ગ્રંથો, ભા-
 ટચારણોના રાસા, લેખ, તામ્રપટ, આદિ તપાસ્યા છે, તે બધાની ખારીક
 તપાસ કર્યા વિના એ બાબતમાં અભિમાય આપવો એ બહુ સાહસ કહે
 વાય ને એટલાજ માટે જેટલા જૈન ગ્રંથો ગૂંજગતના ઇતિહાસને લગતા
 છે તે બધાનું નિશ્ચયપૂર્વક ભાષાન્તર થવાની પૂરેપૂરી આવશ્યકતા છે

છતાં એક બાબત ઉપર આપણું ધ્યાન બહુ ખેંચાય છે, ને તે

રાજાઓ નિરંતર મંત્રશક્તિ, ઉત્સાહશક્તિ, ને જલશક્તિ, એ સાચવતા. લડાઈનાં આયુધમાં ગદા, છરા, ચક્રિત, સાંગ, ભાગા, તીર, તરવાર એ આદિ વપરાતાં. રાત્રીચર્યા માટે રાજા એકલા ફરી બધી સંભાળ રાખતા, તથા વિવિધ દેશમાં પણ જુદા જુદા આરો રાખી બધી જાતની મેજલ્યાં કરતા. યુધ્ધ થાય તે કરતાં મુખ્ય યોધાઓજ હંદ યુધ્ધ કરી ઘણીવાર નીવેડો લવતા. નવીન શૈનિ મ- માણે દૂર રહી સેનાને નિયોજવો એમપણ રીતિ ન હતી એમ નહિ. રાજાનો જાતિમાં દીકાકારે એક ઠેકાણે છત્રીસ ગણાની છે. એછત્રીસનાં નામ આપીએ છી જ પણ તે વિના એક ચત્રી (સાને સંહારનાર)એક અન્ન પણ વારે વારે લખવામાં આવેછે. ચક્ર, ધનુ, વજ્ર, ખડ્ગ, મુરિકા, તોમર, કંત, ત્રિશુલ, શસ્ત્રિ, પરશુ, મહિષા, ભદ્રિ, બિંદિપાત્ર, મુગ્ધિ, હુંડિ, ચાંક, પાશ, પટ્ટિશ, ચટ્ટિ, કણ્ણવ, કંપન, હલ, મુચક, ગુલિકા, કર્વેરી, કરપત્ર, તરવારિ, કુદાલ, કુસ્કોટ, કોદુલિ. ડાહ, ડરૂમ, મુદ્ગર, ગદા, ઘન, કરવાલિકા. યુધ્ધરચનામાં બધા કરતાં વ્યૂહરચના ઉપર વધારે ધ્યાન આપતુ ને એક ઠેકાણે નાવાકારવ્યૂહરચનાની વાત લ- એલી પણ છે રાજાઓ પોતાનાં પમારદાર લશ્કર ઉપરાંત બીજાં ખંડીઆ રાજાનાં લશ્કરની સાદાચ્છ હમેશ લઈ ચક્રતા, અને તે ઉપ- રાંત મૈત્ર, ભૂત, શ્રેણિ આદિ, મુદ્દ, આટલિક એ છ પ્રકારનું બલ પણ રાખતા. એક નવાઈ જેવી રીતિ જથ્થામાં આવેલી છે કે અથ શાસ્ત્રમાં વાંદરાં રાખતા, ને વાત રત્નાગ્રાંથિ આદિ નાટકોમાં પણ જાણાયછે એ ઉપર ટાકાકાર લખે છે કે યોગને અસિયોગ ન થાય માટે એમ કરતા. જો આમાં કાંઈ મત્ત દેાય તો આજના સમયમાં જ્યાં અધશાસ્ત્રાઓ દે.વ ત્યાં એ વાત અજમાવા જેવી છે. એવીજ વિચારણ એક બીજી વાત છે કે કક પક્ષીની કુખમાં ઘાલી પાપેટા લોહાની તર- વાર બહુ ઉત્તમ થય છે. ને આજના દાયમાં તેવી હતી. રાજાનાં જાલ- કાને રાત્રિચર્યાને એ વાસ, કમ્પી, વગેરે સોખવવામાં આવતું. તેમાં

ધનુર્વિદ્યા અભ્યસવા સાર એક લાકડાનું વાંકું કામઠા જેવું આકર્ષે બનાવતા, ને તેને દારી બાંધી એક ભરેલા ઘટને તે વળગાડતા. પછી પેલા આકર્ષને એવું તાણુકું કે પેલો ઘટ વામ હસ્ત આગળ આવે. એને ઘટગ્રહ કહેતા, ને એમ જે આકર્ષ તણાય તેને પૂર્ણા કર્ષ કહેતા. શીકાર માં પણ બાળકોને શીકાર શીખવો સરલ પડે માટે હરિણનાં શીંગડાં કાપી નાખતા કે તેને હરિણી બણી બીજા હરિણ પાસે આવે, તેના નખ પણ કાપી નાખતા કે તે જલગ્રીથી નાસે. ક્ષત્રિઓજ શસ્ત્રધરતા, પણ બ્રાહ્મણો શસ્ત્ર ન ધરતા એમ જણાતું નથી, બ્રાહ્મણોને દ્વયાશ્રયમાં આપણે મંત્રી અને સેનાપતિથી તે છેક પાળાસુધી, અને કેવલ શસ્ત્રોપજીવી હોઇ બ્રાહ્મણોના ખાસ ગામોનું રક્ષણ કરનાર કાંડપૃષ્ઠ એવા પારિભાષિક નામવાળા પર્યંત દેખીએ છીએ. તે સમયે રાજા ઘણામાં ઘણો પટ્ટાશકર લેતા એમ લાગે છે, ને કાંઇ ઠામે સ્તૂપેસાણુ એટલે ગાયના યૂથે યૂથે ચાર માસા (=૧ શાણુ) કે દષદિમાષ, કે યૂથપશુ (નુઓ ૬-૧૩) એવા પણ કર લેવાતા. ગામડાંની મહેસુલ મંજ ધે એવો વહીવટ લાગે છે કે મહેસુલના ભાગ ગામડાના ઝિંકુ પેટેલીઆને આપતા ને તે લોક રાજાને પહોંચાડતા. પાકમાં મુખ્ય પાક ડાગરનો જણાય છે, ગામ તેવા લશ્કરી કિલ્લા પણ રાખવામાં આવતા. રાજાઓ ધર્મનિષ્ઠ અને વિદ્વાનોનો સત્કાર કરવાવાળા હતા.

જનવ્યવહાર વરદ્ જોઇએતો આજ જે રીતિ ચાલે છે તેમાં અને તે સમયમાં ઝાઝો ફેર જણાતો નથી. તે સમયની મુખ્ય વાતતો એમ જણાય છે કે ઝાઝી નાતો તેવામાં હતી નહિ. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર ચારવર્ણ હતા પણ તે પ્રત્યેકના વિભાગ જણાતા નથી. આર્ય એ શબ્દ ઘણે ઠેકાણે વાણીઆ અથવા વૈશ્ય માટે વાપરેલો દેખાય છે, ને નાગર શબ્દ નગરના વસનાર એના અર્થમાં વારં વારે આવે છે. લગ્નાદિ વ્યવહારમાં રાજાઓમાં કવચિત્ સ્વયં વરની રીતિ જણાય છે બાકી પરણવાની રીતિ તો હાલના જેવીજ છે. સ પ્રુટ

ભગવતો, પાંકવું, આશુવર લઈ જવાં, " આવ્યો આવ્યો ચાટડાનો
ચોર લાખોણી ઘાડી લઈ ગયોરે" એ મતલબનાં ગીત ગાવાં, ધોળગાવાં,
અને માટી લાવવામાં શકુન માનવાથી પ્રસ્તુતારંગે તે લાવવી, એ આદિ
બધા રીવાજ હાલના જેવાજ છે. કહીક મામાની પુત્રીને પરણવાનો
બાલ હશે એમ લાગે છે કેમકે શ્રાદ્ધરિપુ તેમ પરણેલો એવું લખ્યું છે,
તેકે તેમાં કાંઈ નિંદા હશે એવુંતો લાગે છે. વિધવાએને ચર્મ આઠી
વેધવ્ય પાલવાનો રીવાજ હશે એમ જણાય છે. તે સમયની બીજી રીત
ભાતમાં ઘણીક રમતો પણ સમજાવવામાં આવી છે, જેમાંની કેટલીક નિ-
ર્મૂલ થઈ ગઈ છે. જે હોળીનો રીવાજ ચાલે છે, તેના ખુલાસો ભવિષ્યોત્તર
પુરાણને આધારે ટીકાકારે એવો આપ્યો છે કે હુંડા નામની વાસસી
બાલકોને લઈ જવા આવે છે, તેને શંકરના મસાદથી બાલકો હાસ્યોત્પા-
દકગીત આદિ ચેષ્ટા કરતાં, તેને જમવા તેડી હોય છે ત્યાંથી, હાકી કાઢી
નિર્ભય થાય છે. વાસ્તવિક રીતે તો આપણે હોળીને વસંતોત્સવરૂપે જા-
ણીએ હીએ પણ આ એક આડકતરો ખુલાસો પણ તેમાં ગેજવવાથી
કેટલીક ચાલતી હકીકત સમજવામાં મદદ મળે એમ છે. કાર્તિક સુદ
પડવાને દિવસ બહિ મહોત્સવ કરવાનો રીવાજ ગ્રંથમાંથી જણાય છે;
તે દિવસે સ્ત્રીઓ આશિર્વાદ આપે છે; એજ આજ પાસુ બાઈબીજને
નામે ચાલતો રીવાજ છે. એવોજ સરદ નાતુમાં એક ઈદ્રમહોત્સવ લ-
ખ્યો છે, પણ તેનો કાંઈ અધિક ખુલાસો સમજાવ્યો નથી, તેમ ફાલમાં
તેવું કાંઈ ચાલતુ નથી, એટલે તે

નથી. નવરાત્રીમાં ચંડોના પાઠ કરવાનો

અસને દિવસ સીમકંઠન એટલે સારી દિશાએ

એક જા. પણ તે સમયે સમજાય છે. રમતોમાં પંચિકા
વાર બહુ હોય, જેમાં બધા પાસુ ચલા પડેનો જીદાગ ને ઉપર
કોને સજ્જિયા જણાય છે. બીજી ચૂતગંગિકા નામની રમતને

કરેલોછે, પણ તે શી હશે તે સમજતું નથી. લોકોની નીતિ તે સમયમાં શિથિલ હોય એમ લાગતું નથી, તેમ ઉત્તમ પ્રકારની હોય એમ પણ માનવાને કારણ નથી. મધ્યના ઉપયોગ ચાલતો જાણાયછે, ને માંસ પણ વપરાતું હશે એમ લાગેછે. અન્નના વિવિધ પદાર્થ ખાવાનો પ્રચાર તો છેજ, તેમાં જાણવા જોગ કરુંલ એટલે ઘણા અને સાથુ તડકામાંથી આવીને ખાવાં એવો એક રીવાજ પણ છે. ચોરી છીનાળી કે કલકમાં લોકોની ઝાઝી પ્રવૃત્તિ જણાતી નથી, પણ કુમારપાલે માંસ, મધ, જીરું, બાણ, અને છીનાળી, એ બધાને માટે સ્પષ્ટ સખત શિક્ષા આપી છે, તેથી એમ લાગેછે તે સમયમાં લોકોની નીતિ બહુ વખાણવા જોગ હશે નહિ. તેમાં પણ કાશી અને એદિ સ્થલના લોકો ને તો હેમાચાર્યે દાંલિક તથા જોડો વિનયવાળા સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવી કાશીકી વૃત્તિ અને એદિકી ભક્તિ એમ લખેલું છે. સોગન ખાવાની રીતમાં હેમાચાર્યે એક એવી તે સમયની રીત બતાવી છે કે કોઇ દેવ-મૂર્તિને નવરાવી તેનું પાણી પી જવું ને સોગન ખાવા. વિદ્યાની વૃદ્ધિ સારી સમજાયછે ને લોકોની નિષ્ઠા ધર્મ ઉપર પણ સારી હશે એમ લાગેછે.

ધર્મ સંબંધે વિચાર કરતાં એમ જણાયછે કે તે સમયે વૈદિક તેમ જૈન બન્ને ધર્મ પળાતા, વિષ્ણુ, શિવ, શક્તિ, ને તેની સાથેજ જિન એમ સર્વેની પૂજા થતી. બ્રહ્મજ્ઞાન તો સર્વમાં મુખ્ય પદવી બો-ગવતુંજ. તે સમયમાં કશા પંથ કે ઝાઝી ધર્મ સંબંધી તાણાતાણ જણાતી નથી, માત્ર જૈન ધર્મ અને વૈદિક માર્ગ એ વચ્ચે વાંધા જ-ણાયછે. તેમાં પણ કોઇએ એકજ ધર્મમાં આસક્ત થઇ જઇ બીજા ધર્મવાળાને ખીડ્યા હોય એવો રાજ થયો નથી. કુમારપાલ જોણે હિંસામાત્ર અટકાવી દીધી ન ઘણું અંશે જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો તે પણ શિવશક્તિ આદિને ન માનતો એમ નથી. બધા રાજાઓ

જાનને ધર્મને ઉત્તેજન આપતા એમ લાગે છે, ને લોકો પણ તે જણીતે વર્તતા સમજાય છે. જૈનધર્મવાળાએ જન્મ પાળાંડ એવા જન્મ મત જુદા જુદા કરાવ્યા હોવા જોઈએ પણ તે હાલના પંથો વગેરેથી જુદાજ છે એમ આપણને જૈનોનાં સૂત્રોથી માંનવાનું કારણ છે. કુમારપાત્રે જ્યારથી અમારિયોપણા કરાવી ત્યારથી ધર્યાગમાં પણ માંસખલિ અપાતો બંધ થઈ ગયો, ને યર તથા હાંમર હોમવાનો ચાલ સુર થયો. લોકોને જીવ ઉપર અત્યંત દયા વધી, અને માંસખોજન એટલું બધું નિષિધ થઈ ગયું કે આખા હિંદુસ્તાનમાં એક કે બીજે પ્રકારે યોડું ઘણું પણ માંસ, કહેવાતા હિંદુઓ વાપરે છે, છતાં ગૂંજરાતમાં તો તેના બંધ આવે તો પણ નહાઇ નાખે એવી લોકોની વૃત્તિ તે સમયથી બંધાયેલી તે અદ્યપિ છે. આમ જીવદયા વધી, પણ લોકોમાં તે દયાની સાથેજ મુદ્ધ આદિ કૂર કર્મના અભાવ પેસતો ગયો, ને એમ ગૂંજરાએ પોતાનું રાજ્ય ખોડ્યું, તથા પછીની ઉચ્ચપાયલોમાં કદી પોતાનું રાજ્ય સ્થાપી શકાયું નહિ. દયાશ્રવમાં એક બે બીજી પણ અગત્યની વાત ધર્મ સંબંધે કહેલી છે. સોમવ્રતા જેના સ્વરૂપ વિષે આપણને બહુ યોડું ખબર છે તેના વિષે લખ્યું છે કે તે ચંદ્રના ઉદય સાથે એક એક પત્રે કરીને વધે છે, ને ચંદ્રના અસ્ત સાથે એક એક પત્રે કરીને ક્ષીણ થાય છે, એમ પંચવર્ણ જે શબ્દ વેદમાં વારંવાર આવે છે ને તિયાદ સહિત ચાર એમ જેનો ખુલાસો સાયણાચાર્યાદિ કરે છે તે શબ્દ ટીકાકારે રથકાર સહિત ચાર એમ સમજાવેલો છે.

કેટલીક માયીન હકીકત ઉપર પણ હેમાચાર્યના લખાણમાંથી અજાણતાં પડે છે. તે લખે છે કે કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્ર વચ્ચે ફક્ત આઠ જોળનેનું છેદું છે, અને રાંખોધાર બેટ આગળ સેલડી જેવું મિછ જલ છે, ને સૌરાષ્ટ્રના કીનારા આગળ સેકોત્તર નામે પર્વત છે. કચ્છના

રાજાને જતાંધિપ કહેલો છે તેથી કદાપિ કચ્છનું બીજું નામ જંતે
 એમ પણ હોય. સૌરાષ્ટ્રમાં ભદ્રા નામે નદી આપી છે જે ભાદર' હશે
 એમ ધારી શકાય; અને ગૂજરાતના રાજ્યની દક્ષિણ સીમા રૂપે તેણે
 શ્વેતવતી એવી નદી આપીછે, જે સાબરમતી હોય એમ કલ્પના થાય.
 સૌરાષ્ટ્રમાંજ આવેલા ગિરનારને તેણે ઉજ્જવત અથવા દેવતક એ
 નામ આપેલુંછે; ને છેક દક્ષિણમાંના દેવગિરિને શરજાચલ કહ્યો છે.
 શ્વેતવતીથી દક્ષિણનો અને નર્મદા તથા ભરૂચ આગળનો દશ તેને
 એણે લાટ એવું નામ આપ્યુંછે, તથા તેનું મુખ્ય શહેર ભુગુકચ્છ,
 ભરૂચ, જણાવ્યુંછે. અવંતિ એટલે ઉજ્જવિનીને એણે માલવાનું
 મુખ્ય શહેર લખ્યુંછે, અને ત્યાં આગળ પારા અને સિંધુ એ નદીના
 સંગમની વાત, જે ભવભૂતિના માલતીમાધવમાં પણ છે, તેના ઇ-
 શારો કરેલોછે. આખું પર્વતનું અર્ધુદાચલ એવું નામ તેણે આપેલુંછે
 તે તો પ્રસિદ્ધછે, પણ ત્યાં આગળની બનાસનદીનું નામ એણે વણા-
 સા એવું આપેલું જાણવા જોગછે. સિંધુદેશ અને ચેદિદેશ તે સિંધ
 અને પંજાબનો કાંઈ ભાગ તથા માળવાની ઉત્તરે અને હાલ પ્રુદેલખ-
 ડ છે તેટલામાં એમ અનુક્રમે હોય એવો, એના વણાન ઉપરથી,
 સંભવ ધારી શકાય. પાંચાલ દેશનું મુખ્ય શહેર એણે કાપિલ્ય એવું
 આપ્યું છે, ને ચેદિરાજને એણે એક સ્વેચ્છ કલ્પરૂપિત કહ્યોછે એટલે
 કલ્પરૂપિ એવું ચેદિ દેશનું નામ હોય, કે એ નામનું ચેદિ દેશમાં
 મુખ્ય શહેર હોય એમ માની શકાય. વામનસ્થલિ તે વનથળી, અને
 દેવપતન એટલે હાલનું (મનાસ)પાટણ તે પણ સૌરાષ્ટ્રમાં આપેલુંછે.
 દક્ષિણથી હાલનું દેવળી, સરસ્વતી કીનારે આવેલા મંદુકેશ્વરની પાસે
 બતાવ્યુંછે પણ મંદુકેશ્વર એ શહેરનો નિશ્ચય બની શકતો નથી.
 આપણે ભરતનાં નાટ્યત્રજ જાણીએ હીએ પણ હેમાચાર્યે શકાલિ,
 દુશાન્ધ, અને કાપિલેયનાં પણ ગણાવ્યાં છે, તેમ પુરાણોમાં કૌશિક અને

કારવપનાં પુરાણ ઉમેર્યાં છે, તથા ખરાચર્યનું નિશ્ચયન પણ બતાવ્યું છે. ગૂજરાત રાજ્યનું મૂલ્ય શું હશે એ વિષે વિદ્વાનોમાં થોડા વખત-
પર લડાર ચર્ચા હતી, ને ઉ-હસ્ત કરતું દીર્ઘ કરતું તે માટે બહુ વિવે-
ચન ચાલ્યું હતું, પણ તેના એકદમ નિકાલ હેમાચાર્યે કરી આપ્યો છે,
કેમકે તે મૂલ્ય સંસ્કૃતમાં જ ગૂર્જર એમ લખે છે, દીનાર એ રાજ્ય હેમા-
ચાર્યે એક ઠેકાણે વાપર્યો છે તે ઉપરથી એ અનુમાનને કાંઈક ટેકો મળે છે
કે ગૂજરાતમાં મુસલમાનો આવેલા તો ખરાજ, પણ તે વાત હેમાચાર્યે
નાધીનથી. રૂપીઆ એ રાજ્ય પણ આવે છે. પરંતુ સ્પષ્ટ: એમ લખે છે
એટલે તે ઉપરથી આ અનુમાન બંધાવના સંભવ નથી. કેટલાંક પ્રાચીન
માપ વિષે પણ ટીકાકારે સારો યુક્તિસરો કર્યો છે. વિસ્ત=૧૬ માસા સો-
નાનો તાનો શિકકો. આશિત=કપાસના દરા ભાર. કંબલ=કનના સો-
પડા પલ=૨ રૂપીઆભાર. પણ અને કાંપાપણ એ બેનો અર્થ એકજ
બતાવી તે એક પ્રકારના શિકકાનાં નામ, એમ લખ્યું છે. કાકાશી (જે-
ને ખાંખણી કહીએ)=૨૦ કપડાં (કોડી). નિક=૧૦૮ સુવર્ણ
પલ=સગભગ ૨૧૬) રૂપીઆ. ચીન, ખસ, તેજ, એ આદિનામ, કેટ-
લાંક, આર્યાવર્ત્યહારના દેસરજનાં ધારે છે, તથા હૂણ એ રાજ્ય પણ ઘ-
ણાંક લોક ખેલ્લને માટે વાપરે છે, પરંતુ મન્યાદિએ આપેલી શાક્ષીમાં
હેમાચાર્યની પણ શાક્ષી ઉમેરાય છે કે એ બધાં કોઈ સત્રિય જાતિનાં
નામ છે, ને તે જાતો હેમાચાર્યના સમયમાં પણ હતી.

ઉપર હેમાચાર્યની પોતાની કેટલીક હકીકત દર્શાવેલા શાહેએ
વાસમાળામાં આપી છે તે ઉપરથી તથા ચતુર્વિંશતિબંધમાં છે
તે ઉપરથી કહેવી જરૂરની છે. ધંધુકાના મોઢ વાણિયા ચાચિ-
ગને પેટ પાટીપીથી એનો જન્મ થયો હતો. એનું નામ ધંગ-
રવ પાડ્યું હતું; તે જ્યારે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે રવચંદ્ર આચાર્ય
કરના કુરતા ત્યાં આવ્યા ચંમરવના બાપ પેર દતા નદિ, તેવામાં

આચાર્યે, ચંગની આકૃતિ જોઈ બહુ ભવ્યતાના ચિન્હ દેખી, તેની માને સમજતી, છોકરાને જૈનદીક્ષા આપવા પોતાની સાથે લીધી. કર્ણાવટીમાં પોતાનો અપારસો હતો ત્યાં એને લઈ ગયા. ચાચિંગ પરદશથી આવ્યો, ત્યારે એને એ વાત ગમી નહિ તેથી કર્ણાવટી ગયો, પણ પોતાનો દીકરો દીક્ષા લે એ વાત ત્યાં તેને ગળે ઉતરી તેથી તે હેમચંદ્ર એ નામે સાધુ થયો, ન ઘોડાન વખતમાં પોતાની હોશીઆરીથી સૂરિ એ ઉપપદ પામ્યો. એને આગળ જતાં પોતાની તપઃસિદ્ધિના મહિમાથી સિદ્ધ એ ઉપનામ પણ પામ્યો. એના રચેલા ગ્રંથોમાં અભિધાનચિતામણિ, દેશીનામમાલા રાખ્યાનુસાસન અધ્યાત્મોપનિષદ ત્રિપઠીશલાકાપુરુષચરિત્ર ઇત્યાદિ અને દયાશ્રય ઐઠલ જાણવામાં છે. એણે જે વ્યાકરણઅષ્ટાધ્યાયી બનાવી હતી તે એણે સિદ્ધરાજને બેઠ આપી તેને તેણે બહુ માનથી પાલખીમાં મૂકી ગામમાં ફેરવી, પણ ખાલિયોએ કહ્યું કે એમાં તમારી કાંઈ સ્તુતિ નથી તેથી હેમચંદ્રે તે આષ્ટાધ્યાયીના હિદાહરણ ૩૫ દયાશ્રય કાવ્ય કરવા માંડ્યું એમ દંતકથા છે. હેમાચાર્યના મરણ નિધે અનેક દંતકથાઓ ચાલેછે. શકરાચાર્યે જે દેવરાવી મારી નાખ્યા, તો કોઈ કહેછે કે શકરાચાર્યને ને એમને વાદ થયેલો તેમાં શકરાચાર્યે કુમારપાલના મહેલને છેલ્લે માળથી માયાવી પ્રસ્થ દેખાડી માયાવી હોડી તેમને બતાવી, તેમાં પોતે બેસવા ગયા ઐઠલે નીચે પડી છુંદછ મુઆ. પણ એ વાતો ઉપર કશો આધાર રાખી શકાય નહિ. ઐઠલું નડીછે કે એ બહુ વિદ્વાન અને પ્રાકૃત તથા સંસ્કૃત વ્યાકરણ અને દેશી રાખ્યાના અર્થ સળધે પ્રમાણ્યોગ્ય પડિત સિદ્ધરાજના તથા કુમારપાલના વખતમાં હતો, અને કુમારપાલના રાજ્યની આખર વખતમાં ઇ સ. ૧૧૭૪ પૂર્વે મરણ પામ્યો. કુમારપાલના સમયમાં શકરાચાર્યના મડના દવખોદિ આચાર્ય સાથે તેમને વિવાદ થયેલો એમ સમજાય છે.

દ્વાશ્રય શબ્દનો અર્થ જે આશ્રય એટલે આધાર એટલોજ થાયછે, ને વ્યાકરણ તથા ઇતિહાસ જે આધાર જેને રચનામાં લીધેલા તેવો અર્થ તે દ્વાશ્રય. એમાં પોતે રચેલી અષ્ટાધ્યાયીનાં સૂત્રનાં પાંદવાર ઉદાહરણ છે, ને ગૂઝરાતના ઇતિહાસનો અર્થ તેમાંથી નીકળતો આવેછે. ભાષાન્તરમાં વ્યાકરણનાં ઉદાહરણોનો જે હેતુ તે તો નજ સમજાય, એ કોઇ પણ વિદ્વાન્ સહજ સમજી શકે એવી વાત છે, એટલે કેવલ ઐતિહાસિક અર્થજ આપી શકાય તે આવ્યેછે. તે દ્વાશ્રયકાવ્ય આ પ્રકારે ભારવિના ભટ્ટિકાવ્યને મળતું આવેછે, પણ ફર એટલો છે કે ભારવિએ જ્યારે પાણિનીયની અષ્ટાધ્યાયીનો ક્રમ યથાર્થ સાચવ્યો છે ત્યારે જે આશ્રયથી રચેલો આ ગ્રંથ બહુજ કઠિન થઇ ગયાછે, ને ટીકાની સાહાય્ય વિના તે સમજવા પૂરું મૂશ્કેલ પડે એવો છે. એની ટીકા કોઇ અભયતિલક ગણી નામના જેન સાધુએ લખી છે તે બહુ ઉપયોગી છે. કાર્ત્ત્વિય સાહેબ આ અભયતિલકગણીને બદલે લેશાભયતિલકગણી એવું નામ આપે છે ને તેને અપૂર્ણ રહેલા દ્વાશ્રયનો પૂર્ણ કરનાર જણાવેછે, તથા ટીકાકાર તો કોઇ લક્ષ્મી-તિલક નામે બીજોજ જણાવેછે. દ્વાશ્રયની જે પ્રતિ મારા આગળ છે તેમાંથી આવી કરી વાત નીકળતી નથી, તેમાં તો જેને હું ટીકા કહું છું તેને વૃત્તિ કહેલી છે, ને પ્રતિસર્ગે આ પ્રમાણે સમાપ્તિ કરેલી છે:

इति श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यलेशामयतिलकगणिविरचितायां श्रीसिद्धहेमचंद्राभिधानशब्दानुशासनद्वयाश्रयवृत्तौ.

ઇત્યાદિ. અભયતિલકગણી, તે જિનેશ્વર સૂરિના શિષ્ય એમ આમાંથી જણાયછે ને શિષ્યત્રેશ એ ઉપનામ ચરણુરજ જેવું નમ્રતા વાચક શિષ્ય એ અર્થનુંજ બોધક છે: આ નામને બરાબર ન જાણી લેશાભય તિલક ગણી એવું અમરુકત વાચકું હોય એમ ધાર:-

છું. મારા હાથમાં દ્વયાશ્રયની એકજ પ્રતિ હતી એટલે તેમાં જેવા પાઠ હતા તેવાનુંજ મેં ભાષાન્તર કર્યુંછે, ને યથામતિ તેને ટીકાને આધારે સુધાર્યા છે, જોકે ટીકા પોતે અનેક સ્થલે અતિ અશુદ્ધ રીતે નકલ કરાયેલી છે. દ્વયાશ્રયની ભાષા સંસ્કૃત છે, તે બહુ શુદ્ધ છે, પરંતુ તેમાં તથા ટીકામાં ઘણા દેશી શબ્દો આવ્યાં જાય છે. જે કારણને લીધે આ ગ્રંથ અતિ કઠિન થઈ ગયોછે, તે કારણથી એમાં આપણે સ્વાભાવિક રીતે રસિક કાવ્યત્વની આશા ન રાખીએ, તો પણ એમ કહ્યા વિના ચાલતું નથી કે હેમચંદ્રનાં રચેલાં બધાં પુસ્તકોમાં કાવ્યચાતુરી બહુ હલકા પ્રકારની છે. આ સંસ્કૃત દ્વયાશ્રય છે તેમાં પોતાની અષ્ટાધ્યાયીના પ્રાકૃત ભાગનાં ઉદાહરણ આવતાં નથી, તે ઉપરથી એમ માનવાનું કારણ રહે છે કે હજી આ દ્વયાશ્રયનો પ્રાકૃત ભાગ થોડોક હોવો જોઈએ; ને ગ્રંથની સમાપ્તિ જે રીતે કરી છે તે ઉપરથી પણ એમ માનવાને કારણ થાય. કોઈક તો એમ પણ ધારેછેકે દ્વયાશ્રય આથી આગળનો નથી, પણ જેવો સંસ્કૃત છે તેવોજ આજો એ પ્રાકૃત છે. આ બાબતનો સ્પષ્ટ નિશ્ચય કરવાનાં સાધન હજી આપણે હાથ આવ્યાં નથી.

નહીઆદ
૧૬ એપ્રિલ ૧૮૯૩

}

મ. ન. દ્વિવેદી.

શ્રી અહંત પરમેશ્વરને નમસ્કાર.

શ્રીદ્વ્યાશ્રયમહાકાવ્ય.

(ભાષાન્તર)

સર્ગ ૧.

ભયંકર, ક્રાંત, અવિનીત, વિનીત, કૂર, શાંત, આદિ ગુણરૂપી,
અને તેથી સ્યાદાદને સિદ્ધ કરી બતાવનાર(૧) એવા ચૈાલુક્ય(૨)
વંશનું ભદ્ર થાઓ-૧

સાલાતુરીયાદિલોકથી(૩) જેમ અદુષ્ટ શબ્દસિદ્ધિ ફલી છે,
તેમ ચૈાલુક્યવંશથી ન્યાય અને ધર્મની વ્યવસ્થા પણ અતિ અદુ-
ષ્ટરીત્યાપિન્યતી પતે છે-૨

ધર્મનું શુદ્ધ, અને નયનું સ્થાન, એવું ભૂમિના સ્વસ્તિકરૂપ
આગુહિલપાટક(૪) નામનું પુર, શ્રીલક્ષ્મીએ સદા સેવેલું, શો-
ભે છે-૩

(૧) સ્યાદાદ જે જૈનોનો સિદ્ધાંત છે તેમા અપેક્ષાથી સદસદ્રૂપપદાર્થ
માન્યો છે, તેની પેઠે ભય કર છતા ક્રાંત, આદિ ઉત્તમકૌટિક ગુણોવાળો
વંશ, તે વાદ જેવોજ છે આમ પ્રકારાન્તરે મંગલ પણ થયું

(૨) સંધ્યાવંદન કરતા અર્ધ આપવાના સુલુક(ખોમવા)માથી
યથેશો તે સુલુક્ય, ને તેનો વંશ તે ચૈાલુક્ય એ કયા વિસ્તારથી વિક્રમાક-
રેવચરિતના આરંભે છે

(૩) પાણીનીય, હદ્ર, ચદ્ર, માષ્ટાયનાદિ એમ ટીકાકાર લખે છે

(૪) પૂર્વે, પુરસ્થાપનાર્થે કિતમ ભૂમિ ગોધવા વનરાજ જતો હતો તેવામા
અરધમા ગાયો ચારતો અબુહિલ નામે જગાડ દીડે તેને પૂજતા, તેજે

લક્ષ્મીથી શોભીરહેલા આ પુરમાં, સપત્નીને ઇર્ષ્યા કરાવવાની ઇચ્છાવાળી, મૃદુ ઉરવાળી, સ્ત્રીઓથી વિવિલાસ સમેત, પતિ સમીપે, મધુ ઇચ્છાયછે. (ખોવાયછે)-૪

ઉમાભર્તાના વૃદ્ધગત સ્કંધ જેવા સ્કંધવાળા, માતાપિતા અને કનિષ્ઠાને પૂજનનારા, નરોનું પોષણ કરવામાં શ્રેષ્ઠ, એવા, એ (પુરમાં) રાજ થયા; તે સર્વે વિતૃંકાશુથી પણ મુક્ત હતા.-૫

અહીંના વિદ્યામકમાં અભ્યાસ કરતાં જડનિવ્હાવાળો પણ હોતું પોતું આદિ કઠિન શબ્દોને ઉચ્ચારતો અતિ ઉત્તમ વાણી વદનારો થાયછે-૬

જેમ તૃકારનો નકારની સાથે સંધિ ત્રણ મકારે કરીને થયે છે, તેમ અહીં ધર્માર્થ કામરૂપી ત્રણ પુરુષાર્થની વ્યવસ્થા ત્રણ મકારે સારી. શોભેછે-૭

તૃકારની જેમ નકાર સાથેની વ્યવસ્થા સંધિમાં, તેમ ધર્માર્થ-કામની વ્યવસ્થા આ પુરમાં, ત્રિમકારે, શોભેછે-૮

શમવૃત્તિઅકરીને મહાપિતૃશ્રમ એવા રાજાજીને અહીંયાં દખી, લગવાઇ જઈને, સર્પારિ આકાશમાં જતા રહ્યા-૯

અહીં, સર્વે કનુમાં અતિ ગોભાગમાન ઉદ્યાનોને વિષે, મત-ગાજના જેવી વાસવાળા અને રંભાના સ્તંભ જેવી જંઘાવાળી, તથા સુકાર જેવી વંકે શ્રૂયાળી, અંગનાઆ ભાસેછે-૧૦

અહીં કોઇને કનુ, કંઝલાર્ણ, વત્સલાર્ણ, દશાર્ણ, વસનાર્ણ, વત્સલાર્ણ, માર્ણ(ય), કોઇ ત્રણ મકારનું કોઇનું કનુ નથી-૧૧ ✓

શકુન જંગલોં એક સીયાગને એક જાનના ફૂલર ઉપર ધસનો એક તેજ સ્થાને પોતાના નાગથી જુ-અપાવ્યુ, એવી કવચ છે એમ સીકાર લખેછે.

ઐથીજ ઋણમાત્રથી મુક્ત હોઈ, રતિઈચ્છાએ પરમ પીડિત
એવા જન્મ, આનંદ પામતા, સુખે, સ્મરતાંપ શમાવા સ્ત્રી સાથે
રમેછે-૧૨

અહીંયા પ્રકૃષ્ટ તપવાળા ઋષિઓ સ્વેચ્છાએ સર્વત્ર વિચરેછે,
સ્વર્ગમા જાયછે, પાતાળમા પ્રવેશ કરેછે, પોતાના તપોમયે તેજથી
નિરતર યુક્ત હોઈ સ્વેચ્છાચારી છે-૧૩

અહીંયાં સાધુઓ શમને વિષે ઋષિ જેવા છે, ધર્મધુરાને વહેવા-
મા વૃષભ જેવા છે, ને તેથી ખલપ્રતિ પણ અતિ ઋણુભાવ ધારેછે-૧૪

ઋકારના જેવી કુટિલ વેણીવાળી, ને ઋકારના જેવી કુટિલ
શૂ કરતી, અહીંની મૃગલોચનાઓ આકાશમાં દાંતની પ્રભાથી ઋકા-
રકાર ચીતરેછે-૧૫

સ્વામીનુ કાર્ય ઉપસ્થિત હોય ત્યારે, ગુણના આધથી વિશુદ્ધ
મતિવાળા, અને ભૂત્યવર્ગમા મૌઢ, એવા સેવકો, અહીંયાં, કાર્ય કરવામા
તર્ક વિતર્ક કરવા અટકતા નથી-૧૬

સ્વરજ્ઞદાચારીકામની અસૌહારીરૂપ કુલટાસ્ત્રીઓના અભા-
વથી, અત્રજ ધર્મ વસ્ત્રો છે, અત્ર ત્રેતાયુગજ પ્રગર્ભ છે, એમ (લોક)
ધારેછે-૧૭

અત્ર સ્ત્રીઓ માર્ગારનેત્રી નથી, કે નથી વૃદ્ધખિડાલજેવી કૂર, તેમ
નથી ખાલખિડાલ જેવી છ પટપણુ, તેમના હોડ દીધે નથી, હૂસ્વ નથી,
તેમ જાડા પણ નથી-૧૮

અત્ર, પુરુષો સ્વાદાનેજ સેવેછે, પરકીયા ઉપર દૃષ્ટિ પણ કરતા
નથી, ઐથીજ જેમ ઓત્રિચોના પ્રાગુવોચ્ચારથીજ હોય તેમ, ધર્મનો
વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૯

ગુરુચર્યાપિતૃચર્યાદિવિનીત કાર્યવડે લૂકાર જેવી (નત્ર)
આકૃતિવાળા જનોને લીધે, અત્રસ્થાને એકનિત થઈને એકત્ર વસેતો

ધર્મ સર્વ પ્રકારની ઔષધિની ગરજ સારતો સતો, અતિ બલિષ્ઠ રૂપે વૃદ્ધિ પામે છે.—૨૦

ચારુચરતને જોઈને, અને મનોહારિકાંચનને જોઈને, આ તે હહી છે કે મધુ છે એમ કુમારિકાઓ અત્ર પિતર્ક કરે છે.—૨૧.

અત્ર આકાશ અને પૃથિવીને પાવન કરનારી, પાપમાત્રને નાશ કરનારી, ઉર્ધ્વાગ્નિને સમુદ્રપ્રતિ કાઢીચૂકનારી, વિષ્ણુત ઇતિ-હાસવાળી, ગાયોને ઉપયુક્ત, તેમ નાવ ફરી સકે તેવા અગાધ જલ-વાળી, પ્રજાપુત્રી સરસ્વતી વહે છે.—૨૨

બળદગાડીમાં બેઠેલા પોતાના બળદની, કે નાવમાં બેઠેલા પોતાના નાવની, પાશુ અત્ર દરકાર કરતા નથી; તેમના ચિત્ત કાપણી કરનારી અંગનાના સુગીતમાં સુહીન છે—૨૩

અત્ર શ્રાધ્ધપદાને વિષે શૃહિણીઓ ઘરની જાળીમાં રહીને, ગાય બળદ આદિને આનંદ આપનારી ક્ષીક્ષી ભૂમિને, તેમ ઈંદ્રિયોને શાન્ત કરનારી નદી (સરસ્વતી) ને, નિહાળે છે—૨૪

ગાય અને ઉંટને મિથ એવી વેલીવાળા આ સ્થૂળના પાદર, મહાશ્વખતા સ્કંધ જેવા ચક્રવાળા અને જુલ્મ ઉપર બેઠેલા, એવા ગાય અને ઉંટવાળા સેવે છે—૨૫

અત્ર સ્વાધીનપતિકા શૃહિણીઓ પોતાના મિથને જાઓ, બેસો, ન બેસો, આમ બોલો, આમ ન બોલો, ઇત્યાદિ પ્રેમાપચાર ઉચરે છે.—૨૬

અત્ર જપા અને વર્ણ એ નામનાં કુસુમો રત્ન જેવાં મનોહારિ છતાં પાશુ અહો ! રે ! જાય ! આતો અગ્નિ છે એમ કહીને બાલ-કેથી તળય છે—૨૭

મણિ જેવાં કઠિન અને કોમલ, તથા ચક્રવાકંપતી જેવાં

નિરંતર યુગ્મરૂપ, સ્ત્રીઓનાં સ્તનયુગ, અત્ર સ્વર્ગ અને મૃત્યુ બે
લોકને જીતવાનાં સ્મરદેવનાં આયુધ જેવાં પ્રકાસે છે. ૨૮

હૈ સખિ ! સપત્નીપ્રતિ જનારા એવા એને ગળે તે પ્રત્યક્ષ
નખક્ષત તો જોયા; તથાપિ એમજ માનતી હોય (એને નિરપરાધી
માતી હોય) તો જા જા ! મારે તારું પાણી કામ નથી, તુંજ વિચાર
કર કે જો એની રતિ આવીજ હોય તો પછી શું કરીએ ? બહુ થયું,
એતું પાણી શું પ્રયોજન ! એમ અત્ર માનીનીઓ સખિપ્રતિ વદેછે—
૨૯-૩૦

જે હનૂમાનના પગ લંકાની પ્રદક્ષિણા કરતાં થાક્યા નહતા, તે
આ પુરના એકથી બીજે અંતે જતામાં થાકી જાય એમ હું ધાર-
ણું—૩૧

૩ ! અરે ! જો ! કોણ ! ઇત્યાદિ પ્રભુસંબોધન સમયે; કે
અહો ! હે ! ઇત્યાદિ ગુરુસંબોધન સમયે; તેમનાં પ્રાણિજનન
વિષો ! પ્રભો ! આદિ ઉત્તરથી અત્ર તત્કાલ સેવાતત્પર રહેછે—૩૨

અમારા આપ માતા છો, તાત છો, ઇશ્વર છો, એની જે સંબોધન-
રૂપ, શિષ્યાની ગુરુપ્રતિ, વાણી ત અત્ર, ઘણું પ્રત્યયની પેઠે સર્વત્ર
વૃદ્ધિનુ (૧) કારણ થયેલી છે—૩૩

જ્યાં સુધી અત્રસ્થલની સુખસુખીઓની મધુરગિરા શ્રવાણ કરાઈ
નથી ત્યાં સુધીજ સામવેદ સામકરનારો છે, મધુ મિષ્ટ છે, દહી સ્વાદિ-
ષ્ટ છે—૩૪

કુરંગનયનીના કર તે શું મૃદુપદ્મ છે, ને તેના નખ તે શુ તે
પદ્મનાં કેશર છે, એમ અત્ર રસિકજનો કલ્પના કરેછે—૩૫

(૧) ઘણું પ્રત્યય જ્યાં આવે ત્યાં આગળ દ્વિતીય થાય છે તેમ અત્ર
સમૃદ્ધિ પદ છે, એમ દ્વિ, એ શબ્દ દર્શય છે.

ચતુર્મુખ (બહા) કે પદ્મુખ (કાર્તિકેય) કોઈ આ પુરનાં
ન્યાયધર્માદિ વર્ણન કરવા સમર્થ નથી; શિવ અને શિવ પ્રત્યયની પેઠે
આજ તેની વૃદ્ધિનું પરમકારણ પાંડિતો માનેછે—૩૬

અત્ર આગુરુના ધૂમથી છાઈ ગયેલા આકાશને મેઘધારીને શુ-
કારના જેવી શિખાવાળો અને જકારના જેવી ચાંચવાળો મયૂર ડોક
અને ચંચૂ ઉચી કરી મધુરવાણી આગાપેછે—૩૭

જે હલ્લ અને કલ્લ આદિ સંજ્ઞા પણ સમજતો નથી એવો મૂંઢપણુ
આ સરસ્વતીસદનમાં પદ્માસ્રવેતા ધઈ જાયછે—૩૮

સત્યમિતવાણીથી આનંદ આપનારા, ને આકીટ મનુષ્ય સર્વ-
ને ઉપકાર કરનારા, અત્રત્ય સજ્જનોને જોયા નથી ત્યાંસુધીજ અંદ્ર-
પોતાના આનંદોપણાનો ગર્વ ધરેછે, કે મેરુ ઉગત રહેછે—૩૯

રાત્રના પરાજયથી યશરાશિવડે દિશામાત્રને -હાસપમાડેલો એવા
અતિ વિષ્ણુત અને દિગ્ગજ જેવા હસ્તિની સેનાવાળા અત્રત્ય રાજ
આગળ ઈંદ્ર પણ અંધો પડેછે—૪૦

નિરંતર હિતની ઇચ્છાએજ નિષ્પાપમવૃત્તિ કરનાર અત્રનાં
જન અચ્ચ હલ્થી અને હલ્લ અચ્ચી જેમ સર્પદા ભિન્ન નથી તેમ ધર્મ
અને અર્થથી અભિન્ન જણાયછે—૪૧

અત્રના વાદ્યશૂરોને જોઈ વાચસ્પતિ પણ નીચું માથું નમાવે;
અત્ર રાજાઓના યશથી, જે સ્વાભાવિક રીતે એન નથી તે પણ એ
ધઈ ગયુંછે—૪૨

શાંતિને મવર્તાવનારની વચ્ચે શ્રાવ્ય આદિવાણી અત્ર નિરંતર
સુધા વરસાવેછે, (મહામાર્ધાદિ ઉપદ્રવ કદાપિ યતા નથી); જલસાથી-
રવ જલમાં રાયન કરતા નથી, પણ લક્ષ્મીને અત્ર વસેલી દેખી ત્યાં
આવી વસેછે—૪૩

આહો જે અતિ કૃતાર્થ, અને ઈન્દ્રિયજિતપુરુષો પર ફલ આપનારાં વિવિધ ધર્મદાનાચરણ કરેછે તેથી ધર્મ અતિ પ્રીતિ પામેછે, કલિ ખિન્ન થાયછે, ને સત્પુરુષોનો મનોરથ સિદ્ધ થાયછે-૪૪

પ્રસિધ્ધ ષટ્ચક્રવર્તી તુલ્ય (૧) અત્રત્પ સખજ્યોએ અત્ર અંતઃ, ભગવાન અર્હન, વિષ્ણુ, શંભુ સૂર્ય, ચંદ્ર, અને કાર્તિકેય, એ છ દેવની સ્થાપના કરેલાં છે-૪૫

અતિ જાગ્રત્, ચંચલ, પાંચે પ્રકારની ગતિને શીખેલા, બાહ્યશાલા અત્વરાદિમા ફરતા, તથા હકારાકારખરીથી ભૂમિ ઉપર હકાર ચિન્હ ચીતરતા, એવા નાના પ્રકારના અશ્વના ગાયુથી પીડા પામતી હોય તેમ ભૂમિ અત્ર પોકાર કરેછે-૪૬

અત્ર, ઉચ્ચસ્વરે મૃદુ ગાયન કરતી, અતિ સુંદર રૂપ લાવણ્યવાળી, અને ચારુતર ગમન કરન.રાં, વધુ નો સમૂહ ચુકાનાં મનને અશરણ કરી નાખી હગનારો જણાયછે.-૪૭

અત્ર, ચોધ્રાઓ માણુને ધૂળસમા જાણનારા, અને શત્રુને પરાજય કરનારા, તથા ઠકારવ કરતું ધનુષ ધારી ફરનારા, શરણાર્થિ-તું રક્ષણ કરનારા, છે-૪૮

અત્ર હકારાકાર સ્તનવાળાં વધૂજન અંગમાત્રને ઘરાઘર ઠાંકતાં જણાય છે, ને ખર્જીધારી પણ શાન્તવૃત્તિએ વિચરે છે, એમ કોઇ પણ દારુણવૃત્તિ રાખતું નથી-૪૯

અત્ર કોયલના જેવા સ્વરવાળી, પુરુષની ઇચ્છા કરતે સતે પણ પુરુષને ચલાવનાર કલઠાવૃત્તિ વિનાની, અન્ય પુરુષે ન ઠકાયલા અને કેવલ સાધુવૃત્તિવાળા એવા ઉત્તમ પુરુષો રૂપી ભર્તાની સાથે, શોભેછે-૫૦

અત્ર કહી કોઈ પણ પુરુષ દિદિમનેવા ઉદ્ધત, કે ચોર, કે છલ કરનારા, કે ખલવૃત્તિવાળા, કે અધમતાવાળા, કે શીયાળ જેવા ભીરુ, કે પશુ જેવા મૂર્ખ, નથી-૫૧

અત્ર, અનેક પુરુષો જોમનો સંસર્ગ ઇચ્છે છે એવા પુરુષોત્તમ, અને પુરુષપરાક્રમથી અતિ પ્રસિદ્ધ થયેલાની સાથે, પુરુષોમાં ઠાકોર જેવા અનેક પુરુષ સહવર્તમાન ઉત્તમ પુરુષો અતિગાઢ મૈત્રી કરેછે-૫૨

પુરુષોમાં અતિ શર, અને પરપુરુષનો યોગ પણ સાંખિ નહિ એવા, તથા હેરા પણ સુદ્રભાવ વિનાના એવા ટકા નામના ક્ષત્રિઓ અત્ર ચાલુક્ય રાજાની સેવા ઉત્તમ પ્રકારે કરેછે-૫૩

અત્ર ભૂપતિ છે તે પ્રજાને રંજન કરવાથી શું હરિશ્ચંદ્રજ છે કે તેમનું પાલન કરવાથી શું પુરુરવાજ છે, કે તેમનું પાપણ કરવાથી શું માધાતાજ છે, એમ અનેક પ્રકારે કલપાય છે-૫૪

પોતાનાં સહસ્ર ચક્રુને કૃતાર્થ કરતો ઈંદ્ર અત્ર કેવા કેવા સુભટો, કે કેવા કેવા અશ્વો, કે કેવા કેવા હસ્તિ, નહિ દષ્ટિ-૫૫

અનેક રતનના સમૂહથી અનેક પ્રકારની રોભાવાળા સંસ્કારને પામેલું આ પુર જો ત્વષ્ટા દષ્ટિ તો સ્વર્ગની જે અમરાવતી તેને શાગુગારવાના શાશા વિચાર ન થોળે ?-૫૬

જોમને અરુચી થયેલી એવા લોક અત્ર વિવિધ ગુણોને એવી સારી રીતે રુચિવાળા કરવાની યોજના કરે છે કે જેથી કોઈએ કહી ક-ી નહિ હોય, કે કરશે પણ નહિ-૫૭

અશ્વો ચતુર રીતે ગંચલવા કરેછે, હસ્તિ મંદમંદ નાદ કરેછે, સ્ત્રીઓ રમ્ય રમ્ય રમેછે, આહો ! આ સ્થાનમાં વસ્તુમાત્ર પોતાના ઉત્તમ ગુણથી ફાલી રહીછે !-૫૮

અત્ર, દૂર મુખી વાંકા ચુંકા પિરતારવાળી છાયાવાળાં અને નિરંતર દ્વંદ્વ આપનારાં વૃક્ષોની ઘટામાં, આકાશમાં ક્રમણ કરનાર વિદ્યાધરની કન્યાઓ (પણ) જોમમાને ભરાઈ બેસેછે-૫૯

આકાશને અડકે તેવી યુધને ચાટતા વૃષભોથી જનો અત્ર
પરસ્પર ક્રીડા કરેછે, તેમ શમધર્મ પાળી અતિ ઉત્તમ તપ કરનારા
યતિઓ પણ તેવા યતિઓથી પ્રીતિ પામેછે-૬૦

જેમ સ્વેચ્છાએ મહાલતુ કરિગણુ અચલા પૃથ્વીને પણ
હલાવેછે, તેમ અત્ર મદમદ મહાલતી સ્ત્રીઓનો સમૂહ કોના મનને
ન હલાવે !-૬૧

(અતિથિને દર્શી) કદાપિ પણ જાત ન ચોરનારા, ને મનમાં
બહુ આનંદ માનનારા, એવા કોઈ પણ લોક અત્ર અભ્યાગતને
સંતોષવામાં પોતાનું દ્રવ્ય ચોરતા નથી-૬૨

ગાંધકાલના પદાર્થને આજ ન દર્શી અત્ર લોક ત્રણે લોકના
નાથ, અને હરિએ પણ પૂજયલા, એવા અતિ ઉજ્જવલ તેજવાળા
(શ્રી અર્હત) ને ભજેછે-૬૩

અત્રતા જન શૌર્યવૃત્તિ, શાસ્ત્ર, શમ, સમાધિ, સત્ય, ધર્મદર્શન,
અને ષડંગ, એ સર્વેમાં પ્રથમ છે-૬૪

અત્ર સ્મૃતિ શ્રુતિ શાસ્ત્ર વ્યાકરણ જ્યોતિષ પાર્શ્વણ્ય(૧) એ સ-
ર્વને કંઠે જાણનાર તેમ પદશાસ્ત્રના તર્કને જાણનાર એવા સુંદર
વાણીવાળા કોણ નથી ?-૬૫

કોયલની પેઠે પંચમ લલકારનાર, અને મયૂરની પેઠે ધ્વજ, ધમ-
કારનાર, તથા સારસની પેઠે મધ્યમ આલાપનાર, એવા ગાનારથી
અત્ર કોણ રંજન ન પામે ?-૬૬

આ પુરને વિષે, સર્વ રાજાનો રાજા (બીમદેવ) સુરાધ્ય અને

સિંધુદેશના(૧) મહારાજાના, મદ્યી ઝરતા ગાંડસ્થલ તથા સુઢોવાળા
હાથીને યુદ્ધમાં છૂટી લાવ્યો-૬૭

અતિ નિઃસ્વાર્થબુધ્ધિરૂપ શૌચવાળા, અને અતિ શૌર્યસંપન્ન,
અને અનંતબ્રહ્મીવાળા, પુરુષો અત્ર. શરણાગતને પાલતાં સર્તાં જે
વચન વદે છે તે જાણે મિષ્ટ મધુનો વરસાદ વરસાવે છે-૬૮

અંત્ર પ્રાતઃકાલે, સ્થાપન કરેલા અગ્નિ આદિત્ય અનંતર્ધંદ્ર
આદિ દેવને, વરો, તે વિષે હે સુચેતા ! હે અગ્નિ ! આદિ સંબોધન
(સહિત આહૂતિ આપતાં કરેલી) વાણી સંભળાય છે-૬૯

આ મનોરમપુર ઉપર સ્વર્ગવાસીની પાણી પ્રીતિ થાયજ, (કે-
મકે) અત્ર હે ધાર્મિક ! અમને કાંઈ આપો એવી કોઈપણુ છવની
વાણી સંભળાતી નથી-૭૦

હે ગાંધર્વ ! હે નાગ ! હે દેવ ! અહો આવું પુર કહ્યો પાણુ
હશે ! એવી વાણી અત્ર સ્વર્ગગામી દેવકોક ઉચ્ચસ્વરે ઉચરે છે-૭૧

જ્યાં સાધુજનનો અતિ ઉદય છે એવા આ પુરમાંલોકમાંત્ર યુગ્યુ,
કાંઈથી પરાજય ન પામે તેવા, અને ભોક્ષને ચોખ્ખા, તથા વૃક્ષજાતિને
પાણુ ન દેદનારા, એવા, શિવને મસ્તકે શોભતિ ચંદ્રકલા જેવા નિઃ-
લકં ગુણવાળા છે-૭૨

હે જાંધુ ! આ એનાં નયનકમલજ છે એમાં શો સંદેહ છે ? આ-
મ આ પુરમાં કામિનીની સ્તુતિ અન્યોન્યપ્રતિ કોણુ નથી કરતું ?-૭૩

અત્ર બ્રાહ્મણો બ્રહ્મયજ્ઞમાં હે સૂર્ય ! હે શિવ ! હે ઈંદ્ર ! હે
વિષ્ણુ ! એમ સ્મરણુ કરે છે-૭૪

હે ઈંદ્ર ! હે ચંદ્ર ! હે આદિત્ય ! હે વિષ્ણુ ! તમારામાંનો કો-

જા આ પુરનો રાજા છે એમ સ્વર્ગવાસીઓ પરસ્પર પૂછેછે-૭૫

અને ને આવે છે તેના પ્રતિ, હે બંધા ! હે સાધુ ! જો (ને તે સાંભળેલા) તે આ સમૃદ્ધિમાન, તે આ વનોપવનાદિ, ને તે આ અવનિપતિ, એવી વાણી પ્રસરે છે-૭૬

ને પણ પડ્યા છે તેમને આ આપો, ને પેલા છે તેમને આ આપો, એમ અત્ર ઉદાર લક્ષ્મીપતિઓ પોતાના મુનીમને કહેછે-૭૭

અત્ર શ્રાવકો, હે અર્હન ! તમેજ સંસારમાં પડેલાંના શિવ રૂપ છો, તમેજ વિગ્ધ છો, તમેજ બ્રહ્મા છો, એમ સ્તુતિ કરતાં બહુ શ્રદ્ધાથી મુંઢર વાણી વદેછે-૭૮

જેનું માપ ન કરી શકાય એવી કાન્તિવાળા, રત્નના દીપ, અત્ર લક્ષ્મીપતિઓ કરે છે, કે લક્ષ્મીની જે છાયા છે તેને દીપની છાયા, ખાટલાની છાયાની પેઠે જરા પણ છેદ નહિ(૧)-૭૯

હે નાનુક અંગવાળી તન્વિ ! હે પોયણીના જેવા પેટવાળી ! તારા વદનથી લગ્ન પામેલો અંદ્ર તારા વદનની શોભા પામવા ઇચ્છે- છે એમ ને કહીએ છીએ તે કાંઈ જોડું નથી. એવી અત્ર લોકોની વાણી સભળાયછે-૮૦

આ પુરમાં ગુણના સાગર, પૂજ્ય યોગીઓ, બ્રહ્માના જેવા બ્રહ્મ જાણનારા, અતિ ઉચ્ચ તેજથી આદિત્યને પણ અસ્ત પમાડનારા, ચારે દિશાને પોતાની કીર્તિથી પરોવી નાખેછે-૮૧

અત્ર સંયતપુરુષોના દર્શનથી, આવીપડેલા અસંયત પણ સંયત યાયછે; સર્વલોક પિતૃકાર્ય મિત્રકાર્યમાંજ પરાયણ છે, (જાણે) વિદ્યાતાએ એવા સર્વ (પરોપકારી) અત્રજ સર્જ્યા છે-૮૨

(૧) એવી પુરાણોક્તિ છે કે બકરાની ગધેડાંની ને સાવરણીની રજ તેમ દીપની અને ખાટલાની છાયા એટલાં લક્ષ્મીનો વિનાશ કરેછે.

અત્ર કાંત અને મધુર વાણીવાળા કવિ, અતિ કૃતાર્થ મધ, પોત-
પોતાના ઇષ્ટદેવાતાને સ્તવેછે કે હે સંસારના તારનાર ! ત્રિલોકના
રક્ષક ! પ્રભુ ! અમે તમને નમીએ છીએ, તમે રક્ષણ કરો-૮૩

અત્ર, સુપાત્રને યથાવિધિ ધન આપતા, અને ગુણુચકી ચંદ્ર
જેવા ઉજ્જવલ, ધીર્યવાન, વીર્યવાન, એમ સર્વે લોક સત્યવદનાર હોઇ
જાએછે-૮૪

ઉલ્કારૂપીકૃતપાતવર્ણિત આ પુરમાં લકારસહિત જૂકાર નેત્રી
આકારવાળી મણિમળા તેજ ઉલ્કારથાને જાએછે, ન વલ્મીક(૧) રહિત
આ સ્થાનમાં અતિક્રાંત એવા દ્રવ્યના હમગા તેજ વલ્મીકની
ગરજ સારેછે-૮૫

સખિ ! આ દહિ દહિ, આ મધુ આ મધુ, એમ બાલ્યને લીધે
કાલી અને ગીડી વાણી કુમારીઓ અત્ર જાએછે-૮૬

અત્ર યતા શંખધ્વનિને(૨) મિયે પ્રતિ પ્રાતઃકાલ કલિ, એમ
પાક મૂકેછે કે હાય ! હાય ! મારું સ્કુટ સ્કુરણ પામેલું પરાક્રમ
અહીંયાં કેવલ ઠંકાઈ ગયું !-૮૭

અતિ મધુર અને અતિ સુંદર એવા સ્ત્રીઓના કંઠ તે પ્રખ
ધન્વાનો(૩) નયધ્વનિ કરતો શખ છે એમ અત્ર, કામીજનોએ નિમ્મ
કર્યોછે-૮૮

જેમ કમલોના સમૂહથી તૃપાર્ચનમરને પીવાનું મધુ ઝરેછે તેમ
અત્ર સત્પુરુષોની ગાથી(૪), આનંદ દૂદ્ધીને ઉચ્ચાપતા કાનથી
પીવાનેનું પય ઝરેછે ૮૯

(૧) સાધના રાક્ષસના હમગા. (૨) જે દેવાધયોગમાં યાય તે. (૩)
કામદેવનો.

(૪) ગાય અને વાણી; પયસાબ્દનો અર્થ વાણી પડે ગીદાર એટ-

અતિ પ્રસિદ્ધ વિભ્રમવાળી તથા અપ્સરાની પણ કાન્તિને લગ્ન પમાડનારી, ને તેથી મકરધ્વજનો રસ સર્વન રેડનારી, સ્ત્રીઓ અત્ર યુવકોનાં મનને અતિ મથન કરેછે-૯૦

તપશ્ચર્યાથી કૃશ થઈગયેલા, અને દર્શનથી હર્ષ પમાડનારા, યતિનાં દર્શનથી હિંસકો પણ ઉત્તરાયનમાં સૂર્યની પેઠે અત્ર ધનુનો (૧) ત્યાગ કરેછે-૯૧

અત્ર મધુરવાણી વદનારાં જન, પુત્રને ખાનાર ! પૌત્રને ખાનાર ! પુત્રને હણનારી ! પુત્રને ખાનારી ! એવી ગાળો કદાપિ ઉચરતાં નથી-૯૨

પુત્ર કે પૌત્રને ખાનાર શાકિન્યાદિ રહિત આ પુરમાં, પુત્ર પૌત્ર આદિતુ ભક્ષણ કરતાં મત્સ્યના વરુણે સ્થાપેલા ન્યાયને સર્વે હસે છે-૯૩

અત્ર સુકુમાર અંગવાળી અને કલ્પકલી (૨), તથા કમલનેત્રી, અગનાઓ વારંવાર વિવિધ પ્રકારે રમેછે, ને તેમની ભમરની આગળ દાડતો સ્મર તેમના કિકરના પેઠે વેતેછે-૯૪

અત્ર સુદર ભમરવાળી સ્ત્રીઓના મુખ મધુને ચાંટતાં ભ્રમરદંપ-તીસહિત પદા જોવા છે, અને સત્પુરુષોના હૃદય સ્વર્ગગાના જલ જેવાં સ્વચ્છ છે-૯૫

મુખથી કરીને ઇંદુનો ગર્વ ચૂર્ણ કરીનાખ, ને સ્વર્ગની સ્ત્રીઓથી પણ તું અધિક થા, એમ અત્ર સ્ત્રીજનને ઉત્તમ ઊપદેશ દત્તી સખીઓ વદેછે-૯૬

આ પુરમાં મૃદુ, અતિ પ્રેમગ્રસ્ત, અતિ વિશુદ્ધ, અને રમ્ય,

તથા સર્વમુખમં પત્ર, એવાં સ્ત્રીજન અપ્સરાસમાન હોઇ અહોરા-
ત્રીને જાણતાં નથી-૯૭

અત્ર ઉમાની પૂજા કરવા આવેલી મૌઠાઓના મુખનો મુગંધિ-
થી પુષ્પનો ભ્રમ પામેલો (ઉમા પૂજનનાં પુષ્પમાં આવેલો) ભ્રમર,
તે મૌઠાના મુખને ચાટવાને તૈયાર થાયછે-૯૮

અતિ હિંચા સ્તંભ ઉપર ચઢાવેલી ધ્વજનંત શબ્દથી પવન એમ
પોકારે છે કે આ પુરની શોભા સ્વર્ગમાં પણ નથી, ન બૃહસ્પતિ પણ
તેનું વર્ણન કરવા સમર્થ નથી-૯૯

૨ । અતિ વિનીત તથા સર્વ સૌંદર્ય અને ભાગ્યવાળી કાન્તિવા-
ળા આ તારો પતિ બિભો, એવાં સખીવચનથી અત્ર મુગ્ધા ઉભી થઇ
પોતાના અંગમાંનો સ્તંભ તનેછે-૧૦૦

એનું જે પરાક્રમ છે તે કાંઈ અપૂર્વજ છે । એનામાં જે મલુતાનો
હતમ ગુણ છે તે પણ અપૂર્વજ છે । અહો આ તે ઈંદ્ર છે કે એનાથી પણ
કાંઈ અધિક છે, એમ અત્ર લોકોની રાજ્યને સ્તવવાની રીતિ છે-૧૦૧

અહો ! શું આતે સ્વર્ગજ ! ના, ના, આની ભવ્યતા આગળ
સ્વર્ગ શાહીસાળમાં । એમ સિદ્ધલોકો આ પુરને જોઇને સંશય કરે-
છે-૧૦૨

અત્ર રૂપવાળી કુલસીઓ, ગૃહાંગણમાં, વ્યંજનના પછી આ-
વેલા પંચમ વ્યંજનની પેઠે વાલોપશોભિત(૧) દીપીરહીછે-૧૦૩

(૧) વાલોપ શોભિત એ મિલ્કિત વિશેષજ છે. સ્ત્રીઓપક્ષે એનો અર્થ
મુંદર કેશથી શોભીતી એટલો થાયછે ને વ્યંજન પછી આવેલા અતુનાસિક
પરતે વાલોપ એમ લેઈ વિકલ્પે સરૂપ એટલે પૂર્વાક્ષરને પોતાના જેવા
કરે કે પોતે એમનેએમ રહે એટલો અર્થ થાયછે.

વિદ્વાનોની એવી શિક્ષા છે કે ધર્મને વધારો, ગુણનો ઉત્કર્ષ કરો, પાપનો નાશકરો, કલિને સંહારો, આપે તે લો, ન આપે ત ન-
છરો-૧૦૪

અનેક કલાને જાણનારી અહીંની નારીઓ, શ્રીવિષ્ણુ(ના-
રાયણવતાર)ની સાથળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી, અને પોતાના
ગુણથી અતિ ગર્વ પામતી એની અચ્ચરા(ઉર્વશી)ને પણ પોતાના
ગુણથી પરાજય પમાડેછે-૧૦૫

હે દૂધના જેવા શુદ્ધ અંતઃકરણવાળી ! તું લબ્ધ પામીશ
નહિ, પણ પ્રગદમાના જેવો આચાર કરી, તારી શોકોનો મદ ઉતાર,
એમ આ પુરમાં મુઝ્યાઓને ભણાવાય છે-૧૦૬

અત્ર પ્રાણિણો ષટ્કર્મ કરનારા, સત્યવાણી વદનારા, નાના પ્રકા-
રની વિદ્યાઓ જાણનારા, આરે દિશામા પ્રસિદ્ધિ પામેલા, છે; અને
જગત્ને અપકાર કરનારનો મતાપ ખંડવામાં વસિષ્ઠ જેમ વિ-
શ્વામિત્ર પ્રતિ વર્તતા તેમ વર્તનારા છે-૧૦૭

આ અર્હુતસ્થાનને વિષે, યુગાં સુંદર વાણી વદતાં થાયછે, તૃષા-
વાળાની તૃષા શમેછે, અંગવિકલ્પનાં અંગ સારાં થાયછે, આનંદવિના-
નાં આનંદ પામે એમ માણીમાત્ર દેવતાતુલ્ય થઇ રહેછે-૧૦૮

અત્ર જોને કંઠે લાગી સદા ખેલેછે, અને સંધિ-
કાર્યના ૧) પ્રવર્તતા નથી-૧૦૯

જો

તંભળી હોય, કે તેમના મુખેકુવું

૧ વિરામ -
સાપેક્ષ છે માટે ન
રહેવું, તેવા વિરામ

ક્રમ, ત્યાં સંધિ કરવો ન કરવો
જો કાગીપક્ષે અટકવું બંધ
જો વેવતાં અટકતા નથી.

દર્શન કર્યું હોય, તો કોયલનો મધુર સ્વર પણ કઠોર લાગે, અને ચંદ્ર-
પણ ગંદા જણાય-૧૧૦

ઉત્તમ કલ્પના પુરુષો સાથે રાજકુમારો, અત્ર, વસંતાદિ સર્વ જા-
તુએ એકજ સમયે સેવાયલાં ઉપવનોમાં વિહરેછે-૧૧૧

મણિનું કાર્ય સાધવામાં મુખ્ય હોવાથી કીર્તિ પામેલા, ભયમાત્રને
ખાઈ ગયેલા, તરવારની મૂઠ હાથમાં ધારણ કરનાર સત્રિયોથી, શ્રી-
માનુલોકનાં દાર અત્ર શોભેછે-૧૧૨

અત્ર હસ્તિ મદ્દ કરતા છે, સ્ત્રીઓ લાવણ્યપરસ વહેતી છે, અને ધ-
નાઢ્ય લોક દાનાર્થ કરેલા સંકલ્પના જલ્પથી વહેતા હાથવાળા હોય ધ-
નને લીટ નેણું ગુચ્છ ગણેછે-૧૧૩

ચો તરફ રેણાયલાં કિરણથી ચોભીલી રત્નવેદી ઉપર એકેલી,
અને આંધુ ઠાળતી, લાગુ લાગુ વદતી, ન બેજે બેજે નિહાળતી, એ-
વી મદમાતીને જોઈ અત્ર કોણ ન ચળે !-૧૧૪

અત્ર, મન અને વાણી ઉભયથી અતિ સ્વચ્છ, તેમ મહત્પુરુષો-
ને યોગ્ય સત્કારાદિથી સન્માન કરનારા, એવા દૃઢપુરુષો રાજદ્વાર
આગળ ઉચિત ઉચિત મહત્કાર્યમાં નિયોજેલા છે-૧૧૫

બૃહસ્પતિ ખરેખર વાણીના પતિ છે, ન દિવાકર ખરેખર દિ-
વસનો રાજા છે, પણ આ પુરના વાણી અને તેજથી અતિ હીપી રહેલા
લોક આગળ કોણ વાણીના પતિ ને કોણ દિવસનો રાજા !-૧૧૬

હે રાજન્ ! તું પૃથ્વીના રાજામાં મુખ્ય છે, કીર્તિનો મુખ્ય પતિ છે,
લક્ષ્મીનો પાત્ર ઉત્તમ નાથ છે, એમ પ્રજાસ્થાણથી અને તેજથી તું વ-
રણ છે કે ચંદ્ર છે એમ લોકો અત્ર વહેછે-૧૧૭

અત્ર સર્વ રાજરાજેશ્વર દંદ્રસમાન છે, ને મજા કુબેરસમાન લક્ષ્મી-
વાળી છે; સત્પુરુષો પાત્ર યોગ્ય અને વિચારયુક્તવાણી યોગનારા
બૃહસ્પતિ સરખા છે-૧૧૮

આ પુરની, અતિ વહી જતા લાવણ્યમાં રમતી સ્ત્રીઓને જોઈ
 ઇંદ્ર, જલથી ઉત્પન્ન થયેલી અપ્સરાઓને, માત્ર જલમાણસ નેવીજ
 ગણેછે-૧૧૯

હડી રહેલા આમરથી હસી રહેલી. અને હંચે ધરેલાં છત્રથી
 હજન્નવલ થઈ રહેલી, એવી, કુર્મતિમાત્રનો નિરંતર સંહાર કરતી,
 લક્ષ્મી અત્ર શોભેછે-૧૨૦

શાન્તિ ધારણ કરી સર્વત્ર ફરી જનને સંતોષ કરનાર, તથા
 જકાર જેવા કુટિલ ચિત્તવાળાને પણ યોગ્ય શિક્ષા આપનાર, એવા
 વિદ્વાન્, સર્વત્ર, શિષ્યોને સાક્ષાત્ સરસ્વતીની પેઠે અત્ર જઈ આદિ
 વ્યાખ્યાપૂર્વક ભણાવેછે-૧૨૧

જેના અખિલ યશ, શત્રુપાસે હાથ ધરવા રૂપી વજ્રથી ચૂર્ણ
 થયેલાં છે એવા યજ્ઞપુરુષ(૧) આ પુરના રાજાની ભરાબરી ક્યાંથી કરી.
 શકે ૧-૧૨૨

અત્રના પંડિતોનું નિરંતર, ટકડ ટકણ ની પેઠે, ઉત્તમ વાણી
 અને સ્ફુટ વર્ણન એ વિષયમાં, મૂર્ધન્યત્વ(૨) કીધા પંડિત ન
 સ્વીકારે ૧-૧૨૩

જકાર જેવા કુટિલ દુશવાળીને આગળ કરતો, ધનુષનો ટંકારવ
 કરતો, અને એમ પોતાનો મતાપ સર્વત્ર પ્રકાશતો, કામદેવ અત્ર
 આખા જગત્નો પરાજય કરવાને તૈયાર થયેલો જણાયે-૧૨૪

અરે પતિના હાથમાં ભીડાયા પછી પાછી સામાટે હુઠેછે, ન
 પૂટેછે ત્યારે સારીરીતે ખેલતી શે' નથી, જા જા, લાજ માત્ર તથા દ,
 એમ અત્ર મુખ્યાને સખીઓ સીખવે-૧૨૫

(૧) ત્રિષ્ટુએ બલિ પાસે પાચના કરો દત્તી (૨) ટંકારાદિ પક્ષે મૂર્ધન્ય
 રધા નથી હત્પન્ન થવાપણું, વિદ્વાન્પક્ષે સર્વને માથે દોવાપણું.

મેરના નેવી હથાઈવાળો, અને આકાશને અથડાતી ધ્વજ-
ગાથી (આકાશના પાણુ ઝોંમાં) થુંકનારો, તથા શેષની ફાણા નેવાં
૧૫લશિખરથી શોભતો કીલ્લો આ પુરની ગારે તરફ છે-૧૨૬

છ-નુજો પાખંડ(૧) સહિત તથા અતિ સંતુષ્ટ ચારે આશ્રમ
સહિત આ પુર છ(૨) ચક્રવર્તીની છ નગરીઓ છતીને જામેલું.
છે-૧૨૭

તેમનામાંજ લય પામી ગયેલા ચિતવાળા નરો, કામાદિ
ધક્કિપુના રિપુ સોળમા તીર્થંકર શાંતિનાથનું એક લીલામાત્રથીજ
વિધની શાંતિ માટે અત્ર ભરણુ કરેછે-૧૨૮

અત્ર લોકે ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થની અતિરુ-
ચિવાળા છે, તેમ ચતુર્થ પુરુષાર્થ, મોક્ષ, માટે પણ જરાથી વિમુક્ત એવા
યોગીઓ અત્ર ધ્યાનસ્થ થાયછે-૧૨૯

આ, પેલા, ઓલ્યા, છત્યાદિ મહાત્માઓથી અને જરાવિમુક્ત
સિદ્ધિથી આ પુર અતિ પવિત્ર કોઈ ભાગ્યશાલી છે એમ જન
બોલેછે-૧૩૦

એથીજ નયનની પ્રીતિ છે, એમનાથીજ લક્ષ્મી છે, એથીજ
હત્સા છે, એનાથીજ ધર્મ છે, એમ અત્ર શ્રીમાનનાં ધરને કોણુ ન.
વર્ણવે ?-૧૩૧

ગુરુ અને માતૃપિતાની ભક્તિથી, તથા મોક્ષાર્થે અતિ ઉત્તમ
જ્ઞાનસંપ્રદયથી, અત્ર જીવાન માણસો પાણુ સ્પષ્ટ જીહ્વાવાળા કોય
એવા છે-૧૩૨

આત્મામાં નિરંતર લીન હોવાથી જેને જરા દૂર છે, તેમ જેને

(૧) પદ્મશાસ્ત્રાદિ વર્ણિત જે નવીન ધર્મ તે પાખંડ કહેવાતા.

(૨) વૃત્તિધાર માત્ર એટલુંજ લખેછે કે તે ચક્રવર્તી તે પ્રધુ આરાદિ.

જરા આવેલી છે, તેવા સર્વને જરાથી વિમુક્ત એવા યોગીની સાથે
અત્ર સ્પર્ધા વર્તે છે(૧)—૧૩૩

સર્વને પ્રિયકર્તા, ને ગુણવડે સર્વથી ઉજ્જવલ, એવા અત્ર શ્રી-
મૂલરાજ નામે ચૌલુક્ય કુલનો ચંદ્રમા, રાજા હતો—૧૩૪

ઉત્તમ અધમ સર્વની આશા પૂરનાર એ રાજા, સર્વને ઉપકાર-
કર્તા હોઈ, સર્વમાં ઉત્તમોત્તમ હતો—૧૩૫

સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બે આ રાજાથી હીન છે તેનાં બે કારણ છે:
એક તો આ રાજાને તમઃકૃત અભિભવ નથી, ને સર્વ કાલમાં ઉદય
ન હોય એમ નથી(૧)—૧૩૬

આપ બીજા આદિત્ય છો, કે વિષ્ણુ અથવા હિંદ્રમાના એક છો,
કે અગ્નીઆર રુદ્રમાના એક છો, એવાં વચનપૂર્વક એ રાજાને બીજા
રાજા નમસ્કાર કરેછે—૧૩૭

દેવતામાના એક, અને બીજા ધરણીધર શેષ, એવી રાજાની
સ્તુતિ કર્યા પછી બુદ્ધિમાન બીજા કોની સ્તુતિ કરી શકે ?—૧૩૮

એ રાજા જે જે નેવી પ્રાર્થના કરે તેને તેણે આપે છે, અને જે ને
દાષ કરે છે તેના ઉપર ક્રોધ કરે છે—૧૩૯

દાતામાં એકજ, અને યુગ્મ અશ્વિનીકુમારમાંના એક, એવા આ
રાજાનો યશ સર્વ દશમાંથી કોયા દશમાં નહિ ગયો હોય !—૧૪૦

(૧) અત્ર યોગરત હોવાથી સર્વે—ગાલવૃદ્ધ—જરાથી મુક્ત છે એમ.
આર્થ છે.

(૨) તમઃ એણે રાજાપદે તમોચ્ચત્વરં નામ લેવું; ને સૂર્ય ચંદ્રપદે
રાદૃત્વં નામ સમજવું, ઉદયમાં પણ ચંદ્રનો દિવસે ને સૂર્યનો રાત્રીએ ઉદય
નથી પણ રાજાને તો ઉભય વખતમાં છે.

દાન એજ એક પ્રતિષ્ઠા એવા તમે, તેનાથી યાચના કરેલી
એવા ઈંદ્ર અને વિષ્ણુ તે, તમારા અનેક ગુણની એક કલાની પણ
ખરાબરી કરી શકે નહિ—૧૪૧

પોતાથી મહોટા, નહાનાં, સમ, અસમ, સર્વથી, તેમ અનેક
રાજાઓથી ગુણગુણે અતિ ઉત્કૃષ્ટ આ રાજા, સર્વને વિસ્મય પમા-
કતો—૧૪૨

દક્ષિણ ઉત્તર તેમ પૂર્વ પશ્ચિમ આદિ સર્વ દિશામાંથી (આવીને)
આ બીજા કૃષ્ણના ચરણે કોણ પડ્યું નથી !—૧૪૩

પારકારું દ્રવ્ય ન ઇચ્છતાં, તેમ પોતાના દ્રવ્યને પોતાનું ન
કરતાં, સત્પાત્ર વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને, પોતાનાં સ્વજનને આપતો હોય
તેમ, આ રાજા નિત્ય દાન આપે છે—૧૪૪

ચાંડાલાદિની પ્રીતી અદર રહીને પણ એના શત્રુ વક્ત્રની
આશા રાખવા હતા ને તે માટે એની માર્થના કરતા(૧)—૧૪૫

અતિ તેજથી અપ્રતિમ એવા આ રાજાની સામે ઊભો તેના
પર કૃતાંત ઇપ્ષો અને તેનું દેવ રુદ્રનું એમ જાણ્યું—૧૪૬

પૃથ્વી તથા સ્વર્ગ ઉભયના શાસન કરનાર એ રાજાની, તમારા
જેવા અમારા જેવાનાં પુરુષથી (મહત્ ધાય છે) એમ ઈંદ્રે પણ
સ્તુતિ કરી છે; એવા સર્વથી અતિ ઉત્તમ થયેલા રાજા આગળ આપ
કાણુમાન છે કે એની ઈર્ષ્યા કરાણો, એમ, બ્યારે આ રાજા સેના
સમજ કરી મયાણનો વિચાર કરે છે ત્યારે ઉત્તરદેશાલ્પા મંત્રીઓ
રાજાને કહે છે—૧૪૭-૪૮

(૧) એનાથી ડરીને એના પ્રેરમાં પેગી રાત્રા નહિ ને એના નીચ
સ્થાનમાં સંતોષ, અતિ દ્રવ્યહીન થઈ જતાથી વજ્ર મારે પણ એની માર્થ-
ના કરતા

અર્ધાને દાસ કર્યા, અર્ધાને માર્યા, એમ સર્વ રાજાને આણે વશ કર્યા, (પણ) સૈન્યમાં તો માત્ર અર્ધાજ હાથી ને અર્ધાજ ઘોડા સજ્જ કર્યા હતા, સર્વ સૈન્ય તૈયાર કર્યું નહતું—૧૪૯

પૂર્વે તેજસ્વી થઈ ગયા, પાછળ પણ થયા, પણ તે બધાએ રવિની પેઠે આનો ઉદય થતાં અસ્ત થયા—૧૫૦

જે સાક્ષાત્ જૃહસ્પતિથી જરા પણ ન્યૂન ન હોય એવા કોઈ અદ્યપજ, એના ગુણનું અદ્ય પણ, બીજા ત્રીજા ચોથા પાંચમા ભાગનું પણ વર્ણન કરી શકે—૧૫૧

કંઈક દેવ, કંઈક નાગકુમાર, કંઈક મણિ, કોઈ પણ જેમ કૌ-સ્તુભની આગળ બાંધ્યાં પડે છે તેમ આની આગળ પડે છે—૧૫૨

સૈન્યમાંના હાથીના દંતથી વટાઈ ગયેલા, પૂર્વાદિ દિશામાં વર્ત-માન સમુદ્રના તટ, એના દિગ્વિજયની સાખ પૂરે છે—૧૫૩

પૂર્વથી અને પશ્ચિમથી, તેમ દક્ષિણથી અને ઉત્તરથી પણ, હદ્મીને ખેંચી લાવતો એ રાજા દક્ષિણ, ઉત્તર, પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભારે દિશાઓના પતિ થયો છે—૧૫૪

રાજામાત્ર, શ્રી અને પરાક્રમમાં મુખ્ય એવા એ રાજાને નમે છે, અને એ પણ તેમના ઉપર, તે જેમ એક માસ કે એક દિવસે પણ નાના (ભાઈ) હોય એમ રનેહથી બુલે છે—૧૫૫

ગોનાના ખડ્ગમાત્રનીજ સાહાય્યવાળા, અને બીજા કૃષ્ણ રૂપી આ રાજાને, બીજા ત્રીજા (સર્વ) દશમાથી આવી આવીને રાજા પગે પડે છે—૧૫૬

બીજા ત્રીજા (સર્વ) રાજાની કીર્તિને અસહન કરનાર આ રાજા, આ જગતમાં, ઉપરના જગતમાં, ને ત્રીજા જગતમાં, ત્રણે (સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાલ) સ્થાનમાં અતિ પ્રખ્યાત છે—૧૫૭

સૂર્ય જેવા તેજવાળા આ રાજાથી સર્વ રાજાનો પ્રલય થઈ ગયો છે, ન રૂપે કરીને ચંદ્ર જેવા એ રાજાથી સર્વ મિત્રોને અતિ દુર્લભ વ્યાપ્તો છે-૧૫૮

પૂર્વથી પળાતા આવેલાં ન્યાય અને ધર્મમાં આ રાજા તત્પર છે, અને પ્રફુલ્લવાથી પૂર્વ (બૌદ્ધ) ના કરતાં, તેમ તેનાથી પણ પૂર્વ (ચંદ્ર) ના કરતાં, લેશ પણ ઉતરે તેવા નથી-૧૫૯

આણે પોતાની ધનશક્તિથી પૂર્વના જાડિઆદિ દેવ, તેમ કાશ્મીર દેવ, ધૃત્વી ઉપર ફરીથી સ્મરણમાં આણ્યા છે-૧૬૦

રિપુના લોહીને પીનારા એવા પોતાના ખર્જરૂપ પલંગમાં પોતાને અતિ અનુરક્ત એવી જયશ્રીને કીર્તિ આ રાજા સ્થલ આપે છે-૧૬૧

(યથેલા કે યનાર) સર્વ રાજાઓ કરતાં આ રાજા અતિ વિખ્યાત છે, કેમકે સર્વ પ્રભુને અતિ હિતકર છે, અને સર્વ સંપત્તિનું સ્થાન છે-૧૬૨

લક્ષ્મી અને વસુધા ઉભયને હાથમાવડીને પોતાના હાથથી ધારણ કરનાર આ રાજાના કુંદ જેવા ધવલ યજ્ઞથી ધૃત્વી અને આકાશ ભરાઈ ગયાં છે-૧૬૩

એના રાજાઓ રાજામાં મુંદર ચાપ અને ભાથા તણને અતિસી(૧) એવાં ગુરુ અને અગ્રગતાભીતિ તેના આશય કરે છે-૧૬૪

(૧) અતિઓ એટલે સીની પણ પાર ગયેલાં એટલે અગ્રગતા અર્થાત્ નિર્વંશતા અને ભીતિ એટલે ભય તે એવાં કે સીઓમાં દોષ તેથી પણ અધિક આવે ભય પામી રાજાઓ ગુરુ એટલે પોતાના યજ્ઞમારી આશય તેમની પાસે શાન્ત થઈ જાય છે, એનો વિરાગ પામી જાય છે તે ગુરુ પણ અતિઓ એટલે સીની કરી ન આવનારા એવા અગ્રમારી.

આની બુદ્ધિ કામધેનુના જેવી અપરાજિત છે; એણે અતિ ગાર્વિષ્ઠ શત્રુઓને ત્રાસથી ઓછો કરતાં પણ વધારે ભયભીત કરી નાખ્યા છે-૧૬૬

બુદ્ધિના અતિ પ્રકર્ષથી, યુનિના પણ યુનિ, અને સાધુના પણ સાધુ, એવા આ રાજાએ અતિ ઉત્તમ કીર્તિ માખત યાવ તેમજ વર્તન પ્રહણ કર્યું છે-૧૬૬

કુબેર, વસુણ, દ્યોઃ પતિ, અને વિદ્યુ, એમનામાં જે ગુણો છે તે, કીર્તિથી કરીને શુદ્ધ એવા આ રાજાએ, પોતાને વિષે સ્થાપ્યા છે-૧૬૭

ત્રિભુવનના પતિ (વિષ્ણુ) સરખા, અને રણમાં અસહાય રહી સુઝનાર, આ રાજાના સર્વે ગુણગુણ વર્ણન કરવાને કોણ સમર્થ છે ?-૧૬૮

પૃથ્વીના પતિ અને ઇંદ્રનો મિત્ર એવા આ રાજા રણને વિષે મિત્રની સાહાય્ય ન ઇચ્છતો સુઝે છે, ન નયશ્રી પણ એનેજ વરે છે-૧૬૯

નિશાપતિ (ચંદ્ર) જેવી કાન્તિવાળો, વસન્તસખા (કામ) જેવા રૂપવાળો, આ રાજા, શંભુસખા (કુબેર), અને શ્રીપતિ (વિષ્ણુ) કરતાં સમૃદ્ધિમાં ઉણો નથી-૧૭૦

એની, (સામ, દામ, દડ, બેદ) ચાર ઉપાય રૂપી આયજવાળી, અતિશુદ્ધ, પવિત્ર, અને કીર્તિરૂપી દૂધ દેનારી, બુદ્ધિરૂપી કામધેનુની ઇંદ્ર પણ ઇચ્છા કરે છે-૧૭૧

આવી મીર્તિ અને આવી મતિવાળો એ આ વિશ્વનો રાજા સતે, ઇંદ્રે રક્ષાયલું છતાં પણ દૈત્યનાં યુદ્ધથી ભય પામી રહેલું સ્વર્ગ નિર્ભય થઈ શક્યું-૧૭૨

વિનય આપવામાં કામધેનુ જેવી તરવાર પકડીને એણે

મહાબ્રુધિશાહી નૃપપંક્તિનો પણ રણમાં ફોળ કર્યો—૧૭૩

આના, ખબે અડકતા કર્ણવાળા, અને અતિ સ્નેહમય દૃષ્ટિવાળા, લાંબા પહોળા શરીરને જોઇ આશ્ચર્ય પામેલા દેવતા પૃથ્વી ઉપર (એને જોવા માટે) આવળ કરે છે—૧૭૪

પૃથ્વીવધૂનો(૧) કર લેતો સતોપણ આ રાજા લક્ષ્મીવધૂને મુખ-રૂપ છે; તેમ સ્ત્રીથી અત્યંત વિમુખ છતાં કીર્તિસૌ પ્રતિ અતિ બ્રુધ છે—૧૭૫

અતિ ઉત્તમ હોય કે અતિ શુદ્ધ હોય એવી પણ પરસ્ત્રી પ્રતિ-એ અત્યંત નિસ્પૃહ છે, અને કોઇની પણ મુક્તપત્તિ કે મુંદર સ્ત્રીની એ ઇર્ષ્યા કરતો નથી—૧૭૬

શ્રી અને બ્રુધિનો નિવાસ, વિનયવતી-લક્ષ્મણનું સ્થાન, અને ભીતિને લેશ પણ ન ઓળખનાર એવો એ રાજા, સ્વર્ગથી પૃથ્વી ઉપર આવનારી સ્ત્રીઓની, એકથી બીજી, ને બીજીથી ત્રીજી, એમ ભમરોમાં રમી રહે છે—૧૭૭

યવમાત્રનોજ કય કરતી, અને નદીને તરાપા ઉપર તરવાનો પ્રયત્ન કરતી, તથા ક્યાં જવું તે બ્રુધિ વિનાની, એવી એના રિપુની સ્ત્રીઓની પુઠે બિલ્લ લોક, દેડકીઓની પેઠે, પડે છે—૧૭૮

લક્ષ્મીએજ સાક્ષાત્ નાના રૂપ ધારણ કર્યાં હોય એવી અતિ નિરૂપમ સૌંદર્યવાળી, અને કાંઇક નમેલી ભમરવાળી, એવી સ્ત્રીઓની ભમરોનાં તત્ત્વોપદેશ કરનાર આચાર્ય આ રાજા થાય છે—૧૭૯

હા આશાનો પણ એ પુરનાર છે, અને સોમ પી-

પકડી તેના ઉપર રજા પુરવ બીજીને ખુશી ન કરી એ વિરોધ, તેનો પરિવાર કર શબ્દનો અર્થ લેશે. રાજા વિરોધ ઉપરાધમાં પણ થતાવી લેવો.

નારા ઉત્તમ પ્રાણીઓની તેમ તેમની પત્નીઓની પણ, નિત્ય પૂજા કરનારો છે—૧૮૦

આ રાજા આઠ બુદ્ધિશુભુનું ધામ છે, અંતરને ક્ષોભ કરનાર છ રિપુનો છતનાર છે, છ શુભુનું તેમ ચાર વેદનું સ્થાન છે(૧)—૧૮૧

આ રાજા ચારે વર્ણનો, તેમ ચારે સમુદ્રનો પ્રભુ છે, અને ત્રણ પુરુષાર્થનો પ્રવર્તક છે—૧૮૨

સાધુને સત્કાર કરનાર, અને કલયુગ રૂપી રિપુનો મઠ હરનાર, એવા આ રાજાએ પૃથ્વીને સ્વર્ગથી પણ વિશેષ કરી નાખી છે—૧૮૩

પતિની ઇચ્છા કરતી જયશ્રીનો પતિ, પાપનો ધ્વંસ ઇચ્છતા અને મિત્રની પ્રાપ્તિ ઇચ્છતા ઈંદ્રનો મિત્ર, એવો રાંભુને નમનાર, આ રાજા નિરંતર ન્યાયનો પ્રવર્તક છે—૧૮૪

સુધાની ભગિની (લક્ષ્મી)ને ધારણ કરનાર રૂપે (વિભ્યુરૂપે) અને સૂર્યના પૌત્ર (ઇક્ષ્વાકુ)નાથી પણ અધિક, એવા આ રાજાને પોતાના સાશન કરનાર રૂપે પામીને પ્રજા આતિ પ્રસન્ન થઈ છે—૧૮૫

રાંભુની આજ્ઞા (જાણવામાં) તેમના નંદી જેવા, અને કુશલતામાં ત્વષ્ઠા જેવા, એવા આ રાજાને યજ્ઞકર્મમાં હોતૃ પોતૃ નષ્ટ આદિ સર્વ ક્ષતિવિજ્ઞે સ્તવે છે(૨)—૧૮૬

(૧) આઠ બુદ્ધિશુભુ: શુશ્રૂષા, શ્રવણ, ગ્રહણ, ધારણ, ઉદ, અપોહ, આર્યવિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન. છ શુભુ તે સધિ, વિગ્રહ, આસન, યાન, દૈધીભાવ, સંશ્રય.

(૨) અર્થાત્ એ એવો પ્રવીણ છે કે યજ્ઞકર્મમાં પણ એની શિક્ષા પૂછે.

એની સ્તુતિ કરનારા એને, હે અંડિકામાતર (૧) । તારથી
પૂજયલા પિતૃ સંતુષ્ટ થાઓ, અને દેવ પ્રસન્ન થાઓ, ને એમ તું
નિરંતર સુખી થા, એવું કહે છે-૧૮૭

એના શત્રુ, હે માતા । હે પૃથ્વી । હે આગ્ના । હે વરુણ ।
હે શંભુ । હે ગૌરિ । હે અંડિ । એ અંગિકા । હે રક્ષણકરિ । હે વિ-
શ્વવ્યાપિનિ । એમ પોકાર કરે છે-૧૮૮

સુભદ્રામાં સુખ્ય, સમન્વનના મિત્ર, એવા અતિરૂપકાવધુપથી
ઉત્તગોત્તમ, હે નૃપ । તમેજ ધરણીને ધારીને રાખીછે, એમ એને
સીપુરુષ સર્વે કહે છે-૧૮૯

એ આરે વેદાનો ને છ અંગનો જ્ઞાતા છે, તેમ આરે (૨) વિદ્યાતું
ને ત્રણે શક્તિનું સ્થાન છે-૧૯૦

શત્રુઓનાં માણુ અને શક્તિ હરી લેનાર, એવા આ નરેશ
આગળ આર દિવસ આવતી લડાઈમાં કોઈ પણ બીજે કે ત્રીજે
દિવસ પડ્યું નથી-૧૯૧

સાયાન્હ ન હોય ત્યારે પણ, જેમ સાયાન્હે સૂવું નિષિદ્ધ છે
તેમ, એ કદી સૂતો નથી; અને સાયાન્હ સમયના અગ્નિનતી પેઠે
પોતાના પ્રતાપથી અતિ દીપે છે-૧૯૨

પિતૃ દેવ કે બ્રહ્મા સર્વના દિવસ થઈ રહે તો પણ એના ગુણતું
વર્ણન કરતાં કોઈ પાર પાત્રે એમ નથી-૧૯૩

માતર એનો અર્થ કરતાં દીક્ષકાર લખે છે કે “આંડાલ
મા હતી તેથી એનું એ સંજોગન છે; અથવા અંડિકા
પૂજાદિથી સંતુષ્ટ થયેલી માતા છેનેવો.”

આન્વીક્ષિકી, ત્રયી, વાતાં, દંડનીતિ. ત્રય
ને મંત્ર.

આઠ દિગ્ગજ, તેમ આઠ કુલપર્વત, (૧) તે કરતાં પણ અધિક ધરાણીને ધારણ કરનાર એ નૃપ આગળ નવે નિધિ ઢળેલા છે, ને નવે ગ્રહ એના ઉપર પ્રસન્ન છે—૧૯૪

(સાંખ્ય શાસ્ત્રોક્ત) પચીસ(૨) તત્ત્વને જાણનાર આ રાજાની કીર્તિએ નવેખંડ પૃથ્વી, આઠે દિશા, અને આઠે પર્વત, ચેત કરી દીધા છે—૧૯૫

ચતુર્દશ જીવનનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ એવા આ રાજામાં, પોતાનું નેટલું બધું છે તે બધું એકાદશે રુદ્રોએ મૂક્યું છે; અને વિનયાર્થે આ રાજા જ્યારે ભાષે (અને ધનુષ) ચઢાવે છે ત્યારે એના હાથી ઘોડા આદિ સૈન્યમાં (તેમના) પરિવાર માત્ર આવી બેસે છે—૧૯૬

એનું પરાક્રમ કોઈ જુદું જ છે, એનું તેજ પણ સૂર્ય અને ચંદ્ર-માંના એક નેત્રું છે, એનું ધૈર્ય કહી પણ નથી તેડું છે, ને એના સર્વ જીવ કોઈ બીજામાં ન હોય તેવા અલૌકિક છે; એણે રિપુનું કીચું સૈન્ય નથી સંહાર્યું, કે કીચું જગત હૂંટ નથી કર્યું ?—૧૯૭

જીવાન વૃદ્ધને મૂકીને નાસે છે, ને વૃદ્ધ જીવાનને મૂકીને નાસે છે, એમ એના શત્રુના સમૂહ યુધ્ધ સમયે, હે સ્વાદિષ્ટ જલ ! ક્યાં છે તું, એમ તૃપાથી પીડાઈને પોકારે છે—૧૯૮

એ રાજા યુધ્ધનો આરંભ કરે છે, ત્યારે એના સામા થયેલા રાજા અધિા વતે દાડવા માંડે છે, ને રસ્તામાં બહુ થાકથી ખેદ પામે

(૧) આઠ દિગ્ગજ—ઐરાવત, પુન્ડરિક, વાગન, કુસુદ, અંજન, પુષ્પદંત, સાર્યભામ, સુપ્રતીક. આઠ કુલ પર્વત-વિંધ્ય, પારિખત, શુક્તિમત, ઝક્ષ, માહેન્દ્ર, સહ્ય, મલય, હિમવાન.

(૨) પુરુષ પ્રકૃતિ, મહત્ત્વ, આહકાર, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય, મન, પાંચ તન્માત્ર, પાંચ ભૂત.

છે, તમા આંખે અશ્રુ વેદેવરાવે છે, ને ગમરાટમાં દહીંને કે હાડકાને
કે મધુની મીઠારાને કે જલની મીઠારાને, પરખી ચકતા નથી; તેમ
એમના અતિ ચિત્ર વિચિત્ર ગતિ કરનારા અથ પણ તે ગતિને ભૂલી
જાય છે, ને અતિ બલથી પ્રવર્તનાર હાથી પાણી પોતાનું બલ તજે
છે-૧૯૮

વૃષભના જેવા દૃઢ સંકલ્પથી અતિ મુભગ, અને વીર મંડલીમાં
મુખ્ય, અતિ વીર્યવાળા અને પરાક્રમી બાહુ યુક્ત, અતિ પ્રવીણ બુદ્ધિ-
વાળો, અને બલિષ્ઠ સેનાથી પરિવૃત્ત, આ એકજ જો ખરો પુરુષ,
તેણે ત્રણે જગત્ પોતાને વશ કર્યા છે; પૃથ્વીનું રક્ષણ કરી ત્યાં ન્યાય-
મય માર્ગ સ્થાપી પૃથ્વીને સ્વર્ગ કરી છે, જોગ્રાહણનું રક્ષણ કરવા
તેમના રિપુ (પાતાલવાસી દૈત્ય) રૂપી સમુદ્રમાં પોતાના ખર્જને
રવેષો કર્યો છે, અને એમ (તથા યજ્ઞાદિથી) ઈંદ્રને મુખી કર્યો
છે-૨૦૦

અર્ગ ૨.

પૃથ્વી ઉપર ઈંદ્ર જેવો, રાત્રીપી દહીંમાં રવેયા જેવો, પૃથ્વી
ઉપર નીતિ માર્ગનો શુભ માર્ગ સ્થાપનાર, ઈંદ્ર સહિત સ્વર્ગની રક્ષા
કરવા ઇચ્છનાર, એવા આ રાજાને સ્વપ્નમાં એક વાર સંભુ આ પ્રમા-
ણે જોડ્યા-૧

બુદ્ધિથી શુદ્ધ જેવા, અને તેજથી શુદ્ધને પણ તિરસ્કાર કરનાર,
ને દેવતાની ભક્તિથી અશુદ્ધ (એટલે બૃહસ્પતિ જેવા,) વૃષભને પણ
ધુર્વહન કરવામાં હઝવનાર, ચાર વર્ણ, ચાર ઉપાય, ચાર અર્થ અને
ચાર વેદ જેને મિથ છે એવા, હે સુબ્રહ્મ ! તું મારા નંદી જેવો ધુર્વ-
હનક્ષમ છે, તું હરિના પાંચમો હાથ છે, તારે કોઈ પ્રકારના સહાય-
ની શી અપેક્ષા છે ! ચારે દિશાનું રક્ષણ કરતાં તને બહુ વર્ષ વીત્યાં
છે, હવે દેવતાનું પણ ક્રોધક કાર્ય સંભાર-૨૦૩

વિધ્યુનો સખા (અર્જુન) પણ જેનો સંહાર કરવા સમર્થ ન થયો, તેમ તેનો પિતા કે ઈંદ્ર પોતે પણ ન થયો, તેવા પ્રભાસનો વિધ્વંસ કરનાર (ગ્રાહરિષ્ઠ આદિ દાનવ) પ્રતિ, તું આપ ચઢાવીને દંડશાસ્ત્રમાં શુક જેવો થા—૪

શત્રુનો (૧) સંહાર કરનાર સર્વ રાજાઓમાં મહાત્મા, આ નર-રવિ, આ સ્વપ્ન બહુ શ્રેયસ્કર છે એમ હૃદય પામતો જાગ્યો ત્યારે, બંદી જનો પણ સર્વોદયના પ્રસ્તાવે કાવ્ય ગાતા હતા—૫

સૂર્ય વિનાના જગત્માં ચારે તરફ પ્રસરી રહેલા, અને દષ્ટિને વ્યર્થ કરનાર, અંધકારને સૂર્ય હણે છે, અને એને અર્ધ આપવાના ઉદ્દેશથી સુંદર જલવાળી સરોવરનાં જલ, દિવેન્દ્રો હાથમાં લે-છે—૬

ઉચ્ચ તેજવાળો (સૂર્ય) પોતાના કિરણથી સરોવરનાં જલને સુંદર કરતો, તેમ અંધકારના સમૂહને ગળી જતો, અત્ર ઉગે છે, અને અંધકારના સમૂહ પણ શીયાળની પેઠે ભયભીત થઇ શીયાળવાળી કું-જોમાં ભરાઇ જાય છે—૭

હો મહાદુષ્ટ બાહુવાળા ! તારા ઉર્જામયી શત્રુઓ કરે, તેમ સૂર્યના ઉદયથી શીયાળ પોતાના મિત્ર શીયાળ માટે પણ પ્રતીક્ષા કરતાં નથી, તેમ શીયાળવીઓ પોતાના બચ્ચાને તણને પણ નાસે છે, શીયાળવા એમ કરે એમાં શુ (૨) !—૮

જેમને ચાર વેદ પ્રિય છે એવા લોકમાં ત્રયીમૂર્તિરૂપ રવિનો ઉ-

(૧) વૃત્તિકાર લખે છે કે મદેહા નામના દૈત્યને મારનાર એમ મૂલ સંસ્કૃતમાં દિહ્વા એવો શબ્દ છે તેથી સૂચ્યું છે.

(૨) અર્થાત્ મરીગય તોપણ આશ્ચર્ય નથી, જેમ તારા શત્રુ તને દેખીને નાસે તેમા શુ ! તેમરે તો પણ આશ્ચર્ય નથી.

દય થતાં, ચાર ચાર કે ત્રણ ત્રણ મિયાવાળા શ્રીમાન લોક ત્રણ કે ચાર બધી વધુને તદ્દને, સંધ્યાકર્મ માટે મવર્તે છે—૯

ત્રણ કિરણવાળો, (ને તે વધતાં) ત્રણ મળાવાળો, (ને તેમાંથી) ચાર મળાથી અધિક થતો, તથા તેથી પણ અધિક ચાર મળા-વડે ઉપર જણાતો એવો ત્રીનિધાન, માતઃસ્વયં ઉગતાં જગત્ માત્ર ચારે દિશાથી અતિ મકારામાન ધધ રહ્યું છે—૧૦

ઇષ્ટચાદિ ૭ ક્રિયાઓ વડે કરીને, વૃદ્ધ તેમ બાલ સર્વે પ્રાક્ષણો, મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે જરૂરહિત આદિપુરુષ (૧) (વિષ્ણુ)ને સંભારે છે—૧૧

જલમાં નાહી, હાથમાં જલ લઇને, સમૃદ્ધિમાન ઇશ્વરો, પ્રાક્ષણોને, આટલું તમને અતિ અલ્પ છે તથાપિ અમારા ઉપર કૃપાકરી એટલું ગ્રહણ કરો એમ બોલતાં, દાનમાં સંકલ્પે છે—૧૨

કોઇ ખંડિતા પોતાની (ચોક છતાં પોતાના નેવીજ ખંડિતા) સખીને કહે છે કે “તને અને મને મૂકીને ગયેલાને એને માફ ન તારું શું કામ છે । કેમકે એ તો આપણાં ઉપર કેવલાનિઃસ્પૃહ છે; ને ને એ એમ કહેછે કે હું તો તમારે વશ છું તે મિથ્યાજ છે” ।—૧૩

તમને, અમને તથા તમને અને અમને, અસત્ય એકું પણ હિ-તવચન કહેનાર ગુરુને, તેમ તમારાં અમારાં પ્રિયજનને એમ છ એને આ પ્રભાત મુખકર હો—૧૪

ચક્રવાકનાં દંડ તથા ભ્રમરનાં મિથુન પરસ્પરમે ઉચ્ચ સ્વરે કહે છે કે આપણે રાત્રીમાં વિયુક્ત યજ્ઞ ગર્વા હતાં તેવી રાત્રી કાઢી નાખનાર, અને આપણી પાસે અમીને આપણને આશ્વાસન કરનાર, એવા સૂર્યકિરણને આવો આપણે સત્વર નમોએ—૧૫

(૧) એ શ્લોકનો અર્થ લેનધર્મોક્ત શ્રીઋષભદેવને લાગે તેમ પણ કરી શકાય છે.

હે કમલો ! સ્ત્રીઓનાં નયનના પ્રબોધથી અને છતાં ધીએ એમ હસોછો શાનાં ? કેમકે તમે પણ એજ નયનાથી છતાં ધસોછો, એમ તારા પુરની નહેરોમાં, (પોતામાં બીડાયલા) ભ્રમરના શબ્દથી બોલતાં પોપણાં મીચાઈ જાય છે—૧૬

તેં મારા પ્રતાપનું અનુકરણ કર્યું છે, કે મેં તારાનું કર્યું છે, એમ તર્ક કરતો રવિ મંદમંદ ઉઢ્યે ચઢે છે એવો અમારા જવાના મનમાં આ સમયે સંકલ્પ થાય છે—૧૭

તારી પાસે આવવાનું કહીને જે મારી પાસે રહ્યો, અને મારી પાસે આવવાનું કહીને જે તારી પાસે રહ્યો, તેના વિષે તને શો અનુભવ થાય છે ? હું કહું છું તે યથાર્થ છે એમ જાણી તું જાણે ? વાત-માં તત્ત્વ (એ પતિનું શકપણું) વિચારી જો, એમ અત્યારે પરસ્પરને સખીઓ (શોકો) કહે છે—૧૮

રાત્રીમાં હું તને ને તું મને ' એમ આપણે શબ્દ કરતાં હતાં (છતાં) મળ્યાં નહિ, એનું કારણમાત્ર તને અને મને હકાવી દેનારાં વિધિવિહસિતજ છે, એમ ચક્રવાક મિથુન (હવે) પરસ્પર રટે છે—૧૯

તને, મને, આપણને, તમને, અમને, તમે સર્વને, ધિઃકાર છે, કે તમારા અને અમારા પ્રતિ સદ્ભાવવાળા એનાં દર્શન થયાં નહિ, તમારાં ને અમારાં ઇષ્ટોમાં અત્યારે જોરબંધ વાતો ચાલે છે—૨૦

આ (રાજ) તમને અને અમને હિતકારી છે, તેમ તમારાથી મારાથી ને આપણાથી ઉત્કૃષ્ટ છે, ને તમારો તથા અમારો ઇશ્વર છે, એમ બોલતા આ રાજ આ સમયે તારા તરફ આવે છે—૨૧

આ અતિ ઉત્તમ, તમને અને અમને રક્ષે છે, આપે છે, શાસન કરે છે, તેમજ તમને અને અમને હિતકારી છે; એમ જનોએ પરસ્પર, હૃદય સમયે સ્તવાયલો સૂર્ય, જેમ એજ મકારે જનોથી સ્તવાયલો તું અમને પવિત્ર કરે છે, તેમ તને પવિત્ર કરો—૨૨

મહર્ષિઓ અમને કૃત્યનો ઉપદેશ કરો, સુવે દેવતાઓ અમારું રક્ષણ કરો, વિપવરો મને પવિત્ર કરો, અને હે સૂર્ય ! પ્રભુ ! તમે મારું રક્ષણ કરો, એમ (ધાર્મિકો) અત્યારે વાણી વદેછે—૨૩

અરે ! તારા વક્ષઃસ્થલમાં નખચિન્હ છે, ને તું મને કહેછે કે "તારા સમ," (જા જા) તારી મારે અપેક્ષા નથી, તો હવે મારા સામું સામાઠે જીવેછે, મને મૂકીદે, રસ્તે જવાદે, એમ અત્યારે કોઈ અનુનય કરતા કામુકને કોઈ નાચિકા કહેછે—૨૪

ભલે બા ! તમે નહિ સૂતા હો એટલે તમને આગમ આવેછે, ન બેન અમેતો સૂતેલાં એટલે ફરકંડીની પેઠે ફરીએ છીએ; તમે તો ખરેખરાં વહાલાં એટલે તમારા પતિ તમારી પાસે આવેલા; ન અમે વહાલાં નહિ એટલે અમારા પતિ અમારી પાસે ન આવેલા; તમે ખરાં સકોમળ કે તમને સૂર્યના તાપ પાશુ પીડા કરે, ન અમે તો બાપા કકણ એટલે અમને તે ન નહે; એમ માતાકાલે સખીઓ પરસ્પરને કાકુક્તિથી વદેછે—૨૫—૨૬

પાત્ર લાવો, આને સ્વચ્છ કરો, આમાં પૂજાસામગ્રી લાવો, આનાથી બલિ આપો, આજીકું, આસુચ, અને લાવો ન એમાં ત્વરાથી ધી રેડી, કુંડ બોદા, અને લીપા, આ ફલ આસો, અને દોભા આ દહી રહ્યું, એનાથી પૂજા કરો, આ બહુ શ્રુતિપારંગત છે માટે એમનો સત્કાર કરો, પેલા આવેલા છે તેમને બોલાવા લાઓ, એમને દક્ષિણા આપો, આ અગ્નિ રહ્યા, એમને નમસ્કાર કરો, આમ અન્યોન્યને આજ્ઞા કરતા પ્રાદક્ષિણી, આવી વાણી, આ સમયે પ્રજાપુરીમાં વર્તી રહીછે—૨૭—૨૮—૨૯

પોતાના આ કિરણોથી, અતિ દયાપાત્ર એવી દિશાઓના કર્ણના અર્ચકાર સર્જતા, આ સૂર્યે પૃથ્વી અને આકાશ વચ્ચે, આ પોતાનું છે આ ચરણ છે એવી સ્વચ્છતા વિસ્તારી—૩૦

આ દીપ સ્વિડલમે રાજતા નથી, તેમ તેમના કરતાં પાશુ અધિક તેજસ્વી એવો અગ્નિ પાશુ રાજતો નથી; પેલા ચંદ્ર કે પેલા

તારા તે પણ શોભતા નથી; અથવા એમજ હોય, કેમકે દેવને અધિ-
ન હોઈ કોણ સર્વદા શ્રીમહાવર્તમાન રહેછે ?—૩૧

સંધ્યા પ્રાણીતનુ છે, ન આ રવિ શાંભવીતનુ છે, તેમ આપ
મત્યક્ષ મુરરિપુત્ર તન(૧) છે, તો એવી જ આત્રવી તેને કાણ
પ્રમાન ન પૂને !—૩૨

હે નૃપ ! સંધ્યાર્ચન કરો, એ સંધ્યાને હરિહર ને બ્રહ્મા પણ
પૂજેછે, તેમજ એના પૂજનથી આ જગતના લોક પણ પાપને છેદ-
નાર તથા મુક્તિએ પહોંચાડનાર માર્ગને પામેછે—૩૩

કેટલાક રવિને સ્તવતાં વેદને ભણેછે, કેટલાક યવ વેચાતા લઇ
અગ્નિ-શરણમાં પેસેછે, કેટલાક કુશ કાપવાને તથા સમિધ બેગાં
કરવાને તથાપા ઉપર નદીને તરી સામે પાર પહોંચેછે—૩૪

દિશાફળી જીને, પશ્ચિમીફળી જીને, આકાશની શોભાફળી
જીને, સ્વર્ગની લક્ષ્મીફળી જીને, એમ સર્વને પોતાની સ્ત્રી હોય
તેમ પાદપાત(૨)થી આરાધતા સૂર્યને સિદ્ધલોકોની સ્ત્રીઓ જેથી
ભમર કરીને નિહાળેછે—૩૫

માર્ગ બતાવનાર જેવા પ્રભાતને પામી, ધુલ્લિમાન માલીઓ,
દ્રવ્ય પામવાની ઇચ્છાથી, કસુમને બેગાં કરી, જગતને પાવન કરનાર

(૧) બ્રહ્માએ સૃષ્ટિ સર્જવા અનેક તનુ ધારણ કરેલાં છે તેમાંનું એક
મનુષ્ય સર્જ્યા પછીનું તનુ સંધ્યા છે. શિવની અષ્ટ મૂર્તિ કહેવાયછે (જુઓ
શકંતલાનું મંગલાચરણ) તેમાં સૂર્ય પણ છે. રાજા પોતાને તો વિષ્ણુરૂપેજ
ગણવાનો સંપ્રદાય છે.

(૨) પાદપાત એ દ્વિઅર્થી છે, પાદ એટલે કિરણ તેમ પગ; કિરણો-
ના પડવાથી કરીને સર્વને શોભાવતો સૂર્ય જાણે તેમને પગે પડેછે. તેને સિદ્ધ
સ્ત્રીઓ જેવી રમણીથી જુવેછે કે આપણે પતિ પણ આવો હોય તો ઠીક

દાઈ શ્રેષ્ઠ મંદિર આગળ, દડકાંની પેઠે, અનેક ઝેરી છવડાંમાં પણ
પગ મૂકી મૂકીને (ત્વરાથી), આ સમયે, લઈ જાયછે—૩૬ .

ચંદ્રને એકવાર પરણેલી એવી પૂર્વ દિશાને પૂનર્વિવાહિત નેવી
કરવા ઇચ્છતો સૂર્ય, અંધકારને કારાગૃહમાં પૂરેછે; અને એનું તેજ,
જે અતિ પ્રહુય કરેછે તેનાં સલાટના ટાંકણાની પેઠે પાપમાત્રને ટાંકીને
ઉખાડી નાખેછે—૩૭

પાપને સંહારવા ઇચ્છતા રવિના અશ્વ, પૂર્યાચક્ર ઉપરના કેવલ
ધાતુમય એવા તટને ઉલ્લસેછે; ને અત્ર પાકેલી ફેરી નેવી રક્ત
સંધ્યા, એ અશ્વનો ખરીથી વટાયકો ધૂલ આકાશને લાગી હોય તેવી
ભાસેછે—૩૮

આગિરિની ભૂમિમાં પડેલાં પોતાનાંજ પ્રતિબિંબને, એ અશ્વ
અતિ ગાઠ ઉગેલાં લીલાં તૃણ ગણીને ચાટવા ઇચ્છેછે, ને તેથી
અંધકારને હણવાની ઇચ્છા રાખતા અરુણના, અતિ તેજસ્વી
આર ઘોષીને કરેલા હોકાયાને પણ મણકારતા નથી—૩૯

સુંદર સરસ્વતી નેવા છતાં પણ ગુરુનાં વચનને અનુસરે છે; અને
શ્રેયસ્વી રથના ધુસરા નેવા છતાં તે ધુસરાને દેકા આપવા ઇચ્છેછે;
એવો શાન્ત સાધુ મોહમાત્રને છત્વતા સતા પુર્યાદિકના (૧) ઉપયોગ
કરેછે—૪૦

ચાલો જઈએ એવી ભૂમો મારતા, પાંદડાં પાડવાની લાકડી
હાથમાં લઈ તૈયાર થયેલા, જગદને રાચથી જાંધી રારતા, એવો અ-
વિદાન ગામડીઆ, આકાશસ્વી યાળીમાંથી ખસી પડતા ચંદ્રને
દડકાંના લોચાં જાણી નિહાજેછે—૪૧

આમવા ઇચ્છતા દેવલોકના રણ—યજ્ઞનો કલિન,
રત્નોનો, કિરણસ્વી માથાને પોતની આગળ

મસારતો, અને અજરામર તથા અતિ પ્રવીણ એવા મુનિથી ઉબિણ-
ગાદિ છંદોથી સ્તવાયલો, રવિ તમારાં પાપનો સંહાર કરનારો
થાઓ -૪૨

જલના કણથી યુક્ત, ઉન્મત્ત કૌંચ પક્ષીના શબ્દ સહવર્તમાન
કમલની રજથી સ્પષ્ટ રીતે ભરેલો, અતિ મસરતો વાયુ દિવસારંભે-
જ શીતલતા વિસ્તારેછે, ને એમ સૂર્ય કરેલા દિવસને ન કર્યા જેવો
કરી નાખેછે (૧)-૪૩

દિવસનું રત્ન (સૂર્ય), દિવસ કારતો સતો જથવાનું થાયછે,
પછી દિવસનું ઉજ્જવલ રૂપ સ્ફુરેછે, અને આપને સતદિવસ આશિ-
ર્વાદ આપતા સામ વેદ જાણનારા, મભાતે રથંતર સામ ગાવા પ્રવર્તે-
છે-૪૪

તમારો વિયોગ મારે ભાગ આવ્યો ત્યારથી મારાં પત્ર સંકોચાઈ
ગયાં એવી હું થઈ ગઈ, તમે ગાયો દાવાઈ તે વેલાથી ક્યાં સંતાઈ
ગયા હતા? એમ આ કમલિની અતિ દુઃખ પામી ભ્રમરના શબ્દોથી
શત્રીએ પોતાની ને દશા યથેચ્છી તેની જાણે રવિને ફરિયાદ કરે
છે (૨)-૪૫

પૂર્વદિશાને ઉન્નતનાભિવાળી કરતો રવિ ઉદય પામેછે, ન
તેના ઉદયને ઇચ્છનારા લોક, પોતાનું કર્તવ્ય જાણતા સતા, અને
સુકૃત કરવાની ઇચ્છા રાખતા સતા, જગત થઈ ઉઠેછે, નહાયછે, દાન
કરેછે-૪૬

માતાકાલે કુંકાતો શબ માનિનીઓને જાણે કહેછે કે તમે માન
ધર્યું, ભુકટી ચઢાવી, ને (મિત્રે અનુનયકર્યા છતાં પણ) ધીરજ ધરી

(૧) કેમકે સૂર્યોદયે શીતલતા કમી થાય તે થતી નથી.

(૨) એમાં પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિના વિયોગથી યથેચ્છી પોતાના
પતાનું સાર દેશાનું પણ વર્ણન કરેછે એવો ધ્વનિ છે.

રાખી, તે બધું હવે બાબુએ મૂકે, ને પ્રિય સાથે સમાધાન કરી સંભાળુ કરો (ક્રમકે હવે રાત રહી નથી)—૪૭

દૂધ દાહ્યું, પારમાં રેડ્યું, તેને ઢાંક્યું, તેમાંથી લેણું હોય તે લીધું ને તે અથવા તક કે જલ જે પીણું હોય તે પીધું, એમ અત્યારે સર્વે વૃદ્ધ આહીરો પૂછે છે—૪૮

હે રાજા! તું લક્ષ્મીને વર્ષો છે, પૃથ્વીના પતિ છે, તેં ચતુરને સંહાર્યો છે, તું મુજે રહે છે, ગુરુની સ્તુતિ કર, સંધ્યાવિધિ સમાપ્ત કર, અને આ ભુવનને યશસ્વી તારી નાખ—૪૯

તમે બુદ્ધિથી શુદ્ધ છો, જડતા તમારામાં લેણ પાણુ નથી, તેમ તમે નિરંતર છો, ઐટલેજ નિદ્રા પાણુ તમને સ્પર્શતી નથી, એમ તમે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ ગુણથી સંપૂર્ણ છો—૫૦

તમે તમસુનો નાશ કર્યો છે, ચતુરને સંહાર્યો છે, ને વિશ્વમાત્રને પવિત્ર કર્યું છે, એ સર્વથી શું તમે સર્વની પ્રભાને અનુસર્યો છો, કે શું તેણે તમને સહાય કરી છે, કે તેણે તમારું સન્માન કર્યું છે.—૫૧

જેના યજ્ઞનાં વિદ્ય તમે હણ્યાં છે તે અત્યારે તમને આશિષરૂપી અનુગ્રહ કરે છે, તેજ તમને સ્વસ્કાર કરે, તમને સન્માર્ગમાં પ્રવર્તાવે, તેમના સર્વ ગુણ તમારામાં સ્ફુરે—૫૨

આકાશને પણ પહોંચતા એવા કિરણવાળાં રતનથી જડેલા મંડપમાં બેસો, સિંહાસને ચઢી પર્વતશિખરે ચઢેલા સિંહની શોભાને પામે, અને ઈંદ્રની લક્ષ્મીને માત્ર યાચો—૫૩

પછી, દૂધના ભેતો ઉજ્જવલ અને રમણીય નેત્રરૂપી કમલવાળો, અન્યાય કરનાર દેવતાદિને હલન કરનાર, દાનપ સંહાર ઇચ્છનારા દેવનો પ્રિય, તથા વૃત્તને હણનાર ઈંદ્રના કુખનો હરનાર અતિ બુદ્ધિમાન, અને કાર્ય સાધવામાં જશ પાણુ મુગ્ધતા ન પામનારો, એ (મૂલરાજ) ઉઠ્યો—૫૪

શત્રુને સંહાર્યા છે જેણે એવો, શિષ્યલોકને પાલનાર, અમત વરસાવતો, અને મીઠી વાણી બોલતો, સ્નાન કરેલો તથા વેદ ઉચ્ચારતો, આ (મૂલરાજ), તેણે, સ્નાન કરેલા, મન્ત્રોચ્ચાર કરતા પ્રાણ-જોથી વીંટાયેલો હોઈ, સંધ્યાવિધિ સમાપ્ત કર્યો—૫૫

અતિ ભક્તિયુક્તવાણી વદતા પોના શિરચેચનાં રત્નથી જેની પાહુકા છવાઈ રહી છે એવો એ બારણા આગળ પ્રતીહાર વિજ્ઞાપક લોકને શું કહોછો એમ પૂછે છે (૧) (તેવે સમયે), મનમાં કર્તવ્ય કાર્ય ધારણ કરીને, જાંબક તથા જેહુલની સાથે સભામંડપમાં ગયો—૫૬

વિમ્બે પૂજનારો, અને સો ધક્કા કરનાર (ઇંદ્ર જેવો), તથા ગુણુનો શુદ્ધ કરનાર, એ રાજા, ગુણ વડે કરીને રાજાને શોભાવનાર, અતિ ભક્તિમાન, અને શત્રુને દહન કરનારા, આ (જાંબક અને જેહુલ મંત્રીથી), હર જેમ બ્રહ્મા અને વિષ્ણુથી, તેમ શોભી રહ્યો—૫૭

એ રાજા, બેઠા પછી, દ્વાંતના કિરણના સમૂહથી, શંખના ઝીણા લોટથી હોય તેમ, સભામંડપને અતિ ધવલ કરતો, તેમને, શંકરના મલાસને બગાડનારને મારવાપી સંદેશો કહેવા લાગ્યો—૫૮

મેંજ ગ્રાહરિપુને બનાવ્યો છે, પણ એ કુષ્ટ લગ્નમાં જન્મેલો નિર્લગ્ન, પરિજ્ઞાનકોને પીડનાર નીકળ્યો; ત્યારે હું પૂછું છું કે હું એનો નાશ શી રીતે કરું, કેમકે પોતેજ વાવેલું પોતેજ ઉખાડે એમ કીચો ઉર્જસ્વી પુરુષ કરે ?—૫૯

ભીતિના અસ્થાન, અને મતિના પરમ ધામ, શત્રુના સંહારનારા, હે મહાત્માઓ ! તમે બૃહસ્પતિ જેવા છો, ને તમે શુક્ર જેવા છો, તો તમે એક સાથે પણ વિલંબ કર્યા વિનાજ ચાલ્યો હોય તે કહીશો—૬૦

રાજા બોલી રહ્યા ત્યારે લક્ષ્મીવાન યશવાન ન્યાયકારી બુદ્ધિ-

માના, અને પ્રસન્ન, તથા અહીવતી, કામનીવતી, ક્રાંતિવતી, આદિ નદીનાં જલ જેવી સ્વચ્છ અને મધુર વાણીવાળો, જેહુલ યો-
દ્યો—૬૧

ચર્મણવતીના સર્જનાર (બહુ યજ્ઞ કરનાર રંતિ દેવ) જેવા,
તથા સુમણ્વાનુ જેવા અતિ ઉન્નત, અને કસિવાનુ જેવા સંપૂર્ણ ધા-
મિક । હે સર્વ ભૂપતિએ ધુંટણવાળીને નમન કરાયલા । એ આહીર
ગધેડાને ઉદ્દેશીને જે શંભુએ આપને કહ્યું તે યુક્તજ છે—૬૨

ઉદ્દળવાનુનો દ્રોહ કરનાર એ સુરાષ્ટ્રરાજાએ મારી નાખેલા
તીર્થયાત્રા કરનાર લોકનાં અસ્થિ ચર્મદિથી છવાયેલી સમુદ્ર મુધીની
મલાસભૂમિ મયત્નવાનુને પણ અગમ્ય થઈ પડે છે—૬૩

જે સુરાષ્ટ્રભૂમિ શ્રીવિષ્ણુએ કરીને ઉત્તમ રાજ્યથી યુક્ત હતી,
તેને, દક્ષિનામના અસ્ત્રવાળા દેવાથી ઉર્મિ સહિત સમુદ્ર જેવા જ-
ણાતા, અને કૃમિના રોગવાળાના જેવી રૈયની ચેજ થયેલા, આ ભૂ-
મિપે, નકારા રાજવાળી કરી નાખી છે—૬૪

હાથમાં યવ લીધેલા એવા મુનિઓની ગાયો, માહિમતીના ઇશ
(કાર્તવીર્યાર્જુન)ની પેઠે હરનારો, વૃધબના જેવા સ્કંધવાળો, ભાનુ-
મતીના પતિ (કુર્યોધન) જેવા, આ, કૃષ્ણાર્જુનને વસવા યોગ્ય
આપુર (વામન સ્થાલ)માં વસે છે—૬૫

રાત્રીએ હુમતો કરે છે તેથી રાત્રીએ પણ ન સૂઈ જનારો, ન
એવા ઉચ્ચ બાહુવાળાથી કરીને આસને પણ ન બેસનારો, એવા વીર
હાથવાળા (રાવણ)નો ભાઈ પણ મને લાગે છે કે પોતાનું આસન
(આ નકારાને હાથે) માસ કે અર્ધ માસમાં ખાઈ બેસશે—૬૬

હૃદયથીજ દુષ્ટ, પૃથ્વીના હૃદયને કંટારીથી, ને રાવાણથી આ-
ક્રમે હીરસે પણ હુકે નહિ તેવો, અને સમુદ્રનાં જલથી પણ ન
અગ્રકાંચી સકાય દુઃખિયો, આ, લોહીપીનાર (રાક્ષસો)ને રાત્રીના
લોહીથી ખુશી કરે છે—૬૭

અને નીકળી પડતાં લીડાં તથા આંતરડાવાળા, લાંબા દાંતવાળા, શત્રુના હાથીના સમૂહને, યમના દંત જેવાં અસ્ત્રથી હણતો, મધે-પાનાદિના જેવા રક્તપાનથી, તેમ વિષ્ટા જેમાથી નીકળી ગયેલી છે એવા આંતરડાથી, પિશાચીને (આ રાજ) સંતોષ પમાડે છે—૬૮

તીર્થમાં ફરનાર જનોના શત્રુએ, એણે, વ્યાઘ્રપાદના પુત્ર ઋષિ, જેમની દષ્ટિ નિરંતર નાસાત્ર ઉપરજ ઠરી રહે છે, જેમનું મન નિરંતર દ્વિપદાદિ છ દા રથવામાં રમે છે, ને જે મનુષ્યમાત્રના હિતમાંજ નિરત છે, તેમનો, નાક કુગરાવીને અનુચિત વચન બોલી તિરસ્કાર કર્યા—૬૯

મનુષ્યમાત્ર મતિ દુબળતા કરતા એવા કેવલ અફલ વિનાના, તથા સર્પના જેવાં કુટિલ કર્મ કરનારા, તેમ ચતુર્થાશ લેવાનો કહીને લોક પાસેથી આપુએ તાણી લેનારા, આ દુબળી ધર્મ કેમ પાંગળો ન થાય ?—૭૦

પશ્ચિમ દિશાનો પતિ (એ ગ્રાહરિપુ) દક્ષિણ તથા ઉત્તર દિશાના રાજાને પશુની પેઠે પોતાની આગળ પગે ચાલતા કરીને, અતિ અંહકાર ભર્યો, હૃદય તથા મનુ તેમનાથી ક્રિયા ને ક્રિયા રાખીને, સ્વર્ગનેજ રસ્તે જતો હોય (૧) તેમ, અધર ચાલે છે—૭૧

વિદ્વાનો સહિત છતાં પણ કેવલ પાપિષ્ઠની સંગતિમા રહેનારા, પુરુષોને વિષે ધર્મનો જાણનાર છતાં પણ પાપમાજ રમનારા, એવા અતિ રૌદ્ર અસ્ત્રાદિના નૈપુણ્યવાળા, આ રાજાનાં ચરિત્ર, તેનાથી ત્રાસીને નમી જતી પૃથ્વીજ જાણે છે—૭૨

અતિ ફરતાએ કરીને વડજેવા, તથા ઈંદ્રના વૈભવની ઇચ્છા રાખનાર, આ જીવાનની, કૂતરાના ચૂંછડાજેવી વાકી બુદ્ધિ, ઇંદ્રાણીને ભોગવતા ઈંદ્રને પણ કાઠાની પેઠે સાલે છે—૭૩

જરાનીતા મદથી રૂનના ભેવી ઉન્મત્તાવાળા, અને મુવતી-
 મેવતાં લેવડ, તથા દેવદરે પણ ન લોકીનારા, એવા એણે રાજ્યોને
 ઘણી ઘણીને તેમજ દેવી રાણીઓને પોતાના રાજ્યમાંથી રાખી
 ને-૭૪

આમ વેદમાં :
 અપર્ણનના બલવાળા, રહેલ અને મુદ્દર (સામ નેરા, વૃન વધો
 અપવાળા, કુષ્ટ કર્મ કરનારા, એવાને લોકીકાન કરી રાખનારા, મુદ્દર
 નોઈ, કાણુ નમતું નથી :-૭૫ એવું પણ નિર્ણય રાખેલું

રાત્રી એ નામના આયુધથી હજારો આ
 યજમાન બંધ થયાથી પૃથ્વીને પ્લીહરોગનેવા ક્રુરને મારી નાખવાથી,
 રાત્રી) પોતાના યજમાન ન મળવાથી ક્રુધાતુર થયેલો (ક્ર-
 આજ્ઞા, આ ક્રુરને પૃથ્વીપતિ બનાવતા વિધિને ચિક્રારો-૭૬

પહોળાઇથી દીપતા, મદથી ડોલતા, ચલચિત્ત થતાં, ન -
 યમંતી પણ સ્પર્ધા કરતાં, અને પૃથ્વી તથા આકાશને ગળીજવાન
 તત્પર, એવાં એનાં નેત્ર, તે પણ, એવાજ એના તનુને યાગ્ય છે-૭૭

ન્યારે એની પાસેના ભાયામાં, અપહતા, રાત્રીપતિ ધૂણે,
 રાજે, રંકી રહે, ત્યારે દેવતાઓ પણ ન્યાંધી નારી ગયા છે એવું
 સ્વર્ગ, દેવતાના પુનરાગમનને ઇચ્છતું સતું, સ્વર્ગ ક્રમ કહેવાઇ
 ચકાચ :-૭૮

કાશ્વ જેમ અનેક ક્રિયાને, તેમ એ મહા મહા પાપનો હેતુ છે,
 સ્વર્ગ છે, કર્મનો કર્તા છે; ન વિશ્વને આતિ તાપ આપે છે, દિશા
 માત્રમાં રખડે છે, સચુદને પણ તરી બાધ છે, કુર્મુણમાં પણ પેસ છે,
 ન જરાજી ભય મામતો નથી-૭૯

રમતમાં પણ દુરતા ભૂપતિઓને બદલાવે છે, પૃથ્વીમાંથી દ્રવ્ય-
 માત્ર જોઈ શકે, તેમ તે ઉપર અધર્મજન મળતાં છે, પુનિઓ પાસે
 ભાગ્યે નથી (એટલુંજ નહિ) પણ તેમની વૃત્તિના પણ રાધ

કરેછે, તેમને સન્માર્ગ પૂછતો નથી, ન ઉલ્લેખે તેમની પાસેથી કર
શેછે-૮૦

રત્નાકરમાથી રત્ન તાણે છે, (છતાં) કુખેરના ભડારની ઇચ્છા
કરેછે, યુદ્ધમાં પ્રતિપક્ષીઓ એની પાસે પોતાના પ્રાણ યાચે છે ને
એને પોતાના સ્વામી રૂપે સ્વીકારે છે-૮૧

રાવાણ પોતાના પુરમાં પરસ્ત્રીને ઝેંચી ગયો હતો, કાર્તીકીય
મુનિની ગાય ચોરી ગયો હતો, પોતાની બહેનના બાવકને કંઈ મારી
નાખતો હતો, શુ એ ત્રણે પાસેથી અનીતિ આ કુબ્ધ શીખ્યો છે ૧-૮૨

સિંધુપતિ પાસેથી ગજ અથવા ગાય આદિ મથી નાખીને લઈ
લીધાં, ને એની યુગ્મિઓથી મહાધરે પરસ્પરમાં વિરોધવાળા થઈ
પડ્યા, એમ એણે સિંધુપતિ અર્થાત સમુદ્રને મથન કરી ઐરાવત
કામધેનુ, અને ઉચ્ચે શ્રવા લેનાર તથા મહાધર એટલે પર્વતની પાંખો
તોડી નાખનાર ઇંદ્રના ગુણ દૃઢ રૂપે ગ્રહણ કર્યા છે, યમને પાણુ એ
ધાત કરવા પ્રેરેછે, પણ પોતે યમથી પ્રેરાતો નથી-૮૩

એણે પૃથ્વીને સૈન્યના સમૂહથી ખેદ પમાડ્યો છે, શેષ નાગને
ભારની પીડા બતાવી છે, શત્રુને યમપુરી બતાવી છે, ને પિશાચોને
તેમનું માંસ ખવરાવ્યું છે-૮૪

કેદ કરેલા રાજાદિને એણે અતિ કઠોર વચન સંભળાવ્યા છે, ને
તેમને એણે દડની રકમો કહી (૧) બતાવી છે, પૈરીના માથા ઉપર
પગમૂકતા એણે ઉગ્રતેજથી કોને રાત્રી નાખ્યા નથી ૨-૮૫

ઉર્જયત ઉપર મૃગયા રમતા કૂતરાના ટોળાથી ચમરોવાળી
ગાયને એ મરાવી તેમનેજ તે ખવરાવે છે, ને અચિત્ત રમતા કૂતરા-

(૧) દીકાકાર લગે છે કે આમ કરતું એ મેચ્છાચાર છે, માટે તે
નિંદ્ય છે

ના ટોળાને પ્રભાસના આશ્રમેમાંની ચીસો ખાડતી હરણીએને પણ
ખવરાવી દેશે--૮૬

જગત્ માત્રને અલક્ષ્ય એકું ભક્ષ કરનારને એને હવે દૂતથી કહિ-
વરાવવું કે યોગાવયો એ કામનું નથી; હે અંડનેત્ર ! અંબાડી સહિત
હાથીની સેનાને, તેના દંડ કરવાની કૂર આજ્ઞા સહિત એની તરફ
માકલો--૮૭

જે પ્રજામાત્રને કુમાર્જ ચઢાવે તેવાને મૃત્યુ માર્ગે વઢાવવો નેધ-
એ; જે ને ઇશ્વર એવાને દંડ ન કરે તે તેના પાપથી યાતાના ધર્મ
ખુલે--૮૮

તમે જો એને દંડ નહિ આપો તો એ યાતાના બંધથી ચમતે
પણ ગાણકાર્યો નહિ (તો તમ જેવાંની શી દર્યા ?), કેમકે સત્ક્ર-
ત્યોએ ઉપેક્ષિત એવા કુદ્ધ લોક કોને કોને યાતાની ગેળેજ ખરાબ
કરતા નથી ?--૮૯

કુદ્ધ નીતિવાળા (છતાં બાહ્યાચારથી અનુકૂલ જાણાતા) એ-
વાને તમે કેમ અધ્યાપિ પ્રસન્નતાથી નિહાળો છો ? એવા કપટીનો
જરા પણ સત્કાર કરો નહિ; જે ન્યાયી છે તે ન્યાયનેજ નમ્ર છે.
૯૦—

હ નાથ ! રાત્રીએ તમને જોણું કહ્યું છે તે નાથને જો તમે (પ્રસન્ન
કરવા) ઇચ્છતા હો, કે ઉત્તમ યશ પ્રાપ્તકારવા ઇચ્છતા હો, કે તમારા
વંશના ધર્મને કે રમ્ભતિમોક્ત ધર્મને સંભારતા હો, તો આ સંબંધે તો
કોય ઉપર દયા કરો, સગા ઉપર નહિ--૯૧

ગ્રીરાંણુ તમારા સ્વામી થઈ તમને “ જુગ તેને શાસન કરવા
સમર્થ છે ” એમ કહી ગયા છે, તો સૈન્ય તેમ જુદા ઉભાને
એના વધ માટે શુદ્ધ કરી તૈયાર કરો, કેમકે સત્વની ઉપેક્ષા રૂપી

વ્યાધિ (તે ઉપેક્ષા કરનાર રાજાનેજ નહિ) પણ આખા રાજ્યને પીડા કરેછે—૯૨

પૃથ્વીને સતાપ કરનાર તથા તેને ચૂશી ખાનાર એવા એ વ્યાધિને હણવાના સંબંધે આપને ઉપદેશ કરવાની જરૂર નથી, પૃથ્વીને પીડા કરનાર પર્વતગણની પાખ છેલ્લામા ઇંદ્રને કાણે મેરણા કરી હતી ?—૯૩

લોકને પીડી નાખનાર શત્રુને દડ ન દેનાર રાજા આખી પૃથ્વીને પીડે છે, માટે જ એમ ન કરવું હોય તો મળને રાજાનાર આ દુષ્ટને રાજાડો—૯૪

જેમ ઇંદ્રે જંભને હણ્યો, જેમ જલશાથી વિષ્ણુએ મધુને હણ્યો, ને પુરુષેત્યને શત્રુએ હણ્યો, તેમ હે રાજા ! પૃથ્વીને પીડનાર આ પાપને તું હણ—૯૫

ખરૂંધણાદિના નિ શેષ સંહારની પેઠે શત્રુનો સંહાર કરનાર રાજાએ, આખના આણસાશથી મેરાયલો, જાળવાન જેવી તિક્ષણ બુદ્ધિવાળો, જ બક આ વચન સાંભળીને બોલ્યો—૯૬

મણુના કાર્ય માટે પોતાના મિત્ર પુત્ર વૈભવ કે માણુ કાણે વેગળાં મૂક્યા નથી ? પણ જેહુતના જેવો આણુ તત્ત્વરૂપ અને સત્ય તેમ મિત્ર બોલનાર બીજો થયો નથી—૯૭

જે લોકથી અર્થાત્ અતિ પાપસગ્રહની ઇચ્છાથી, મત્રસમયે ખુશામદથી કે કાઘ કપટથી બેસે, તે પોતાની કીર્તિ, પોતાનું કલ, ને પોતાના આત્માની ઉન્નતિએ (ઉત્તમોત્તમ વસ્તુથી) જુગાર બેસે (૧)—૯૮

મનસભામા બેસી જે રકુટ બેસે, તે સ્વામીના ચિત્તમાં વસે

છે, સભામાં બિરાજનારને મસ્તકે અઢેછે, ને તેણેજ ખરી ગુરુ-
સેવા કરેલીછે—૯૯

તેટલા માટે, તમે તો સર્વ અર્થશાસ્ત્રમાં અતિ પ્રવીણ છો, તથાપિ
સત્ય કહું છું કે પોતાના સ્વામીની પાસે બેસી જે માણસ ગાય
હોવાય તેટલો અર્થાત એક આણુ જેટલો પણ ઉદાસીન રહે,
તે સત્વર નરકમાં જાયછે—૧૦૦

પોતાના પુરમાં વસતા અને એક ગાઉ ઉપરજ કુંગરો છે, બિના-
થી એક યોજને સમુદ્ર છે, એમ એ બધાં બેનાંરક્ષણ સ્થાન છે, એ
સર્વદા ઉદ્યત રહેછે; શાલિપાક જેટલું પણ સુતો નથી; એવાને સાધવો
સહજ ન જાણ્યો—૧૦૧

ગાય હોવા જેટલી વાર પણ વિરામ પામ્યા વિના, રાત્રીએ
એને સેવેછે; સો કોરા જેટલે છેટેથી, સૈન્યપતિને આજ્ઞા કરવાની
રીતિથી, તમે અને સંહારવામાં માત્ર એક હાતરકાથી વૃક્ષ કાપવા
જેવું કરોછો—૧૦૨

જો તમે જયની સ્પૃહા રાખતા હો, કે યશની સ્પૃહા રાખતા હો,
તો લોકના ઉપર ક્રોધ કરતા, તેમની ઈર્ષ્યા કરતા, તેમનો દ્રોહ કરતા,
એવા આ દુષ્ટને સંહારવા સાડ જાતેજ ક્રોધ કરીને ઉઠો—૧૦૩

વનના ગન્ધર્વમાંથી નીકળીને ત્રિંહ બધાં વનપણના પૃથ્થમાંથી
ઉદામ હાથીનેજ શોધીને મારેછે; માટે તમારે જગત્પુરું રક્ષણ કરવા
સાડ જાતેજ એની સામા જવાના વિચારથી પાછા હડવાનું નથી,
તે વાતમાં પ્રમાદ કરવાનો નથી, કે તે વાતમાં કાંઈ હલકાઈ ગણી
તેને રૂરવવાની નથી—૧૦૪

યુદ્ધમાં અપરાજિત, રાત્રીથી ભય ન પામનાર, કચ્છદેરાથી ગુરુ-
ધનું પણ રક્ષણ કરનાર, તથા કરામી પાછો ન હઠનાર, એવો પ્રસિ-
દ્ધ લક્ષણ એક માનો જાણ્યો ભાઈ હોય તેવો એનો સખા છે—૧૦૫

અચિત પૂણિમાથી જેમ દીપોત્સવ, તેમ માત્ર આઠજ યાજન કમળથી સૌરાષ્ટ્ર દૂર છે, એટલે પૂણનો પુત્ર એ લક્ષરાજા, જે પૃથ્વી ઉપરના ભૂપતિથકો બહુવડે કરોને અધિક છે તે એનાથી દૂર નથી.—૧૦૬

પર્વત ઉપર, સમુદ્રમાં, જે જે નૃપ ક્ષત્રિય ધારણ કરી રહ્યા છે, ને એની આંખ આગળ રમી રહ્યા છે, તે સર્વે એના યુધ્ધમાં અંપલાવશે, માટે તમારા પ્રતિપક્ષી એક કે બે છે એમ ન જાણશો, પણ ઘણા છે એમ સમજજો—૧૦૭

એક મિત્રની સમીપે, કે એક દુર્ગમાં ભરાયલો, કોઈ રાજા હોય-તો તેને જીતવો કઠિન છે, તો જો ઉભય રીતે સંપન્ન આને 'મારવાને આકાશ અને પૃથ્વીની વચમાં તમારા પોતાના વિના જીજ્ઞુ' કાંઈ હાથ જણાતું નથી—૧૦૮

મુરાયટમાં જે આભીર લોક વસેછે તેમના પ્રતિ, અર્જુનને પણ પરાક્રમથી અતિ હાનત કરેલો એવા તમે, જ્યારે ચઢશો ત્યારે તેમની સ્ત્રીઓ ■ હે પ્રાણનાથ ! ધિક્ વિધિ ! ” એમ પ્રલાપ કરવા મંડરી, એવું હે પ્રભુ ! મારી કલ્પનામાં આવેછે—૧૦૯

પર્વત, વન, સમુદ્ર આદિ સ્થાને ઉપરાઉપરી રાત્રુ વસેછે એમ કહેલું સાંભળી, અતિ પુણકિતતતુ થઈ, ઉભય ભુજ ઉપર દષ્ટિ કરતો, રાજા ઉભો થઈ ગયો, ને એની પૂઠે એના બે મંત્રી પણ તુરત ઉભા થયા, તથા બધાં પરિજન પણ ઉભાં થઈ ગયાં—૧૧૦

સર્ગ ૩.

એટલામાં આકાશમાં ચેત વાદળાંયી શોભતી, સરોવરે સરોવરને સુંદર જલપાળાં કરનારી, દિગ્વિજયના પ્રયાણને અનુકૂલ, એવી રારહનનુ આવી—૧

છે, સભામાં બિરાજનારને મસ્તકે ચઢેછે, ને તેણેજ ખરી ગુરુ-
સેવા કરેલીછે—૯૯

તેટલા માટે, તમે તો સર્વ અર્થશાસ્ત્રમાં અતિ પ્રવીણ છો, તથાપિ
સત્ય કહું છું કે ચોતાના સ્વામીની પાસે બેસી ને માણસ ગાય
દહોવાય તેટલો અર્ચાત એક આણુ નેટલો પણ ઉદાસીન રહે,
તે સત્વર નરકમાં જાયછે—૧૦૦

ચોતાના પુરમાં વસતા એને એક ગાડ ઉપરજ કુંગરો છે, એના-
થી એક ચોળને સમુદ્ર છે, એમ એ બધાં એનાંરક્ષણ સ્થાન છે, એ
સર્વદા ઉદયત રહેછે; શાલિપાક નેટલું પણ સુતો નથી; એવાન સાધવો
સહજ ન જાણુશો—૧૦૧

ગાય દહોવા નેટલી વાર પણ વિરામ પાગ્યા વિના, રાજાઓ
એને સેવેછે; સા કોરા નેટલે છેટેથી, સૈન્યપતિને આજ્ઞા કરવાની
રીતિથી, તમે એને સંહારવામાં માત્ર એક દાતરડાથી વૃક્ષ કાપવા
નેવું કરોછો—૧૦૨

જો તમે જયની સ્પૃહા રાખતા હો, કે યશની સ્પૃહા રાખતા હો,
તો લોકના ઉપર કોપ કરતા, તેમની ઈર્ષ્યા કરતા, તેમનો દ્રોહ કરતા,
એવા આ દુષ્ટને સંહારવા સાડ જાતેજ કોપ કરીને ઉઠો—૧૦૩

વનના ગંઢરમાંથી નીકળીને શિંહ બધાં વનપણના પૂયમાંથી
હદામ હાથીનેજ શોધીને મારેછે; માટે તમારે જંગલનું રક્ષણ કરવા
સાડ જાતેજ એની સામા જવાના વિચારથી પાછા હકવાનું નથી,
તે વાતમાં પ્રમાદ કરવાનો નથી, કે તે વાતમાં કંઈ હલકાઈ ગણી
તેને ફેરવવાની નથી—૧૦૪

મુકમાં અપરાજિત, સન્નિધી ભય ન પામનાર, કચ્છરેશથી તુરુ-
કનું પણ રક્ષણ કરનાર, તથા કસાથી પાછો ન ફડકનાર, એવો મસિ-
હ હકારાજ એક માત્ર જણ્યો જાણ દોષ તેવો એનો સખા છે—૧૦૫

અતિ સુંદર વેપ ધારણ કરેલા ગોપ, પોતાનાથી એક માસે નાના, ને નિપુણ વાણી વદતા મિત્રો સાથે ગાયોને વસતાના સ્થાનમાં ગોળ મેળવેલું દૂધ પીએછે—૯ ✓

અતિ યૌવન મદે જરાપણ હાણા નહિ એવા ગામડીઆ, ગેડી દડારમતાં ઉડીને વાગેલા દડાવડે કાણા થયેલા, ને ગેડીથી પગે ગો-ડંગતા, એવા પરસ્પરથી મૂઝામૂઝી કરીને કલહ કરેછે—૧૦

નદીના તટ એત રેશમી વસ્ત્ર સાથે, સરોવરો આકાશ સાથે, કૌ-મુદી દિવસ સાથે, અને મેઘ કૈલાસનાં શિખર સાથે, સ્પર્ધા કરેછે—૧૧

બંધૂક પુષ્પો સ્ત્રીઓના અધરથી, પદ્મ તેમનાં મુખથી, કાસકુ-મુખો તેમના હાસથી, સહસ્રા સ્પર્ધા કરવા મંડી પડયાછે—૧૨

આખાં કમલનાં વનને વન ખીલી ઉઠવાથી એત પદ્મવાળા હંસ મુખે રમેછે, ને અતિ કષ્ટથી મેઘજલ પામતા આતક દુઃખી થા-યછે—૧૩

એ સમયમાં જલ અને અન્ન, જે પુષ્કલ થયેલાછે, તે સારી પેઠે પ્રાપ્ત થઈ શકતાં હોવાથી પચિત્ત લોક મુખી થાયછે, ને તેમની પ્રિયા-ઓ દુઃખી થાયછે—૧૪

જાતથીજ કૂર, અને પ્રકૃતિથીજ શઠ, એવો બક એક આંખે કાણો ને એક પગે લંગડા જેવો થઇને, માછલાંને જોતો, નદીતટ ઉપર બેઠાછેઃ ખલ છે તે બડા માયાવી હોયછે—૧૫

અરે પુષ્કરાવર્તક મેઘ ! આ પ્રમાણે મેઘ ચઢાવીને અને વીજળી ઝોના અજકારા તથા વર્ષાના કણ વરસાવીને તેં આશુ કરવા માંડ્યું છે ! બસ બહુ થયું ! એમ જાણે હંસો મેઘને કહેછે—૧૬

શ્રુતિ અને સ્મૃતિમાં મવીણ, તથા તે ઉપર અતિ શ્રદ્ધાવાળા,

એવા ઉત્કુલ લોક વિધિપૂર્વક પાવસ સહિત ગ્રામ્ય, જેમ મધામાં
પ્રલય પામે છે, તેમ અંદ્રમુક્ત મધામાં કરે છે ?—૧૭

✓ કૃષિ ઉપર અને પોતાનાં પશુ ઉપર અત્યંત આસક્ત, તેમ કર
ભરી દવાને પૂર્ણ ઉત્કુલ (ખેડૂતો) બધે દ્રોણ હાંગર અને દ્રોણ
દ્રોણ તથા આપે છે—૧૮

ગોપીઓ અતિ રમે ચડીને હજાર હજાર સારસને તેમ હજારો
પાપટને પાંચ પાંચ કરીને ગણવા લાગી છે—૧૯

ગામડીઆના છોકરા, તેમના ગુણ અને તેમના પ્રેમ જાણતા,
તથા તેમની સાથે કરેલી રતિને સંભારતા, દાસીઓને હાંગર ભરી
આપે છે—૨૦

હંસ હંસીને જે મૃણાલ તન્તુ આપ્યું તે તેને બહુ આનંદકારી
લાગ્યું; અથવા પોતાને જે મિય હોય તેણે આપેલું કોને મીઠું નથી
લાગતું ?—૨૧

સ્વાતિતું પાપ્તી મોતી થઈ જવા લાગ્યું, કુધ હઠી થઈ જવા
લાગ્યું, અને શરદુતુ દુધ કાઢેલા એવા મેઘ ખાલી (દવાળવા)
છતાં પણ નાશી (૧) ગયા—૨૨ ✓

ગર્જના કરતો મેઘ, પોતાના સ્નેહનું, મારને. ગર્જનાથી વચન
આપે છે, તેમ તે માર પણ એમ કહેતા મેઘને પોતાની કંકાથી પ્રતિ-
વચન આપે છે—૨૩

દેવમાન તમને ભેગા થઈ સહાય થશે, ને તમારું રક્ષણ કરશે,

(૧) એવી સૂઝના ઉપર અર્ધકર દોરવો છે કે જેની પાસે કંઈ
નથી એવા દેવાદારને પકડીને લેણદાર બેસાડે તો તે વખતે નાસી જાય,
પણ જે ખરો સહુદાર છે તે ખાલી છતાં પણ નાસતો નથી, બેસી રહે છે.

(એમ યવાથી માફ પણ મન ધીરજ ધરશે) એટલે હે નાથ ! મારા તરફ શું નેઈ રહ્યાછે ! (મુખે પધારો), એમ કુલવધુઓ પોતાના પતિ જે સમુદ્રમાં મુસાફરીએ જવા તૈયાર થયા છે તેમને કહેછે—૨૪ ✓

પુત્ર, દારા, કોઈનો વિચાર કર્યા વિના અને માર્ગના શ્રમનો ખેદ પણ ગણ્યા વિના, લાભમાત્ર ઉપરજ નજર રાખી મવાસીલોક નીકળી પડ્યા—૨૫ ✓

લોહીના જેવી રાતી વીજળીની મગા અતિ તાપ પેદા કરનારી હોવાથી, (૨) વિરહાતુર થઈ જઈ સીઓ પોતાના પતિને અતુનય કરેછે, સમ દેછે, ને મનાવેછે—૨૬

ઉત્તમ પ્રકારથી સંયત એવા તપસ્વી, પોતે પકવેલા એવા નમાર વીણવા જાયછે, આતુર્માસનો ઉપવાસ છતાં પણ ગામમાં કે શહેરમાં જતા નથી—૨૭

ચિત્રા, સ્વાતિ ને વિશાખા એ નક્ષત્રમાં જતા સૂર્યના તાપથી ખીડાયલા વટેમાર્ગી પોતાની જાતને મવાન જેવી કે તૂણજેવી પણ (મુખી) ગણતા નથી—૨૮

પયપાનથી ઉન્મત્ત થયેલા ગોપ અન્નને નાવને (?) શુકને, ઠાકને, શિયાળને કે વૃષભને કશાને પત કરતા નથી, એક પાકાને કાંઈક શ્વાન જેવો કે તૂણ જેવો ગણુકારે છે (?)—૨૯

પૃથ્વી અને આકાશ સર્વને સુખકર તથા હિતકર છતાં, એક માત્ર આતકને સંતોષી ન શક્યા માટે પોતાની જાતને એક તૂણ સરખી પણ ન માનતો હોય એમ, મેઘ સૂકાય જાય છે—૩૦

રાજા પ્રજા સર્વને કલ્યાણ, હિત, ભદ્ર અને આયુર્વૃદ્ધિ, થાઓ,

(૨) કપિલ વીજળી વાતનું ચિન્હ છે, લાલ વીજળી તાપ સૂચક છે, પીળી વર્ષાની, અને ઘોળી દુકાળની સૂચક છે એમ દીકાકાર લખેછે.

તથા દોમ અને અર્ચની સિધ્ધિ થાઓ, એમ ઉદ્ય પામતા અગત્ય જાણે મેઘગર્ભનાથી કહે છે—૩૧

શ્રેય થાઓ, કુશલહો વિરાયુ થાઓ, કાર્ય સિધ્ધ થાઓ, પુત્ર અને બહેનોને આ પ્રમાણે બલિ મહોત્સવને(૧) સમયે સ્ત્રીઓ આશિર્વાદ આપે છે—૩૨

શોભા અને ક્રીડામાં અતિ સમર્થ એવા હંસ, તે શું શરદ્ગતુએ હજાર દરાહજારથી વેચાણુ લીધા છે ? કે તેનીજ પાછળ ગયા—૩૩

પિતૃને સ્વધા, ઈંદ્રને વષટ્, અગ્નિને સ્વાહા, દેવને નમઃ એમ અત્તિવ્રતે (એ કરેલા હોમ વખત)ની વાણી ધાન્યસંપત્તિરૂપે અધ-સંપૂર્ણ ફલી છે—૩૪

મળતુ સર્વત્ર કલ્યાણ કલ્યાણ થઈ રહ્યું છે, જલશાયી શ્રીવિષ્ણુની નિદ્રા (૨)ગઈ છે, અને નદીના તટ સુધી, માત્ર પાણીવાળી જૂમિ અને ઉપર જૂમિ વિના, સર્વ જૂમિ લીલીછમ થઈ રહી છે—૩૫

સપ્તચંદ્ર વૃક્ષો હાથીના મદની ગંધથીજ/જાણે સુગંધ આપવા લાગ્યા; અને પવન, શેફાલીને, તેમનો ગંધ લઈ, તે બદલ નૃત્ય કરાવવા લાગ્યા—૩૬

ઝોર, ઉપાધ્યાય પાસેથી જાણે શીખ્યા હોય તેમ, અથવા નહોતો ઉપદેશ સાંભળીને હોય તેમ, પ્રાસાદ ઉપર થકીને નાચે છે, ને નગરની સ્ત્રીઓ તેમને આસને બેઠા બેઠી નિહાળે છે—૩૭

વર્ધાના અંતથી અને કમલોના ખીલવાના વખતથી માંડીને,

(૧) શક્તિકમારમાં પ્રતિષ્ઠાને દિવસ બ્રહ્મમહોત્સવ કરાય છે એમ દીક્ષાગર લખે છે. -

(૨) દેવઉડી અગ્નિઆરસ આવી.

વીણાના નાદથી જુદા પ્રકારનો, અને વાંસળીના નાદથી પણ જુદો, એવો ભમરીના નાદ ભાસવા લાગ્યો—૩૮

પશ્ચિમ દિશામાં જવાનું હતું, નવમીને બીજે દિવસ (દશરાને દહાડે), લોક, એક ગાઉથી સીમલંઘન (૧) કરવા માટે, પૂર્વદિશા તરફ જાય છે—૩૯

કાચબા, તીરની પાસે, અને જલની બહાર, રવિના ઉભય કિરણથી તપતા સતા પણ, જાણે લેણુદારના બાધ્યા હોય તેમ પડી રહે છે—૪૦

સુગંધના અનુરાગમા આનંદથી બધાયેલો એવો ભ્રમર, કમુદ અને કમલની સમીપે, અને નીચ તથા કેતકથી દૂર, ભમવા લાગ્યો—૪૧

નવાં જાતિ પુખ્ત, નવા કમલ, તથા નવા જલના કણ, એ સર્વને થોડા થોડા ઘસાઇને આવતો પવન, વિચોગાઓ, મહા દુ ખે સહે છે—૪૨

સૂર્ય સામું અતિ દુ ખે જોવાઇ શકાતું હોવાથી શરદ્ પણ એક નાનો સરખો ગ્રીભ થઇ રહી, ને થોડા થોડા વાદળાથી શરદ્ નાની સરખી વર્ષા થઇ રહી—૪૩

અતિ વિષહતાપથી કલાન્ત થઇ ગયેલા, ને જ્યોત્સ્નાને ન ઓળખી શકતા, એવા ચક્રાર સરોવરના જલ (ને જ્યોત્સ્નાનાશી તે) તરફ ગયા, પણ નાના મોજ ના શોરથી સમજ્યા—૪૪

પર્વતની ઉપર, નીચે, પૂર્વે, પશ્ચિમે, (ચારે તરફ), ઉડતા પોપટોએ શરદ્ લક્ષ્મીના ઉપર નીલછત્ર કરી મૂક્યું—૪૫

(૧) શુભ મુદ્દતે શુભ વિશાધી ગામમા પેસવુ એવો દશરાને દિવસ ને રીવાજ છે તેને સીમલંઘન કહે છે એમ દીકાર લખે છે

પિતૃએને દુર્ગતિ તથા દેવવાન સંધાવનારો માર્ગ (૧) મુવતી દક્ષિણે, તેમ વાતાપિને ભક્ષણ કરી જનાર (અગસ્ત્ય) ની ઉત્તરે, દીપવા લાગ્યા—૪૬

સારી રીતે જંજલી પૂર્ણ એવા મેઘની ગર્જનાથી પાણી નેની નિદ્રા પૂર્વે ગઈ ન હતી, તે સમુદ્રમાં (મૂતેલા) મધુ અને કેટલના હાણનારે, (હવે) તથા—૪૭

જંજલણને આકાશમાં લઈ જનાર, તરલતાને વેણીઓમાં લઈ જનાર, કમલના રજને ચારે દિશામાં ફેલાવનાર, પવન ધાકેલાને નિદ્રા પમાડનાર થયો—૪૮

સારસીઓના સ્વર વીણાના સ્વરની પેઠે શોભવા લાગ્યા. અને પુષ્પવતીની પેઠે કાશપંક્તિએ (૨) કુસુમ કાઢવા માંડ્યા—૪૯

દુરાત્માઓ જેમ મિત્રને તેમ શીંગડા હરણાંને ત્યાગ કરેછે, તે પાણી જેમ તટને, તેમ તેને તોડી પાડવાની છુટ્ટાવાળા વૃષભ તેને તોડી પાડે—૫૦

સ્તુત્ય, માન્ય, અનુકરણ કરવાયોગ્ય, ભજવાયોગ્ય, એવી અને કૌપમાયોગ્ય સદ્ગુણવાળો એ રાજા, અનેક બીજા દેવ જેવા રાજા સહિત, થઈવાને સજ્જ થયો—૫૧

પોતાના નાદથી આકાશને પૂરી નાખતા કુંડુલિ, ધસના ઇન્દ્રનાર અને પૃથ્વીના પાલનાર આ રાજાએ, રિપુનો અગરપ શય કરવો એમ જાણે કહે—૫૨

(૧) જેને જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં વલ્લ કહેછે, તે વેદમાં દંડ્ય કહેછે એમ મીમાંસા કહેછે.

(૨) પુષ્પવતી રાજદ્રિઆથી છે. સીમા પહે પુષ્પ એટલે રાત્ર, અને, રાત્ર પહે પુષ્પ તે કુસુમ. એમજ કુસુમ સજ્જ પણ મમજવા.

જગત્ને પવિત્ર કરતો, અતિ ઉચ્ચ (ઉદાત્ત) સ્વરવાળો, મંગલ શંખ, વેદ ભણતા બ્રાહ્મણ જેવો, સ્વર કરેછે—૫૩

દિગ્ગજેથી પણ દુઃસહ એવો શબ્દ કરનાર બેરીઓથી સૈન્ય સહિત ચઢાઇ કરવા તૈયાર થયેલા એ શસ્ત્રધારી રાજાની વાત ઇંદ્રને પણ પહોંચી—૫૪

આકાશમાં છાઇ રહેલા સ્વરથી મૃદંગોએ મેઘનું અનુકરણ કર્યુંછે; અને મયૂરોએ પણ (એ મેઘ નાદથી ઠગાઈ) હર્ષ પામીને, શતપુરુષોને સંમત એવા નાદ કરવા માંડ્યા—૫૫

અંગરક્ષકોએ રક્ષેલા, જૂમના આસન આગળ સ્ત્રીઓએ કીર્તિ લક્ષ્મી અને હાસ્યનું અનુકરણ કરનાર, મોતીના સાધીઆ પૂર્યા છે—૫૬

સુરાષ્ટ્રમતિ જવા તૈયાર થયેલા અને લક્ષ્મીને ધરેલા, એ રાજાની આજ્ઞાનો અમલ કરનારા બીજા રાજા, તેના આગળ કાટિ કાણના દણદાર હોય એમ ઉભા છે—૫૭

જગત્ના ભાવિ અરિષ્ટનો અવશ્ય ઉચ્છેદ કરનારા એવા, માસ-માં બેજ વાર બોજન કરનારા, ને બેજવાર જલ પીનારા, બ્રાહ્મણો ત્યાં આવ્યા—૫૮

તપ અને કૃતિને અત્યંત આસક્ત, તથા મંત્ર અને શાંતિકર્મ-માં કુશલ, એવા સ્વસ્તિવાચન કરનાર પુરોહિતોએ શુભ મુહૂર્ત, હસ્તિ અને અશ્વનું પૂજન કર્યું—૫૯

હસ્તિ, અશ્વ, રથ અને પદાતિના સ્વામી, લક્ષ્મી અને પૃથ્વીના અધિપતિને દારે ઉભા—૬૦

લક્ષ્મીના સ્થાન, કીર્તિ, ધર્મ અને નીતિના સાક્ષી, શુક્ર અને ગુ-

રના પુત્ર જેવા, અને એકગોત્રના ભાઈ જેવા, મંત્રી પણ ત્યાં
આવ્યા—૬૧

સાણમાંજ, શત્રુને અહિતકારી, ન નૃપને શુભકારી, એવું મુદ્દત્ત
નક્કી કરવા બધા જન્મથી જ્યોતિષશાસ્ત્ર ભણતા ભેરી (૧) છાયામાં
શંકુ માંડેછે—૬૨

નેત્રધારી મતીહારનો નાયક, પોતાનાં પ્રતિ સાધુ કે અસાધુ
હોય તે ન ગણકારતાં, સ્વામિના પ્રતિ સાધુ અને સ્વામીના કાર્યમાં
નિપુણ, એવાને આગળ પ્રવેશ કરાવેછે—૬૩

માત્ર માતા આગળજ નિપુણ, અને પિતા આગળજ સાધુ,
એવાનો ઉપહાસ કરતા, અને પોતાના સ્વામી પ્રતિ અત્યંત ભક્તિથી
કાર્યનિપુણ, એવા રાક્ષસધારી અંગરક્ષક દ્વાર આગળ હાર થઇ ઉભા
છે—૬૪

આહુત્યના ભૂત્યાનું, તેમ પર્યતવાસી રાજાઓનું સૈન્ય, (રા-
જા મૂલચળના) સૈન્યમાં મળી ગયું, તે એક ખારીમાં દ્રોણ હોય
તેમ સમાયું (૨) —૬૫

વેણુવાદિ વાદ વાગે ત્યારે ભેરી બંધ રહેછે, ન ભેર્યાદિ વાગેછે
ત્યારે વેણુ બંધ રહેછે, પ્રાણગ્રો બેઠા ત્યારે ભાટ આગળ આવી
દક્ષિણ પાંચા ને તે બેઠા ત્યારે પાછા પ્રાણગ્રુ પાંચા—૬૬

અહીંથી આઠયોજનન કે દસ યોજન સુધી જો ગામ છે, તે બ-

(૧) શંકુ તડકામાંજ માંડવ પણ વપના મહાસૈન્યથી એટલી ધૂળ-
મેમ ટીંછે કે તડકો જણાતોજ નથી એવોધ્વનીછે.

(૨) સૌગંદ્રોળની એક ખારી એમ ટીકકાર. અતલજાકે મૂલરાજનું
૨૬૫ પહે પુષ્પ દસ ૬૩.

ધાં પૂર્ણિમાની યાત્રા જોવા આવેછે તેમ, આજ બેગાં થયાં
છે—૬૭

દેવતામાં હિંદ્ર જોવા, નરમાં શ્રેષ્ઠ રાજાને જોવા માટે પુરસ્ત્રીજન,
રોતાં બાલક મૂકીને તથા ઘરકામ પડતાં મૂકીને, દાડી આ
વ્યાં—૬૮

જમનાથી યથાર્થ સ્થાને રહીને એક કોશથી પણ વિંધાયલો,
ક્ષણના પણ ક્ષણમાં પ્રાણ તને જોવા, સર્વ અસ્ત્રધારીમાં શ્રેષ્ઠ,
ચોધા, તે સમયે અતિશય શોભવા લાગ્યા—૬૯

રાજાના ભવનમાં હચડાહચડીથી તૂટી ગયેલા સ્ત્રીઓના હારનાં
ઝોતીના ઢગલો એક બે ખારી કરતાં પણ એક દાઢ દ્રોણ અધિક
થયા—૭૦

કસુંબલ ભૂપણ અને અંગરાગ વિના, હિંદુ અને પદ્મના જે-
વાં મુખવાળી સ્ત્રીઓ, રતિ અને લક્ષ્મી જેવી, યઈ નહિ (યાત
નહિ (?))—૭૧

મયાણ પૂર્વના મહોત્સવાયે, રાજભવનની પૂર્વે, ને દ્વારની પશ્ચિ-
મે, કુંકુમ રંગ છાંટ્યા છે—૭૨

માસાદથી આગળ, અને આગલી અટારીથી પાછળ, એમ,
મયાણ પૂર્વે ઉત્સવાયે કુંકુમ લીધ્યાં છે—૭૩

સ્નેહથી, ભક્તિથી આનંદથી, એમ તરેંદ્રના દર્શનાયે તેસમયે
કોણ ઉત્સુક નથયું ?—૭૪

જે કારણથી અશ્વના જોખારા થાયછે, જે હેતુથી હસ્તિને મદ
ચઢ્યોછે, જે હેતુથી વૃષભો ધ્વનિ કરી રહ્યાછે, ને જે માટે ભટોના
ઉદય છે, જે કારણે પૃથ્વી પણ ઉંચે સાસે તૈયાર છે, જે માટે મરુત
પણ મુખકર થયોછે, તે સર્વથી એમ જણાય છે કે રાજાનો ચોડાક-
માંજ અતિ મહાન વિજય થશે—૭૫—૭૬

કીયા સંકલ્પના સજ્જનોએ પ્રેમના પ્રકાશપૂર્વક પૂજ્યો નથી !—૯૩

એવાર કે ત્રણવાર શ્રીકૃષ્ણથી વધાવતા, કે એવાર કે ત્રણવાર પુષ્પ-
થી અભિનંદતા, કે એવાર કે ત્રણવાર આકાશ તરફ હાંગર નાખીને
વધાવતા, એવા કીયા લોક સાથે એ બે ત્રણવાર પણ બોલ્યો
નથી !—૯૪

સૂર્યના તેજને પણ ઝાંખુ પાડનારું એકું એતું સરીર જોતાં લો-
કાએ પોતાના જીવિતને કૃતાર્ય થયું જાણ્યું, પોતાનો જન્મ પ્રસન્ન
જાણ્યો, અને પોતાનાં લોચન સદૃશ થયાં જાણ્યાં.—૯૫

સૂર્યના કિરણને ગળી જતો, માણસોનાં નયનતું તેજ છાઇ
નાખતો, ને અધિમાનને હાંકી દેતો, દર્ભને પાંકુ કરી નાખતો, રજ
આકાશ સુધી પહોંચ્યો—૯૬

ધનુર્ધર લોકોએ સમૃદ્ધ જોવાતો એવો ઇન્દ્રધનુષ્ઠના એક
મંદગ રચતા, પરશુ અને ભાગના કિરણો તે સમયે અતિ તેજથી
દીપી રહ્યા—૯૭

ધનુષ્ઠને અને ખડ્ગને યોગ્ય આંટાણવાળા હાથ સહિત, ધી
પીધેલાં મુળદો, દર્ભ ઝાડવાથી હાથે આંટાણું પડેલા ધી પીનાશ પ્રાણ-
જ્ઞો જોવા શોભે છે—૯૮

છાયારૂપી કૃષ્ણ વિસ્તારતાં, અને સૂર્યનો તાપ નીવરતાં, છત્રથી
હંકારલો કીયો રાજા, હડકના ભાઇના (૧) પુત્રને અનુસરી ચોપતો
નથી !—૯૯

મારે દિશામાં મસરી રહેલા સૈન્યના ભારથી સારી શ્રમ પામેલી

(૧) રાજાખીજને દશક એવા ત્રણ ભાઈમાંથી મુલરાજ રાજનો
સિકરો હતો એમ દીકારાને મળે છે.

પૃથ્વીને, જાણે પોષવા ઇચ્છતા હોય એવા હાથી, મદ જલથી સિંચે છે—૧૦૦

આટવાને ઇચ્છતો હોય એમ દર્ભને શા માટે ચુમે છે, એમ મહાવનો ખૂમો મારતે છતે પણ, ઘીમા ઉભો હોય તેમ, હાથડીના મૂત્રમાં ઉભેલો હાથી બહુ મહેનતે ત્યાગી ખસે છે—૧૦૧

અગ્નિની સ્તુતિ કરનારા, જ્યોતિષ્ઠોમ તથા આયુષ્ઠોમ જાણનારા, તથા અગ્નિષ્ઠોમ જાણનારા, વનવાસી તાપસો રસ્તામાં સૈન્યને જીવે છે—૧૦૨

મારી અને કોઈથી જુદા પડેલા રોતા ગામડાના બાલકને, માશીને કોઈથી પણ અધિક એવી સેનામાની સ્ત્રીઓએ આશ્વાસન કર્યું—૧૦૩

માતાના પક્ષનાં પિતાના પક્ષના, સર્વે સ્ત્રી પુરુષ સહિત આપ્ત મજ આનંદનદીમાં નહાતું, કીડા કરવામાં અતિ કુશલ, અને નદીમાં નહાતા, હાથીને જેના ત્વરાથી ટાડી આવ્યું—૧૦૪

અતિ શુદ્ધ તંતુના બનેલા ધન્યપટ, અતિ ઉંચા લગાડેલા હોવાથી જાણે સર્ગમાં નહાઈને ધોળા થયા હોય તવા શોભે છે—૧૦૫

વૃક્ષના લાકડાના બનાવેલા, અને લક્ષ્મીના સ્થાન, એવા રથ પોતાના ચીત્કારના વિસ્તારથી વનમાં વસતા ઋષિઓના બૃહતી છંદના ગાનનો વિસ્તાર કરવા લાગ્યા—૧૦૬

વિસર્ગની પદ્ધતિથી, અશ્વના કઠમાં પહેરાવેલી મણિની પડિત, અન્યોન્યશુ ખડખડી ખડખડીને યુધિષ્ઠિર જેવા ગુણીઓ આ રાજ છે એમ સ્વયંવે છે—૧૦૭

ગવિષ્ઠિર ઋષિજેવા, શ્રીયેણ અને હરિસિંહાદિ નૃપ, વિષ્ણુ

અને ઉગ્રમેન નેવી પૂજ્ય સેનાવાળા કટકમહોદધિમાં ક્યાંએ સંતાઈ
ગયા-૧૦૮

સેનિહીયેણ અગ્રે યથા, ને છેવટે તેના પુત્ર રહ્યો; એક બાબુએ
સાતભિયકમેન ને બીજી બાબુએ પુનર્વિધુયેણ રહ્યો-૧૦૯

પક્ષિના સ્થાનને, નકારી ભૂમિને, વૃક્ષથી ભરાય ગયેલા સ્થાનને
વાંદરાના કામને, સર્પને વટાવી, ઉપર બેઠેલા કપિહથ ગોત્રના થોડા
જોને લઇને, હંટ, સમડીના ગ્રાડ તળે ગયા-૧૧૦

બેનણ સ્થાને આવેલા એવા ગોવાળના વાડામાં ભૂમિ ઉપર
કુમાર્ગે તણ કમેલા, શંક નામના અસ્ત્ર ઉપર નેમના હાથ તથા
એવા, માવડીયુખા દોગા રૂપ ભાવને ન લગનાર (૧) પદાતિઓએ
દૂધ પીધું-૧૧૧ ✓

જમાણા હાથમાં રહેલા ભાણા ઉપરેના દોક (૧) નેવી ધ્રુમ ઉપર
હાથ રાખતા, અને માવડીયુખા નહિ, એવા થોડાં, રસ્તામાં પરમે-
શ્વરાદિ (રામાદિ) રૂવનાં કુહાણું વણીન કરતા આવેછે-૧૧૨

કુદ્ર ગતિવાળા, અને અગ્નિ તથા મણકના નેવી રાતી આંખ,
વાળા, હાથીને, પૃથ્વીએ નેમના પગ અડકતા નથી એવા હાથમાં
પીછી રાખતા (૨) પરિકાર, સીધે રસ્તે ચલાવેછે-૧૧૩

વિકટ મદેશમાં પાણુ, અસ્ખલિત ગતિથી ચાલતા, અને કાંઈ
જોડ પિનાના પગચાળા, અશ્વથી સીધી રીતે દોડતા રથ સાંધા (૪-
નાના એકાકાર હોય એવા લાગેછે-૧૧૪

(૧) એક પ્રકારનું પદ્મી વાવ છે એમ દીક્ષાપ્ર લખે છે.

(૨) એમણે થોડે બેઠેલા અથવા દોડતા એમ દીક્ષાપ્ર લખે છે. પરિકાર
એવું હાથાની આકરી કરનારું નામ છે એમ લખે છે, ને એવો સંપ્રદાય
બનાવે છે કે હાથમાં પીછી રાખીને તે રતે હાથીને જરા મારી મારી રાંધે
મલાવી શકાય છે.

સામ વેદથી થયેલા (૩), અને સામોપચારને ન માનતા, એવા હાથીને તેમના મહાવતો ઘણા ઘણા સામોપચારથી, બીહીકણ ન હોય તેને ચોગ્ય એવા સૈન્યના અગ્ર ભાગે લઈ ગયા—૧૧૫

રૂઝાયાલા ઘા, બલિષ્ઠ શરીર, સુનેજસ્તા, અને દૃઢ બાહુ. એ બહાર વસતા ચાંડાલનાં ચાર વાંનાં, (સુભટોએ) ઇચ્છ્યાં—૧૧૬

સૂર્યના તેજમાં રહેવાથી તપી ગયેલાં છે. ઉત્તમ શરીર જેમનાં એવા નૃપો, સ્વામીની આજ્ઞાથી જંબુમાઝી એ નામની નદીને તીરે મુકામ કરવા લાગ્યા—૧૧૭

મસ્તેદ પેદા કરવા ઇચ્છતા સૂર્યના કિરણનું ભક્ષણ કરી જનારાં વૃક્ષોએ, સૈનિકોનાશ્રમ, તેમને હુલાસવાની ઇચ્છાવાળાં બાણો હોય તેમ, હણ્યો—૧૧૮

શરીરને નવરાવવાની ઇચ્છા રાખતા હાથીને, તરંગના નાદથી સ્તુતિ કરતી કે મોતસાહન કરતી નદીએ જલથી નહવરાવ્યા—૧૧૯

કેટલાક સુધંજતા જૂત્યોને બીજા નાપસંદ કરી કપકો દહે કે આપણા સ્વામી હજી સુતા નથી તે પહેલાં તું કેમ સુવાનું કરેછે—૧૨૦

સુવાની ઇચ્છાવાળા છતાં પણ સ્વામીની આજ્ઞાને લક્ષમાં રાખી, હિંમતને બેગા કરતા કોઈ પણ (જૂત્યે) આંખ મેળવી નહિ—૧૨૧

સારા ચિન્હચુકત હોવાથી સુંદર હૃદય વાળા, તાપથી અતિ પીડાતા, બહુ પાણી જાદે તો પણ પીડા ન પામતા, એવા અશ્વને કેટલાકે જલમાં ફેંક્યા, તથા તમાં નહવરાવ્યા—૧૨૨

શીતલ પવનથી શ્રમ ઉતરીજતાં, જે અતિ દક્ષ જૂત્યો મરાસ્ય

(૩) એવી દત્ત કથા છે એમ દીકાકાર લખે છે. આ શ્લોકમાં એમ પણ ધ્યાન છે કે કોઈને વશ ન થાય તેવા યોધાને સૈન્યને મોખરે રાખ્યા એમ દીકાકાર સૂચવે છે.

ક્રમને વિષે પ્રવૃત્ત થયા તેમને તેમના સ્વામીએ હુકમથી વખાણ્યા—૧૨૩

કેટલાક જુલ્યોએ, પૃથ્વીને પાંચી ઊંડી કરવા ઇચ્છતાં સતા, તેની ઉપર પડવા બાંધી લીધા; ને કેટલાકે પોતાના સ્વામીની સ્નાન કરવાની ઇચ્છા જાણી તેમને નહવરાવ્યા—૧૨૪

શાખાઓને ભાગી નાખવા ઇચ્છતા હાથીને તેમ કરવા પ્રેરીને, મહાવતોએ હાથીની સ્તુતિ કરવા માંડી, ને પછી તેમને સ્તંભે બાંધી લીધા—૧૨૫

સૈન્ય સાથે ચઢાઇએ જનારા સારા મતિજિતો એ, ચઢાઇમાં ન આવેલા એવાએ રોકેલી જમીન, તેમના મતીહારોએ કરાવેલી (તે પ્રમાણે) મુકામને માટે લીધી—૧૨૬

જે રાજા કોઇની સાથે ચઢેલા નહિ, કે જેમના ઉપર કોઇએ ચઢાઇ કરેલી નહિ, એવા ને પાણુ, અનિરુદ્ધારા વાળા આ રાજાએ પોતાના દ્વાર આગળ મતીહાર કર્યા—૧૨૭

જેમણે પૃથ્વીના હાથીમાત્રને હઠાવી નાખ્યા, ને જે દિગ્ગજને પાણુ ઉતારી નાખવાનું અગિમાન રાખે, એવા મૂર્ખાંભિવિ-ક્રંત હાથીઓએ વૃક્ષોને મદજલથી સિંચ્યાં—૧૨૮

માર્ગમાં યથેચ્છા શ્રમને લીધે મૃદુઅંત્રવાળી સ્ત્રીઓ પગને જલથી સિંચે, ને મછી તે ઉપર ધી ચોપડે, તથા તે ઉપર જલાર્દ વસ્ત્ર લગાડે—૧૨૯

ત્યાં દુકાનો રચાવીને અતિ મર્યાદાથી વાણીયા સુખી થયા, કેમકે ત્યાં અતિ મર્યાદાવાળા સોદા કરનાર લોકની ભારે ઘટ થઇ ગઇ—૧૩૦✓

કેટલાક અતિ બલવાળા મુખોએ ૬૬ ઈંજાવાળા મૂકરને સ્નાન પાસે ઝડાવ્યા, ને કેટલાકે તે પછી તેને ચરથી સંહાર્યો—૧૩૧

કેટલાક બલિષ્ઠ સુભદ્રે તટની પાસેનાં વૃક્ષો તળે પડ્યા; ને કેટલાક સાવધાન ચિત્તથી તટ ઉપરજ રહ્યા—૧૩૨

બલિષ્ઠ અશ્વાસેજી પોતાના અતિ બલિષ્ઠ તથા ઉત્તરકંધ વાળા અશ્વને પોતાના સ્થાનની પાસેજ બાંધ્યા—૧૩૩

ખાવાની ઇચ્છા થયેલા કોઈ સુભદ્રે કર(૧) ભક ખાઈ લીધું તથા તમે ખાઓ, તમે, ખાઓ, એમ કરી બાંજને પણ ખવરાવ્યું—૧૩૪

જેણે પર્વતમાં રહી પોતાની મિથાને એલચીની લતાઓ ખવરાવેલી, ને પોતે, પણ ખાધેલી, તેજ હાથી આજ (બંધાયાના ક્ષયથી) ખૂબ પાડતો ઘાસના પૂગા ચાવેછે—૧૩૫

ભારથી ખેદ પામેલા, અને ચીસા પાડતાં, તથા બેસવાની ઇચ્છા કરતા એવા ઉટને ઉંટવાળાએ બેસાડ્યા, પણ પોતે બેઠા નહિ—૧૩૬

બાલકો માતાની પાસે બેઠાં, ને માતાને પણ બેસાડી, માતાએ પણ બેસવા ને ન ઇચ્છતા તેમના પિતાને બેસાડ્યા—૧૩૭

શ્રમને લીધે બેસવાની ઇચ્છા કરતી, કમલના પત્રને શરીરે લગાડતી, એવી સ્ત્રીઓને જલમાં નહાવાની ઇચ્છા વાળા તેમના પતિ બેઠ્યા—૧૩૮

જેમણે તેમને ખાવા દેશે નાખીછે, તથા જેમણે તેમની પાસે રહી સેવા કરીછે, તેવા નોકરો મીતિથી વાંચ્યાલા સેવતા અશ્વને બેઠ્યા—૧૩૯

ચુસો સેવવા ઇચ્છતા કેટલાકે લાકડાં સંભાળ્યાં, ને કેટલાકે મં-
કક (૨) કરવાની ઇચ્છાથી આગ્રે મસળવા માંડયો—૧૪૦

કોઇ કોલાટ (૩) કરવા ઇચ્છતા દૂધને સેવેછે, ને વટક (૫ડાં)
ખનાવવાને કોઇ અડદને સંભાળવા લાગ્યા—૧૪૧

ભક્તિપાશથી બંધાયલા, અને વિષયમાનથી વિદૂર, એવા
કેટલાકે હાથ જોડી દેવની સેવા કરી—૧૪૨

કેટલાક, પગારૂપી દારથી બાંધેલા સ્ત્રીય પરવારીને, એક
પાણી તક રહે નહિ તેમ, અંદર આંખો પરોવીને, પડાંઆ પતરાળાં
સીવવા લાગ્યા—૧૪૩

નાશી ગયેલાં વિશ્વિરૂપસી વાળાં વૃક્ષોએ ભારને પ્રહાર વેઠ્યાં,
તથા વેઠવાને અશક્ય એવું પાણી વેઠ્યું—૧૪૪

નેટલું વેઠવાનું હતું તેટલું કદ વેઠ્યું, સૂર્યના કિરણ મને
અતિ પીડાકારીછે, હવે મને પીડા કરશે નહિ, એવા સ્ત્રીવચન
ઉપરથી કેટલાકે તંબુ ઉભા કર્યા—૧૪૫

પોતાના પ્રભુએ જે ભમિને જગ તૃણોંધનાદિ માટે વખાણી
તેને નાકરોએ પણ તેજ પ્રકારે વખાણી—૧૪૬

માણસોને, બજ, ખીતિ, પરાક્રમ, છુદ્ધિ, અને લક્ષ્મી, એટલાં
બેઠ્યાં પણ શ્રમ બેઠ્યો (૪) નહિ—૧૪૭

જે રજા વૃક્ષો ઉપર છાઇ રહ્યા હતા, આકાશમાં પથરાયો હતો,

(૨) રોટલી એમ રીકાકાર કહેછે.

(૩) દૂધને કાંઈ પદાર્થ એમ રીકાકાર.

(૪) અર્થાત્ વિશ્રામથી થાક ઉતરી ગયો, ને કહેલાં બધાં વધાં,
એમ રીકાકાર.

ને દિશાઓમાં ભરાઇ ગયો હતો, તે ભૂમિ ઉપર ઠયો, જલમાં પડ્યા,
અને ખીણોમાં ભરાઇ ગયો—૧૪૮

આહો, નદીએ યું યું ન વેઠ્યું િં જોણે પોતાના તટનો પાત
વેઠ્યો, ને જલનો શોષ પણ વેઠ્યો—૧૪૯

કોઇએ જે તાપ ન વેઠ્યો ન જે વૃષ્ટા ન વેઠી તેનું કારણ એજ
હિ તેમણે તરુછયાને શોભાવી હતી ને નદીતટનો આશ્રય કયો
હતો—૧૫૦

મદ્દ અરતા. અને સુંઢથી ટીપાંએ ટપકતા, એવા હાથીઓએ
શલ્લકી રસ કાઢ્યો—૧૫૧

અરતા મરવેદના વર્ષાદવાળા, તથા ફીણના લોચા ખારાવતા
અરવોને લીધે, જાણે વરસતાં વાદળાંથી થઇ હોય તેવી, પૃથ્વી ભીની
થઇ ગઇ—૧૫૨

મંદરાચલથી વલોવાવલા સમુદ્રમાં જેમ યાદોણીમી પથરાઇ
ગયાં હતાં તેમ સૈન્યથી ડહોળાઇ ગયેલી જ ખુમાલીમાં અષકાં-
ભસી (૧) વિખરાઇ ગયાં—૧૫૩

મદ્દ અરતા હાથીના મદના અરાણી પૃથ્વી પલળી જવાથી, સર્વ
તરફથી પલળી ગયેલો રોણુ આંખને ખીડા કરી શકતો નથી—૧૫૪

શ્રમથી ઉત્પન્ન થતા શોષથી ન ખીડાયલા એવા બલવાનૂ તથા
સ્ફુર્તિવાળા, બળદોને બલિષ્ઠ અને સ્ફુર્તિવાળા ગોવાળ પુષ્કલ તણ-
વાળી ભૂમિ તરફ ચારવા લઇ જાયછે—૧૫૫

બેગા થઇને ખૂબ પ્રસરતા વાયુએ અન્યોન્યમાં ગુંચવાઇને

(૧) યાદોણીમી તે કોઇ જલજંતુ છે, જ્યાં ભસી એ નાનાં માછલાં-
ની એક જાતિ છે, એમ દીક્રાકાર.

ઉડતા ધ્વજવાળા અને તેથીજ ભેગી થઈ જતીને ઉડતી ધાયાવાળાં,
રથ, પંક્તિમાં ઉભા રહેલા શોભી રહ્યા છે—૧૫૬

રિપુને હુઠાવનારા, સર્વેન પ્રસરી રહેલા સૈન્યે, વૃક્ષોથી કરી
અસમતાવાળી થઈ ગયેલી, કંઈક ગાઢ સ્થાનોમાં હાંચી નીચી થઈ
ગયેલી, ને ખાડાખોચરાથી ભગડી ગયેલા, ભૂમિને ધરાવળર કરી
—૧૫૭

વૃક્ષોની વનમાં દુર્ભાગિ ઉત્પત્તિ, ને તેમનાથી જે સુંદર છાયા
ફેલ પ્રાપ્તિની ઉત્પત્તિ, તે બધું સૈન્યના લોકોએ કૃતાર્થ કર્યું—૧૫૮

તેજ ક્ષણથી ન હાંધેલાં કામ અને કામુકવાળું; તથા રતિશ્રમ-
થી થાકી ગયેલી સાથજોવાળી, જગરણથી ભારે આંખોવાળી,
અને અનેક વિલાસ વિસ્તારતી, અંગનાઓએ દીપાવી મૂકેલી શો-
ભાવાળું; અને તેજ ક્ષણે ઉત્પન્ન થયેલાં અનેક હાટવાળું; તથા તે
સર્વના રક્ષણાર્થ જગતા થોડા સમેત; એ શિબિર, ગંધર્વપુરી સમા-
ન હોઈ, આવેલા શુભ સ્વપ્નની ચેઠે, આનંદને આપનાર થયું
—૧૫૯ ✓

થોડાઓએ અતિ ઐતસ્યથી બેસાતો, ને તેમને બાણથી
નવરાવતો, યુધ્ધ ઉત્સવ સારી રીતે થાઓ; અપ્સરાઓ ત્યાં આ-
વો; ત્યાંજ (ધારાતીર્થમાં) સ્નાન કરવાનો ઇચ્છાવાળો ને તેમ
કરશે, તે સ્વર્ગમાં સ્નાન પામશે; એમ સૈન્યના થોડાઓ વિ-
ચાર કરેછે—૧૬૦

સર્ગ ૪.

નદીતટના વનમાં ઉતરેલા રિપુને શિક્ષા કરનાર નરેન્દ્રને, ગ્રાહ-
રિપુના, અસ્પષ્ટિત વાણી ઉચરતા, દૂને આવીને, આ પ્રમાણે નીતિ
કહી—૧

શૌર્યમાં અર્જુન રૂપ ! હે ન્યાયવિરુદ્ધ વર્તનારને દંડ દેનાર ! તમારા આવવાનું કારણ અતિ રસથી જાણવાની ઇચ્છાવાળા, સૂર્યસમા, ગ્રાહરિપુએ, મને દ્રુણસને મોકલ્યો છે—૨

ઋગયન પઠન કરતા, દુષ્ટનાસિકાવાળા, અંદરનાં વનોમાં વસેલા, અમારાં આશ્રવન અને ઇક્ષુવન ઉખેડી નાખનારા, દીન્ટેએ મિથ્યા વાર્તા બતાવીને આપને ચલિત કર્યા છે શું ?—૩ ✓

બદિરવન, અગ્રવન, દ્રાક્ષવન, શાલવન, પ્લક્ષવન, શરવન, શિશુવન, એ બધાં વનોમાં રહેતાં અમારા રાજાઓએ શું અપરાધ કર્યો છે ?—૪

અમારાં શિશુવનમાં, કે બદરી આદિ વનમાં, બોરડીને હોય છે તેવા, આપના કે ટકે ભરાયા નથી, અડદના વનને શોધતો કોઈ પણ મનુષ્ય કદાચિત્ પણ નમારના વનમાં અડદના વનને પામતો નથી—૫

નીવાર વન, તથા કુલી રહેલાં વિદારીવન, સુરદારવન, ઇરિકાવન, ઇત્યાદિ વનોમાં, મૃગયા સારૂ, ગિરિનદીના વેગથી, (જન-ભુમાલાનું) સુંદર જલ પીતા પધાર્યા છે ?—૬

અથવા જલને સ્થાને મધુ પીતાં, હાથમાં મધના ખાલાવાળા ચક્રોએ શું કાંઈ ભરવું છે ? પણ હાથમાં મધપાનના ખાલાવાળા, દારૂડીઆ સોરડીઆ ગમે તેમ લવે તમાં શો દોષ ?—૭

અથવા ધનુર્ધારિ વાહન, તેમ વીરોને લઈ જનારાં વાહન, એ સર્વના અતિ પ્રશસ્ત સમુદ્ર જેવો, તથા હાથીના વાહનવાળો જર્તાધિપ (૧) ને અમારો આશ્રિત છે, તે શું, શરદ્ધનુના અપરાધની પેઠે આપને પીડા કરે છે ?—૮

પોતાના સ્વામીના કાર્યને પક્ષપાત્ત્વપૂર્વક સ્થાપન કરતાં લેશ પણ ભય ન ધરીને તારી પેઠે, મધપાનથી અતિ નિંદ્યલોકવાળા (તમારા દેશના લોકો)માંથી, કેવળ અનિંદ્ય અને કોઈએ પણ આગળ ન વહેલું એવું કોણ વધી શકે ?—૨૩

તારો સ્વામી, બુદ્ધિહીન થઈ પોતાની જાતને પણ હીન કરનારો, અમો અથવા છાંએ તેમાં શું પોતાની જાતને, અઢાઈ કરવા યોગ્ય નથી જાણતો ? કે અમારી અઢાઈને માટે વળી સામે તેવો ભય દેખાડે છે ?—૨૪

કટિલ ધનુષ્ણાળા એ પાખીએ તીર્યમાં જનારા યાત્રાશ્રુના ગમનના રોધ કર્યો છે, તેથી અઢાઈથી શિક્ષા કરવા માટે એના ઉપર અઢાઈ કરવી યોગ્ય છે—૨૫

કોપ કરે તેવાં દુષ્ટ આવશ્યકતાવાળાને એને જો હું અકોપ થઈ જોઈ રહું તો અવશ્ય રક્ષણ કરવા યોગ્ય આ પૃથ્વી મારાથી કેમ રક્ષાય ?—૨૬

બ્રાહ્મણોને હિંસાએ પરોઆડનાર, એ રાજાને મારે જરૂર સાબન કરવું જોઈએ, કેમકે એના જેવા હિંસકોના રાજા આગળ તો, હિંસકો પણ કંટાળી જાય છે—૨૭

ધર્મકર્મથી પરચારેલાં, (કેમકે) અત્યંત પીડાથી ચરધરતા, અને પોતાનાં યોગાભિધાનાદિ પણ વિચરે ગયેલાં, તથા નિસ્તેષ, એવાં એણે અત્યંત વિપતિમાં ડળાવેલાં, કીર્તિ કીર્તિ પ્રસન્નથાને મને પીડા નથી કરતાં ?—૨૮

દુષ્ટ કર્મની ઇચ્છા રાખનારાં એનાં, અન્યદાર ગમનાદિ, અપવિત્ર, અને કહી પણ મકાશ ન કરી શકાય તેવાં કુર્મ, અતિ પ્રવજ પડે સતે, તે અમાગ મનમાં ચિંતાનું કારણ થઈ પડેલાં છે, ને તે એ અમારી મંત્રીને અત્યંત અધોગ્ય છે—૨૯

અત્યંત પાવન કરનાર, અને લક્ષ્મ્યાદિથી ભપકી રહેલા, પ્રભાસને, અનેક ત્રાસથી, તથા તેની મધ્યે ગયેલા લોકને હણવાના રીવાજથી, ઐજી, અતિ દુષ્ટપણાની કીર્તિ સંપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળાએ, રંજડી નાખ્યું છે—૩૦

જનોની, અંદર જવા રૂપ યાત્રાને અત્યંત બંધ પાડતા એનાથી, સુરાષ્ટ્રદેશ યાત્રાલુને અંદર જઈ શકવા ચોગ્ય રહ્યો નથી, માટે એ દેશના મધ્યમાજ હણવા રૂપી દંડ, ધી પીપાને મસ્ત થયેલા એને કેમ ન દેવો ?—૩૧

જે યજ્ઞ કરતા (બ્રાહ્મણોને) તેમણે બેગાં કરેલા સૂક્ષ્મ છાણાંથી મારીને હર્ષથી વારંવાર નાચેછે, એના નિર્ભય મનવાળા, અને તરવાર નથાવતાનું, બીજું શું દુષ્કર્મ જોઈએ ?—૩૨

ગર્ભના ભારથી નમી જતા પેટથી નાસવા અશક્ત, એવી હરણીના ઉપર શસ્ત્ર ફેંકી તેના રુદ્રધિરથી મસિક્ક ઉર્જિત તીર્થને અભાડાવી, અતિ દુર્ગંધવાળું જેણે કરી મૂક્યું છે, એવો શ્લેષ્મીને પેટ જન્મેલો હોય તો, તે, શું અમારો મિત્ર થઈ શકે ?—૩૩

ભયથી નાશી છૂટતાને પોતે મારી નાખે છે, ન તેને જીવળ વળી ખાય છે, ન ત્રીજા ખાય છે, એના માછલાંની નીતિ શ્વાલતી રહેશે ત્યારે અમારા અર્ગંજા તુલ્ય જુજના જાડા પરિઘ પણ શા કામના છે ?—૩૪

જેણે લૃદ્ધિઃ ક્રષિ જે સર્વ યોગ જાણનારના ગુરુ હતા, જે માત્ર ધરતીનેજ પોતાનો પલ્લગ કરાને રહેતા ને જાતે અષ્ટાગ યોગ સિદ્ધ હતા, તેમને પીડ્યા, તથા તેમના સ્ત્રી પુત્રાદિને પણ પીડ્યાં, એવા (રાત દિવસ ક્રોધથી રાતો) જપાપુષ્પ જેવી અક્ષિતાળા પાપના પલ્લગને, હું કેમ સહન કરીશકું ?—૩૫

આ ઉછગી રહેલી, રિપુના રુધિર રૂપી જપાપુષ્પથી પૂજાયલીય વિગ્રહવતી ને આઠે દિશાને પ્રકાશતી, યમરાજની સગી બહેન,

મારી બાલિષ્ઠ, તથા સારી રીતે હાણનારી, તરવાર આજ એને ખાઈ
જવા લૂખી થઈ છે—૩૬

જેમ સૂર્યને ધારણ કરતી, રાત્રીની પાર ઉતરેલી, પૂર્વદિશા તરો
રૂપ દુઃખથી અંધારું મુક્ત થાય છે, તેમ આણે અનેક રીતે પીડેલી
મન પાણ, મારા દર્શનથી, સર્વ પીડાથી મુક્ત થાઓ—૩૭

થોડાજ સમયમાં આ સુરાષ્ટ્ર ભૂમિ એના સ્વામી બંદીવાન
થાય તેવી, કે એના સ્વામી મરે તેવી, થાઓ, અને એમાં દિપદીને
અતુષ્પદો ગાતા, ચારણોના સમૂહ ઘડા જેવા બાવણાવાળી ગાયોને
મુખે ચારો—૩૮

ઘડા જેવાં બાવણાં વાળી સો ગાયો આપીને ખરીદેલી, જે ત્રણ
ત્રણ વર્ષની ઘોડીઓ છે (૧) તેમને, બાલકોને તળવી તળવીને,
રથે જોડો, તથા, ત્રણ વર્ષના જૂના દાડ કોરે મૂકી, ગળે માળા
બાંધેલા અશ્વ સાણમાં તૈયાર કરો—૩૯

જા, મહોટા રાજાઓ, તેમ બહુસામ નામની પુરીના અધીશ્વરો,
સહિત સો રાજાવાળી કે હજાર રાજા વાળી, સુદા સામોપાયથી
વિરહિત એવા, અને સપદા ધુલ મારે તૈયાર એવા, તેમના સેના તૈયાર
કરીને સીમાડે યુદ્ધ માટે આવે, એમ તારા સ્વામીને કહે—૪૦

પર્યં દિવસ કરતાં પણ અધિક આનંદથી બ્યાપી રહેલી વનાં-
તસીમાએ, દિપાદ કે ત્રિપાદ વાળી ઋચાઓ ઉચ્ચારતા મહર્ષિને,
હજારો બકરાના સમૂહમાં વાડામાં પડેલી બકરીઓને તાણી જવાની
હાજીવાળા વરૂની પેઠે જતો જતો, એમ રજા પામિલો તે,
ગયો—૪૧

ગ્રાહરિપુએ એ ક્યા તેની પાસેથી સાંભળી, અને, માછડા

પકડનાર જેમ મલાપા તેવા જૂરિનદ નદીને, તેમ એ, મલાને ક્ષીણ કરતી, બહુ વિલાપ કરતી, બંદીવાન કરેલી, ગૌર વર્ણી તાપત્રી, જે ઉત્સન્નપિની બાલાઓ તેમને, અતિ કોપથી, જેવા લાગ્યો—૪૨

એણે, સંકિત વાપરનારી, શત્રુને કંપ કરનારી, શિલાજેવા ભુજ-થી શિલામય મદાને ઉછાળી શકતો, ગરુડના જેવા બલવાળી, પૌરુષ-ચુકતસેનાને હુકમ આપ્યો—૪૩

તે વખતે, એની આજ્ઞાથી, ચાર ત્રિવલ્લીથી વિભૂષિત, દાસીઓ-એ રમણીય અવકાર કરેલી, અક્ષ રમતી વહૂઓને, સદૃશ તણ, શુકનીતિમા કશલ, પાણિનીયશાસ્ત્રના જ્ઞાણ તથા કામકલામવીણ એવા નાયકો આવ્યા—૪૪

વૃધ સ્ત્રીઓએ મંગલ કરાયલા, સત્તી નામનું અત્ર ઝાલતા, જે દ્રોણ ધાન્યથી, છ વૃષભથી, ત્રણ પાણીથી, સતત બલથી, જે આચિત્તથી કે ત્રણ નિસ્તથા(૧) ખરીદેલી ધોડીઓ ઉપર બેસીને આવ્યા—૪૫ ✓

ત્રણ તીરવા લાંબી, કે નવ કે દશ તીરવા લાંબી, એવી છડીઓ એ વાળ ઉંચા બાધેલા, એવા મેરુ (ભાલ) લોક, જે તીરવા ક્ષેત્ર-ભૂમિને ફૂદી, તથા છ પુરુષ જેટલી બાઇને જોળ ગી આવ્યા—૪૬

જે પુરુષ જેટલી ઉંચી ભાલાની લાકડીથી મકાસતો, નીલ ધોડી ઉપર ચઢેલો, અને નીલ વસ્ત્ર ધારણ કરતો નીલાદ્રિ જેવો જાણાતો, ને રોહિણીનાથના શત્રુ (શહુ) ને પણ દૂર મૂકે તેવો લક્ષ, રેવતીમા (૨) આવ્યો—૪૭

(૧) વિસ્ત એનું મોળભાસા સોનાના એક શિષ્ઠાનું નામ છે, આચિત્ત તું કપાસના દશ ભારનું નામ છે, કબલ એટલે ઉનના મોપન (૫૫ ૨ રૂપીઆભાર), અને પણ એક સોનાનો શિષ્કો છે, એવું ટીકાકર લખે છે

(૨) રેવતીમા એટલે જ્યારે ચંદ્ર એ નક્ષત્રમા હતો ત્યારે, અર્થાત્

નીલી, નીલા, મધ્યવૃન્ની, અધ્ધવિવૃન્ના મામડી, ઇત્યાદિ સ્ત્રી-
ઓથી થયેલા એના(ગ્રાહરિયુ કુત્રો, કેવડી(૧) વિદ્ની પેઠે સમય
જાણીને, પોત પોતાને કામેથી આવ્યા—૪૮

આર્યકૃતી, બેપણ, સુમંગલી, અપરીપાપી, ભાગવધી, એ બધી
એની પીઠદેવીઓ સમાનીદેવીસહવર્તમાન, અતિમકિતથી, સૈકાતર-
થી(૨) આવી—૪૯

ભાણના જેવા કાળા, કુસીના જેવા દાંત વાળા, જાડાને ઉઘાં
કુંભ સ્થળ વાળા, ગુણના સ્થાન રૂપ, એવા હાથના સમૂદે ચઢી, કંડ
સુધી લટકેલા કેશવાળા નિશાદ લોક પણ આવ્યા—૫૦

હે કામડીડા કરનારી ! હે ભાજદેવીના જેવી ભ્રમરવાળી !
કાંતિના કુંડ ! ગોણે લાવણ્યજ્વલના કુંડ ! નાગે ! કાગે (૩) કામ-
સ્થળે ! એમ, જવાની તૈયારીવાળા સુમદો પોતાની ચઢિણીને ત્વરાથી
આવવા કહે છે—૫૧

મિત્રી કરવી ઢોર સાચવવાં વગેરે જનપદી વૃત્તિવાળી, તથા દેશી

સહાની મળી મેષ છે કેમકે આશ્વનીમાં જન્મેલો છે, ને દેવત્રીમાં ચંદ્ર મોન
રાશિનો તેથી તે સહને બારમો થયો, મારે આ અશુભ કાર્ત્ત્વઆવ્યાથી એનું
મરણ થશે એમ પ્રચલ્યું—એવું દીકાર સખે છે.

(૧) જે સુખ પ્રગટે અષ્ટાદશ દ્વાપરદિન ઈશ્વર છે, ને જે સંત છે,
... કેવલી કરે, ને તેમનાં જ્ઞાને પણ કેવલી કરે. ને યાનવાળા તે
કેવલીવિદ.

(૨) સંધેશ એવું સમુદાય આવેલા એક પરિતનું નામ છે એમ
દીકાર.

(૩) ગોણુ અને નામા તથા કાલા એ નામ છે એમ દીકાર.

સુરાનું પાન કરનારી, હાથમાં (૧) કુશનામનું અસ્ત્ર લઈ, રણમાં પડવાને ઉત્કંઠિત, રાત્રી આંખોવાળી, ને તેથી તરહવાર રંગવાળી જાણાતી, તથા રોષથી રાત્રી થઈ ગયેલી, એની પ્રજા પણ આવી—૫૨ ✓

અશ્વની ખરીઓના પ્રહારથી ઉપડેલી ધૂળ, રથથી ઉડેલી ધૂળ, તે બધીને, ગજસમૂહથી ઝરતા સુગંધી મદ્દ સર્વ માર્ગમાં નાશ પમાડી દીધી—૫૩

ત્રણે શક્તિ સહવર્તમાન, અતિ તીક્ષ્ણ શક્તિ ધારણ કરી, શક્તિધર (કાર્તિકેય) જેવો ગ્રાહરિપુ, અતિ અંબય, વાયુને પણ ભક્ષણ કરવા જતી હોય એવી ત્વરાવાળી, ને ગર્વ પૂર્ણ, અશ્વરથના સહિત ચઢ્યો—૫૪

ઘોળાં, કાબરચીતરાં, ભુખરા, લીલાં, રાતાં, એનાં કવચ ધરેલા ચોઢા, ઘોળી, કાબરચીતરી, ભુખરો, લીલી, રાત્રી ઘોડીઓ ઉપર ચઢ્યા—૫૫

આકાશમાં દૂરનારી સુંદર કેશવળી વિદ્યાધરીઓની આંખો પૂરી નાખતા, સૈન્યે ઉરાડેલા ઉચે ઉડના રજથી, કાળી છતાં પાણુ નભશ્રી, ઘોળી જાણાતા લાગો, ને લશ્કરમાંનો સુંદર કેશવાળી સ્ત્રીઓ પણીયા વિનાની છતાં પાણુ પણીયાવાળી જાણાવા લાગો—૫૬

સર્વ કેશવાળી છતાં પણ અકેશ તથા જાડી નહિ, એવી, અને કદ્દ દોષ વિનાની, ને તેથી અતિ વેગવાળી મયા (૨) ઉપર, યોળાના પાણીનાં દત્તિ લઈને, સુભટોનો સ્ત્રીઓ ચઢી ૫૭

(૧) એ અસ્ત્ર બર અને લોહાનું થતુ એમ દીકાકાર.

(૨) મરીર્મમીર્તા એમ દીકાકર અર્થ આપેછે પણ તે ત્રણે નાગ દીવા જનાવરનાછે તે જાણુઆત નથી.

બકરીનાં વાળવાળી કે રીંછના વાળવાળી જવનિકાથી ઠાંકેલી
આંખો વાળા હાથી, અતિ વિસ્તારવાળા માર્ગમાં પોતાની ઉર્ધ્વમુખી
કે અધોમુખી છાયાને સહન કરતા નથી—૫૮

નાલિના જેવાં મુખવાળી, ઉતુંગનાસિકાવાળી, લાંબાઓઠ
વાળી, ડન્નત ઓઠવાળી, લંબોદરી, કૃશોદરી, નકારી અંધોવાળી,
સ્થૂણ જંઘાવાળી, એવી વિશાચીઓ એ સેનાની પૂઠે યથા—૫૯

હલના જેવા દાંતવાળી, બીણાડાના જેવા દાંતવાળી, હાથી કાની,
વાંદર કાની, બળદના જેવાં રીંગડાંવાળી, ગધેડાના જેવાં અંગવાળી,
ઉંટ જેવા અંગવાળી, એવી રક્ષસીઓ, હોહી પીવાની આશાથી,
રાણુ ભણી આલી—૬૦

સર્પના જેવાં માત્રવાળી, પર્યંત જેવાં સારીરવાળી, ઉશ્ય કંઠી,
લાંબાં ગળાં વાળા, હજ જેવી દાઢીવાળી, લાંબી જીભવાળી, સૂકા કપો-
લવાળી, દીર્ઘ જીહ્વાવાળી, રીંછ મુખી, બિણાડીના જેવા મુખવાળી,
એવી વંતરીઓ મકટ યથા—૬૧

તેમાં સૂર્યનખી, દાત્રનખી, વજ્રનખી, કાલમુખી, એવી,
તથા તેગની પુત્રીઓ, નન્દુપુત્રી, દીર્ઘપુત્રી, મણિપુત્રી, વિષ-
પુત્રી, એવીએ સર્પે, ત્વરાથી જતી જાણાયછે—૬૨

વિચિત્ર રંગવાળા પ્રજાવાળી, પકડેલા સર્પ સહિત સારપુત્રી
જાણતી, ગરુડજેવી પાંખવાળી, સગળીઓ આકારમાં રહી નિશ્ચય
એમ કહેછે કે આ ગોપુત્રાકાર ચમૂ, રાજના પુત્ર મૂલરાજથી રણ-
ફોનમાં ખરીદાયલો છે—૬૩

રજ્જેવિમ આકાશ કાંઈક સુધિર લિમ લાગવા માંડ્યું, અને
જેને દાંત આવેલા, જેના દાંત યથાચોગ્ય થયેલા, ને જેના દાંત પ્રશસ્ત
ગણાયલા, ને તેથીજ રાણુગારાયલા, એવી હાથીની પંક્તિનો એકાએક
મદ સૂકાઈ ગયો.—૬૪

માંમને જોણિતની ગર્ધાવાળી ગરબલોનાં, ઉંચે અતિશય ઉઠી
ટાળાથો એ આખી સેના ચર્મથી મઢાઇ ગઇ હોય તેવી થઇ,
પણ સહિત છતાં પણ રાંડેલી (૧) જેવો જણાય—૬૫

આકાશનો સ્વામી કિંગ્ડમભાલી સૂર્ય, પરિધિચુકત હોઇ, શંક-
લલાટલોચનની સ્પર્ધા કરવા લાગ્યો, અને પતિયો કદાપિ પણ
આડી ન ચાલેલી, એવી રાજની પત્નીઓ પતિને ન ગણકારવા
|—૬૬

કેટલાક સુભટોએ, સગર્ભા ગૃહિણીઓને, તર્જના કરી કે તમા-
પતિ બેઠા પણ આશુ અયોગ્ય કરોછો ? કેટલાકે હાથ તથા
પલને વાનરીની થેઠે પકડનારીને વૃષલીની પઠે મારી ના-
—૬૭

પતિના વસ્ત્રમાં જુઓ પડી દીઠી તેથી, તથા સાણપાકી, આખુ
|, ગોવાલી, શાલપાળી, અ જયદાતા ઔપધિ નષ્ટ થઇ ગઇ તેથી,
થ અને શૂદ્રની સ્ત્રીઓ બીહીસ લાગી—૬૮

શતપુષ્પા, સંખપુષ્પા, માદ્ધપુષ્પા, સત્પુષ્પા, પ્રાંતપુષ્પા, તથા
|વામાં ફૂલી સહિત એકપુષ્પા ભસ્ત્રફલાસહિત પિંડફૂલા, ને એક
|, તથા ૧(૧)મ ફૂલા, (૨) અગ્નિનફૂલા, દર્ભમૂળી, અમૂલા, શણ-
|, એ આદિ વિજયસૂચક આયુધિમાત્ર, ઉલ્કાપાતથી બળી
|—૬૯—૭૦

પ્રથ, ગોપાલ કુસીદ, કુમીન, એ બધા ઋષિની પત્નીઓને
| જતારો, શ્રીવિષ્ણુની લક્ષ્મીની આકાશ રાખનારો, તથા અગ્નિ-

(૧) દીકાકર એવા મંપ્રદાય ખતાવેછે કે રાંડેલી સ્ત્રીઓ ચર્મ ધારણ
તી

(૨) દાસ જેને બાદર કહેછે તે હગે(૧)

પત્ની સ્વાહા અને ઋત્વિક્ષપત્નિઓનો ઋરિ, ઐ, આ બધાં ઋરિ-
ષ્ટને ગણકારતો નથી—૭૧

ત્યારે આ અદ્યુભ ઋરિષ્ટની વાત મનુની પત્નીએ ઈંદ્રાણીને
કહી, ને વસુણી પત્નીએ મનુની પત્નીને કહી, તેમ શંકરની
પત્નીએ પણ મનુપત્નીને કહી, શંકરે ગૌરીને કહી, ને ગૌરીએ
પાછી શંકરને કહી—૭૨

ઐ, હરિની મામીના પતિ (કંઞ) જેવો, મામીની પુત્રીના
પતિ, પકડેલી વાણિયેણા અને કંદ કરેલી અગ્નિહોત્રીની પત્ની-
ઓ તથા આચાર્ય-પત્નીઓ, તેમના શ્વાસ જેવા પ્રચંડ પવનથી
આનંદ પામ્યો—૭૩

પાર્યન્ત ઉપાધ્યાયની પત્નીના પુત્ર (અશ્વત્થામા) જેવો અતિ
ઢોધવાળો, ઐ, પરશુરામના ગુરુ (શિવ)નાં, યાજ્ઞવલ્ક્યના ઉપા-
ધ્યાયની પત્ની (સૂર્ય પત્ની રાક્ષી દેવી)નાં, તથા અભિમન્યુની
મામી (લક્ષ્મી)નાં, દેવાલય ભાગતો, આવ્યો—૭૪

દેવ પ્રાસાદને પાડતાં, ઉપાધ્યાય અને આચાર્યની વિદ્વાંસી સ્ત્રી-
ઓનું પણ, ઐ, મહાંત યદ્ય, સાંભળતો નથી, અથવા સૂર્યની પત્ની
(કંતી)ના પુત્રના (કર્ણ) જેવો બલવાન, અને સૂર્યાણી (રાક્ષી
દેવી)ના પુત્ર (યમ) જેવો, તેને શું માન્ય દોષ શકે!—૭૫

દિવન્તા મમૂદગ્ની સીત યથેષા, નકારા યવતું ભક્ષાણુ કર્ણાધી
તૃપ્ત યથેષા, દ્વાયાના મદ્યો, સૂર્યા (રાક્ષી દેવી)ના પુત્રી (ભદ્રા-
નદી)ના તટ ઉપર, યવન દોડોની ડોળી જેવી લીપીયો, પેશની
મશગિત વખાળતો મ્લો. મહા આરબુદાને આગંધો મયો—૭૬

આર્યાણી નિર્ભય છે કે શનિયાણી, તેમ અનુસાહવાળા તે શનિય

છે કે આર્યો (૧) છે એમ, વાત્સી અને વાત્સાયનીપતિને જોણે
કેદ કર્યાછે એવો એ વિચાર કરવા લાગ્યો—૭૭

વન પારોધી એ નીકળ્યો ત્યારે હે લોહિત્યાયનિ ! સાંશિ-
ત્યાયનિ ! દૂરથાઓ, કાત્યાયનિ ! હતાવળ કર, શાકલ્યાયનિ ! દૂર જા,
ગૌકક્ષ્યાયણિ ! ગૌકક્ષીસુતા, ખસ, આવટ્યાપુત્રિ ! આવટ્યાયનિ !
(૨) કૌરવ્યાયણિ ! જલદી નાસો, એમ ભયભીત થયેલી માંકુ-
કાયની અને આસુરાયણી બોલેછે—૭૮—૭૯

સુતંગમ ઋષિની પુત્રી સૌતંગમ્યાને લૂટી, તેમાંથી, વ્યાઘ્ર જેમ મુદાપા
હરાણીને અને તિત્તિરીને પકડે, તેમ દક્ષઋષિ અને વાસહ ઋષિની
પુત્રીઓ, બીચારો બ્રાહ્મણીઓને પકડી, એ લંપટ બદરીવનનો
પારપડ્યો—૮૦

અધ્વર્યુપત્ની, કમંડલુ, તથા કોમલ બાહુવાળી મદ્રબાહુ, એ
ઋષિસ્ત્રીઓને, દારડે બાધેલી હોય તેવી ભયભીત થતી જોતો જોતો,
એ, કહુના પુત્ર (સર્પ, જેવો, જંબુમાઝીએ પહોંચ્યો—૮૧

શુક્રમાં જનારા ચોધ્રા પોતાની પત્નીઓને આ પ્રમાણે કહેછે—
હે કરભોર ! (૩) સમાનહરુણી, સંહિતેરુ, વામોરુ, ઉત્તમ

(૧) આ ઠેકાણે વપરાયેલો આર્ય શબ્દ દીકાકારે વાણીઆ એવા
અર્થથી સમાજલ્યો છે.

(૨) આ બધાં તે તે નામના ઋષિઓના ગોત્રનામ છે.

(૩) દરબ એટલે ટચવી આંગળી પ્રણિગંધ સુધીનો દાયેળીનો
ભાગ, તેના જેવી સુવાળી જંધાવાળી—આવો દરબનો અર્થ દીકાકાર
કહેછે.

સાથળવાળી, લક્ષ્મીયુક્ત ઉરુવાળી, સુસ્ત્રિવૃષ્ટ ઉરુવાળી, તમે, વરોરુ,
 શ્વશ્રુ, સખી, આદિ વૃધ્ધસ્રીઓ પાસે ઉભારદો; વળી હે તેરુણિ,
 હે દેવદત્ત પૌત્રિ, હે વરાહ પૌત્રિ, હે વરાહ પુત્રિ, હે યુવતિ, દક્ષપૌત્રિ,
 વાસિષ્ઠિ, કાપટપિત્રિ તમે પાંગળીઓ હો તેમ અમારી પાસે ઉભી ના
 થઇ રહો, અમારું આહુવિક્રમ બુઝો; વળી હે પુણ્ડિક પૌત્રિ ! કોડ-
 પુત્રિ, તમે આવો; હે લાડ પુત્રિ ! હે પ્રામૃયૌવને, બોજવંશ ને, તમે
 ઉભા રહો, ને હે બોજ ! તું મને મૂકીદ; તે સૂને ! દેવયજ્ઞપુત્રિ,
 કઠવિદ્યપુત્રિ, તથા તત્સંજંધી સી તમે આત્રો; તેમ હે સત્યમુશ્નપુત્રિ !
 નિર્ભય થા; હે દેવયજ્ઞા સખી ! તમે સત્યમુશ્નની પુત્રિથી અધિક હીમત-
 વાળાછો, તમે પાછળ ચામાટે રહોછો ? હે શુગિવૃક્ષ પુત્રી ! તથા હે
 શુશિવૃક્ષપુત્રી સખિ ! તમે પાશુ સત્યમુશ્નપુત્રી કરતાં અધિક છો, પાછ-
 ળ શાને રહો ?—૮૧—૮૩—૮૬—૮૫

કુમુદગંધની પુત્રી જેમાં મુખ્ય છે એવી સેનામાં કૌમુદગંધીના
 પતિ આગળ થયો એટલે કૌમુદ ગંધીના પુત્રે વર્ષ દ્વારાજ કર્કુ, અને
 કૌમુદ ગંધીના ભાઈઓએ પણ તેમ કર્કુ—૮૬

સૌગન્ધ્યા જેમની માતા છે એવા સુમત્રે પાંકજગંધી જેમની
 માતા છે તેમને એકને દર્પ પામ્યા એટલે સૌગન્ધ્યા માતાના પુત્રો
 ધનુષ્ણ એકને પાંકજગંધીના પુત્રોને મદાય થવા મળ્યા (૩)—૮૭

અર્જુની માતાને પુત્ર, પૌતાના નાના ભાઈ મૈદુનીના પુત્રને
 ગાદીએ બેસાડી આશ્રમ મત્સ્યના જેવાં અવ્યય નયન વાળી અર્ચમશ

(૩) આ તથા કપલ્ય ને દત્તે પંજીના મ્હાકમાં માતાનાં નામથી
 જ્ઞાનો નિર્દેશ છે તેમાં નેઓ એવા મારીયુખા દત્તા ને તેથી પરાજય
 પામવા પોત્ત દત્તા એના પાનિ છે એમ દીકાકર.

સાથે રમવાની ઇચ્છાવાળો હોઈ, વનમાં ચરનારા હાથીઓની પંડિતનો વ્યૂહ કરતો હોય—૮૮

જલના મનુષ્યરૂપ નાગસ્ત્રીઓએ ઉત્કંઠાથી જોવાયેલા સિંધુ-રાજા, સૂર્યની પેઠે, સૂર્યને ચોગ્ય પ્રભા ધારણ કરતો, તથા અગસ્ત્ય જેવો, દક્ષિણ દિશાએ તૈયાર થઈ ઉભો (૧)—૮૯

આહો આજનો દિવસ, ચંદ્રચુકત પુષ્ય નક્ષત્રવાળો ન હતાં તેવો છે, કેમકે પૌષ અને તૈષ (૨) એવા સર્વ નરને સિધ્ધિદાતા છે; એમ ગર્ગાચાર્યની ઇચ્છા કરતા યાદવોને, ગર્ગની ગરજ સારવા લવતો, લક્ષ તૈયાર થયો—૯૦

ગત્સ ઋષિના પુત્ર, તેમના મિત્ર, તેમના શિષ્ય, ગિલ્લુક અને બીલી વેણુકાતટવાસી, એવા પંચાગ્નિ પૂજનારા બ્રાહ્મણોએ, તે સમયે, દૈત્યરાજનું શસ્ત્રધારી મનુષ્ય સુહિત સૈન્ય આવ્યું એવી વાત મૂલરાજને કહી—૯૧

પછી હાથમાં પર્દુમારી (૩) વાળા, અને ત્રિપુઓને સ્ત્રીત્વ આપનાગ, અસિદ્ધ ધારણ કરીને જલા થયેલા, મૂલરાજે, પાંચ રામાથી, ત્રણ રમેરુથી, છ ગોમ્હાથી, છ સૂચિયાં, છ સાત યુવાનોથી, ખરીદાયેલા, શત્રુના અશ્વોનું ઝોંખારણું સાબળ્યું—૯૨ ✓

દુશ્મનને અર્ધપિષ્પણીની પેઠે કચરો નાખવા માટે, અતિ મહાન્ ભૂમિપિસ્તારવાળા, તિરચ્છરણી બહાર આવેલા, બ્રાહ્મણ

(૧) દક્ષિણદિશા એટલે ગમપુરી બણી ઉભા રહેતાથી એનો પાન-જમ સૂચ્યો એમ દીકાકાર.

(૨) પૌષતૈષ એટલે પૂષ્ય અને તિષ્ઠામાં જન્મેલા. એને મં પ્રદાય છે કે ખારમે ચંદ્ર છ તે પુષ્ય નક્ષત્ર હોય તે સર્વાર્થ સાધક છે એમ દીકાકાર.

(૩) છ કૃત્તિકા, તેમ જ પર્દુનું નક્ષત્ર છે એમ દીકાકાર.

પ્રાહ્લણીને પણ ન વિસરતા, સૂર્ય જેવા મતાપી, આ રાજાએ, અકતર ધારણ કર્યું—૯૩

પ્રાહ્લણુ જાતિ તથા પ્રાહ્લણીઓના લાઇ, અને લક્ષ્મીનાથ (વિષ્ણુ) તથા લક્ષ્મીપુત્ર (મહુગ્ન) જેવા, એણે, યુદ્ધ સંબંધી વિજ્ઞાનથી ઝળકી રહેલું, પ્રાહ્લણુ જાતિ તથા પ્રાહ્લણીઓને પ્રિય, એવું સૈન્ય, ગાર્ગીપુત્ર, (૪) મહેન્દ્રદૂપત્ર, કારીવર્ગધીપતિ, આદિ અનેક લક્ષ્મીનિવાસ અને ભૂમંગધો કરાવ વદનવાળા નૃપો સહિત સુજન કર્યું—૯૪

સર્ગ ૫.

ઓના (મૂકરાજના) સૈન્યમાંના, શૈલમથ ભૂમિના ભૂમિષ રેવતીમિત્ર આદિ નૃપોનું ધન કરતું ધનુષ, પૌરુષયુક્ત યોધાનાં મૃત્યુના નાંદી અને તૂર્પ રૂપ થયું—૧

રેવતીમિત્રના મિત્ર, ગંગાદ્વારના મતિ, ગંગામહ અને તેના નાનો લાઇ એ બે રાજા તે સમયે યુદ્ધ માટે સજ્જ થયા—૨

રાજાઓએ જોત્વ અને અજત્વ આપી રવામણે મતિસા કરી, ભયભાગનારાને આમંત્રણ, ને નિર્ભય સૂરને પાછળનું—૩

જૃહનટાદ્વી અર્જુનના જેવી જુદી ચઢાવી, યમ જેવા જાણના, સુખદો બીજ સુખદો મતિ, જેમ સીવેવધારી પુરુષો નર્તકી મતિ કહે, તેમ પ્રમર ચઢાવવા ગયા—૪

પાકી ઈંદ્રોએ આપેતું દેવ એવું જાણ, તેને પણ, ઇન્દ્રિયનુ

(૪) ગાર્ગીપુત્ર ને જાદુજ, ગજ તે મારવાને મંત્રીસ્થાન ઉપર છે; મહેન્દ્ર આદિ રાજાનાં નામ છે; એમ સીમાસર.

વત્, સ્ત્રીવેષધારી પુરુષોના ભૂવિકાર જેવાં કુટિલ ધનુષ્ ધરનાર,
અને પુષ્પમાલ ધારણ કરનારા ચોદાઓએ, માન્યું—૫

રિપુની અધર્મોપાર્જિત લક્ષ્મીને હરણ કરવા માટે, ભિદ્ધ
લોકની નાની સરખી કુસલ સેનાએ રિપુના લોહીને પીબય તેવાં
એક ગોણી (૧) બાણ અને તેવાં બોરડીઓનાં ધનુષ્ ધારણ કર્યા—૬.

શોભાયમાન લક્ષ્મીવાળા, સારી શક્તિવાળી સેનાવાળા,
રુધિર પીનાર દૈત્યને છતનારા કુરુઓ, કોઈ એક એક ખારીથી
ખરીદલા ભાથાવાળા, ને કોઈ અતિ અમૂલ્ય ભાથાવાળા, ફરવા
લાગ્યા.—૭

નક્કી નાયક ન જાણાયલો એવા રાજાના સર્વ સૈનિકો, કૃપા-
પૂર્ણ ચામુંડાથી સુરક્ષિત હોઈ, ક્ષુદ્ર અરિસૈન્યને છતવા, ચામુંડાની
મીતીવાળા સ્કંદના સૈનિકોની પેઠે ત્વરા કરવા માંડ્યા—૮

મૃત્યુના સ્વકીય જેવા, રાવણના જાતિભાઈ જેવા, જય તથા
બલ એજ જેવું ધન છે તેવા, યુધ્ધચાતુર્ય તથા પાદન્યાસદિ ચાતુર્ય
જાણનારા, હાથીઓએ ગર્જના કરી—૯

તુરંત બકરીનાં ચર્મનાં પક્ષાણુવાળી અશ્વસેનાએ, તીરભર્યા
ભાથા તથા પાણી ભરી મસકો લઈ, ક્ષુદ્ર બકરીઓની પેઠે અરિને
હણવા ત્વરા કરી—૧૦

મિથ ભાષણ કરવામાં ચટકા જેવી અને સારી રીતે નય જાણ-
નારી, ક્ષત્રાણીઓ, એ શત્રુરૂપી ચટકાને સમગીરૂપ એવા ક્ષત્રિય-
પુત્રોને યુધ્ધ માટે કહેવા લાગી—૧૧

નિઃશંક તથા રણના અમાત્યરૂપ પદ્ધતિસમૂહ, યુધ્ધને પ્રવર્તા-

વનાર, ભરપૂર ભાથાવાળા, લક્ષ્મીનનક, એવા બે હાથ તરફ નેવા
માંડયું—૧૨

મૃત્યુની સાક્ષાત્ પુત્રી, અને તિલક ધારથી અગતી રહેલી,
દેવતાની સ્ત્રીઓને પતિ આપનારી, મહોટી તરવાર મુખોએ હાથમાં
લીધી—૧૩

વર્તકાના ટોળામાંથી વર્તકાને હરી જવાને સમગ્રી તૈયાર થાય
તેમ સુધ્ધમાં મહેલી તથા કેશધારી એવી મરુદરાના રાજાની સેના
રાત્રુપાસેથી લક્ષ્મીને હરવા તૈયાર થઈ—૧૪

તમારું અમે રક્ષણ કરીશું એવી અહંતાવાળા મુખોએ,
પોતાને બરદાવતી વૃદ્ધ સ્ત્રીઓને, જે પેલી રાત્રુને મરવાઈું સિપ-
કાસ્ર ધરી દડ થઇ રહેલી છે તે તમને આનંદકારી થાઓ એમ
કહ્યું—૧૫

તારાના જેવી તેજાગી, અકાસરૂપી પદને ચેત કરનારી
ચતોની મત્તા, લક્ષ્મી અપ્રકાશની (૧) પ્રતિમા કરેલાઓની, તથા
દ્રોણ મનિષ્ઠ ખારી કીર્તિ જેવી, પ્રકાશી—૧૬

પછી, રૂઢિચુના મૂર્ધાન્વિષ્ટ રાક્ષસ જે સેનાને માવડ,
આકાશને બાણથી છાંંડી નાખતા, અને પામવા માટે આગ્રા—૧૭

વત્ સ્ત્રીવેષધારી પુરુષોના ભૂવિકાર નેવાં કુટિલ ધનુષ્ ધરનાર,
અને પુષ્પમાલ ધારણ કરનારા ચોદાઓએ, માન્યું—૫

રિપુની અધર્મોપાર્જિત લક્ષ્મીને હરણ કરવા માટે, ભિદ્ધ
લોકની નાની સરખી કુરાલ સેનાએ રિપુના લોહીને પીબય તેવાં
એક ગોણી (૧) બાણ અને તેવાં બારડોઓનાં ધનુષ્ ધારણ કર્યા—૬

શોભાયમાન લક્ષ્મીવાળા, સ્વારી શક્તિવાળી સેનાવાળા,
રુદ્ધિર પીનાર દૈત્યને છતનારા કુરુઓ, કોઈ એક એક ખારીથી
ખરીદલા ભાથાવાળા, ને કોઈ અતિ અમૂલ્ય ભાથાવાળા, ફરવા
લાગ્યા.—૭

નક્કી નાયક ન જણાયલો એવા રાજાના સર્વ સૈનિકો, કૃષ્ણ-
મૂર્ત્યુ ચામુંડાથી સુરક્ષિત હોઇ, કુદ્ર અરિસૈન્યને છતવા, ચામુંડાની
મીતીવાળા સ્કંદના સૈનિકોની પેઠે ત્વરા કરવા માંડ્યા—૮

મૃત્યુના સ્વકીય નેવા, રાવણના જાતિભાઇ નેવા.
બલ એજ જેતુ ધન છે તેવા, યુધિષ્ઠિરાતુર્ય તથા . . .
જાણનારા, હાથીઓએ ગર્જના કરી-ચાખી, સવારોને પાળાને હાથીને
તુચ્છ બકરીનાં ચર્મનાલેચો—૨૫

ભાથા તથા પાણી ફિરી પોતાના પદ સ્થાપી, સૈન્યને અધિકારે પોતાને
હોણેવા, તથા અશ્વદેવતાને મત્યક્ષ કરી ને કોઇક દીપવા લાગ્યો—૨૬

તરવાર રૂપી કૃત્યાને સાક્ષાત્ કરી, પોતાના બાહુનું બડ અગિધ્યા
કરી, બલને મિથ્યા કરી, કીર્તિને હાથે કરી, ને બીજો નાદ કરવા
લાગ્યો—૨૭

રિપુની લક્ષ્મીને હાથમાં લઇ, શત્રુને બંદીવાન કરી, સ્વામીની
આજ્ઞાને શવની પેઠે અને રહસ્યની પેઠે પાળીને બીજો આગ્યો—૨૮

રાણમૂર્તિમાં પરસ્પર સંબંધ થતાં, વિજયરૂપ એકજ મયોજ-

નના વિષયમાં સ્પષ્ટ રીતે ચતુર એવા ગૂર્જર સુભટોએ, જેમ શબ્દ-
વિદ્યા ચતુર હોય, સમાસમાં મળેલાં પદને નામ બેગાં યોજે છે તેમ,
રાસ્ટ્રો સાથે રાસ્ટ્ર મેળવ્યાં—૨૯

તેમણે દેવતાના શત્રુ ઉપર બળે ત્રણ ત્રણ, ચચ્યાર, છ છ, સાત
સાત, આઠથી પણ અધિક, એમ નવનવ દશદશ, શર એકજ સમ-
યે નાખવા માંડ્યાં—૩૦

નેત્રું તેમ નવ અગીઆર એવા, સુભટો સહિત અસેન, બ-
હુ મત હાથી વાળી રાત્રીસેનામાં ફેટલાકે હણ્યા—૩૧

અગ્નિકાણ્ડરથ, અને અતિ બલિષ્ઠ એવા કાંઈ સુભટો અગ્નિની
પેઠે, ઉચ્ચમુખ રાખેલા, ઉંટ જેવા મુખના, વૃષભ જેવા શ્કંધવાળા,
પુત્ર પૌત્ર સહિત, એવા ઘણા રાત્રીને હણ્યા—૩૨

ફેટલાકે ભાલે ભાલાની મારામારી ચલાવી, ફેટલાકે ચોટલા ચો-
ટલી ચલાવી, તેથી પૃથ્વી બહુ લોહીની ગંગા હોય, અથવા સાક્ષા-
ત્ પંચનદ હોય, તેવી થઈ ગઈ—૩૩

એકજ મુનિમણીત ધર્મવેદ બહુ બે મુનિનોજ કરેલો હોય
એમ દર્શન કરાવતા કાંઈએ રણને બે ગોદાવરી નેત્રું કે ત્રણ ગોદાવ-
રી નેત્રું માન્યું—૩૪

ગંગા પારનો પતિ કાશીરાજ પોતાના સખતકણત્રું પરાક્રમ
સ્મરણ કરતો અરિસેનાની પાર, હાથી ઘોડાની માથે મારતો ચાલ્યો
ગયો—૩૫

કાંઈએ, લડાઈમાં પોતાના સ્વામી પાસે રહી, ધતુર ઉપર કરના
અગ્રે ચઢાવી, જ્યાં સુધી રાત્રી હતા ત્યાં સુધી, નામદ અને આતંને
ઉઠી નવ પામતા પવંત તીર માર્યો—૩૬

અર્જુન (આણુ) પર્વતથી પૂર્વેના રાજાઓની સેના, વ્યૂહની

બહાર, હાથીને અશ્વની સામે પથરાઇને ન'પ્રુમાલિને તીરે ઉભેલી
શોભવા લાગી—૩૭

સ્વામીસમીપે અને નદીને તટે ઉભેલા એ ચોધા યુધ્ધ કરતાં
શ્રમને પણ ન ગણકારનારા હોઈ, ગાયો વાળવાના વખતને પણ
ગાયો છૂટવાના વખત જેવો માનવા લાગ્યા—૩૮

શલાકા, (૧) આસ, કે ઉભયથી રમતાં જેમ અન્ય પાખ્યા
હોય તેવા હારેલા, અને નદીતટે કચરાઈ ગયેલા, શત્રુથી તેમણે
રાક્ષસો માટે પ્રચુર ખોરાક તૈયાર કર્યો—૩૯

સુરાબ્દને માનભંગ કરવા (૨), સુરાબ્દને સાફ કરવા તથા
ખેરછોથી મુક્ત કરવા, એ લોક આલ્યાથી શત્રુના મુખે, હવણાં
શસ્ત્રનો વખત નથી એમ ખોલતા, હાથી પાછા સંતાઇ ગયા—૪૦

મૃલ્લરાજ એ નામનો પાખ્ય ઇચ્છનારા તે ચક્રસહિત (ખ-
ડગાદિ) ધારણ કરે, કુલની રીત ન જાયો, એમ અન્યોન્યને કહેતા,
જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠનો વિચાર પણ બાળપર રાખી લઉં—૪૧

સ્વામીની સત્તીર્તિ સમુદ્રપર્યંત વિસ્તરે એમ ઇચ્છીને આર્્યુદેશ્વરે
પ્રત્યેક પ્રત્યેક અરિને પૃથ્ પડાય તેવા તેના આયુધધારી, સર્વને તેમના
નામસહિત, હણ્યા—૪૨

યથાર્થ મહાર કરતો, ધનુષ સહિત દ્રોણ જેવો દખાતો, જે
જે બીહે તેવું રક્ષણ કરતો, એ અશ્વન જેવો શોભ્યો—૪૩

(૧) પચિકા નામની પાસાની કે સળીઓ (શલાકા) નીરમત છે,
તેમા બધા ચતાકે ઉધા પડે તો જીતાય અને તેમ ન પડે તો હરાય એમ
વીકાર લાગે

(૨) ત્યાના રાજના છત્રચામરાદિ હરિને એમ વીકાર

એ, ધૂમ્રપ અને અંતિદુષ્ટર નય જેણે માત્ર કરેલા એવા રા-
જાએ, જેની પણછ કનિષ્ઠ નથી એવું ધનુષ્ રાત્રુઓને નકારા ઘાસની
પેટે ઉડાવી દેવા ધારણ કરી, બાણના વરસાદથી દિવસ અંધકાર
વાળો કરી દીધો—૪૪

શ્રીમાત્ર (૧)નો સર્વોત્તમ રાજા તામ્ર જેવાં રક્ત નયનવાળો,
બાણથી પ્રતિપક્ષના ઉત્તમ સુભટોને, સીમા મૂકી ઉલટેલા સમુદ્રની
પેટે છાંય નાખવા લાગ્યો—૪૫

કેવલ નિર્ભય અને રણમાં ધૂમ્રપ લાગેલા એણે, રિપુસૈન્યને
હાથીના વગી જવાથી કચરાઈ જતું, યુદ્ધથી થાકેલું, ને રણથી નાઠેલું
એવું કર્યું—૪૬

ફરીથી ઉંચા થઈ આવેલા રોમાંચ સહિત, અને ફરીથી ભજતર
બંધાવી તૈયાર થઈ, એ પરમારે, તરવાર તથા છરાના ઘાથી રાત્રુને
માર્ધો—૪૭

ન કહી શકાય એવા ક્રોધથી ભરાયેલા એણે શ્રાદ્ધ ન જમનાર
ખાદ્યરુની પેટે, રાત્રુને તીરના વરસાદથી, અર્ધસૂર્યપરવા (૨, બનાવો
દીધા—૪૮

લવાણનું બોજન ન કરતો હોય તેમ શુદ્ધ નયનવાળો એ, કાન
કપાઈ ગયેલા એવઠ, અવધ (ગોધ્રાજાલાદિ) ને હાણનારા, તેમ
વત્સને પાણી પીડનારા, રાત્રુને સંતાપ કારી થયો—૪૯

(૧) એને નિદલભાવ પણ કહેછે તેનોગ રાજા અર્ધુદેશ્વર એમ
ટીકાકાર.

(૨) સૂર્યને ન દેખે તેવ, અને બ્રાહ્મણ પણે એમ કહેવું જોઈએ કે
અર્ધ્ય એ નામનું નરક છે તેમાં અધ્ધાભોજ બ્રાહ્મણ સાપથી પિતૃને
મોકલેછે. ટીકાકારે આમ સમજાવ્યું નથી પણ આમ કહેવું ઉચિત છે.

કાયના પૂર્વભાગે (છાતીએ), અપર ભાગે (આંધે), અધરભાગે (પગે) ઉત્તર ભાગે (માથે), એમ પોતાના સૈનિકોને કૂટાયલા દે-
મી ગ્રાહરિપુ સાધાનહસમયના અગ્નિની પેઠે તપી ઉઠ્યો—૫૦

મધ્યાનહ સૂર્ય જવા એણે, અર્ધા દિવસે પોતાના રાત્રીના સૈન્યને
ને અર્ધા દિવસે પોતાના બાહુને જોયાં—૫૧

અર્ધજરતી જેવી આ તમારી સ્થિતિથી હસતા એવા તમે તેની આ
અર્ધજરતીને ધિક્કાર છે; કે આપણી સેનાના અર્ધ ભાગ અરિસેના-
ના ત્રીજા ભાગે ભાગ્યો; કે મગના ચોથા ભાગ જેવા નિ સત્વ । તમને
ભૂમિનું અર્ધ, લક્ષ્મીનું તૃતીય, અન્યધાત્વાદિનું ચતુર્થ આપણુ, તે
વ્યર્થજ છે; આમ બોલતાં એણે ધનુષ્ ધારણ કર્યું—૫૨—૫૩

હાથમાં વસ્ત્ર લઇને, પગ ઉંચો કરી, તે, પોતાના પગના ભાર-
થી પૃથ્વીને નમાવી નાખતા, તથા મુંઢમાં ગદા પકડેલા હાથી ઉપર
ચઢ્યો—૫૪

એક વર્ષના સાપ જેવી ભય કર ભરવાળા, અને ત્રણ વર્ષના સિ-
હ જેવા, જાતે ઉદ્યોગ કરનારા, એણે અર્ધું વિખેરાઇ ગયેલું સૈન્ય
સ્થિર સ્થાપ્યું—૫૫

અતિ ઉજ્જવલ યશવાળા, ને અહોરાત્રરનેદ્રશાલી, એ
રાજાએ, એની વૃદ્ધિને માટે, છ મુહૂર્ત જેમ દિવસની પાસે (૧), તેમ
પાસે ઉભા—૫૬

(૧) ઉત્તરાયન પછી દિવસ વધે છે ને રાત્રી ઘટે છે, દક્ષિણાયન પછી
રાત્રી વધે છે ને દિવસ ઘટે છે, પણ તે ઉભય વખતે બંને ઘડી એટલે છ
મુહૂર્તનો ફેર પડે છે. એ છ મુહૂર્ત બ્યારે દિવસમાં ઉગેરાય ત્યારે અહ એક-
શાથી ને રાત્રીમાં ઉમેરાય ત્યારે રાત્રીનેદ્રશાલી એમ રાત્રી તથા દિવસની
કાસે કાસે વૃદ્ધિ કરનારા છે. આમ હવે વિશેષણોથી ઉપગા સાધી છે એમ
ટીકાકાર

શસ્ત્ર ધારણ કરી, દેવતાથી પણ અધિક (દૈત્યરૂપ), છવિકા પામેલી સેનાથી, ને છવિકા પામતા નૃપોથી, વીઠાપલો એ યુદ્ધ માટે ચાલ્યો—૫૭

ક્રોધથી જરા રક્તનયનવાળા, અને ગદાને ફરવતા, એના મરડા નમત હાથીએ, હાથ પગ લાંગામણ શત્રુને લખાવી નાખ્યા—૫૮

અતિ વીર્યવાળી, અને સાથે આવેલા મ્લેચ્છાદિથી આરમાતા એક અંગેજ સંપૂર્ણ ચએલી, એવી અક્ષૌહિણીને પાછળના ભાગમાં શાખી, ભયરહિત એવા એણે શત્રુને મધી નાખ્યા—૫૯

એનાથી મૂડીને નાના મોહોટા એવા નૃપોથી શસ્ત્રે હણતાં, શત્રુએ એકરેલા લોહીને, સરી પડાય તેવો, કાદવપથ રહ્યો—૬૦

ધાણે મારવા જેવા શત્રુને મેળો કુકે ઉરાડી દેવાય તેમ હણતા એણે, ઓગણીસમા ભૂતની પેઠે (૨), કાગડા પી શકે તેવી લોહીની નદી સંપૂર્ણ વહેરાવી—૬૧

ઓગણપચાસ મરુથી પણ અધિક એ નેવા શાભવા મુખ અને યશ આપનારો ભાલો, યુદ્ધકામાં, યુપદા પાડી એ, લાગ્યો—૬૨

સહજમાં છૂટી ગયેલા, સિંહથી બીહીનલા હરણ ને કરતાં પણ અધિક, કેટલાક, એણે જ્યારે શસ્ત્ર ઉપડ્યું ત્યારથી ના ભયથી છૂટ્યા—૬૩

શત્રુના હંજરો નરને સંહારતા એણે, તેમનાં ઉછળતાં માયાંથી ફેને પણ અનેક સહુની સંકા ઉપજાવી—૬૪

(૨) અક્ષર પ્રકારનાં ભૂત ટીકાકારે ગણ્યાબ્યા છે પણ આ તો ક્રોધ ન ઓગણીસમે

દેવતાના શત્રુ (દૈત્ય) નો પૂજક, શત્રુની ગતિનો કાપી નાખનાર, હણવા મંડચો, ત્યાં કેટલાક પાળા ને કેટલા રથ પડ્યા તેનો હીસાબ રહ્યો નહિ—૬૫

અરિના હસ્તિદંતને વિખેરનાર એણે, પાછળ પડતા સુભટોને ધમકાવતાં, તેમ શત્રુને સર્વ કરતાં વધારે વાર હણતાં, બુદ્ધને ચૂંતભંજિકા(૩) બનાવી દીધું—૬૬

કોપિત, અને ત્રિપુર નાશ કરનાર સુદ્રજેવા દુઃસહ, તથા કરિ કુંભસ્થલ ઉપર શસ્ત્ર ફેંકતા, સુરાબ્દભૂમિપતિએ, હાથીઓને બેસાડી પાડ્યા—૬૭

અજાણ્યાને ગાય દહોવાનું મુશ્કેલ પડે છે તેમ એની ઉગ્ર યુદ્ધ-કૃતિ આગળ નાસતા ભૂત્યોને આશા કરી કેકાણે રાખવાનું (શત્રુ પક્ષના) રાજાઓને મુશ્કેલ થયું—૬૮

ઈંદ્રના શત્રુએ એણે, બીજા રાવણ જેવાએ, રાજાઓની સમક્ષે રાક્ષસોને વસ કર્યા અને લોહીથી પુષ્ટ કર્યા—૬૯

યમના બાધવ, અને કલિના ગુરુ, એવા એણે, પરાક્રમીની સ્તુતિ કરતાં તેમ ત્રસ્તની નિંદા કરતાં, રાજામાં પણ જાણીતા અને સધર્મીમાં અસિદ્ધ એવા સુભટોને હણ્યા—૭૦

દૈત્યોથી પૂજિત અને રાક્ષસોથી અર્ચિત એવા એણે, તે સમયે શત્રુની કીર્તિની સ્વેતતાને મલિન કરતાં પરાક્રમની પરાકાષ્ટા કરી—૭૧

રણમાં અતિક્રશલ એવા એના હાથના લાઘવાથી, એણે ફેંકેલાં તીરનું રૂપ કોઈથી જ્ઞેવાતું નહિ; જેમ અક્ષમાં ખોટાપાસા નાખનારનો ખોટો પાસો જાણાતો નથી—૭૨

(૩) એ નામની રમત છે એમ દીકાકાર. થી છે તે આપી નથી.

એ રણસિંદે, રણવ્યાગ્રજેવા રિધુને પાણુ યુધ્ધમાં મહારથી,
તીર્થ-કાક કે તીર્થગક જેવા વિવેક કરી નાખ્યા—૭૩

એ બધા બહુ છતાં પણ કાંઈ ન કરી શકે તેવા ધર્મ પડ્યા,
કેમકે તે જે જે મહાર તેના મતિ કરતા તે રાજોડીમાં હોમ્યા બરાબર
થતા—૭૪

આગલે દિવસે જે પ્રતિજ્ઞા કરેલી, આગલી રાત્રીએ જે સંકલ્પ
બાંધેલા, તે બધાને, એ અરણ્ય-તિલ જેવા સુદ્રલોક એના માર
આગળ વિસરી ગયા—૭૫

એના યુધ્ધમાં એની ઉચ્ચ અને તીવ્ર અને લોહિત તથા તક્ક
જેવી તરવારે, શત્રુનાં માથાંરૂપી નીચોત્પલ્લવી રણમાં કરવાની પૂજા
કરી—૭૬

એણે, અતિ તીવ્ર અને ઉચ્ચ તથા કાર્તવીર્ધ્યભિનુત જેવાએ, તન
યા કૃષ્ણસર્પ જેવાએ, એક ધનુષ્ ધારણુ કરી, સર્વ મુખદોને સામા
આવી નાસવું પડે એમ કરી, નસાડ્યા—૭૭

કેવલ પરાક્રમથી પ્રાચીન વશહ જેવા, શેષ જેવા, નવા ઈંદ્રનિવ
જેવા, એણે ઉત્તરકોશલાત્રિપ સહિત સેનાને છતી નય-ગર્જના
કરી—૭૮

પશ્ચિમ સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા, સાક કરતાં અધિક મુદ્રાથી
ખરીદેલા, એવો, મોરહી ગાય એજ જેનું ધન છે તેવા સુરાખૂના લો-
કને આનંદ કરતો રાંધ, ગાય ઉપર મીતિવાળાએ, એણે, કું-
કયો—૭૯

અ પછી શ્રીવિદ્યુ અથવા રુદ્ર જેવા મૂલરાજ, જે દિવસથી
આલેલા આ યુધ્ધમાં, અગ્રસહિત જે લાયા અજને ઉભો થયો
—૮૦

ક્ષત્રિયાધમ, પાપિષ્ઠ! દૈત્ય, નકારા ચોધાની સ હાચ્યાવાળો, એ ક્યાં છે એમ પોલતા એ નરવ્યાગ્રે પાણી ચઢાવી—૮૧

તેજથી બીજા સૂર્ય જેવો એ, આદિપુરુષ શ્રીવિષ્ણુ જેમ પ્રથમ દૈત્યને હણવા નૃસિંહ રૂપે તત્પર થયા તેમ, આ છેલ્લા દૈત્ય (ગ્રાહરિપુ)ને હણવા તૈયાર થયો—૮૨

મર્ત્ય લોકના પતિ (મૂલરાજ), વીરપુરુષ, મધ્ય પાંડવ (અર્જુન) જેવા, એણે અતિ પરાક્રમથી અસાધારણ રણોત્સવ આરંભ્યો—૮૩

એણે શ્રેણીમાં ગોઠવેલા ને સમૂહે કરેલા પ્રથમ શૂર ચોધાને, શત્રુઓએ, એ પોતેજ જાણે શ્રેણિરૂપ કે સમૂહરૂપ હોય, એમ ભયથી જોયા—૮૪

એણે યુધ્ધ કર્યું ન કર્યું જાણવામાં અતિ ડોલેશ પામેલા અને ડોલેશમય મૂર્તિવાળા, તીરથી લોહી પીવાયલું ન પીવાયલું એવા શત્રુઓ ઉદાયા ન છેદાયા છતાં ભ્રમણ પામી ગયા—૮૫

એ શ્રેષ્ઠ નૃપે હાથી ઉપર રહે રહે, પૂર્વે ડોલેશ ન પામેલું એવું શત્રુસૈન્ય ડોલેશિત તથા પરમ વિવ્હલ, ઉત્તમાસોથી, કરી નાખ્યું—૮૬

એટલે ઉત્કૃષ્ટ અસ્ત્રો વર્ષાવતો દૈત્યનો રાજા (ગ્રાહરિપુ) ક્રોધ પામી, ઉત્તમ ચોધાથી વીટળાયલા રાજકુંવર તરફ ધસ્યો—૮૭

હું સુદ્રનૃપ ! આપણામાંના કોણ હવે કઠ જ ને કોણ ઉત્સ (૧)
 [એમ અન્યોન્યને આક્ષેપ કરતા એ બે રાજા લડવા લાગ્યા]
 —૮૮

જવાન હરિતનીઓની પેઠે, કેટલાક ઘોડાથી ને કેટલાક હાથીથી
વીટાયલા એ બેના રાજાઓ તો દૂર ઉભા રહ્યા—૯૯

તે એ યુધ્ધમાં ભળ્યા નહતા તેમને, એકવાર વાયલી ગાય,
શુદ્ધવત્સથી દહોવાતી ગાય, વાછડાને ખાતી ગાય, વાંજાણી ગાય,
તેની પેઠે એ બે પૃથ્વી રૂપ ધેનુના પાકનાર, હણવા ન હતા—૧૦

ઓત્રિયકક, કાલાપપાકક, કૈતસોપાધ્યાય, એમને નેમ ધૂર્તકક
હેતરે છે તેમ સૌરાષ્ટ્રે (આહરિપુ એ) ચૌલુક્ય (મૂલરાજ)નાં
અબ્રોના મહારથી વંચી જવા માંડ્યું—૧૧

એ દૈત્યશ્રેષ્ઠે, ગાભેણી ઘોડીના ગર્ભ છૂટી પડ્યા એ રીતે, ઉ-
ત્તમ મદા, ગર્જના કરીને, ગૂર્જરભૂપતિ ઉપર ફેંકી—૧૨

માથેથી યુવા છતે પણ તાલગાળો, બુદ્ધિથી યુવા છતે પણ વૃદ્ધ,
જુવાન છતાં પળીવાં વાળે, એવા રાજપુત્રે, હસીને તેના શકિતથી .
ભંગાર્યો—૧૩

વીખું બોજન કરવાથી થઇ હોય તેમ અશ્રુ સહિત આંખવાળો
આહરિપુ ક્રોધથી કપાળે ચઢાવેલી કરચલીથી, જુવાન છતાં વળિયાં પ-
ડેલો વૃદ્ધ જાણાયો—૧૪

સરખે સરખા ભડા બે એ હાથથી, ખાવાનું અન્ન હોય તેમ,
લીલામાત્રથીજ, એણે, લોહાનાં સપં જેવાં, બે શંક્ર પકડીને (મૂલ-
રાજ ઉપર) ફેંક્યાં—૧૫

કુમારીપરિત્રાન્નિકાના શાપ જેવાં દુઃસહ, કે કુમારી અમણાના
શીલ જેવાં તીક્ષ્ણ, તીરથી તેને ચૌલુક્યે તોડી નાખ્યાં—૧૬

અન્યોન્યને હેતરવાની બુદ્ધિથી ફેંકાયલાં તીરથી એ ઉભયે, પક્ષી-
સહિત પક્ષ અને ન્યયોધનાં વૃક્ષ જેવા ચળે છે—૧૭

તેમને, સ્નિગ્ધવાણી અને અંગવાળા, તથા પીછત્રોપાનહાદિ
ધારણ કરતા, નારદ મુનિએ, ધવખદિરપલાશાદિમાં ભરાઇ રહીને
જેયા—૯૮

પછી ભમર ચઢાવીને, શેષથી વાંકી ઘઢી કરીને, ભયાનક અને
ફાટી ગયેલા રોળા સહિત, અતિ ભયાનક ભુજવાળો, એ દૈત્ય, વાંદ-
રાની પેઠે ફૂદીને, કીર્તિ તથા બુધ્ધનાં માતા રૂપ છરી અને ખડ્ગ લઇ,
ને હાથી ઉપર ચાલુક્ય ખેઠા હોતો તે ઉપર ચઢ્યો—૯૯—૧૦૦

એ જે અતિ દર્પવાળા, યમપુત્ર જેવા, હાથમાં તરવાર અને
છરી લઇ પિત્રાઇ બાગ્યા હોય એમ એકજ હાથી ઉપર લઢવા
લાગ્યા—૧૦૧

સ્કંદકુમારનાં માતા પિતા (શિવ પાર્વતી) અને પ્રદ્યુમ્નનાં
માતા પિતા (વિષ્ણુ અને લક્ષ્મી) તારા ઉપર આજ રુઝ્યા છે એમ
કહેતા ચાલુક્યે દૈત્યને ભૂમિ ઉપર પાડ્યો—૧૦૨

શિવનાં સાસુ સસરાના પુત્ર (મૈનાક) જેવા કુર્ધર એણે, ફૂદી
પડીને, જેનાં સાસુ સસરો રડતાં રહ્યાં એવા (ગ્રાહરિપુ)ને હાથીની
વરતથી બાંધ્યા—૧૦૩

ઇંદ્ર અને ઈંદ્રાણીના રિપુને બલિની પેઠે બાંધનારને, એને,
વિષ્ણુની પેઠે, ઇંદ્ર તથા ઈંદ્રાણી તેમ ગાર્ગ્ય અને વત્સ કુટુંબના
પ્રાણણે, સ્તવવા લાગ્યા—૧૦૪

આ ગાયો, આ વાછડાં, આ ઘોડા, આ રુ રુ, સર્વ ત્વરાથી
જાઓ એમ, એ પકડાયા પછી, બોલતો ક્રોધ કરીને લક્ષ ધાચો
—૧૦૫

વસ્ત્ર, અંગરાગ, માલા, એ બધાં ઝવેત કરતો (તે), ચાલુક્ય
પાસે આવીને બોલ્યો—૧૦૬

હે મૂલ્ય નસત્રમાં જન્મેલા ! આજ હું યુધ્ધે બંધ્યો છું ત્યાં તારો ચંદ્ર પુખ્ત અને પુનર્વસુમાં છે (૧) એમ જાણુ, કેમકે મારા અને શ્રાહરિપુત્રામાં તિથ્ય અને પુનર્વસુની પેઠે કશું અંતર નથી—૧૦૭

તારાં પોતાનાં લાભાલાભ વિચારી, એને, તેમ તારાં માન અને કીર્તિને, મૂક, લાભાલાભ વિચાર કરીનેજ સુખકર કે દુઃખકર વસ્તુનું શ્રદ્ધા કરાયછે—૧૦૮

ઘોડાઘોડીની પેઠે એને બાંધીને ઘોડા ઘોડીની ઇચ્છા કરતો હોય તો તારાં આગળ પાછળનામાં કાઠએ એમ કહ્યું હોય તે કહે, અમે તો (મિત્રને છોડાવવા રૂપી કાર્ય રૂપ) આ યુધ્ધયોજ તે કહી બતાવીએ છીએ—૧૦૯

ઉંચું નીચું જો નહિ, ત્યાં હવે તારું કોણ છે? પાડે પાડાને બાહે તેમ હવે મારી સાથે યુધ્ધ કર—૧૧૦

પછી ચૌહુક્ય, કોપમાં પણ વાણીથી દહિ અને ઘૂત અવરાવતો બોલ્યો કે જેને ગાયો એજ દહિ ધીને રથાને ખપેછે તેવા એ કુદને કેમ મૂડી રાકાય ?—૧૧૧

એ પાપી કુશકાર જવો છે, ન એના સહાય નૃપો પણ તેવાજ છે, એને છોડાવવાની ઇચ્છાવાળા એક તમેજ, ધવામ્બકર્ણ (૨) જેવા સસાર જણાઓ છો—૧૧૨

તમે જો યુધ્ધ કર્યો તો તમને તિલ અને અકદની પેઠે આ મારો

(૧) અર્થાત્ આજો. ચંદ્ર છે, તેથી તારું મરણ થશે. એમ દીકાકાર,

(૨) એ નામનું વૃક્ષ એમ દીકાકાર. એવા સસાર જણાઓએ એ ઉપહાસગર્ભ વાણી છે.

હાથ પીસી નાખશે; ધનાશ્વકર્ણને ભાગી નાખનારો મહાવાયુ શું તિલ અડદનાં કર્પણ આગળ પાછો હઠશે ?—૧૧૩

એક પ્રકારના હરિણ જેવા અશ્વસહિત તે હરિણની પેઠેજ ને નાશી જવાની તારી ઇચ્છા હોય તો અત્યારથીજ નાશ, અહીં તિત્તિર અને કપિંજલની પેઠે ટક ટક ના કર—૧૧૪

એમ સાંભળીને એણે (લક્ષ્મી), અશ્વરથાદિમાં એઠેલા શત્રુને મગતરા જેવા કે તિત્તિર કપિંજલ જેવા પણ ન ગણ્યા, ને પોતાના હાથમાં ધનુષ્ લીધું—૧૧૫

બોર અને આમળાની પેઠે, કે ધાણી અથવા જલેખીની પેઠે, શત્રુને ખાઈ જવા માટે એણેતીર વરસાવા માંડ્યા ત્યારે ત્યાં પ્રાક્ષણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર સર્વે ત્રાસ પામ્યા—૧૧૬

પ્રાક્ષણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્રના પાળનારે (મૂલરાને) પણ ધનુષ્નેા ટંકારવ કર્યો, અને બેરી તથા શંખના વગાડનારાએ જયનાદ કરતાં બેરી તથા શંખ ફુંક્યા—૧૧૭

માથું અને ડોક ન હલાવતા એવા એના, ધનુષ્ની પાણીના ઉચ્ચનાદથી જાણે એમ કહેવાવા માંડ્યું કે હવે કંઠ અને કાલાપ એ (પ્રાક્ષણ) મતિબ્ધા તથા ઉત્તતિ પામ્યા—૧૧૮

વાજપેય ચયનમાં કે અક્રાશ્વમેધમાં હોય તેમ રણમાં એ ઉભયે વજ્ર જેવાં ઇશુધી માંડવો બનાવી નાખ્યો—૧૧૯

વિરોધને લીધે નાળીયા અને સર્પની પેઠે બાહેધા, તથા (અનુક્રમે) દેવતા અને દાનવથી સ્તવાયલા, એ ઉભયે, યુધ્ધરૂપી સહિતાના વિસ્તાર માટે પદક્રમ કરવા માંડ્યાં (૧)—૧૨૦

ગર્ભરત્ના અને કુરુક્ષેત્રના એ બે નામે, દારકાનાથ અને કુંડિનપુરા-
ધીરાની પેઠે, શર રૂપો ગોર્ભની પરંપરાથી જાણે ગંગાશાણ વડે-
વરાવ્યો—૧૨૧

વારાણસી અને કુરુક્ષેત્ર રૂપી સંત્રાગબૂમિ પામીને એ બે, જેમ
શૌર્યપુર અને કેતવતના નાથ તેમને પામીને ખુશી પામે, તેમ ખુશી
થવા લાગ્યા—૧૨૨

દહતાથી ગૌરી અને કૈલાસ પર્વત જેવા, અંજો અક્ષત, એ બે
સૂતાર અને લવારતું અનુકરાણુ, પરસ્પર રસ ભાંગી નાખી, કરતા
હતા—૧૨૩

સુગંધોએ બળદ અથ્થા ઉંઠ ગર્ધવાદિ ઉપર બાણ આણી આ-
ણીને, દહી અને દૂધ જેવી ઉજ્જવલ કીર્તિની આકાંક્ષા રાખતા
તેમને આખ્યાં—૧૨૪

દશ જેની સગીપ છે (૧) એટલા હાથીના નેટલા બસવાળા,
તથા દધિ અને સાર્પિયુ જેનાં ચત્રુવાળા લક્ષી, છ બળદ અને પાડાથી
ઉચકાયલો ભાલો ઉપાડ્યો—૧૨૫

એણે, લગભગ ત્રણ હાથી તથા ઘોડાને કચરી નાખતાં, તથા
દશેક રથને છુંદી નાખતાં, અતિ પ્રહારવાળા દંતથી હોડ કરડતાં,
ભાલો ઉંચો કરીને ફેંડ્યો—૧૨૬

લખેલો વેદમ ત્રેનો સમૃદ્ધ; તેનો ત્રિમદ કરી બોલાય તે પદ; અને તેની અ-
મુક પ્રકારે બળે બળેથી આરતિ કરાય તે ક્રમ—એવા ધણા પ્રકાર છે. જેમ
વેદ સંહિતા પદને ક્રમથી વિસ્તારવાથી થાય તેમ મુદ્ધર્જ પદક્રમ એટલે
અમુક અમુક સ્થાનાદિ પ્રક્રિયા તેથી વિસ્તાર.

(૧) એટલે નવ કે અગીઆર એમ દીકકાર.

પડ ગે ઉત્તર (૧) એવા ચુલુક્યરાજે, આરે દિશાને કીર્તિથી
સુવાસિત કરી લીધી લેતા, સર્વ સારમય લોહના ભાલાથી લક્ષને
હણ્યો—૧૨૭

ઉગ્રરિપુના નિગ્રહથી પોતાનું પ્રિય કરેલા એવા એના ઉપર તેજ
સાણે બળે તણ તણ સ્ત્રીઓસહિત દેવતાઓએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી
—૧૨૮

બાલકોને આગળીએ વળગાડીને એની પરણેલી સ્ત્રીઓએ,
પતિરૂપ ભિક્ષા માગવાથી, એણે ગ્રાહરિપુને, અગુલી કાપી લઈને,
છોડી દીધો—૧૨૯

સૌરાષ્ટ્રનાં વૃદ્ધ તેમ બાલ સર્વેએ એ સમયથી ધારણ કરેલો
સ્ત્રીવેશ (૨) રાગિપુત્ર (મૂળરાજ)નો યશ પ્રકાશ કરેછે—૧૩૦

એ ભૂપતિએ યતિ તથા વિમોને, યથાર્થ વ્યવસ્થાપૂર્વક, દુ ખહીન
કરી મુખ સ પજ કર્યા—૧૩૧

પછી પ્રજાને પુત્ર સમાન ગણતો, અને તેજરૂપી અગ્નિથી
સર્વને હિતકારી, એ, પુત્રમસવથી જાણે સતોષ પામ્યા હોય એવા
અગ્નિહોત્રીઓ સાથે પ્રભાસ ગયો—૧૩૨

હંચી રાખેલી તગ્વારગાળો, અને હંચી રાખેલી તરવારવાળાથી
રક્ષાયલો, નિભયરૂપ, એ, અદ્રશેખર શૂલપાણિ શિવને સ્પર્શ કરી
આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો—૧૩૩

(૧) શુભ લક્ષણયુક્ત મહાપુરુષોના માથુ, હૃદય, ખભા, ને પગ,
એ ૭ ઉત્તર હોયછે એમ દીક્ષકાર

(૨) કાઠડી ન માત્રવારથી એમ દીક્ષકાર

હે શ્રીકંઠ ! જે કાંઈ આર્ત હોય, કંઠમાલથી કે શિરોવેદનાથી પણ પીડિત હોય, તમને નમે છે તેના કંઠરોગ તેમ શિરોવ્યાધિ સર્વ તેજ ક્ષણે નિવૃત્તિ પામે છે—૧૩૪

હે વિશ્વમિત્ર ! દાસરૂપ મીમાંસક તે, તમારા (સર્વજ્ઞત્વનો) નિરાસ કરતાં, મિત્ર છે મિથ્યાવાદ જેને એવા દાસરૂપ જૈમિનિ જેવો દોષકળ હોય, (બાકી બીજો તો ન હોય)—૧૩૫

વૃદ્ધ મન્યાદિથી સ્તુત્ય એવા તમને જે વૃદ્ધ મન્યાદિ તુલ્યભક્તિ-પૂર્ણ પાપીવાળો હોય, ધર્માર્ચને મિયગણી, સ્તવે તે કદાપિ પણ ધર્માર્ચથી ભ્રષ્ટ થાય નહિ—૧૩૬

પ્રજ્ઞાદિના તમે આદિ ન અંત છે, પણ તમારું આદિને અંત કોઈ નથી, અગ્નિ સોમ વાયુ જલ આદિ સર્વ દેવ તમારા (અંશના) તિલ કે માપ જેવા છે—૧૩૭

હે કાર્તિકેયપિતા ! કુબેરસખા ! જે પુત્ર દારા-મિત્રાદિ તજીને તમનેજ લગે છે તે ત્રીલોકમાં અસ્ત્ર શસ્ત્રથી અતિ દુર્બલ થાય છે—૧૩૮

શ્રદ્ધા અને તપથી સંપન્ન એવા ધન્ય પુરુષો તમને બીકી અને શુભગથી અર્ચી, શંખ કુંદુલિ વીણા આદિથી તમારી ઉપાસના કરે છે—૧૩૯

વીણા કુંદુલિ શંખાદિ તમને મિત્ર છે માટે મસિક નારદાદિ પણ તમારા આગળ વીણાકુંદુલિશંખાદિ ગ્રંથે છે—૧૪૦

વિનાયક અને કાર્તિકેયના ગુરુ ! દ્વાગણ અને ચૈત્રની પૂર્ણિમાએ તમારાં દર્શન ઔઘમલીલામાં ન દોલાલીલામાં (૧) પ્રાપ્તિ, ક્ષત્રિય, પૈશ્ય, સૂદ્ર, સર્વે કરે છે—૧૪૧

પછી ખારે સૂર્યની શોભાવાળો, ગ્રીષ્મ વસંત (ની ક્રીડા) માટે ઉત્કંઠિત થયેલો, એ, કાર્તિકેય અને બુધ જોવો, પૃથ્વીપતિ, હાથીના ચર્મથી તથા ભસ્મથી શરદ્ અને વર્ષાકાલના મેઘ સમાન શોભતા શંકરને એમ સ્તવી, પાંચ છ દિવસમાંજ, આડસો હાથી સહિત, મઘા અને અશ્વલેષાની પાર ચંદ્ર ગયેલો એવે સમયે (૧), પોતાના પુરમાં પેઠા—૧૪૨

સર્ગ ૬.

પછી યથાર્થ રીતે ધર્માર્થકામને આરાધતા એ રાજાને આમુંડ-રાજા એ નામે પુત્ર જન્મ્યો; જેનામાં પરસ્પરની સ્પર્ધા કરતી હોય એમ સરસ્વતી અને લક્ષ્મી, મતાપ અને શાન્તિ, એકત્ર વસ્યા—૧

પરસ્પરનો દ્વેષ તણને, કે પરસ્પરનો પ્રતિબંધ ન કરીને, કે અ-ચોન્યની સ્પર્હાથી, એનામાં મિત્રતા પેઠે વિવિધ વિદ્યા ને ગુણો વસ્યા—૨

શક્તિ અને ક્ષમા, યૌવન અને સંયમ, પરસ્પરને જોડાઈને રહેલાં

હુંડા નામની શક્તસી બાલકોને પીડતી તેથી તેનો વિનાશ બાલકોનેજ હાથે કરાવેલો છે. બાલકો હાસ્ય કારક ગીત ગાતા, રમણીય વેશે, તોફાન કરતા, આવે છે, ને હુંડાને ખાવા નોતરેલી હોય છે, ત્યાંથી શંકરકૃપાએ મારી કાઢે છે. આવી મતઙ્ગળની બવિખ્યોત્તર પુરાણુમાની વાત દીકાકાર આપે છે. દોહા એટલે હીદાજો તેનો ઉત્સવ ચૈત્રી ૧૫ ને દિવસ શંકરપાર્વતી હીદાજો ખેસે છે, ને તે પાર્વતીની ઇચ્છાથી વાસુકીનો શંકરે જનાવ્યો છે ઇપાદિ મતઙ્ગળની વાત એજ પુરાણુમાથી દીકાકાર આપે છે.

(૧) અશ્લેષા મઘા ને પૂર્વાશ્વિની એ પ્રવેશ માટે અનિષ્ટ-ઉત્તરાશ્વિની ઇષ્ટ છે એવા આશયનુ લખી તે ઉપ-
દીકાકાર આપે છે.

એને કીર્તિરૂપ મોતીના કોઇ વંશ (૧) નેવો, તથા હાથીના નેવા
બલ્લભજો, અને ઈંદ્રના નેવી લક્ષ્મીભાજો, ગણે છે—૧૩ ✓

પોતાથી અહજ મડોદા તેમ અતિ વૃદ્ધ એવા સર્વ ગુરુને આ-
નંદ આપતો, તથા જેનાં કામભાવ ભસ્મમાં ન હોવાતાં સફલ છે એ-
વો એ, શુ' જોને (૨) વિષે દુરતો વિષ્ણુ છે, કે કોઇ વિદ્યાધર છે, કે
દુહ્યનો મર્મ જાણનાર મદદેશચારી શક્ય છે, એમ (એના વિષે
બધાં) વિચાર કરે છે—૧૪

નગેનો અનંત ગુરુ, સિંહ નેવો, કૃશોદર, માથે શિખાવાળો,
એ એકવાર, છાતીએ લોભવાળો (૩), તથા કંઠે જેને કાલકૂટ છે
એવા શંકર નેવા રાજાને નમસ્કાર કરી સભામાં બેઠો—૧૫

એવામાં, માથે માથા ધારણ કરેલો, અર્થવિજ્ઞાપનાના કાર્યમાંજ
નિરંતર મસ્ત, પવધારી (મતીહાર), હાથ જોડીને વિજ્ઞાપના કરવા
લાગ્યો: પોતાના માથાની ઇચ્છા રાખતા અંગદેશના રાજાએ ચક્રાદિ
અવયવો એ આરી રીતે રાણુગારેલો આ રથ આપને આજ બેઠ
કર્યો છે—૧૬

શાણ આપવો એ કરતે સ્તુતિશાણ. અને દુપદ્ધ એટલે પથરા, તે પથરે પથરે
એક માત્રો એટલે પાંચ રતિ આપવી તે દુપદ્ધિમાથ, યુધ્ધ એટલે પક્ષીનું યુ-
ધ તેમા એક એક પશુ આપવો તે યુધપશુ. એ બધા કર એણે ન લીધેલા
માટે એને લોક ચલાય એવી મતજન છે એમ દીકાકાર.

(૧) મોતીની ઉત્પત્તિ પ્રાચીન શાસ્ત્રકારો, હાથીના માથામાંથી ને
દાંતમાંથી, કૃતગની ને વગદની દાઢમાંથી, મેઘમાંથી, સર્પમાંથી, વાંસમાંથી,
ને માછલીમાંથી, માને છે એમ દીકાકાર. -

(૨) જો એટલે માથો તે વિષ્ણુપક્ષે, ને જો એટલે પૃથ્વી તે ચાંડુક-
રાજ પક્ષે.

(૩) એ મહાનુભાવતાનું લક્ષણ એમ દીકાકાર.

હે પ્રથમ પ્રહરના સૂર્યથી પણ અધિક પ્રતાપવાળા ! તમે
 નાનાં, બાંધનારા જે (વિધ્યાદ્રિના) રાજાને (જીતીને) હાથે
 ચાહે, ને જોણે આપની સેનાની ચાજના કરી છે. તેના બેટ મોક-
 પ્રથમ પ્રહરના કમલના અગ્ર જેવી સૂંઢવાળો આ હાથી રહ્યો

૧૭

માતઃકાલની અને સાયંકાલની સંધ્યાની પેઠે જે આપની
 કાને અચ્છે, એવા પાંડુદેશાધિપતિની બેટરૂપ આ પ્રથમ પ્રહરે
 ! જ્યોત્સ્નાની શોભા ધારણ કરતા આહાર આવ્યાછે—૧૮

તમે જેની આંગળી લીધી છે એવો, અને તેથી પૂર્વ પ્રહરે કે
 શ્રમ પ્રહરે નહિ (પણ રાત્રીએજ) ભોજન કરનારો, સિંધુરાજ
 મ પ્રહરના સૂર્ય જેવી પ્રભાવાળાં આ રતન બેટ મોકલેછે—૧૯

વિનયથી શિષ્યભાવ ધરતો જે વનવાસ (૧) ભર્તા, તમને જલ-
 થી (વિઘ્ન) કે જલશાયીના મહોટાભાઈ (બલભદ્ર) કે શિવના
 બ્ય (પરશુરામ) જેવા જાણેછે, તેણે આ સુવર્ણ પોતાના વનવાસ-
 કર રૂપે મોકલ્યુ છે—૨૦

હે કમલાક્ષ ! શરજઅલ (૨) નો રાજા, સંધ્યાકાલે પણ ન મી-
 નારાં, વર્ષ દિવસની સેવાના કૃત્તરૂપે કાર્તિકેય પાસેથી મળેલાં, આ
 રહ્યો વાર્ષિક દંડરૂપે આપને મોકલેછે—૨૧

શ્રીકૃષ્ણના મસાદથી ને શ્રીગારીના મસાદથી થયેલો કોલસા-

(૧) વનવાસ એ એક દેશનું નામ છે, ને ત્યાં સુવર્ણ થતું એમ
 કાકાર.

(૨) શરજ એટલે કાર્તિકેય તેનો અચલ પર્વત. તે દેવગિરિ એમ
 કાકાર.

પુર (૧) નો પ્રસિધ્ધરાજં કમલોત્તુ વન હોય તેવા પદ્મરાગમણિ,
કામરૂપ શત્રુને શંભુ નેવા આપને મોકલેછે—૨૨ ✓

હે મેઘગંતવિષ્ણુ નેવા તેજસ્વી ! મનોજના નવીન અસ્તરૂપ
ઉત્તમ હરિણોના મૂત્રના પંકમાંથી થયેલી, ઈંદ્રાણી અને પાર્વતીનાં
સ્તનના લેપને યોગ્ય, (કસ્તૂરી), કીર (૨) મોકલેછે—૨૩

ઈંદ્રધનુષ નેવા રત્નથી ઈંદ્રધનુષની શોભાવાળું, વર્ષાકાલના
મેઘ નેવું, તે પ્રસિદ્ધ, કુરુરાજનું, સરદ્ધ નંતુના કાલના તાપને પણ
હાણનાર, આ છત્ર આવ્યું છે—૨૪

સમુદ્રથી ઉત્પન્ન થયેલા દિવ્ય અમ્બ (ઉચ્ચૈઃશ્રવા) નેવા, જલ-
માં દોહતા નાવ નેવી ગતિવાળા, મેઘમાંથી ઉત્પન્ન થતી વીજળી
નેવી હખિવાળા, અને જેમને જોતાં લોક વૃષાતુર છોતે પણ પાણી
પીવું બૂઝી જાય તેવા, તેજ દશના રાજાના આ અમ્બ આવ્યા
છે—૨૫

માર્ગમાં ચાર લોકની સાથે મળીને વર્તનાર, દાસીપુત્ર, ખસ
લોકને તમારી આજ્ઞાથી હણીતે, કાંપીલ્યના, ગંગાતટે પડેલા સિંધે
તેમની સમૃદ્ધિ તમારા તરફ મોકલી દીધી છે (૩)—૨૬

પર્વત નેવા ઉત્તત, જોનારનાં હૃદયનું તુરતજ હરણ કરનારો,
વર્ણન કરી ન શકાય તેવો, મહાહાથી, હે, નેના રિપુ દાસીપુત્ર

(૧) કાશ્યાપુરતે કાલ્દાપુર હશે; ત્યાં પદ્મરાગમણિ થતા એમ
દીકાકાર લખેછે.

(૨) કીર એ કાસ્મીરનો રાજા એમ દીકાકાર.

(૩) ખસ એ જાતના ક્ષત્રિય હતા; તથા કાંપીલ્ય એ પાંચાતદેસનું
એક સહેર હતું જેનો રાજા પાંચાલાધિપ, સિદ્ધ કહેવાતો એમ દીકાકાર

જેવા થઇ જાય છે તેવા મતાપી । લાટ દરાના દારપ રાજ્યો દસિણુ દિશા ભોગવવાના દંડ રૂપે મોકલ્યો છે (૧)—૨૭

(એ સાંભળતાં તુરતજ) એ હાથી તરફ આંખનો આણસારો કરતાં, તેની ઉત્પત્તિ કેવા મકારના હાથીથી છે એ જાણવાની ઇચ્છાવાળા ભૂપતિએ, કુમાર (ચામુંડરાજ) તરફ જોયું; ને મૂલરાજ-પુત્રે પણ હાથ જોડી આ મમાણું કહ્યું—૨૮

વાચસ્પતિકૃત ગજલક્ષણશાસ્ત્ર યથાર્થ સમજીને જેવું મને શુનઃશેપ, શુનઃપુચ્છ, શુનોલાંગૂલ, આદિ મુનિઓએ કહ્યું છે તે મમાણું એ હાથી ચોખ્ય નથી—૨૯

આવો લાંબી સુંઠવાળો હાથી, દિવોદાસાદિ દેવથી સ્તવાયલા ઇંદ્રતું સ્વર્ગાધિપત્ય, હોતાના પુત્ર શિખ્યાદિ સર્વ આશિર્વાદ આપતા હોય તે છતાં પણ, તોડી નાખે—૩૦

આવો અસ્થિ દંતો હાથી જે સ્વામીના ઘરમાં રહે તેના પિતાના શિષ્ય, પિતાના પુત્ર, પિતાની ભગિનીનાં છોકરાં, તેનો પતિ, ને તેનું નામ પણ, ઉખેડી નાખે—૩૧

આવો બિડાલનેત્ર ગજ યજ્ઞમાનના ઘરમાં આવતા, હોતા અને પોતા, પોતાનાં પિતામાતા તથા બહેન અને ભાણેજ સહિત અતિ ક્લેશ કરેછે—૩૨

બહેન અને દીકરી તથા પિતા અને પુત્રનો ક્ષય કરનાર આવા પોપટપૂછીઆ હાથીને હે રાજન્ હોતાનો પુત્ર દસિણુમાં પણ ભેટો નથી, તો ઇંદ્ર અને વરુણથી પણ અધિક એવા તમે તેની તો રીવાત ।—૩૩

(૧) આ વર્ણનથી યુક્તિએ કરીને હાથી ધણા કુલદાશુવાળો છે એવો ધ્વનિ પશ્યુ કર્યો છે એમ ટીકાકાર.

વાયુ અને અગ્નિ જેવો, અગ્નિસોમ જેવો, કે અગ્નિ વરુણ જેવો, બ્રાહ્મણ પણ, અગ્નિસોમ કે અગ્નિવિધ્યુ જેના દેવતા હોય એવા, નઠારા ગજથી ઉત્પન્ન થતા રિષ્ટની ચાન્તિ કરે તો પણ તે વ્યર્થજન—૩૪

ધાવાપૃથિવીમાંથી ઈંદ્ર અદૃશ્ય થઈ જવાથી જ્યારે ધાવા-પૃથિવીના પાતા નહુપરાજા ઈંદ્રપદ હતા (૧) ત્યારે તેમણે ધાવાપૃથિવીમાં પણ નભાય તેવી બુદ્ધિવાળા ગુરુ (બૃહસ્પતિ)ને પૂછ્યું હતું તો તેમણે અદ્ય પીઠવાળા આવા હાથીને બહુ નિંદો હતો—૩૫

દિવસ અને રાત્રીનાં પ્રાચીન પિતારૂપ દેવ સૂર્ય અને સોમ, હદાપિ પશ્ચિમ દિશાએ ઉગે ત્યારે આવો હોઠે કરચલીવાળો (હાથી) શુભ ગણાય—૩૬

એનાં માતાપિતા યુગ જાતના હાથીમાંનાં છે, આ એનાં શ્વાસજ ઉકરાડાના જેવો ગંધાય છે; એનાથી, કેળના સ્તંભ જેવી અંધાવાળી પત્નીના પતિ, કે મુંદર ભાર્યોના પતિ, આતિ કુઝા-રૂપદ થાય—૩૭

એમજ હાગેછે કે રવેત થઇ પ્રમદી રહેલી આપની કીર્તિને જોઇ ન ખમાવાથી, આ હાથીને મિયે, જેનું દર્શન અતિ અમંગલ છે એવી, મહામારીનેજ રૂપદ આપની તરફ ચોકલી છે—૩૮

દે અંદ જેવા મતાપી ! પરાક્રમથી બલ્લભદ્ર જેવા ! હર્શિતા યુદ્ધ સહિત ઉત્તમ દક્ષિ આદિ સેના સજ્જ કરો, કે તીક્ષ્ણ બાણને

(૧) ટીકાકાર પુરાણામ્બાવિદ્યા આપેછે કે ઈંદ્રે યજ્ઞને વિશ્વાસ આપીને દણ્યો તે મિત્રદન્યા એને વગગી તેમાંથી છૂટ્યા તે સપ્તરોપ એસ પી દીનાન્ધિમાં કમલમાં કીટા યજ્ઞ સંતાપો દત્તો ત્યારે સ્વર્ગ પૃથ્વીમાં આશ્વવ-રથા પવાથી સર્વ દેવે નહુપરાજાને ઈંદ્રપદે ગ્રાપ્યા દત્તા.

રુધિરથી રક્ત કરી, એ દરદ રાજાની પુત્રીના પતિને જાણી ઉખાડીને હું લાડું—૩૯

પછી રાજાએ કહ્યું કે લવ્યભક્તિવાળા હે કુમાર ! આજથી પાંચમી રાત્રી મંગલકારી છે માટે પાંચ રાત થોભો, પછી લાટને રડતી રાણીઓવાળો કરવા યત્ન કરજો—૪૦

તું અદ્વિતીયભતિવાળો, સહુદેવ કે નકુલ જેવો હોય, એ દત્તારાણીના પતિને રોતી રાણીવાળો કરવા સમર્થ છે, તથાપિ તારું પરાક્રમ નિરખવાને અમે પણ સાથે આવાશું—૪૧

આ હાથી, ન્યંકુ (૨) જેવી કટિલ ભતિવાળા, વિદિશાપુરીની માતાના પુત્ર એ લાટ તરફ, પાછો જાઓ; ને એની ન્યંકુ જેવી કટિલ બુદ્ધિનું ફલ, એ, મજ્જીઆપટ ઓઢનારો (૩), થોડાકમાંજ પામો—૪૨ ✓

પછી, કહી માતાના પુત્ર એ સુભટોને હાથી સહિત, સુવર્ણની છડીવાળા મતીહારે કાઢી મૂડ્યા, ને પુરનો સુંદર કેશવાળી સ્ત્રીઓના ઉપહાસથી લાજ પામતા, કહી અમારી માતા નથી એમ માનતા, તે ગયા—૪૩

પછીને દિવસે, એ (મૂલરાજ) અતિ જોવા લાયક અને ચોતરફ પ્રસરતી તથા લવ્ય અને પ્રિય એવી, પાળા ખીતાળર જેવી પ્રભાને વિસ્તારતો, હરિના અગીયારમા અવતાર જેવો, કુમાર સહિત નીકળ્યો—૪૪

(૨) એ નામનો મૃગ યાયછે એમ દીકાકાર

(૩) લાટદેશમાં મજ્જીનો રંગ પૃથ્વી અને જલના ગ્રથના કારણથી સારો પતો એમ દીકાકાર લખેછે.

દરદ રાજની પુત્રી દત્તાના પ્રતિ અને વિદિયાની નારીના પુત્ર,
એવા એને હણવાને ઉત્સુક તે, કઠસીથી વસેલા, અને દીર્ઘ કેસ-
વાળી પુરસ્ત્રીઓના વિહારસ્થાનરૂપ, શ્વશ્રવતી (૧) નદીના તટ ઉપર
આવે—૪૫

સ્નાયક અને મદ્રકાદિ જાતિની તે નદી ઉપર વસતી અને ત્યાં-
થી નાઠેલી સ્ત્રીઓથી, રાત્રુનું નગર ભાગી ગયા જેવું થઇ ગયું, ને
વ્યાકુલ થઇ જઇ ગભરાટમાં પડ્યું—૪૬

રાત્રુની સ્ત્રીઓએ રાંધવાનું મૂકીને એકાએક નાસવાનું શુરૂ કે-
યું, ને બીહીકથી એક દોળે થઇ જવામાં તેમણે બ્રાહ્મણી કે ગ્લેછી
કાઢના પણ હીસાબ લેખે નહિ—૪૭

જે પ્રજા ધન, ધાન્ય, પશુ પુત્રાદિથી સંપન્ન હોઇ સમય હતી
તે અસહાય નેવી થઇ જઇ એવી નાસવા મંડી કે ફળીએ ફળીએ
સર્વના બાલકો પણ પડી ગયા—૪૮

પૂરે તુંને મૃગસીર પ્રિય ન હતું, પણ હવેથી તારે મૃગીનું કીર-
જ પીવાનું છે આમ મૃગજાના બચ્ચાને કહેતી ઉત્તમ રસોઈ કરનારી,
મૃગજીના નેવાં નયનવાળીઓ સાથે, નાહી—૪૯

ત્રાસ પામેલી, અને અતિરાય ઉઠાળી નાખતાં સૂર્ય કિરણથી
મારી રાંધવાદીની પેઠે તપી ગયેલી, એવી લાટસ્રીઓ, ભારે સ્તન
ને નિર્તબની નિંદા કરે છે—૫૦

એ અતિ બલિષ્ઠ અને પ્રાચીન પુરો, અતિ કૃત્સિતરૂપવાળી
હ ગયેલી મૃગનયનીઓથી કૃત્સિત રૂપવાળી જણાય છે, અને

અતિશય ઘેર કરતી નદીના તથા શેર કરી રહેલી પ્રજના, અતિ કોલાહલથી વ્યાપી રહી છે (૨)—૫૧

અચોગ્ય રીતે અલ વિચલ થઇ રહેલી તથા જાઉં જાઉં કરી રહેલી લક્ષ્મીથી અતિ પ્રમાદમાન રૂપ વાળી પુરી, પડી ભાગવા બેઠી, અને નઠારી રીતે ફફડીને જાઉં જાઉં કરી રહેલા છવવાળી પ્રજા પણ ભયથી બહુ ભડકી ગઇ—૫૨

ઉપદ્રવયુક્ત લાટપુરીમાં ઉત્તમ તેમ અનુત્તમ સર્વ સ્ત્રીઓ આ પ્રમાણે બોલવા લાગી; હે ધીમી ચાલનારી ! આ ધીમે ચાલવાના વખત નથી, માટે જલદી ચાલ, ન હે નઠારી રીતે ચાલનારી ! જો આ નઠારી રીતે ચાલનારીની જોડે ચાલવું હોય તો મારા જેવી સારી ચાલનારીની સાથે ન આવીશ; ને હે લવારો ન કરનારી આ લવારો કરનારીની જોડે લવારે ન ચઢ, ને આ રાંડ ખખડતી શેખલાથી રડયું આકાશ ગળવી ન મૂક; હે રાંડ ગર્જપૌત્રિ, ને હે બહેન વત્સપૌત્રિ, ને હે ગૌરીતુલ્ય ઉત્સપુત્રિ ! ને હે રાંડ કઠિ ! તમે, આ કોપાવિષ્ટ, આ રાંડ આંગિહતા, આત્રેથી ને આ રાંડ ઉર્વની પુત્રી, ને રાંડ પાંગળી, રાંડ ભોગવતી, ને રાંડ ગૌરીમતી, એ બધાની વાટ શા માટે જુઓ છો ?—૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬.

લાટેશ્વર, મહારાજાઓના કર ભરવાના અનુભવવાળા, અતિ પ્રતિષ્ઠિત, એવા (પુરુષો)ને મહા ધાસ પેઠે તરછોડી, ધાસ જેવા નિઃસત્ત્વ, મહારાજાના કરને જાણનારા, ને ઝાઝી પ્રતિષ્ઠા વિનાના એવાને લઇ યુદ્ધ માટે તૈયાર થયા—૫૭

એ મહાબાહુએ, મહા ધાસ ખાઇને મત્ત થયેલા બળદ જેવાએ

(૨) આ પુરી તે ભુચક્ર (ભર્ય) અને નદી તે નર્મદા જે તેની પાસે એમ દીકાર

મહા મંત્રીયુક્ત મહારાણી નો કર તરછોડી નાખીને, અતિ ઉગ્ર પ્રકારના ગર્વથી, સોનાને ત્વરાથી (જવા) આજ્ઞા કરી—૫૮

મહા બલવાળો, લાકડીએ લાકડીથી યુદ્ધ માટે ઉત્સુક, પૃથ્વી રૂપી રાણીનો પ્રિય, એવો એને (લાદેશ્વરને) સાંભળીને આમુંડરાજ પણ પટાની તેમ તરવારના પટાની રમતના દૈતુકથી આદ્યો—૫૯

ચુકરૂપી યજમા, અષ્ટાકપાલ હવિનિ પેઠે શત્રુને હોમવાની કુમારની ઇચ્છા જાણતાંજ, રાજાએ (મૂલરાજે) પુરગાવનના ઇશને આઠ રંગવાળાં બાણથી જરેલાં આઠ આઠ વળદથી તણાતાં ગાડાં લઈને જવાની આજ્ઞા આપી—૬૦

ઠાટરવન, સારિકાવન, મિશ્રકાવન, સિદ્ધકાવન, સાધ્વાગિરિ, અંજનાગિરિ, ઇત્યાદિના રાજાએને પણ આજ્ઞા કરી—૬૧

પોતાના પુત્રને ઇંદ્ર કે રોવના કરતાં પણ અધિક જાણતાં છતાં રાજાએ વાતસલ્યોત્કંઠાથી શરાવતી, અગ્નિરવતી, ને અલંકારવતીના રાજાને પણ આજ્ઞા કરી—૬૨

મમાથી અગ્નિ જેવો, વિશ્વામિત્રથી પણ અધિક, વિશ્વાવસુથી કીર્તિત, એ ચક્રવર્તી રાજા, અતિવાત્સલ્યથી હૃદયીઓને તેમ બીજા રાજાને પણ મોકલતો ગયો.—૬૩

પિતાનું કે માતાનું કોઇનું, શ્મશાન જેવા રણમાં એ પુત્રને બલ નથી, ને તે પડે એકલોજ છે, એમ વિચારીને, પોતે પણ દાયરા જેવા કાનવાળા હૃદયી સમેત આદ્યો—૬૪

ઉચ્ચૈશ્રવા જેવા ચિન્હવાળા, અચ્છિન્ન કર્ણવાળા, વિંધેલા કાનવાળા, બેદલાકાનવાળા, સાથીઆ વાળા કાનવાળા, એવાં ચિન્હવાળા, અષ્ટો સહિત પાછા વળતા રાજાઓને મોખરેથી જોઇ મૂલરાજે આ મમાણે વિચાર કર્યો—૬૫

છિદ્ર કર્ણવાળા, સરવાળા ચિન્હવાળા કર્ણવાળા, પંચમકારે ચિન્હિત કર્ણવાળા, એવા ઉપાનત પહેરવાથી કાંટા વાગતાં જેમ કોઇ કરે તેમ શું પાછળ ફરેછે ?—૬૬

મહારથી રહિત, અક્ષત, ને કોરાં શસ્ત્રવાળા, ને કાંઇ પણ ઇજા ન પામેલા, તથા અતિશય પ્રસ્વેદવાળા, એવા આ રાજહંસા યુદ્ધરૂપી વર્ષાથી ભય પામીને ક્યાં જશે ?—૬૭

અહો, અમે એમને અમાસ મહેલમાં પ્રતીહાર તરફની કશી અડચણ વિનાજ દાખલ થવારૂપ જે પ્રસાદ કરેલો છે તે પણ વ્યર્થજ ન ! કે એમણે અંધતામિસ્ર નામના નરકમાં કોઇ પણ પ્રતીહારથી રોકાયા વિના પેસવા માટે આ નાસવા માંડ્યું છે !—૬૮

અથવા રાત્રી આવેા અંધતા રૂપ અપ્રતિમ ભય પામવેા એજ અપ્રતિમ નરક છે; કે એમણે ગળે માણુ આવ્યા હોય તેમ, આ શત્રુને દક્ષિણપથના દશ કંઠ (રાવાણુ) જેવો ગણ્યો—૬૯

એમણે સ્પષ્ટ રીતે રિપુને પીઠ આપી, એવા, કૂતરાની પેઠે ફૂંદનારા, જનાવર જેવી મંદ બુદ્ધિના, કૂતરાની પૂછડી જેવા વાંકા, ને કૂતરાના જેવા મોઢાવાળા, એ લોક અનિએ સેવેલાં કે પિલુવૃક્ષથી ભરેલાં વનમાંજ જાઓ, એમનો બીજો શો ઉપયોગ છે ?—૭૦

છ દાંતવાળા આખલા જેવા, છ મકારના (૧) બલથી યુક્ત, છતાં પણ સમર્થ ન થઇ શક્યા એવા એ કૂતરાના પગ જેવા અપવિત્ર છે; કૂતરાની પૂછડી છ વાર અગીયાર વાર કે સોળ વાર સીધી કરીએ તોપણ વાંકીને વાંકી—૭૧

એ, ત્રણે, બાર, તેર, અઠાર, અથવા ત્રણસોને સાડ, લાંઠેશ્વર હો તેણે લહે રહ્યા, ત્રેતાળીસ હાથીના બલવાળો એકલો એ કુમાર (ચામુંડરાજ) ને એને છતવાને પૂસેછે—૭૨

બાસઠ, અઠાણું, ત્રેતાળીસ, એકસો અઠોત્તેર, ત્રણસો સાડ, એમ અનેક બાણુ કંકતા પુત્રને જોવા માટે તે ત્વરાથી ગયો—૭૩

એવામાં આનંદપૂર્ણ અને ઉછગતા તથા ઉભરાતા હૃદયથી નમસ્કાર કરી પાસે આવીને તે નૃપો બોલ્યા, હે શત્રુના હૃદયના વ્યાધિ રૂપ ! શત્રુહૃદયના રોગરૂપ તમારા પુત્રે, અમારા વિનાશ જય પ્રાપ્ત કર્યો છે, એ અતિ ધન્યભાગ્યની વાત છે—૭૪

તમારા ચરાણના દાસ અમે જૂમિ ઉપર ત્વરાથી પગ નાખતા પાળાને લઈને જઈ પણ પહોંચ્યા ન હતા તેવામાં ત્રણ પાત્રી નાસતા અરિના પગથી ઉડતી ધૂળ અમે દોડી—૭૫

કેટલાક, પગે ચાલતા, હિંમતી પગે પીડાયા હોય તેમ, પગે શરદાતની પીડાવાળા, ખાલાશુલેષ ધારણુ કરી, રસ્તે જતાં ઝગા-ઓ બોલતા ધીમે, ધીમે, ચક્રથી શબ્દ કરતા રથને તણે નાડા—૭૬

પાદધોષ કરતા અશ્વસમૂહને તણ, પાદધોષ ન કરતાં એવા ઉટથી, પોતાના પગનાં ને પોતાની મિત્રાના પગનાં સુવર્ણબૂવાડું તણ, પરસ્પર પગ અગડાતાં પણ પોતાના પગ સંભાળતાં, નાકમાં આવેલા માણુ હોવાથી, કેટલાક નાડા—૭૭

નાક ઉપર પડેલા મહારથી ભાગીગયેલા નાકવાળા કેટલાક અનુનામિક શબ્દો બોલવા સમર્થ થતા નહિ; ને કેટલાક માથે પડેલા ઘાથી ઊંટા થઈ ગયેલા વાજાતળી, માથાના વાળને પણ અધિવાને સમર્થ નહતા—૭૮

ળીમ, યુદ્ધને ગોખરે ઘડનારા, જગમાં ઘમેલી કરતૂરિજી લેવેલા

જલથી ભરેલા કુંભનાં વાહન સહિત પોતાની પ્રિયાઓને, પાણીઆસ-
ઓમાં તણ, નાઠા—૭૯

ઉદક કુંભને બેદીનાંજે તેમ અપટથી બેદાયલો બીજો, પાણી
સાધને આવેલી પોતાની જલ સહિત પ્રિયાએ જલખિંદુથી, તેમ અશ્વ
ખિંદુથી છંટાયલો, ઉદકના હારની શોભા પામવા લાગ્યો—૮૦

સમુદ્રને મંદરાચલથી મયતાં થયેલાં ઐરાવત અને વજ્ર જેવા
નાદવાળા, અને રાત્રુને પાણીપોચા ચોખ્ખાની પેઠે ખાઈ જનારા,
(કુમારે), પાણીપોચા ચોખ્ખાની પેઠે, વજ્ર જેવી તરવારથી કચરી
નાખેલો, કોઈ, ભમરી ખાઈ પડ્યો—૮૧

કેટલાક રણરૂપી જલમાં પેઠાથી સુધિરૂપી જલનો ભારધારણ
કરતા, જલમવાહમાં પેઠા, અને ત્યાં પાણી જેમને પ્રિય છે એવા
જલજંતુ લાગવાથી તેમના ઘા જલ અને સર્પતુ જેવા શુભ જણાવા
લાગ્યા—૮૨

કૂવાના માર્ગ જેવા મહત્તમ આપના (સુભટોથી) હણાયલા,
સત્વર હોઈ, હે દેવ ! હે દત્ત ! હે દેવદત્ત ! (૧) (અમારું રક્ષણ
કરો) એમ અન્યોન્યમાં બોલતા—૮૩

દીપના, જલ સમીપવર્તિ દેશના, જલરહિત દેશના, બહુ
જલવાળા દેશના, જે રાજાએ લાટેશ્વરની કુમકે આવ્યા હતા, તે
આપનાં પુત્ર આગળ કનિષ્ઠાંગુલી જેવા, નિઃસત્ત્વ જેવા, અબજા જેવા
પોતાને માનીને રહ્યા—૮૪

દિવસને પાણી મર્ચબેદી અજોથી રાત્રી તુલ્ય કરી નાખનાર,
તથા વૈધ જેવા આપના પુત્રને, જેમની વાણીની સાખ નહિ એવા

કેટલાકે, પોતાના પુત્રો તેમના પર પડેલા દંડની બાંહેધરીમાં સાંધ્યા
—૮૫

પછી, નાઠા, ભાગ્યા, ઝુંવા. તોપણ શું, એમ, મધ્યાહ્ન સૂર્યના
કરતાં પણ અધિક પ્રતાપવાળા લાટે ધાર્યું, અને સર્વ લોકને આ-
લ્લાદ કરતા આપના પુત્રને પાસે આવીને સ્પર્ધાપૂર્વક આકારણા
કરી—૮૬

પોતાની કાંતિથી કરીને ઇંધન સમેત અગ્નિ જેવો, અને સર્વ
લોકને આલ્લાદ કરનારો, રાત્રીથી રાતડીઆને ફાડી નાખનાર
મજબૂત અગ્નિરૂપ, એ પણ લોકને આલ્લાદ કરતા લાટની તરફ
માછલાંને ગળીજનાર મચ્છ માછલા તરફ દાડે તેમ દાડ્યો—૮૭

રાત્રીથી સમુદ્રમાં અન્યોન્યને ગળી જતાં તિમિંગિલ જેવા,
અને પોતપોતાના પક્ષનું ભદ્ર કરતા, અને રામ તથા રાવાણના
જેવા બલવાળા, એ બે, પરસ્પરને સંતાપ પમાડવા મથત કરવા
લાગ્યા—૮૮

હે પૃથ્વીરૂપી ભવ્ય ધેનુના વૃષભરાજ ! તીર્થંકરની કે કોઇ
પણ તીર્થંકરની કથા આદિમાં પૂર્વે ન સાંભળેલા એવા એ બુદ્ધમાં એ
બે જણે આશુધોષી દિવસ ને રાત્રી તુલ્ય કરી નાખ્યાં—૮૯

ભવ્ય ધેનુના સુત જેવા, બુદ્ધ સિવાય બીજા કાર્યમાં અસ્પૃહા
વાળા બુદ્ધમાંજ અનન્યલીન એવા, એ બેને, દયતાઓએ પોતાના
(સૈન્ય) સહિત, પોતાનાજ મનુ ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા અને રાગ
અગાતાં, સારી પેઠે નોંહાળ્યા—૯૦

કોઇનાં આશિર્વાદથી કે જલવાદથી કે સાહાર્યથી અમને શું અ-
, ની ઉત્કંઠા એમાંના કોઇએ કરતા ન હતા, કેમકે અન્યથી જ્યારે
ત્ય થાય ત્યારે તો યશ તેને મળે—૯૧

પછી કાટ એના તરફ વળ્યો અને સર્વ દિશામાં મચરતાં બા-

છોએ કરીને એણે સર્વત્ર પ્રસરતા બલવાળાએ, તથા શેષનાગ જેવાએ, એના રથ ઉપર મહાર કરવા માંડ્યો; તેમ દેવલોકમાં જેનાં બાણ પહોંચેછે એવા કુમારે પણ રથને મંડલાકારે વાંકો વાળી રાખ્યો—૯૨

હે અવીર ! અને હે પર્વત જેવા પણ નિરુપયોગી અને દુષ્ટ બાહુવાળા ! શા માટે આડો થઈ હોંછે? તું હવે જીવવાનો નથી, એમ યોદ્ધતાં પર્વત જેવા ઉંચા અને આકારા સુધી ઉછળતા લાટે, નરવાળા મારાની પેઠે, કુમારને મુઠ્ઠીથી મારવા માંડ્યો—૯૩

આયુધ વિનાની કુસ્તીના કામમાં જેની વ્યર્થ સ્તુતિ થયેલી છે, તથા જે નહારા અશ્વોનો વ્યર્થ ગર્વ ધારેછે, અને જેના રથ પણ નકામા જેવાજ છે, એવા મહાર કરતા તેને ઉત્તમ રથવાળા, (કુસ્તીમાં) પ્રખ્યાત કીર્તિવાળા, આપના પુત્રે મુઠ્ઠીથી નહારા તૂણની પેઠે મસળા નાખ્યો—૯૪

તે સમયે લાટનામાં, નહારાં ત્રણ વાનાં—પીઠદેવી, પૈરુપથી હારવું, અને દીલ ચોરવું—તેમાનું કાંઈ જણાયું નહિ; ને તેથીજ એ ઉત્તમ શૂર એ ત્રણ વાતવાળાનો દેવ કરનારો અપ્સરાનો અતિ ઉત્તમ પતિ થયો—૯૫

પોતાના સૈન્યથી કરીને, સહજ અગ્નિથી શેષની કુશાને સહજ ઉભણ કરતો, અગ્નિથી કોડ(૧)ના મુખને તપાવતો, તથા કમડની પીઠને ઉની કરતો, જુઓ આ કુમાર આવેછે—૯૬

સર્પથી પૂજ્ય તથા ગમ્ય, સર્વ બલના સ્થાન રૂપ, શ્રીયુક્ત, એવા રાજા (સામે) જવાનું મન કરતો હતો તેવામાંજ, નિરંતર ઉત્તમાભિલાષનાજો, ઉત્તમ બલસન્નિધાનરૂપ, સ્થિરચિત્તવાજો, કુમાર તેને પગે પડવા માટે આવ્યો—૯૭

માંસનો પાક જેમને પ્રિય છે એવી માંસ રાંધનારીઓ, બીજા સૈન્યમાંથી, તત્સાણુ, માંસ રાંધવાનું વેગળું મૂડી શત્રુના માંસને રાંધનાર અને દક્ષિણ દિશાના પતિ એવા એ કુમારને જેવા આવી—૯૮

અત્યંત બહવાળા દક્ષિણ તીરના રાજા રૂપી વૃક્ષને સમૂહ પા-
ડવામાં દુષ્ટ પિશાચયુક્ત મહાવાત જેવા, અતિ બહવાળા, (પુત્રને),
વાત્સલ્ય રસથી ભીની દષ્ટિએ નિરખીને, જાણે એક માસને એક વ-
ર્ષ મળ્યો હોય તેમ, રાજાએ ચુંગન દીધું—૯૯

રિપુને સ પૂર્ણરીતે નિઃશય મૂક્યો પાણુ ઉપેડી નાખનાર
(કુમાર)ને રાજાએ કહ્યું કે કાષ્ઠાગ્રંથ પર્યંત સકલ જ્યોતિષશાસ્ત્ર
જ્ઞાણનાર તમારું તમારા પરિવાર સહિત ચિરકાલ કલ્યાણુ થાઓ
—૧૦૦

જેમ ગાય વત્સ અને હજી સહિત આપણા દશનું નિરંતર
કલ્યાણુ છે તેમ ગાય વત્સ અને હજી સહિત આ દશનું નિરંતર
કલ્યાણુ થાઓ—૧૦૧ ✓

કુબેરના જેવો અતિ રૂપવાન્, એ (રાજા), નગ્નકૂબર જેવા
પોતાના પુત્ર સહિત, અગ્રા જેવી પોતાની પુત્રી તરફ ગયા —૧૦૨

બુદ્ધિ અને પ્રતાપથી શ્રવ્ણ રીતે શોધ એવા સુતને, રાષ્ટ્ર જેવા
રાજાએ, સ્વર્ગથી ક્ષેરા પાણુ ભિન્ન નહિ એવા પોતાના રાજ્ય ઉપર
સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો; એવા મહાત્માને તેણે સાથે એ વિરજ ન-
થી—૧૦૩

એવા અતિ મહત્કાર્યને માટે, પ્રતિષ્ઠા બુદ્ધિવાળા સમિતોને,
તેમ તેવા જ્યોતિષી અને ગુરુઓને એવા ઉત્તમ રાજાએ બોલાવ્યા
—૧૦૪

આવો ઇન (૧) આજ કેવો છે ? અમુક ચંદ્ર કેમ છે ? ભૌમાદિ
પાણુ કેવા છે ? ઇત્યાદિ પૂછતા રાજાને એમણે પ્રુદ્ધિની મૂઠતા વિ-
ના સારી રીતે વિચાર કરી બધું ચોગ્ય છે એમ કહ્યું—૧૦૫

મુક્તાફલના હાર જેવાં જલખિંદુથી છવાયલા, ઇંદ્ર તુલ્ય, અને
લક્ષ્મીના ઉત્તમ કર્ણજ્વળ જેવા રાજાએ, વર્ણાશ્રમના શુદ્ધ રક્ષણ-
થી પુણ્યની ઉપાર્જના કરવા ચોગ્ય એવા કુમારને, મુક્તાફલના હા-
રની છાયારૂપ જલની શોભાથી મેઘ જેવા તથા શોભાચુકત છત્રથી
અભિષેક કર્યો—૧૦૬

પછી શ્રીસ્થલપુર (સિંધપુર)માં પૂર્વે વહેતી દ્રુહિણીતનયા
(સરસ્વતી) એ જઇ, પોતાના શરીરની અગ્નિને આહૂતિ આપી,
બીજા સર્પના યશના ઉત્કર્ષને તાણુ મારી, જરાપણુ વિકૃતિ પામ્યા
વિનાની વિશુદ્ધ પ્રુદ્ધિ વાળો, રાજાસૂત્ર, અધીશ યજ્ઞ, રક્ષણ કરી
રક્ષણ માટેનો કર સ્વર્ગમાથી પણ ઉઘરાવવા ગયો (૨)—૧૦૭

સર્ગ ૭.

ગુણોની વૃદ્ધિથી મનોહર એવો મૂલરાજપુત્ર, પૃથ્વીને પુરવાની
પેઠે તેમ યુધિષ્ઠિરની પેઠે સર્વ રાજાનો પ્રભુ થયો—૧

એ કહીપણુ અંબલ વૃત્તિવાળો ન થતો, તેમ નિરતર કીર્તિને
હચ્છતો, એણે પૃથ્વીનાં દાન કર્યા, ને શત્રુઓને સંહાર્યા—૨

એની અતિ ઉજ્જવલ સત્કથા, અધાપિ પણ, આજ કાલની
વર્તમાન હોય એમ દાતારોમા સભારાય છે—૩

(૧) ઇન એટલે સૂર્ય તેમ સ્વામી એ જે અર્થ લેતા ગ્રહને તેમ જ
માદીએ બેસનાર છે તેને બન્ને ને લાગુ પડે છે.

(૨) આ શ્લોકમા સત્તુ શબ્દનો બીજો અર્થ સૂર્ય પણ થાય છે, ને
તેને પણ ગયો અર્થ જરા ફેરફારથી લાગી શકે છે.

શત્રુઓને શાસન કરવાથી એ વિધ્યુની પાંચમી (વામન) કે સાતમી (રામ) મૂર્તિ જેવા થયો, અને આવતી કાલ થનારા પાણુ એના કાર્યનો ધ્વંસ કદાપિ પાણુ કોઈ વિશંકતું નથી—૪

પોતાની આશિર્વાદી લોકમાન, પિતૃ અને દેવતા, એમણે એની સર્વ લવિષ્યત્ આપંતિને દૂર કરીછે—૫

શું જોતા નથી ! જોઈએ છીએ, આવો જોઈએ, તમે જોતા નથી અમે જોઈએ છીએ, તમે જુઓ, એમ એના બારણા આગળ રાજા-ઓની વાતો આવેછે—૬

એણે પારકાનું કાર્ય પોતાનું જ ગણી કર્યું, અથવા કૃતાર્થ સ-નનનો પરચેજ મવેતે છે—૭

કુર્ધર્મ, શ્રીયુક્ત, અને પ્રલાધ્ય એવા એને, શ્રીના સુરધાનરૂપ, અને તેજથી સ્પર્ધને પાણુ ઢાંકી રેતો, વલ્લભરાજ નામનો પુત્ર થયો—૮

પોતાના બરાબરિયામાં એ રમતા બેગો સારી રીતે રમેછે, હડાને લઈ જતા બેગો મોખરે લઈ લપછે, તથા મહાર કરતામાં મહાર કરેછે, અસ્ત્રાદિના અલ્યાસમાં નિશાન મારનારમાં ઉત્તમ નીશાન મારેછે, અસ્ત્રધારીમાં ઉત્તમ રીતે અસ્ત્ર ધારેછે, ને લાણુનારામાં સારી રીતે લણેછે, બોલનારામાં સારી રીતે બોલેછે—૯-૧૦

એનામાં સર્વ ગુણ અને સર્વ લક્ષ્મી આવી વસ્યાંછે; એનાં નિર્ભય અઘ્રોદિક કર્તાથી ધાત્રીઆ પરસ્પરને જોતી હસેછે—૧૧

એ રાજા (આમુંડરાજ)ના ચિત્તમાં વસ્યો, એજે રાજાને હર્ષ પેદા કર્યો, વિશ્વમય પમાડ્યો, ને તેના સર્વ અંશય એણે ટાળ્યા, તથા શત્રુના મનોરથ પાણુસાધ્યા—૧૨

રાજાને દુર્લભરાજ નામે બીજો પુત્ર થયો, જેના નિધે એમ તર્ક થતો કે કોઈ પણ અમુર માથું ઉંચું ન કરી શકે માટે શું એ રૂપે હરિ પોતેજ મત્યક્ષ થયાછે? —૧૩

જેશીઆએ એનું ભાવિ એમ કહ્યું કે યજ્ઞાચરાણ કરીને એ આશિર્વાદ ખરીદશે, બુદ્ધિથી શુકને પણ ચઢી જશે, ગુણવડે સ્વજનનાને હરી લેશે, બલથી દુર્ગને! પણ વિનય કરશે, રાત્રીનો સૈન્યથી પરાજય કરશે, અને વિદ્વાનાથી બુદ્ધિને સતેજ કરશે —૧૪ —૧૫

એના જન્મની કથા કહેતાં હૃષ્ટ થઈ મહા વૃધલ જેવો ધ્વનિ રતાં, દ્વારે ઉભેલા લોક રાજાઓને વધામણી ખાવા ચઢી ચઢીને દાડયા—૧૬

શબ્દ કરતી નવી ગાડીઓમાં ચઢેલા, તરતજ છોડી મૂકેલા મંદીવાનો, રમવા આવેલાં પોતાનાં ભાંડું સાથે ક્રીડા કરેછે—૧૭

ક્રોધકરીને ક્રીડા ન કરતા એ (દુર્લભરાજ)ના આગળ, પોતે પણ ક્રીડા તજ દઈને રાજાઓ સોગન ખાયછે (કે અમે તમારો અપરાધ 'કર્યો નથી') કેમકે તે એ એને પોતાનો સ્વામી ગણે છે—૧૮

એનો મહોટો ભાઈ એની સાથે જમેછે ને એ પણ એ મહોટા ભાઈનાં વચનને અનુસરેછે; એ બન્ને જણા નયસાસ્ત્રમાં પ્રવાસ કરતાં પિતાના મનનું હરણ કરેછે—૧૯

અર્ચનો ધર્મકાર્યમાં વિનિયોગ કરનાર ત્રીજો નાગરાજ નામે પુત્ર રાજાને થયો; જેને માતા ઉત્સંગમા લડાવતી અશ્વતરસમાંજ રૂખેછે—૨૦

રાજા જેમ પોતાના ભૂત્યને કેળવે તેમ ગુરુએ એ ત્રણેને કેળવવા

માંડયા, અને પ્રેમ કર પૂરો કરી આપતી મુખી પ્રભુ પણ તેમને
હૃદયી નિહાળતી હવી—૨૧

તેમણે પડિપુને દૂર કર્યા, (વ્યાયામાદિ કુધ્ધ કલાના) શ્રમથી
કષ્ટ દાપને હણ્યો, અને મરનારની પીડાની પેઠે શરણાગતની પીડા
તેમણે હણી—૨૨

તમારું કદાપિ મરણ ન થાઓ એવી ગુરુઓની આશિષ જાગતી
છતાં પણ, એમને અત્યંત અનિદ્ર નેઇ, સત્વર મરણ પામ્યા હોય
એમ સન્નુઓ મૂંઝા પામી ગયા—૨૩

અગ્નિ, વેદ, આદિ પુરુષો, (૧) એ કોઇનું પણ ત્રિક એકું
નથી શોભયું કે જેકું આમનું શોભવા લાગ્યું—૨૪

કક્ષિતા મળાવથી પાછા હડતા અને કૃત યુગનો આચાર પા-
ળવા ઇચ્છતા આ ત્રણુ જેવો કોઇ ભૂત ભવિષ્ય કે વર્તમાનમાં નહીં-
થયો નથી—૨૫

વૃદ્ધિ પામવાની ઇચ્છા વાળો છતાં પણ એમના આગળ ખજ
વૃદ્ધિ પામી શકશે નહિ, ને વૃદ્ધિ પામવા ઇચ્છતો હૃદ્વૃદ્ધિ પામશે
એમ કાવિદાએ નિશ્ચય કર્યો—૨૬

આપ અમારા પ્રભુ છો, ને અમે ભૂત્ય થયા છીએ, એમ વૃદ્ધ
અને યુવા સર્વના હૃદયમાં એ વસ્યા—૨૭

પિતૃથી વર્તતા એમની બુદ્ધિ સારમાં કમાણ કરવા લાગી, અને
એમ વૃદ્ધિ પામતે પામતે સર્વથી અધિક દીપી નીકળી—૨૮

(૧) અગ્નિ દક્ષિણ, આદિપત્ય, આદ્યતીથ વેદ ઋશ્વ, યજુષ, સામ.
આદિ પુરુષો બ્રહ્મ, વિષ્ણુ, શિવ.

એ વિવેકીઓને, અર્થ સાથેજ ધર્મ વર્તેતો, અને ધર્મ પાછળ અર્થ સાપડતો, તેમ એ ઉભયની સાથે કામ વર્તેતો —૨૯

પ્રતિપ્રભાતે હાથીઓની ઉત્તમ પ્રકારની ચાલની તે ક્વાયત લેતા તેમ અશ્વોની પણ અનેક પ્રકારની ગતિને કેળવતા—૩૦

એમ કરતા એકવાર પિતાની આજ્ઞા માથે ચઢાવી, કંટકના (૧) ઉચ્છેદ માટે, અનેક અશ્વની સેનાથી પૃથ્વીને પીડાકરતો, તે, કૂર્મનું મુખ ફડાવી નાખતો, ચઢ્યો—૩૧

ઉત્કંઠાથી શબ્દ કરતા મયૂરના જેવા શબ્દવાળો એ, એક પ્રયાણ કર્યા પછી કોણ કોણ આવી પહોંચ્યાછે તેની તપાસ કરવા લાગ્યો ન જે નપહોંચ્યા હોય તેમને માટે અટક્યો—૩૨

જ્યશ્રીને આબ્હાન કરતા એને જતા કોઈ રાજ્યઓએ રોક્યો નહિ, માત્ર પોતપોતાના ભાકુને યોવાવી એના સત્કાર કરવાનેજ એને યોદ્ધાવવા લાગ્યા—૩૩

એ પ્રમાણે નમન કરતા એમને એણે ખબર અતર પૂછી, તથા તેમના બધુને પણ પૂછી, અને તેમણે આણેલો નજરાણો સ્વીકાર્યો તથા માર્ગદેવતાની પૂજા કરી—૩૪

(૧) આ ઉપર ટીકાકાર એવો ઇતિહાસ આપેછે કે આમુકરાજ બહુ કામી હોવાથી તેને તેની જાહેન વાવિણી દેવીએ પદમજ કરી તે ૧૧ પુત્ર વસન્તરાજને ગાતો આવી આમુકરાજ ગાથી વિરામ પામી કાશી તરફ જતો હતો, તેસમા માર્ગમા એ ૧ માનવાના લોભએ છુટ્યો તે ઉપરથી એણે પાપ આવી વલ્લભને આગ્રા કરીકે માર્ગવગનને દડ દેવો

આ તરફ પારા અને સિંધુ (૧) બે મળેછે, આ રસ્તો કુંતલ દેશ તરફ જાયછે, એમ કહેતા અનેક રાજા એની સેવા કરેછે—૩૫

જે દાન ગ્રહણ કરવા માટે કદી યાચના કરતા નથી, ન જેમને અનેક અતિથિઓ ઉપાસેછે, એવા માર્ગમાંના આશ્રમના તાપસી, એને મન્ત્રેથી આશિર્વાદ આપવા લાગ્યા—૩૬

મુક્તિમાર્ગમાં પ્રવર્તનારા તે ન્યામુધી મેં આગળ ઉભા રહ્યા ત્યાંમુધી એ પણ હાથ જોડીને આસન ઉપરથી ઉતરી ઉભો રહ્યો—૩૭

આપ જશો નહિ, અત્ર રહો, અમે આપની સેવા કરીએ, કેમકે અમારી આપના ઉપર બહુ મીતિ છે, એમ એ રાજાને કૃતજ્ઞાક કહેવા લાગ્યા—૩૮

કૃતજ્ઞાકને એણે અભય આપ્યું, કૃતજ્ઞાકને રાજ્ય આપ્યું, ને કૃતજ્ઞાકને પોતાના તેજથી નિસ્તેજ કરતાં દંડ દીધા—૩૯

એવા એને દેખીને તે સમયે સિંહનું સ્મરણ રાજાએને થયું, ને તેમણે એને જગત્ને કંપાવનાર મહાવાત જોવા જાણ્યો(૧)—૪૦

જે એના બલનું પ્રમાણ અનુભવવા ઇચ્છે તેને કોઈ પ્રમાણ કરતું નહિ, અને એનું ન સાંભળે તેને કોઈ સાંભળતું નહિ—૪૧

જ્યમાટે આણે પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યાં, કોઈ પણ રાજા એની સામે પોતાનું બાહુબલ બતાવવા આવી શકતા નથી, પણ સર્વે નિઃશબ્દ (૨) નું સ્મરણ કરેછે—૪૨

(૧) અર્ચનપુરી આગળ પારા અને સિંધુ બે નદી મળેછે એમ દીકારાર.

(૨) નિઃશબ્દ એટું રક્ષણ કરનારી દેવીનું નામ છે એમ દીકારાર.

દેવચોગે કરીને એને એવો કોઇ કુષ્ટ રોગ થયો કે જેને કોઇ વશ કરી શક્યું નહિ, ન જેને વૃદ્ધિ પામતાં કોઇ ઔષધ અટકાવી શક્યું નહિ—૪૩

પોતાના અંગમાં વ્યાપી જતા એ રોગને એણે આત્મસ્થ થઇ જ્ઞેયાં કર્યો, અને સમાધિયુક્ત ચિત્ત રાખી કદી પણ ભય ધારણ કર્યું નહિ—૪૪

કલિદાષને પરાસ્ત કરતાં એણે ધૈર્વ ધારણ કર્યું, અને સંસારના તિરસ્કાર કરી, યોગીઓ જે પદને પામેછે તે ઉપર લક્ષ કર્યું—૪૫

જે પવિત્ર લોકો અન્યદ્વારા, અન્યનિંદા, આદિ પરહરે છે, તે સર્વ ગુણોમાં પણ કાંઇક અધિક શોભા વધારતો એ, સર્વ ઉત્તમ ગુણોના સંસ્કાર કરનાર હતો—૪૬

કાલને પરાજય પમાડતો, મિત્રો સાથે વાર્તાનંદ કરતો, નેતન્ત્વ વિચારમા નિમગ્ન રહેતો, એ પરમાત્મામાં લીન થયો—૪૭

હવે શું કરવું એ માટે વિવાદ કરતાં મંત્રીઓને એણે કપટો દઇ સમજાવ્યા, અને સેનાનીને સમજાવી (૧) એણે આત્મામાં આત્માને મેળવ્યો—૪૮

અનેક વિવાદ કરતા સૈન્યને, પોપટની પેઠે લવ કરતા તમને ધિક્કાર છ એમ કહી સેનાનીએ ત્વરાથી પોપટના સ્વરથી ગાછ રહેલા અરણ્યને ઓત્તંધ્યું—૪૯

અમાત્યોએ કાંઇ વિરુદ્ધ કહ્યું નહિ, તેમ બીજા કોઇએ

(૧) મારું મરણ છુપાવીને સૈન્યને તું અણહિયપુર લઇ જા, તને અમુક પારિતોષિક આપું છું એમ કહ્યું એવું ત્રીકાકાર.

પણ કહ્યું નહિ, પરસ્પરમાં વાતો કરતા તે સર્વેએ સેનાનીના વચનને માધે ચઢાવ્યું—૫૦

રાજપુત્રની ખબર પૂછતી, હાથે ગોઢે ઉત્સુક મંત્ર, સેવા કરવા માટે અનેક મકારે પૂછપરછ કરતી, આવી હતી—૫૧

જાણી ગયાથી શોક કરતા તેમને વારીને, સર્વે સૈન્ય ધૈર્ય ધારી પુરમાં આવી પહોંચ્યું—૫૨

જ્યારે રાજા મન્યા ત્યારે તે લોક અતિ શોકાળા છતાં પણ ધીરજ રાખી, સ્વરનો વિકાર દાખી રાખીને, સર્વ વૃત્તાંત કહી ગયા—૫૩

અતિ વિપુલ યદ્ય મર્મ બેદતા શોકથી રાજાએ સ્વરવિકૃતિ કરી નહિ, પણ પછાડ્યા નહિ, કે માથું ફેટ્યું નહિ—૫૪

અત્યંત મજબૂતા અગ્નિની પેઠે સુગ્રી રહેલા શોકથી રાજાનું અંગ તપવા લાગ્યું, અથવા કોને એમ નથી થયું ?—૫૫

રાજાએ ધર્મોપદેશક ઋષિઓના સમાગમ કરવા માંડ્યો, ને પ્રહયતીર્થને (૧) સંભારવા માંડ્યું, અને એમ કહિતું એમણે વિડંબન કર્યું, પણ કહિ તેમનું કરી શક્યો નહિ—૫૬

શત્રુનો પરાજય કરતા દુર્ઝલસેનને રાજ્ય સંપત્તિ, તપથી કરીને પોતાના આત્માને આશ્રવા લાગ્યા, અને એમ એમણે આત્મલાલ ક્યો—૫૭

સર્વને વિસ્મય પમાડનાર તેણે, વિસ્મય પમાડે તેવા ઉગ્ર તપો-ગુણથી, નર્મદાતટ ઉપરના શુક્રતીર્થમાં જઈ, આત્મધ્યાન ધરવા માંડ્યું—૫૮

આણી તરફ દુર્લભરાજ નિર્ભય એવા શત્રુને પણ ભય પમાડતો થયો, કેમકે અતિ ભયકારી બુજવાળો, એ, ઇંદ્રને પણ ભયકારણ થઈ પડે તેવો હતો—૫૯

એની હિમોજ્જ્વલ કીર્તિ કૃષ્ણને મિથ્યા કરતી સતી, લક્ષ્મીને અનેક રીતે મોહ પમાડવા લાગી ને પ્રયાસ આપવા લાગી—૬૦

યાત્રકોને દાનાંદિથી અને પ્રિય વાણીથી સતોષતા એણે કેવું કેવું મધુ તેમને નથી પાથું, કે કેવું કેવું અમૃત તેને નથી જમાડયું ? —૬૧

કેટલાક શત્રુને એણે પ્રતાપમાં હોમી દીધા, કેટલાકને ખર્જીથી ભક્ષણ કર્યો, એમ કૂંમ નારાયણને વ્યથા કરતી આખી પૃથ્વી એણે પોતાના હાથમાં કરી—૬૨

લોકમાત્રને પ્રીતિ આપતા એણે કોન હર્ષથી નચાવ્યા નથી ? એણે ધર્મ કર્યો, શૂરની પૂજા કરી, ને અનેક દેવાલય બાંધાવ્યા —૬૩

તત્ત્વને જાણનારાએ એણે, તત્ત્વજ્ઞ સાધુની પૂજા કરી, અને એકાંતવાદને અત્યંત નિર્મૂલ કરાવી શુદ્ધતા ગ્રહણ કરી (૧)—૬૪

આયુષ્ અને લક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા નૃપો એની સત્કથા ઉપર ઉદયમ રાજેછે, ને એમ પોતે પોતાના અત્માથી વિમુખ થતા નથી —૬૫

(૧) અહીં તત્ત્વ એટલે જૈન શાસ્ત્રોક્ત તત્ત્વ જીવ, અજીવ, પુરુષ, પાપ, આરુવ, સંવર, નિર્જરા, બધ, અને મોક્ષ એકાંત એટલે એકાંત નિશ્ચય, અર્થાત્ અપેક્ષા રહી જે ઉભય કક્ષાનગાદી જૈનસ્થાલાદ અપવા અનેકાનવાદ નેથી વિરુદ્ધતા મત

બાહુબલવાળામાં અગ્રાણી અને પોતાના શત્રુમાત્રને મોઢું
પમાડતા અને મહેંદ્રરબ્દ્યે (૧) પોતાની બહેનના સ્વયંવરમાં
નોતર્યો—૬૬

ઈંદ્રને પાણી ઝાંખો કરતો, પૂર્વજોતું અનુકરણ કરતો, પોતાના
નાના ભાઈ સહિત, વિપુલ સૈન્ય લઇને, તેની ધૂલથી સૂર્યને પાણી
ઝાંખ લગાડતો, એ નીસર્યો—૬૭

મુંઢોને આમતેમ ઉછાળતા, મદ્દ કરતા, ગંધહસ્તી એના
સૈન્યમાં અન્યોન્યને સહન ન કરવાથી જુદા જુદા આવવા લાગ્યા
—૬૮

રમત ગંમત કરાવતા નર્મસચિવો સાથે રમત કરતો, અને
(સ્વયંવર વિના) બીજી વાત ન કરતો, એ જરાપણ અટક્યા વિના
રતો કાપી ગયો—૬૯

કહીક એણે અથે ચઢી ખેલવા માંડ્યું, કહી હાથીએ ચઢી
મોજ કરી, કહીક મિત્રોને રથમાં બેસાડી સત્કથા મવર્તાવરાવી
—૭૦

વેડીએને નચાવતો, પતાકાને કંપાવતો, અને અશ્વત્થુ
જોતજન કરાવતો, વાયુ એના સ્વેદને શોષનાર થયો—૭૧

મૃગનાં જાતકોને નમાર ખવરાવતા, અને બહુ ગ્રથોના બોધ
કરતા, તથા ભટ્ટાવતા, વનજીવિઓ એને સત્કાર કરવા આવ્યા
—૭૨

ધુસરે ધુસરાં અથડાવતા, રથોના માર્ગે રુંધતા, વૃક્ષનાં મૂલ
ઉખાડી નાખતા, લગાએના રસ ગુલાવતા, કોગાદુષ્ટ કરતા, સરિ-

તાના જલનો નાશ કરતા, પોતાના સૈન્યથી, એણે, મરુદેશાધિપની
(૧) પુરીને છાઇ નાખી—૭૩—૭૪

અતિ ઉદાર એવા એણે લક્ષને ઠેકાણે કોટિ વાવરી નાખી,
સૂર્યના પ્રતાપને પણ અતિક્રમાણુ કરી જતા પ્રતાપવાળા દુર્લભ-
રાજની સ્તુતિ કરતાં, તેને યોગ્ય સત્કાર કર્યો—૭૫

સમૃદ્ધિથી ઈંદ્રની પણ ઘરાબરી કરનાર, પૃથ્વીના પાલનાર,
એ રાજા કન્યાની અભિલાષાવાળો હોઇ, બીજે દિવસ પુરમાં
પેઠા—૭૬

માલ ખરીદવાનાં હાટને રસ્તેથી એને જતાં જોઇ, કેટલીક
ખરીદવાતું ભૂલી જઇ, એની પાછળ જવા લાગી—૭૭ ✓

ત્રિપુરદાહ કરનાર શિવને છતનાર આ, આપને દાહ કરનાર
સાક્ષાત્ કામજ છે, એમ એની સ્તુતિ કરાતી સાંભળી કોણે એને સ્તબ્ધો
નહિ !—૭૮

શચિના પતિ જેવા એને ઇચ્છતી કોઇક, એને જોવા જતાં,
પાછળ આવતા પોતાના બાલક ઉપર ચીકાયછે—૭૯

ચિકિત્સાન થઇ શકે એવો સ્મર જ્યાં રાજ-પ્રહાર કરવા લાગ્યો
ત્યાં પોતાના જીવિતનો પણ સંશય કરતી કેટલીક પોતાને સ્થાને
ટકી શકી નહિ—૮૦

તિલકને નીહાળતી અને ઘરાબર કરતી સખીને, કોઇકે, એને
જોવામાં વિદ્ય ૩૫ માની અતિ બીભત્સરૂપવાળી ગણી—૮૧

નારીઓમાં પૂજયણી એવી કોઇકે, પોતાના કાનને એને ઉદ્દે-

શીતે મિથ્યા ખજવાળ્યા પછી, અતિ મેમલાલસાથી એને પોતાની કાખ ખતાવી—૮૨

કોઇક અતિ અભિગ્રાધથી વારંવાર જ આવ કરી શોભતી અને નિરંતર જગતા કામે પીડાતી, અત્યંત મકાશમાન એવા એ રાજને બહુ મકારે નિરખવા લાગી—૮૩

એને જોવા આવનારની ભીડમાં ખભેથી ખાસી પડતા વસ્ત્રને કોઇ કૃશોદરી, વારંવાર એના દર્શનાર્થે રખડતી, પાછું ઝાઝવાની પરવા કરતી નથી—૮૪

એના આઘ્યાના ઉત્સારની સૂચના સમજતાજ, કોઇક વારંવાર ખાતા અને વારંવાર મૂન કરતા બાલકને તથાને પણ જવાને ઉત્કંઠિત થઇ—૮૫

કોઇ, આંખો ઉપર ઢંકાતી નીરંગીને ખસેડી નાખી, એનાં તરફ જવાની અતિ ઉત્કંઠામાં પોતાની આગળ જતીની તર્જના કરવા લાગી—૮૬

કામચો અત્યંત ખવાતી કોઇકે, લાવણ્યયુધામય એને દૃષ્ટિથી ગળી જતાં લાજમાન બાલુએ મૂકી—૮૭

એને જોવામાં અતિ ઉત્સુક અને તપતી એવી કોઇક ગમે તેમ પડતી આખડતી દાડે છે, અંગ મસેડે છે, ને મનમાં અનેક રમત રમે છે—૮૮

અતિશય શોભતી, અને કુરુક્ષીને ન છાને તેણું બોલતી, સી-એને હોભ પમાડતો, અતિશય શોભતો, એ સ્વયંવર મંડપમાં યોગ—૮૯

અનેક વિગ્રાસયુક્ત શોભાથી દીપતા રાજઓમાં અનેક વિગ્રાસ

વાળી શોભાથી ઉત્કૃષ્ટ થઈ રહેલો, અને મંડપને પવિત્ર કરતો એ, ત્યાં, પોતાને યોગ્ય આસને બેઠો—૯૦

એવા પવિત્ર કરનારા અનેક નૃપોથી યુક્ત થતો એ મંડપ બારે સૂર્યયુક્તનભશ્રીની શોભાને ચોરતો હવો—૯૧

પછી, માર્ગાદિ બતાવતી વેત્રવતીના હાથ આવેલી, દુર્લભદેવી મહેન્દ્રની બહેન આવી—૯૨

સભાને નિહાળતી એને જોઈને, રાજાએ વિશ્વંભ સહન ન કરી શક્યા કે બીજી વાત પણ વિચારી ન શક્યા એમ અત્યંત દોભ પામી ગયા—૯૩

આવી શોભાને પામતી એ, સ્ત્રીઓમાં રત્ન હતી, કેમકે એણે અનંગને જીવાડી પોતાનો કિંકર કર્યો હતો—૯૪

લિસાથી નિર્વાહ કરનારા જે દિવસે રાજાએ યથાચોગ્ય સત્કારથી તેડેલા હતા તેમણે ઉમાવિવાહનો અભિનય કરતાં ચંદ્ર અને સ્વાતિનો યોગ કર્યો—૯૫

જે રાજાએ પોતાના દેશથી નીકળી સૂર્યની સાથેજ અત્રે રીક્ષ આવી પહોંચ્યા હતા, તે વરવાની ઇચ્છાવાળા વિધે, જુગુપ્સાથી અત્યંત રહિત એવી, દ્વારપાલિકા વર્ણન કરવા લાગી—૯૬

પોતાના જીવની ન દરકાર કરી જેની સાથે યુદ્ધની ઇચ્છા પણ કરતા નથી, અને જે જીવવાની ઇચ્છાવાળાને જીવાડે છે, એવો આ અંગરાજ રહ્યો, હે સુભ્રુ ! એની તને ઇચ્છા છે ?—૯૭

જેને પોતાના પુત્ર જેવો ગણી સ્વર્ગ કામનાવાળા ઋષિઓ પણ સ્વર્ગ કે 'બીજી' કશું ઇચ્છતા નથી એવા આ કાગીરાજને પતિ કરવા ઇચ્છે છે ?—૯૮

જે હંદ્રાધિષ્ઠિત દિશાના હંદ્ર છે, ને જે શાસ્ત્રમાં કુશળ હોઈ મૂર્ખ નથી, તથા જે ઘણા પરાક્રમી છે, એવા અવંતીશ પ્રતિ શચિલાવધારણ કરવા ઇચ્છે છે ?—૯૯

જેની વાણી પથ જેવી છે, જેનામાંથી લાવણ્ય ઝરે છે, એવા એલીરાજ સાથે અપ્સરા રૂપ થઈ તું રમવાને ઉત્સુક છે ?—૧૦૦

પરાક્રમને પ્રકાસતી, અતિ વિપુલ થતી, ને સર્વત્ર વ્યાપી રહેતી, જેની કીર્તિ આરે દિશામાં મસરે છે એવા કુરુરાજને કંઈ સુમન રૂપ થવાનું મન રાખે છે ?—૧૦૧

લોહીવાળાં યુખવાળા, ઢાલ રાખતા, અને શબ્દ કરતા, શત્રુને અતિ કષ્ટ વેદી જેણે હણ્યા છે એવા આ હૂણને તું વરશે ?—૧૦૨

જે કોપથી કદી ભરાતો નથી, લોભથી લેવાતો નથી, ને કામથી ચલતો નથી, એવા આ મથુરેશને તું ભજે છે ?—૧૦૩

જ્યાં હરણાં તુ ખે વાગેળે છે એવા અરણ્યમાં પાણુ જેની આશાથી વ્યાધ લોક પાણુ દુરાચાર કરી શકતા નથી એવા આ વિદ્યેશથી તું રમે છે ?—૧૦૪

જેના શત્રુઓ ને ક્ષીણ પડેછે, આંસુ રેકે છે, ને તાપ પીડે છે, એવા અંધ્રરાજ સાથે હોમ ધૂમ સહિત અગ્નિ સમીપ પરણીને સુખી થવા ઇચ્છે છે ?—૧૦૫

જ્યાં શ્રીવદ્ધમી લેશ પાણુ દુઃખ પામતી નથી, ને વળી શ્રી સરસ્વતી સાથે જરાપાણુ પેર ધરતી નથી, એવો યશઃરાંખના ધ્વનિ સમેત આ શ્રીગૂર્જરેશ્વર રહેા—૧૦૬

અને, જે નમન કરતો અને શેવા કરતો, તપોધન એવા મહાત્માએને પાણુ આશ્ચર્ય પમાડે, તેવા દુર્લભરાજ એ નામના એને તું પરણતા ઇચ્છે છે ?—૧૦૭

એ સાંભળીને એણે હાથ ઉંચો કરી એના ગળામાં માળા આરોપી, અને ઉંચા પૂછડાંવાળા અશ્વે ચઢીને અતિ ઠાપ કરતો બોલે રાજસમાજ નાઠો—૧૦૮

પૂછડાં હલાવતા હાથીઓ, પૂછડાં છટકારતા ઘોડાઓ, અને ધરી ઉપર ધધકતા રથો, એ વાહનોથી ફૂલેભરાજનાં બંધુજન આવ્યાં—૧૦૯

યજ્ઞભાંડની ચોજના કરતા, અને યજ્ઞમાન પાસેથી વસ્ત્રાદિ પામતા, અને મંત્રોચ્ચાર કરતા, બ્રાહ્મણોએ તેમના હાથેવાળો મેળવ્યો—૧૧૦

- ને બ્રાહ્મણો અજનને વહી માત્ર પચોભોજન છે તેવાએ, વેદમંત્ર ભણુતાં, એમની મધુપર્કાદિ ક્રિયા કરાવી—૧૧૧

પછી, સંપૂર્ણ મનોરથવાળા મહેદ્રે ચૈલુક્યને, દ્રવ્ય, અશ્વ, શ્વેતાશ્વ, આદિમા નવરાવી નાખતાં વિવિધ પહેરામણી આપી—૧૧૨

એણે, અકુટિલ ભુદ્ધિવાળાએ, જેમ ગોપાલ રૂપ વિભક્ષુએ પોતાની ભગિની અર્જુનને આપી હતી, તેમ પોતાની બીજી નાની બહેન વિજયવાનુ નાગરાજને આપી—૧૧૩

એ બે તથા એ બધા આનંદથી પ્રકાશવા લાગ્યાં, અને એમના લગ્નના હર્ષથી એ પણ પ્રકાશવા લાગ્યો—૧૧૪

મહેદ્રે એ વસ્ત્રન્યાને પોતાના જેવાજ ગણી તદનુકૂલ સર્વ ઉપચાર પૂર્વક વિસર્જન કર્યા, અને એમને ભેટી અચ્ચતરસમાં તહાપા જેવો આનંદ પામ્યો—૧૧૫

બહેનને દાસીઓ આપી, કાસકો (૧) આપ્યા, દ્રવ્ય આપ્યું,
ને જલમયાદા (૧) પર્યંત તેમને વળાવા ગયો—૧૧૬

દુર્લભરાજે રસ્તો કાપવા માંડ્યો, અને નાગરાજ પણ તેની
સાથે ચાલ્યો, ને ઓત્કુચથી તેઓ વાટિકામાં કે જલસ્થાન ઉપર
ઠહી પણ ચોલ્યા નહિ—૧૧૭

જે એ કન્યાને વરવા આવ્યા હતા અને અતિ પ્રકાશમાન
થઈ રહ્યા હતા તે ક્રોધયુક્ત થઈ આગળ ઉભા હતા; તેમને જોઈને
દુર્લભરાજ અતિ વિકાસ પામ્યો—૧૧૮

તે રાજાઓ ગર્વથી વિકાસવા લાગ્યા અને યુધ્ધની ઇચ્છા કરવા
લાગ્યા, અને તેમણે (ત્વરામાં) અમાત્યોની પણ અપેક્ષા ન કરી
કે સહાયની પણ આશા ન રાખી—૧૧૯

એમના તુમુલ્હે આકારાને છાઈ નાખ્યું, દિશાઓને ભરી ફીધી,
અને એટલો શોર કર્યો કે એમને ગ્રસવા માટે થમ પણ જાગી
ઉઠ્યો—૧૨૦

એને છૂતવા માટે તેમણે અતિ તેજસ્વીપણું દાખવી ઉદ્યોગ
કર્યો તેમાં તો માત્ર એમની અલક્ષ્મીજ જાગતુ થઈ, એમની બુદ્ધિ
નહિ—૨૧

જેમ અગ્નિ પ્રજ્વલેછે, અથવા જેમ વડવાગ્નિ સળગ્યો હતો,
તેમ તેમનું તેજ આખા વિશ્વને પ્રજ્વાલનારું હોય તેમ, પ્રજ્વલી
ઉઠ્યું—૧૨૨

દિશાઓ જાણે અગ્નિથી બળતી હોય તેવી જણાવા લાગી.

(૧) એવો શાસ્ત્રપ્રદાય છે કે જ્યાં જલ હોય ત્યાં શુધ્ધ વળાવા
જાય.

પૃથ્વી ભયથી કાંપતી હોય તેરી જણાઈ, તોપણ એ રાજાજાને કાંઈ
ભીતિ લાગી નહિ—૧૨૩

જે ઇંદ્રથી પણ બીહીતો નથી તે શું એમનાથી બીહીવાનો
હતો, પણ યુયુધ્યરાજ એમની સાથે યુધ્ધ કરતાં શરમાવા લાગ્યો
—૧૨૪

શરમાતાં છતાં પણ તેણે પિનાક હાથ ધર્યું, અને એમ ત્રિપુરદાહ
કરનાર શંકરની લીલાનુ અનુકરણ કરતો તે જણાયો—૧૨૫

ત્યાં ઇંદ્રલાકે અગ્નિમાં સન્નિધની પેઠે યુધ્ધમાં બાણ હોમ્યાં,
ઇંદ્રલાકે પોતાનો આત્મા હોમ્યો, પણ જીના બલની સીમા ઘાઇથી
સમજાઈ નહિ—૧૨૬

હકતી રજને લીધે રાજાજો પોતાનાં તથા પારકાંને ન જાળ-
ખવા લાગ્યા, સૂર્યને પણ ન દખવા લાગ્યા, ત્યાં બીજું તે એ લોક
શું બાણી શકે ? —૧૨૭

આ લોક મારી શક્તિ બાણે એમ વિચારી દુર્લભરાજ તૈયાર
થયો, અને પૂર્વે હાથથી ઢાઢીને મરેન કરી (મૂઠે તા દબ) પછી ભાથા
ઉપર બાણે હાથ નાખ્યો—૧૨૮

ભાથામાંથી બાણે શર ઝિંચ્યા, ને ધનુષને પણ તાણ્યું, અને
એમ અગ્નિને જે લીલા કરેલી તેજ બાણે પ્રત્યક્ષ કરવા માંડી—૧૨૯

જે પોતાના બાહુબલનું અભિમાન ધરતા હતા, અને મંત્રા-
સ્રનો ગર્વ રાખતા હતા, તેમનાથી બાણે યમરાજને સતોડ્યા, છતાં
યશથી પોતે તૃપ્ત થયો નહિ—૧૩૦

ગર્વથી કરીને જે તેના આગળ આવ્યા, જેણે તેના દેશ કર્યો, કે
જે તેના સામું જોઈ રહ્યા, તે સર્વને તેણે બાણમહારથી મધી નાખ્યા
ને તેમના પ્રાણ હર્ષ્યા—૧૩૧

જેમ ઘોડા ઘોડાની ઉપર પડે, ને રથ રથને અથડાય, તથા કોઇ પણ પોતાનાં અસ્ત્રતું માન રાખે નહિ, એ રીતે એણે વીર્ય વાપર્યું—૧૩૨

ભયથી મૂત્ર કરતા હાથીને સમૂહ તેના આગળથી નાઠો, ઉભા રહેવાની ઇચ્છા કરી શક્યો નહિ, કે જલ ખીવા પણ ટકી શક્યો નહિ—૧૩૩

પીડાથી કરીને અંગદેશાધિપ ધૈર્ય ધારી શક્યો નહિ, ને દિશા તરફ નાઠો, એટલુંજ નહિ પણ નાસવાની સલાહ આપનારને પણ સાધુવાદ આપવા લાગ્યો—૧૩૪

માલેન્દ્રે પણ અસ્ત્ર નાખી દઇ નાસવાની વાત કરવા માંડી, અને શાસન કરતાથી અભિમુખ ન જતાં પલાયન કરવા લાગ્યો—૧૩૫

નાસ પામેલા પુત્રોની પણ વાટ ન જોતાં, કે કલત્રની પણ મીતિ ન રાખતાં, હાણદેશેશ નાસતાની પુઠે નાઠો, અને નાસતાને યોદ્ધા-વવા લાગ્યો—૧૩૬

જેણે તુરુઝોને ને પર્વતેશને યુદ્ધમાં રમાડેલા તેવા મયુરેશનાં ગાત્ર સ્વેદથી લીપાઇ ગયાં, ને તે સ્વેદથી પૃથ્વી પણ ભીળવા લાગી—૧૩૭

અંત્ર દેશાધિપતિએ સુધિરથી પૃથ્વીને લીધી તથા સિંચી અને એમ પોતે મૂંઝા પામી ગયો, અને એને બંદિનનોએ બંદનથી સિંચન અને લેપન કરવા માંડ્યું—૧૩૮

ચેદીરાજ સર્વ શક્તિહીન થઇ ગયો અને નિસ્તેજ થઇ ગયો; કરુરાજ તેજહીન થઇ ફગજો થઇ ગયો અને કાચારાજ સૂઝાઇ ગયો, અને તેનાં શ્વાસ તથા વામ્બી બંધ થઇ ગયાં—૧૩૯

પ્રિયા ક્યાં ગઈ, પુત્ર ક્યાં ગયો, મંત્રી ક્યાં ગયો, સખા ક્યાં છે, એ ચિંતા કરવા કોઈ પણ રાજા ઉભો રહ્યો નહિ, કે પોતાના રથને પણ કોઈએ ઉભો રાખ્યો નહિ—૧૪૦

જે ભયભીત થઈ નાહું તે જીવ્યું કેમકે તેનું જીવિત ચાલુકયે હર્યું નહિ; માત્ર તેનું તેજ તેનો યશ ને તેનું નામ તેણે હર્યું—૧૪૧

આ પ્રમાણે આર્વા પરાક્રમથી રાત્રીઓને પ્રભાતી, તેમના હર્ષને પણ ભસ્મ કરી, એ પોતાની નગરીમાં, સસંજ્રમ વધૂજનનાં લોચનનો પાત્ર થતો, આવી પહોંચ્યો—૧૪૨

સર્ગ ૮.

અર્જુન શ્રીવાળો, બાલક છતાં પણ અગ્નિ જેવો અતિરાય દીપતો, ને સૂર્ય જેવો તેજસ્વી, એવો ભીમ નામે પુત્ર, જાણે આદ્ય ભીમજ હોય તેવો કે વિષણુ હોય તેવો, નાગરાજને થયો—૧

નાગરાજે તેમ રાજાએ પણ એના જન્મથી પોતાનું પિતૃક્ષાણુ મુક્ત થયું માન્યું; લોકથી મહેલનાં દ્વાર ભરાઈ ગયાં, મધ્ય ભાગ ભરાઈ ગયો, ને સવએ હર્ષ વિસ્તારવા માંડ્યો ને ગાન કરવા માંડ્યું—૨

એનાથી લક્ષ્મી, ધર્મ, અને વંશ, ત્રણેની વૃદ્ધિ થશે તથા કીર્તિ પણ વૃદ્ધિ પામશે એમ જોઈ પૃથ્વીમાત્ર ખુશી થઈ, રાજા પણ હર્ષ પામ્યો ને સમુદ્રપર્વત મંગલ થઈ રહ્યું—૩

આપણા આશિર્વચનથી, ને આપણા પ્રણયના પ્રતાપથી, એની વૃદ્ધિ થાઓ એવા મુનિવચનોથી તથા ગંભીર મન્ત્રોચ્ચારથી પૃથ્વી અને આકાશ ભરાઈ ગયાં—૪

જે એને ભક્તિથી નહિ ભજે, અથવા જે બાહુજનના ગર્વથી એની સાથે મુઠ્ઠા માંડશે, તેમને એ સમૂહ કચરી નાખશે કે મારી નાખ-

શે, અથવા એની સાથે જે વિગ્રહ કરશે તેમને એ પકડશે; એ પૃથ્વી અને સમુદ્રનો અધિપતિ થશે, તત્ત્વને જાણશે, ન્યાયમાર્ગ પ્રવર્તાવશે, અને જે પૂર્વે કોઈથી ન થયેલું તેવું કરી ગર્વને નમાવશે તે પાપ પ્રત્યારને નિર્મૂલ કરશે; જે દૈત્યોથી હસ્તગત કરાયલાં, સ્વર્ગ અને પૃથ્વી કારાગૃહ તુલ્ય થઈ પ્રવૃથ્તના અત્યંત અસ્તને લીધે પોતાનાં પરાક્રમે પણ કેવલ અધિકારમાં એજાળખી શકતાં નથી, તેમને પણ એ મારશે; એમ એને લક્ષ્મી પ્રસન્ન રહેશે, અને પ્રસિદ્ધ બ્રહ્મકર્મા (સરસ્વતી) પણ તુષ્ટ રહેશે, ધર્મનો એના ઉપર અનુગ્રહ રહેશે, ને ઇંદ્રની એને મેત્રી થશે; આવી એના જન્મ સમયે આકાશવાણી થઈ—૫—૬—૭—૮

એ રાજના યોજામાં રમતો રમતો ત્યાંજ જઈ જાયછે, સાથે રમનારાંને અર્ધ આપીને પોતે ખાયછે, અને અતિ કાન્તિમાનુ એ, આગળ દોડતા ને પકડવા માસાદનાં મેડા મધાળામાં દોડતો ફરે—૯

આમતેમ રમતા અને કાન્તિથી શોભતા એવા, એના કંઠમાં એક નિઃકાલરાણુ, કદિ પાણુ જેની મલા ફાણુ થતી નથી, એણું જે શોભી રહ્યુંછે, તે જાણે ઇંદ્રે એની મેત્રીની ઇચ્છાથી પોતાના કદી પણ ક્ષીણ ન થાય તેવી કાન્તિવાળા ધનુર્ણને નાનું સરણું જનોવી દઈને આપ્યું છે—૧૦

વાજિશાલામાંનો વાંકરો (૧) ઝટ છૂટીને નાસતાં બીજાં જાલકો બીહીનાં, ક્વેશ પામ્યાં, નાસવા લાગ્યાં, પણ એ જાલક પણ ન પામ્યો, ત્રાસ પણ ન પામ્યો, નાઠો પણ નહિ, ને ઉલટો રમત-

(૧) ટીકાકાર એમ લખેછે કે અશ્વને અક્ષિરોમ ન થાય તો એ અશ્વ-શાસકો વાંકરોને રાખવો.

માં તેને જોવા માટે તેના તરફ જવા લાગ્યો, ને તેને ઈચ્છવા લાગ્યો—૧૧ ✓

દાદી અને મુકુટના ગુચ્છને જોયતા જોનાથી રાજા અને અમા-
ત્યવર્ગી અતિ આનંદ પામેછે; અથવા જોના જોનામાં ખેસવાથી
કોને હર્ષ નથી થતો કે કોનામાં અનુરાગ નથી વ્યાપતો ?—૧૨

જોનું શરીર મૈત્ર થવા માંડતાં જોણે કીડામૃગોનાં શીંગડાંને
નખ કાપવા માંડ્યાં (૨), ધનુષને હાથમાં ડરાવવા માંડ્યું, તથા દષ્ટિ
નીશાન ઉપર સ્થિર કરવા માંડી, ને જોમ ગુરુપ્રતિ અતિ વિનીત ભાવ
દાખવવા માંડ્યો—૧૩

જો બાણથી કરીને લક્ષ્યને ભૂમિ સાથે જડી દેછે, પાશ બધા-
દિથી ખેલતા મલ્લને પણ મલ્લકુહમાં બાંધેછે, ને જોમ કરતા તેને
કાંઈ બાંધી શકતું નથી, અને મહાભાર ઉઠાવતા જોની સામે કાંઈ
થઈ શકતું નથી—૧૪

પછી, શુભ આજ્ઞા કરતાં જોને રાજાએ કહ્યું કે પૃથ્વીને તારા
ગુણથી વશ કરીને પ્રસન્ન કરતો, શત્રુને તેજથી શેકી નાખી પરાજય
પમાડતો, તુ પૃથ્વીને ગ્રહાણુ કર, હું હવે તીર્થમાં જઈ કર્મપાશને
કાપીશ—૧૫

આંખમાંથી આંસુ પાડતો, ને આ વાત ન સ્વીકારતો, ભકિતથી
નમ્ર, રાજપુત્ર જોડ્યો, આ આપનો દાસ હો તાત ! બીજા અનેક
સેવા કરી ચૂક્યાછે, કરશે, કરેછે, પણ આ વાત તો નહિ કરી શકે—૧૬

(૨) શીંગડાં કાપવાથી તેને મૃગી બહીને બીજાં મૃગ તેની પાસે
આવે એટલે તેમને શિકાર યાવ અને નખ કાપનાંથી તે ત્વરાથી દોડી શકે
આ રીતેજ શિકાર કરવાની સ્થિતિ છે જોમ દીક્રાકાર.

જે તપ (તપસ્વીઓ) કરેછે કે જે તે તપ થયુંછે, તે સર્વના રક્ષણથી આપે તીવ્રતપ કર્યું છે; ને ઐથીજ સિદ્ધિમાત્ર આપને પ્રાપ્ત થશે, ને એવ પાણુ આપનું પાકી સૂકયુંછે, પાકેછે, પાકશે—૧૭

હું સ્વામી ! જેમ વેનરાજના પુત્ર પૃથુને પૃથ્વીએ સર્વ રત્ન દીધાં હતાં તેમ આપને પાણુ પૃથ્વીરૂપી ધેનુ સર્વ વસુદે છે; આપની ક્ષત્રવૃત્તિથી શકુંતલક હૃદયે તપેછે, શું ઐત્રાથીજ આપનો પરબ્રોહ્મ સિદ્ધિ નથી ? કે આણુ ઇચ્છોછો ? —૧૮

પોતાનો ભાઈ સમર્થ છતાં, (તેના) પુત્રને રાજ્ય આપવું ઐકું કોણે, હે તાત ! કરેલું, કે એવી સ્મૃતિ કોણે પ્રવર્તાવેલી ? એમ ન કરેશા. (ક્રેમકે) દૂધ ન પીશક તેણું વાછકું હોય ત્યારે ગાંધ પોતાની મેળેજ દૂધ ઝરાપી દે તેથી તે કાંઈ દહેવાય કહેવાય નહિ—૧૯

પછી, રાજના કહેવાથી નાગરાજ પાણુ તપીને યોદ્ધો કે જ્યારે શ્રીયુધિષ્ઠિર તપ કરવા ગયા ત્યારે તેમની પછીના કોઇએ શું રાજ્યની ઇચ્છા કરી છે ? કે હું રાજ્યભારનો તાપ વહોરું ? —૨૦

એણે જો પ્રમાણે કર્યું નહિ, તેમ કાંઈ વિકાર પણ લાખળ્યો નહિ, તેમ કાંઈ આંધ્રત્વ પણ કર્યું નહિ, પણ એમણે જોયે થઇને સમજાવીને પુત્રને અભિષેક કર્યો, ને તેની સાથેજ આકાશથી પ્રપવૃષ્ટિ પણ થઇ—૨૧

જો તવા રાજાએ એવી શોભા વિસ્તારી કે જેવી એના પછી કોઇ કરી શકનાર નથી; અને દુર્લભરાજ સ્વર્ગપુરને શોભાવવા લાગ્યો, અને તેનો નાનો ભાઈ પણ સ્વર્ગના અર્ચકાર થયો—૨૨

વાલિરાજા ઈંદ્ર થશે ત્યારે જેણું સ્વર્ગ શોભાશે તેવી આ રાજાથી પૃથ્વી શોભી રહી; એની કીર્તિ ત્રિપુર થવા લાગી, અને એની સમૃદ્ધિ સમુદ્રપર્યંત પોતાની મેળેજ વિસ્તરવા લાગી—૨૩

એના યશ પોતાની મેળેજ ચોતરફ વ્યાપ્યો, એ સ્વતઃજ આદિ પુરુષોનાં (૧) ચરિતનું અનુકરણ કરેછે, ને એના શત્રુઓ પણ એકદમ પોતેજ વિખેરાઈ ગયાછે, એમ એના સંબંધે લોકોની વાણી પ્રવર્તે છે—૨૪

એક બીજને ગળે, બીજું ત્રીજને ગળે એવી જે નીતિ તે એણે માત્ર સમુદ્રમાંજ ઉતારી દીધી, પ્રજાનાં એના લેશપણ રહેવા દીધા નહિ, એમ એને કલિ પણ પિકાર કરી શક્યા નહિ—૨૫

પૃથ્વી, એને સ્વયમેવ સર્વપ્રકારે પ્રસવ કરી આપેછે, ને એની સેના એને ચોતરફ પીટાઈ રહેછે, એની તરવાર યુદ્ધમાં બહુ સારી રીતે છેદેછે, ને અરિરુદ્ધિરથી યમને પૂજેછે—૨૬

કોઈએ આ રાજના વખતમા પરસ્ત્રીની ઇચ્છા ન કરી, કોઈ પરસ્ત્રીને લઈ ના ગયું, કે કોઈ તેના વિષે અપશબ્દ પણ કહી ના શક્યુ, કેમકે એ નિરંતર નીતિમાર્ગમા જાગતો રહેતો ને કોઈના પણ પાપને ક્ષમા આપતો નહિ—૨૭

અપ ઘે જનારને એ નિર્મૂલ કરી નાખેછે, એટલે ચોરલોક રખડતા નથી તેમ રખડવાની ઇચ્છા પણ કરતા નથી; કોઈ પણ પાપેચ્છામાં પ્રવર્તવા ઇચ્છતું નથી, પણ સર્વે યથાર્થ રીતે સીધે સીધાં ચાલેછે—૨૮

ઐશ્વર્ય પામવાની ઇચ્છાથી એની પૂજા કરવા માટે અશેષ નૃપ-મંડલી એને સ્વામી ગણી એની પાસે આવતી હવી; વર પણ એના રાજ્યમાં બકરીની ઇચ્છા કરતાં નથી, તો બીજાં કીયાં બુલુલુ તેવી ઇચ્છા કરે ?—૨૯

સ્વર વિનાના જે નામ-ધાતુ તેમના એકાચ અવયવ જેમ યથે-
ષ્ટદિત્વ પામી શકે છે તેન એ રાજ સતે સર્વની લક્ષ્મી યથેષ્ટ થવાથી
કોઇ એક અક્ષરી સરખીની પણ ઇચ્છા કરતું નથી—૩૦

એના રાજ્યમાં કોઇ કોઇના ધનની ઇર્ષ્યા કરવા ઇચ્છતું નથી
કે તેથી પણ જળવાની ઇચ્છા કરતું નથી, કેમકે એ દિવસે કે રાતે
સુવાની ઇચ્છા કરતો નથી—૩૧

શ્રી એનામાં સરસ્વતીની ઇર્ષ્યા કરતી નથી, ને સરસ્વતી શ્રીની
ઇર્ષ્યા કરતી નથી, ને એ વિદ્વાનોને લક્ષ્મી આવે છે (તેથી) સ્વચ્ચ-
ચર યથેચ્છી કીર્તિવાળો (તે સાંભળતાં) રામચંદ્ર—૩૨

કીડામાન માટે પણ રાજરીતિથી આ રાજના આશ્રવાથી
ઘોડાની ખરીઓના પ્રહારે જે ધૂલ ઉડે છે તેને ચલવિચલ થતા
મૈદનો સમૂહ જાણીને સ્કંદનો મયૂર દૂરદૂર ગળવી મૂકે છે—૩૩

પર્વતને પણ વિદારી નાખે એવા કુર્કુરા હંતવાળો, અને મૈદન
(મતિહસ્તી જાણી) સહન ન કરનારો, તથા મદ્ધી નવાઈ ગયેલી
સુંદોબડે આંગણાને પલાળતો એના હાથીઓનો સમૂહ કોને આ
જગત્માં વિસ્મય કરતો નથી ?—૩૪

અત્યપુરુષોને સાર કરવાની ઇચ્છાવાળો એ, તેમના પ્રસંગ
કરવા ઇચ્છે છે ને તેમને સંતોષવા ઇચ્છે છે, હંભ કરવાની ઇચ્છાવાળો
રાત્રીઓને નમાવી દેવા ઇચ્છે છે, રાત્રે નાખવા ઇચ્છતા ઉપર તે ના-
ખવાની ઇચ્છા કરતો નથી—૩૫

એ, રાત્રિવિનાના ને હણવા ઇચ્છા કરતો નથી, સૈન્યથી પૃથ્વીના
તથા સુન્દરને પણ પામવા ઇચ્છે છે, દાન કરવાની ઇચ્છાથી લક્ષ્મીની
ઇચ્છા કરે છે, ને અર્ધાનો આશાનો ભંગ કરવા ઇચ્છતો નથી—૩૬

આપ્યા વિનાનું જલપાનુ લેવાની જે ઇચ્છા કરતો નથી તે દ્ર-
વ્યની તો ઇચ્છાજ કેમ કરે ? કોઇ પણ એના સમયમાં કોઈની ઇચ્છા

પણ કરતું નથી, કેમકે અવિનય કરતા યમને પણ શિક્ષા કરે તેવા એ છે—૩૭

જે શરણુ માટે કે પોતાના ક્ષય ન થાય એવી ઇચ્છાથી કે માત્ર સેવા કરવાની ઇચ્છાથી એને શરણુ ઇચ્છે છે તેને કોઈ હણવા ઇચ્છતું નથી, કોઈ હણી શકતું નથી, કે કોઈએ હણ્યું નથી—૩૮

તમે અપરાધ કર્યો છે આણું નહિ; તમે વિરુદ્ધ બોલ્યાછો બીજું કોઈ નહિ; તમે બોલ્યા ત્યારે કોઈ બોલ્યા, એમ સમજાવીને, એ, વિવાદ કરતાને શાસન આપેછે—૩૯

એક દિવસ તેની પાસે બે ચરો એકાંતમાં આવી ઉભા રહ્યા, ને એમ બોલ્યા કે જે નિમિત્તે આપ કૃત્તાછો અને જે નિમિત્તે અમને આજ્ઞા કરોછે તે નિમિત્ત સંબંધી વાર્તા અમારી સાંભળો—૪૦

આપે અમને જે અર્થું હતું તેથી અમે આખી પૃથ્વી ઉપર ફરી આવ્યા છીએ, જે યોગ્ય વચન કે આજ્ઞા કે જે કંઈ આપે કહ્યું હતું તેથી પૈદ્ધ દશનો રાજા શરમાયો નયા—૪૧

(૧) જ્યાં કેશીને મસળી નાખ્યો, જ્યાં કંસને કચરી નાખ્યો, જ્યાં બલિ પાસે યાચવા માટે ભમ્યા, વેદતું વમન (૨) કર્યું, અને તૈતિરીને શાખા વમન (૩) કરાવી, જ્યાં બાલકો સાથે ક્રીડા કરવા ગયા આવ્યા, ત્રાસ પામ્યાને પમાડ્યો, જ્યાં ગાયો ચરી તથા ગોપ સાથે વિહાર કર્યો, જ્યાં અમુક પ્રકારની શબ્દસંજ્ઞાઓ કરી ન કરી, તે બધા દેશોમાં આપની આજ્ઞા ને કોઈ ખાઈ જતું નથી તેમ ભય

(૧) રાજા વિષ્ણુનું જ ૩૫ છે માટે કૃષ્ણ ૩૫થી વિષ્ણુ સાથે રાગનો અભેદ ગણી વર્ણન કર્યું છે એમ ટીકાકાર.

(૨) એ મત્સ્યાવતારની વાત છે. (૩) એ યાજુર્વેદ્ય પાસેથી ૫૬ પદ મંત્રો પાછા મળી વમન કરાવેલું તે સંબંધી વાત છે.

નથી પામતા તેમ નથી. પણ વને વન રખડે છે, પર્વતોમાં ભમે છે, પાણીને રુધિર ઝોકે છે—૪૨—૪૩—૪૪

આપના મુલ્યો એ દશામાં ગયા છે, અને નિર્ભયપણે ત્યાં રહ્યા છે, ને આપને પ્રશંસે છે, આપના ગુણ કયે છે, એટલુંજ નહિ પણ આપના ચાર પણ જેવા અહીં કર્યા વિના ફરે છે તેમ ત્યાં પણ ફરે છે—૪૫

જે ભ્રમર અને હંસોના મધુરનાદ કુરુદશમાં થઈ રહેતા તે ત્યાં શોભ્યા નહિ, પણ હે નાથ ! આપની કીર્તિનાં ગાન કે અર્જુનનાં વર્ણનમાત્રજ ત્યાં શોભ્યા—૪૬

આતે પુરવા દીધી રહ્યો છે, કે રામચંદ્ર શોભી રહ્યો છે, કે ક્રાધ શિવનો ગણ છે, કે કર્ણ મકાશી રહ્યો છે, કે અન્ન ભૂપતિ ભાસી રહ્યો છે, એમ દિશાએ દિશાએ આપના વિષે લોકોમાં વાર્તા મ-વર્તે છે—૪૭

અરે ! આ હાર આવો દીલો કેમ ગુંધ્યા, અથવા તુંજ નહિ પણ બીજાએ એવોજ ગુંધે છે, એમ વધૂને ભર્ત્સના કરી પોતે હાથેજ અંધ્રરાજ આપને માટે હાર ગુંધે છે—૪૮

મગધરાજના લોક અતિ ઉત્તમ (આપનો) ઇતિહાસ ગુંધે છે, ને આપનાં ચરિત્રનો આશ્રય લઈ અર્જુન કથા ગોઠવે છે, ને એમ કરવામાં જરાપણુ દંભ કરતા નથી, એમ આપે કાને આપણા ગુણથી (૧) નથી બાંધ્યું ૧—૪૯

ગોપ વેષ મારી અચ્યુતની પેઠે અમાશમતિ દંભ કરતો નથી, કે (કુષ્ટોમતિ) આર્જવ કરતો નથી, તું પોતે તે (અચ્યુત)જ છે,

તો શામાટે દંભ કરી છૂપો રહેછે, એમ તમને યમુનાતટના આહી-
રાએ સદેશ કહાવ્યો છે—૫૦

આપે પુષ્પ ભેગાં કર્યાં નથી કે ગુંથ્યાં નથી, તથાપિ આપની
કીર્તિથી આપે દિશાઓમાં સત્વર હાર ગુંથી દીધા છે, અંધકારને
દૂર કર્યો છે, ને દૂર પડેલાને પણ પાસેજ દેાય એમ યોગલતા કર્યા
છે—૫૧

ભૂમિ ઉપર અતિ શૂલાઇ ગયેલા સિંધુપતિ અને ચેદિરાજ ઇર્ષ્યા-
થી આપના યશને ક્ષીણ કરેછે, અપયશ આપેછે, આપના ગુણોનો
અપકર્ષ કરે છે, ને આપને દાષ આરોપે છે—૫૨

સ પૂર્ણ વિશ્વાસ કરી, લક્ષપૂર્વક આંભલો, સિંધુપતિએ આપને
હાગુવાની ઇચ્છાવાળા મુભટો પોખ્યા છે, ને મરુચડીશાહિની સાથે
દિવ્યજલપાન(૧) પૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરી, ને તેમને (આપના તરફ)
મોકલ્યા છે—૫૩

પોતાના દૂતોથી પ્રસિદ્ધ શિવશાસ્ત્રપતિને હરાવી તેને પોતાના
ઠટકમાં રાખ્યો, એવા એને, અશ્વ સહિત ચઢતાને કાંઈએ જીતવાની
ઇચ્છા કરી નથી, કાંઈ હઠાવી શક્યુ નથી—૫૪

એના બલનો કાંઈ પાર પામ્યું નથી, ને કાંઈ એના આરાધ
જાણી શકતું નથી, ને એ દુર્મતિએ આપના વિષે જે ઇચ્છા કરી
તેણે અમને પ્રજાળી નાખ્યા, ને તે અમને અગ્નિરૂપ થઇ પડ્યું
છે—૫૫

જે આપનો શત્રુ હોય તેને એ મળેછે, તથા જે આપનો ઉદય

(૧) એવો સ પ્રદાય દીમકાર જતાવે છે કે પ્રતિજ્ઞા લેવામા કાંઈ દિવ્ય
મૂર્તિને નવરાવી તેનું જલ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જન્મે જવ્ય પીએ, એટલે બધાય

નથી ઇચ્છતા તેની પાસે જાયછે, તેમ જોણે અત્ર આપના ગુણ ગાઈ
તેમને પ્રાકાશ્યા તેમને જોણે માર્યા, વિખેરી નાખ્યા, નિર્મૂલ કર્યા
—૫૬

એ સામગ્રયોગ ઉપર જરાપણુ રુચિ કરતો નથી, ઉઠ્યો
અવજા કરેછે, ન દંડમાનનેજ ઇચ્છે (એટલા માટે) જ્યારે પણ
એ ઇચ્છે અથવા અવજા કરેછે ત્યારે આખી નૃપમંડલી એને
ખમા ખમા કરીને એને હાથ જોડેછે—૫૭

રે ! ચીનપતિ શું ચર્ચા કરેછે, રે ! જર્મરરાજ ! શો કલ્પવૃક્ષ-
ટ છે, ને એ તેજરાજ ! શો લવાસે છે, એમ એ પાતાની સ્તુતિ કરતા
રાજાઓ સાથે વદેછે—૫૮

જેદનીતિથી સાધવા યોગ્યને તેમ સાધેછે, તથા દેવા જેવા
નિર્માણને તજેછે, સમર્થને કોઈ પણ પ્રકારે જૂથવામાં પાડેછે, એમ
અનાકુલ મતિવાળો, એ, મનોરથરૂપી ઉચ્ચ સૈવથી જરાએ હારતો
નથી—૫૯

એની સેના વાંકાચુંદા રમતા લેતી આમતેમ ભમવા લાગેછે કે
હીપાદિ કુર્ગમાં રહેલા રાજાઓ પણ ક્રૂરતા નીચા થવા માંડેછે, દિશા-
ઓમાં આડા અવગા ફરતા રહેછે, ને એમ મહા વિઠળના
વેઠેછે—૬૦

એ જ્યારે સૈન્યસહિત ક્રૂર કરેછે ત્યારે ગિરિનાં ઉચ્ચ શિખરો
ગળડી પડેછે, ને ગ્રેષ્ઠ નામ ફફડી ઉડવાથી પુરાણુ કૂર્મ પણ પાતાની
પીઠ મરડેછે—૬૧

જે જલદી અત્યંત દાહ કરી શકે, દંડ કરી શકે, કે એવીજ
બાધા કરી શકે, તેવા મંત્રોને એ અતિશય ભયેછે, ને એ, અનય-
વૃત્તિપૂર્ણને, કૃત્યનું કૃલ પણ મળેછે—૬૨

જે ભુજના દર્પથી તનમન નાચી રહ્યોછે, ને જેની સેના નાચતી રૂદતી કોઇથી પણ વરાયા વિના દિશાઓમાં વ્યાપેછે, એવા ચેદિરાજ વિષે પણ વાણી વિસ્તરી શકતી નથી ને બુદ્ધિ કહ્યું કરી શકતી નથી

—૬૩

જેણે પૃથ્વીને નહવરાવી નાખીછે, ને ચોતરફ વ્યાપી રહ્યોછે, તથા જે ચંદ્રરૂપ છે, એવા હે ઇશ ! અત્ર આપના યશને તે સહન કરતો નથી, શરણુ થતો નથી, અડા ! મર્યાદામાત્ર તણ ખેઠા છે

—૬૪

એના અશ્વરથ ને હાથીને ગણવા ઇચ્છે છે તે સમુદ્રને ઝાબલે ઉલ્લેચવા ઇચ્છે છે, જીવને સાચવવા ઇચ્છતો કાલ પોતે પણ એના સામે ન જાય તો બીજો કોણ જઇશકે ?—૬૫

• પૃથ્વીને પણ ચીસ પડાવના કટકથી એ શત્રુને સહજમાં સંહારે છે; એવાની કોણ મૈત્રી ન ઇચ્છે ? કે કોણ ભક્તિ ન કરે ?

—૬૬

કોઇથી પણ એને બીજા ભૂપતું નામ સંલગાવી શકાતું નથી, પણ સર્વે એને એટલું સંલગાવે છે કે આપ એકલાજ આ પૃથ્વી ઉપર ભૂપતિ છો—૬૭

જે કુખેર પાસેથી પણ ધન કઢાવે એવા ઉર્લૂટ ભુજવાળા નૃપતિવર્ગથી, એ દંડદારા દ્રવ્ય પડાવેછે—૬૮

કોઇથી કહિન થયેલા એના હૃદયને પગાળવાની ઇચ્છાવાળા એના શત્રુ એની પ્રભુત્વ કરેછે, પણ એણે ભક્તિપૂર્ણ વાણીથી કોઇને પણ કદાપિ વિનંત્યું નથી—૬૯

એનું ઉર્લૂટ અશ્વબલ, પોતાના ઉપર ખેડવાને અતિ વેગે કરીને

દુઃખે કરીને નિરાસ કરી રાકાય કે મારી રાકાય એવા સિંધુરાજ-
ના આજ્ઞા નિરાસ કે સય થાઓ એમ, પરાજય કરવાની ઇચ્છાવાળાને
પણવાની ઇચ્છાવાળા મતા અનામય સેનાપતિઓ બોલ્યા—૧૧૧

આ અતિ સરલ સેતુ વર્તમાનમાં કે કોઈ યુગમાં પણ વિલોપ
થનારો નથી એમ જાણ વિચારે છે, કેમકે એની આખી સેના એના
ઉપરથી ગઈ તોપણ એના એક પણ સાંધો હાલ્યો નહિ—૧૧૨

રાત્રના માણને બાણથી કાપતું, શત્રુઓને રોવરાવતું,
પોતાનાં હૃદય કરતું, અર્થ સાધતું, ને સિંધુરાજને પોતાની ખબર
કરતું, સૈન્ય ચારે દિશાએ વ્યાપ્યું—૧૧૩

જે સતુ ગાય અને બલાકાને મર્લ ધરાવે છે તેની પેઠે એ સૈન્ય
ધનુષ તાણીને જોઈયું અને ગર્જના કરી—૧૧૪

૨। ધનુષ તૈયાર કરો, બાણ ચઢાવો, હવાણાં ધીન જાગાળવાનું
રહેવાદો, તેમ માખણને પાણી તાવતું દૂર કરો, એમ સિંધુરાજના
લોકો કોલાહલ ચલતવા લાગ્યા—૧૧૫

અહો ! સુખે ધી જાગાળો, હું એક આખા સિંધુરાજના
પાલનાર આ રહ્યો, એમ બોલી જનને પ્રસન્ન કરતો ધનુષ ચઢાવતો
હંમુક રણભૂમિ ઉપર આવ્યો—૧૧૬

રાત્રને પોતાનું પરાક્રમ દાખવતું, પૃથ્વીને ધમધમાવતું, પર્વતને
હલાવતું, મારો એમ જૂઝ પાડતું, ને પોતાનાં ને પ્રસન્ન કરતું,
એનું સૈન્ય ચાલ્યું—૧૧૭

લેશપણુ ભય પામ્યા પિનાનાં હભય સૈન્ય અન્યોન્યને સ્પર્ધા-
પૂર્વક બોલાવતાં, અસંખી છાઈ નાખતાં, અસંખી મારતાં, તથા સંહારતાં,
સામસામે અથડાયાં—૧૧૮

શામાટે સેનાનો ક્ષય કરવો એમ કહેવરાવતો, નિષ્કલંક વંશ
પાળો ભીમ, યુદ્ધમાં આવ્યો, તથા પોતાનાં પુત્રીકરતો ને શર
ફેંકતો સિંધુરાજ પણ આવ્યો—૧૧૯

એમનાં ધનુષમાંથી થયેલો, ધૃત્વી અને આકાશને ચીરી નાખ-
તો, ભેદો નાખતો, વ્યથા કરતો, ધ્વનિ સર્વને ચીરી નાખેછે, તથા
ધનુષ્યી ફેંકાયલાં બાણોના સમૂહ પરસ્પરમાં અથડાઈ અથડાઈને
અનેક વિઘટના આકાશમાં મચવે છે—૧૨૦

એમનાં બાણોથી, મતીપ હાણુનારો બહુ બહુ વ્યથાપૂર્વક વ્ય-
થાયો, અતિશય ક્રોધ પામ્યો, મતીપ ખીડા કરનારો અનેક અનેક વંચ-
નાથી ખીડાયો—૧૨૧

રે ! વારંવાર દુર્વાક્ય રૂપ અપરાધ કરી કરીને (વ્યાધની પેઠે)
(મૃગ જેવા) આ સુખદો સાથે શું વારંવાર રમેછે ? એમ કહી, અતિ
પરાક્રમથી પોતાના (શત્રુના) માણની વારંવાર ચાચના કરતા ભીમના
હૃદયને બહુબહુ સહન કરતા શત્રુએ વ્યથા કરી—૧૨૨

અહો ! મેંતો હરાણીઆંજ રખાડ્યાં, ને તેંજ રાજભાવ દાખ-
વ્યો ! એમ તૂફ મઠાવી એણે એણે બલ વાપર્યું ને એણે તેજ મકેદી
મેથું કે જેના વડે નાખેલાં બાણથી એ (સિંધુરાજ) બલહીન થઈ
ગયો ને એની પાસેથી પોતાનાં યશ અને માણ માગતો, બાણ ફેંકતો
સતો પણ, બેડીમાં ધડી વાકો થઈ ગયો—૧૨૩

જેને દવ કે દાનવે આગળ દમ્યો ન હોતો, તેને યુદ્ધમાં પોતાના
વીર્યથી અતિદમન કરીને, યુદ્ધકેલના કુમારે, જેને કોઈએ પણ
બાંધેલો નહિ એવાને, ઘણી ઘણી રીતે ઇછ તથા ચોગ્ય બાંધનમાં
નાખી બેડી પહેરાવી—૧૨૪

જેને કોઈએ આખી ન હતી કે જેની કોઈએ ઇચ્છા પણ કરી
નહતી, તે રોડડી અને ચવવાળી બુમિને ચૌલુષકલાવતંસે, હાથી
ઘોડાના સૈન્ય પાસે અવરાવી અવરાવીને, સંપૂર્ણ રીતે આખી—૧૨૫

સર્ગ ૯

પછી ભીમ, સૈન્યને ધીરજ આપતો તથા સૈન્ય પાસે સંહાર કરાવતો, તથા ગીર્વિંદને નાશ કરાવતો, એદિરાજ તરફ ચાલ્યો—૧

જેણે ધાક પાડી પાડીને લૂટો કરેલી તેમણે પણ એની જતી સેનાને કાંધ કરાવું નહિ—૨

તેણે પણ કાંધ હાણ કરી નહિ, ને ન્યાયથી વર્તી રહેતે કશું નુકસાન કર્યું નહિ; એમ અતિ તેજવાળો એ સર્વને પ્રવાદન કરતો ચાલ્યો—૩

ભીલ લોકને સારી રીતે સમાવતો ભીમ આવે ॥ એમ એદિરાજે સાંભળ્યું, ને પોતાના બાહુ તરફ જોયું, પણ શાન્તિ (!) કરી નહિ—૪

મારા શત્રુઓને સારી રીતે વશ કરનારો છે તેથી એની મૈત્રી કરું એવા આશયથી, કે વિગ્રહ કરવાના આશયથી એ આવે છે ? જો કે વિધિચાગ કે સૂર્યની વિકૃતિરૂપી આજ કાંધ નથી, તોપણ શત્રુને સંહારતો સંહારતો ભીમ આવે ॥ એમને રુચ્યું નથી. જેના પૂર્વજો એ શસ્ત્ર સમારી શત્રુ સંહાર્યા છે, પણ છત્રથી કદાપિ તેમ કર્યું નથી, તે શું આજ છત્ર કરીને તૂટી પડશે ? તેમ એને મેં કોઈ રીતે કોપથી મજબૂત કર્યો નથી, ને એ કદાપિ કોપથી મજબૂતો નથી, મેં કાંઈ કર્યું હોય તો તે મારી જાણ બહાર હોય નહિ. ન્યાયપૂર્વક વર્તનારો તથા શત્રુને મજબૂત કરનાર તથા મતાપથી પાલનારો, જો સંધિ કે વિગ્રહની ઇચ્છા કરતો હોય તો પણ દૂત મોકલ્યા વિના રહે નહિ. આ પ્રમાણે, નીચા નમાવેલા ક્ષીણ મુખથી એદિરાજ ચિંતા કરેછે, એવામાં એણે દિશાઓને ગંજી જતો ને નવરાખી નાખતો રંગ સમૂહ લીધો—૫-૬-૭-૮-૯-૧૦

સોનેરી કિરણોથી આકાશને છાંછ નાખતા, તથા દિશાઓને લીધી લેતા, કૂર્મને ફીણ પડાવતા, શેષને વિષ આક્રમવતા પૃથ્વીને કપાવતા; તાપ હરનારી, મોરનાં ઉત્તમ પીછાંની છતરીઓથી ઘર જેવી નીલ શીનલતા સારી રીતે પાગતા, તથા દિવ્ય પોશાખથી શોભતા સવારો સમેત; અશ્વનો સમૂહ ચેદિરાને ન્તેયો; તેજ સમયે મતીહારો ના અુખ્ય પાસે એણે જે થાઅ હું તે કહેવરાવ્યું તથા કશાવું—૧૧—૧૨—૧૩

પછી દ્વારગાલે આસા માથે ચઢાવી સ્થાને કહેવા માંડ્યું, અને પોતાના અધિકારને અધિક દીપાવતાં આ મગાણે વાણી ઉચ્ચારી—૧૪

આકાશને છત્રોથી કરીને શોભાવતો, ભાલાની કંતિથી દીપાવતો, કિરીટનાં કિરણોથી તેજવાણું કરતો, અશ્વના હુણુહણાટથી ગળવતો; તેમ ખરીના ઘાથી પૃથ્વીને ગળવતો, દીપાવતો, પીકતો, ને ભારથી વરાહની દાઢને પણ પીકા કરતો, ને દીપાવતો; જે રજ ઉડીને ભેગી થવા લાગીછે તેનાથી અંધકારને વધારતો; ને ભેગાં થયેલાં અગ્નિથી મહાશની વૃદ્ધિ કરતો; ગડગડતાં ટુંકુભિથી નિકું-જોને ગળવતો; ને હમકતાં ડાખલાંથી આકાશને ગડગડાવતો; ગાજતી નાખતોથી પોતાના જાણે ઉત્કર્ષ જાહેર કરતો; ઉચ્ચ રીતે થતા શંખનાદથી જાણે મંગલધ્વનિ કરતો; કહીં ફોળ પેદા કરતો; કહીં વિસ્મય વિસ્તારતો; ને થોડાના ઝોંખારાથી સર્વના તેમ ઈંદ્રના અશ્વ-ને નાતરતો; વૃક્ષસમૂહને પાડી તેને ચીરી કટકા કરી નાંખાવતો; જેને કાંઈએ અટકાવ્યો, હગવ્યો કે લોપ્યો નથી એવો; પરસ્પરમાં ખીજ વાત ન કરતો, તથા અન્ય સાથે ન જોલતો, પણ પોતાના સ્વામીની શક્તિનુ વર્ણન કરી પોતાની ભકિત દર્શાવતો; ને કાંઈ પણ ઉપદ્રવ ન કરતો; એવો આખી સેનાનો એક લેશભાગ, દર્શહનર

ધોડાવાળો; ભીમના દૂત સાથે આ આવ્યો છે—૧૫—૧૬—૧૭—
૧૮—૧૯—૨૦—૨૧—૨૨—૨૩

રત્નાંશુથી લીલા ઘાસવાળું હોય તેવું જણાતું ને દાર. ત્યાં
દૂત આવી પહોંચ્યો છે, ને મેં તેને ત્યાં ઉભો રખાવરાવ્યો છે, કેમકે
મેં મહારાજની આજ્ઞાનો ગંધ ફેલાવ્યો છે—૨૪

બુદ્ધિને જરાપણ દાષ ન લગાડનારા, અને જાતે અત્યંત અ-
દ્વિષિત, તથા બુદ્ધિથી વિવેકે રાખેલા આચારવાળા, પુરુષો સહિત જો
યોતે પણ અતિ દાષરહિત, આ સ્થાને આવવા ઇચ્છે છે—૨૫

જે આ દામોદરને જોવા ગયા તે જનાઓ, એને, ધુધિશિરના
દૂત (દામોદર=શ્રીકૃષ્ણ) પૂર્વે (કૌરવ સભામાં) ગયા હતા તેવા
દીઠા, ને તેમના સંશય ટાળ્યો નહિ (૧)—૨૬

એ કશું જોદી નાખતા નથી, કશું જાણ જતા નથી, કરાને
મારતા નથી, તેથી ખરેખર એ લોક રાત્રી થતા નથી, એમ માસી બુદ્ધિ
કહે છે—૨૭

અંનિદિત અને અધ્વસ્ત બાલવાળો કલ્પચરિતિ (૨) આનંદ
પામ્યો, અને જ્યાં કૌંઘી ભમરવાળા નેવ સહિત, સર્વરૂપનિષ્ક્રાંત
જાણી, એને અંદર લાવવા આજ્ઞા કરી—૨૮

(૧) કે આતે વિપ્લુ છે કે દામોદર છે.

(૨) કલ્પચરિ એવો દેશ, જે એદિ દેશનું બીજું નામ હશે (૧)

અવિકપિત આકૃતિગી પોતાના અનામય મુલદોસહિત ત્યાં
જેસતાં જોણે યશ વિસ્તારતાં વિનય ન લોખો તેમ સ્વગૌરવ ન
તજ્યું—૨૯

સોપારી અને કર્પૂર આવતો એ વિલાસી, બધી સભાને આનંદ
કરતો, ઘોબીએ ઘોયલાં વસ્ત્ર જેવા ચેત દંતાંશુવાળો ઠેલ્યો—૩૦ ✓

નવા ઉદકમાં પકવેલા માંસનો જેને પરમ પ્યાર એવા શિકારનો
ધંધો કરવાવાળા વ્યાધ પણ આપની આજ્ઞાથી ત્વરાવાળા મૃગોને માત્ર
રગાડે છે—૩૧

અતિ વિસ્તાર પામેલા તમારા યશસી દબ્ધમાધુવત્ થયેલા
વિધ્યાદ્રિ જંગલી બુદ્ધિવાળાને પણ હિમાલય જેવો જાણાય છે—૩૨

અક્ષત પરાજયથી કાશિરાજને અવમાનના કરી હાણીને દશા-
ર્જુનાધિપતિને સારી રીતે અવિરત સેવામાં આપે ચોજાય છે—૩૩

પોતાના હાથીને ચોતરફથી ભેગા કરી દૂરથી આપને શરણે
આવી ભદ્રગટ શૂપતિ મુખી થયો—૩૪

હાથી અને ઘોડાને શાલામાં પૂરી તેમને નગરકાર કરી શસ્ત્ર
મૂડીદધ, તમારા મતાપથી રણમાંથી નાઠો—૩૫

હે રંતિદેવ જેની કીર્તિવાળા કલિંગરાજ તથા તંતિક સહિત
તંતિ, ગંતિ, હંતિ, વંતિ, મંતિ, એ સર્વ રાજાઓ તમ રી કીર્તિકથે છે
ને વિસ્તારે છે—૩૬

કોઇને પણ પૂર્વે કર આપેલા નહિ એવો તમે ઉન્મૂલન કરેલો
અયોધ્યેશ તમને કર આપના છરે છે, ને અતિશય ભાવવાળી ભક્તિ
કરનારામાં મુખ્ય થઇ અતિ ભાવથી ભક્તિ કરે છે—૩૭

અથવા તેણે પોતાની મેળેજ પોતાનો ક્ષય સાધ્યો છે, તેનો ક્ષય કરવાથી આપણને શો લાભ છે? મર્યાસા કરવાથી લજ્જા પામતા, તથા સત્યમાર્ગે સ્વામીના યથાર્થ અનુચિત ચરેલા એવા તમે અમારાં પ્રુણ-ચીર અન્ન આપ્યા છો—૫૧

આવો મર્યા કરવાથી, હે સન્માર્ગે વર્તનારા ! ભીમ પોતે ક્ષજ્જ પામ્યો નહિ, અથવા તમે લજ્જા પામ્યા નહિ ? હું મીતિથી સંપૂર્ણ રીતે બંધાયેલો તો લજ્જાઉં છું—૫૨

અતૃપ્ત એવું મારું મન પણ, ભીમ આજ અહીં આવેછે, એ જાણી અત્યંત ઉત્કંઠાથી મેરાયલું અને અતિશય આનંદથી ઉત્કંઠા-લું, પરમ તૃપ્તિ પામેછે—૫૩

જેનાં ગંડસ્થાન અને સૂંઢ મદથી ભીનાં છે એવા હાથી લઇને અસંશય મારે સામા જવું જોઈએ; પણ તેમાં રાજાએ રેવા ન આ-લંધવી એટલો લોકાચારમાનવ બાધ કરેછે—૫૪

તેથી અર્ધ સંશય તણ, અશુભ અને પડા ચોપારી જેવા તથા જાગતા અતુલ તેજવાળા, અને પરદુસ્તીની લાઠ સરખીથી પણ કાપ કરનારા, એવા દુસ્તી (બેટરમે) લો—૫૫

પવન જેવા ગમન કરનારા, ને પવનની મનિને પણ છોતે તેવા વેગવાળા, નિરાગી, ખીન, મલ, ને કુદરતના જેવા, અથને પણ લઇ જાઓ—૫૬

અંકુશકીર્તિવાળા શ્રીભાજરાજાની આ મુવર્તન ક્રિયા, જે દા-દમીના સ્થાન રૂપ દોષ કુદરતના જેવી થાયેલે તથા જેની શોભા જરા પણ રીંગ્ન નથી થઈ એવી છે, તેને લઇ જાઓ—૫૭

નિરાગી, ને તોફાન પિતાનાં, હોયેથી મેરનાં એક કદાચ રૂપે મર્યાદા એવું મુવર્તનની ક્રિયાયન લઇ જાઓ—૫૮

ભીમને આટલું આપજો, મને મિત્ર બાણુજો, યથાયોગ્ય આસા કરજો, શંકામાત્ર તણ, તૈયાર થઈ, જગનો નિશ્ચય કરો, ને મારા તરફથી ભીમને પ્રણિપત કરજો—૫૯

જેમ અમારી ખીતિ વધે, દ્રવ્યની અધિક વૃદ્ધિ થાય, ને તેથી જેમ વધારે પૃથ્વી છતાય, લક્ષ્મી વધે, ને ગુણ ઉપજે, એવો આર્જવ કરી તમે યથાર્થ કરજો—૬૦

સર્વ બેટ લઈને, હું એમ કરીશ એવું કહેતો દામોદર, ઉત્તમ તુરંગમોથી પૃથ્વીને છાઇ નાખનો, જવા નીસર્યો—૬૧

ભીમની પાસે ગયો ત્યાં એના, મંત્રીઓએ કે કોઈએ, દેવ કંઈ નહિ, પણ સામા આવ્યા, હર્ષ પામ્યા, ને સ્તુતિ કરતાં લાગ્યા —૬૨

હૃતાર્થ થઈ પાછા આવેલા ભીમને પુરજનોએ સાક્ષાત્ ભીમ જાણ્યો, અથવા ઈંદ્ર સમાન ગણ્યો, ને મગલ કરવા લાગ્યા—૬૩

નૃપના આગમનના ઉત્સવમા દાનાદિ કર્યું તેનાથી કોઈ દરિદ્રી રહ્યું નહિ, સર્વે યથારુચિ બોજન કરતા થયા, આનંદ પામવા લાગ્યા ને ઉદ્યમે લાગ્યા—૬૪

પૃથ્વીનું પાલન અને શામન કરતા ભીમે પુરમા પેસતા, દૃષ્ટિ કેંકતા, હસતા, વાણી વદતા, ને આનંદતા, સ્ત્રીઓનાં ટોળાં ફીકા —૬૫

સર્વને આનંદ કરતાં નગરમાં પ્રવેશ કરતા એનું અતિ વિપુલ લાવણ્ય પુરલોક પણ માખી સકયા નહિ તો બીજાની શીગતિ ? —૬૬

એણે લક્ષ્મીને આનંદ પમાડ્યો, તેનું દાન કર્યું તે એની શીતે કે

નેથી પૃથ્વી અને સ્વર્ગ, કોઇ પણ કામે કોઇ દરિદ્રી કે ભયભીત રહ્યું નહિ—૬૭

એ પૃથ્વીનું શાસન કરેછે તેવામાં ભયભીત થયાં હોય એમ જણ અગ્નિ કશો ઉપદ્રવ કરતાં નથી, ને પોતાની શાન્તિને તજતાં નથી—૬૮

કૃપા કદાપિ તજ્યો નહિ, યુદ્ધ કર્યો નહિ, ક્રોધ અઘાપ્યો નહિ, આપની મેવા અમે કદાપિ તજવાના નથી, એમ કીચા નૃપ એને કહેતો નથી—૬૯

કલામાત્ર જાણનારો તથા તેને નિરંતર સંભારનારો એવો એને ક્ષેમરાજ એ નામે પુત્ર થયો; છું આ આજ્ઞાત્ ધર્મજ અવતર્યોછે એમ લોકે અતિમેમપૂર્વક એને જાણ્યો—૭૦

હસનો અવતાર હોય એવો, સર્વને પવિત્ર કરનાર અને મસત કરનાર એને બીજો પુત્ર લક્ષ્મીને પરણીને પાલનારો, તથા કીર્તિને પરનાર, કર્ણ એ નામે થયો—૭૧

જે માગે તેને તે આપતો ને એમ અર્હુત કીર્તિ વધારતો એવો ક્ષેમરાજને એક પુત્ર દેવમણિ એ નામે થયો—૭૨

પૂર્વના નૃપો જે માર્ગે સ્વર્ગે ગયા તે માર્ગનો આશ્રય કરતા ભીમે ક્ષેમરાજને રાજ્ય લેવા આજ્ઞા કરી પણ તેથી તેને મસન્નતા થઇ નહિ—૭૩

ન્યાયમાર્ગે વર્તનારો ને નિરંતર આજ્ઞાને પાલનારો તથા કલાને મનન કરનારો એવો કર્ણ, તેને, મસ્તકે સુંગમ કરતા એ બે જણે રાજ્ય ઉપર અભિષેક કર્યો—૭૪

તત્પરિચારમાં મન પરોવી, વિપુત્ર અજ્ઞાનપાપનો નારા ક-

રતો, ખાદ્યને અનુભવતો, અમૃતનું પાન કરતો, ભીમદેવ(૧) પણ સ્વર્ગે ગયો—૭૫

શોકાગ્નિને ઉદ્દીપાવતો, અશ્વ પાડતો, ક્ષેમરાજ, સરસ્વતીના તટઉપર, તપ કરતા લોકના યશને પામતો, જગપણુ ગંગાનિ પામ્યા નિના(૨) તીર્થમાં વસ્યો—૭૬

તપથી જગપણુ ક્યેય ન પામતા એવા એની સેવામાં અત્યંત તત્પર અને શમદ્ભાદિયુક્ત એવા દેવમસાદને કર્ણે દધિમ્મલ્લી આપ્યું—૭૭

નિરંતર ભમતું અને શ્રમ કરતું છે સૈન્ય જેનું એવા કર્ણે, ક્ષીણ પડાવતાં અને લોહી એકાક્રાવતાં, યત્નનું નામ પણ સહન કર્યું નહિ; નિરંતર એકાક્રાર એવા આપની કીર્તિના પટને નિઃશામાત્રમા પ્રસરાવીએ, એમ એને કીયા જૂએ નથી કહ્યું !—૭૮

જે પૃથ્વી ઉપર પંડિતાધથી વિખ્યાત છે, અથવા સ્વર્ગમાં છે, તે પણ એના આગળ કાંઈ નિશ્ચય કરી શકતા નથી ન બેસી રહે છે—૮૦

હું જાણતો નથી, અમે બે જાણતા નથી, અમે જાણતા નથી, તમે જાણતા નથી, તમે બે જાણતા નથી, તમે બધા જાણતા નથી, તે જાણતા નથી, તે બે જાણતા નથી, તેઓ જાણતા નથી, એમ એના આગળ કોણ નથી કહેતું ?—૮૧

(૧) એના એજ વિશેષણ દેવને પણ લાગુપડેલે, એમ ભીમદેવને દેવની ઉપમા સ્લેષથીધેલે

(૨) તીર્થ તે ગંડુકેશ્વર જે દધિરથલ્લી આગળ છે એમ દીકાકાર.

ચંદ્ર. અશ્વિનીકુમાર, ને અંજિન, એને હું જાણું છું. અમે બે જાણીએ છીએ, અમે સર્વે જાણીએ છીએ, એમ અનુક્રમે કહેતા, એને સારી રીતે જાણું છે—૮૨

આગળ કોઈએ એવું બોલ્યું નથી, હાલ કોઈ બોલતું નથી, કે કોઈ કહેતું નથી, કે જેવું સત્ય એ બોલે છે કહે છે—૮૩

હે શિવપાર્વતિ ! હે રાચીન્દ્ર ! હે કૃષ્ણ ! હે બ્રહ્મા ! તમે જેવું કહેાછો તેવોજ ખરેખર એ છે એમ એના વિષે સ્વર્ગમાં નારદ વાત કરે છે—૮૪

એને માટે કષ્ઠિગણ એમ આશિષુ દેહે કે જ્યાંમુખી ચંદ્ર સૂર્ય તપે છે ત્યાં મુખી તારો જય થાઓ, નિરંતર વિજય થાઓ, ને તારા બુદ્ધિ વિજયી નીવડો—૮૫

જે ધનુષને તમે પૂર્વે સેવતા હતા તેને હવે સેવશો નહિ, પણ કર્ણના પાદ સેવો, એવું એના રાત્રીએ પોતાના હાથને કહે છે—૮૬

પૃથ્વીને વરેલા તને, લક્ષ્મી વરે, પણ હું કેમ વરું, એમ ક્રોધથી જ જાણું તેની કીર્તિ દિશાએ દિશાએ નાચતી કરે છે—૮૭

જરાપણ મેદરાષ વિનાના, મહતોને મુઠ્ઠામાં હમાવનારા, અને નિરંતર શ્રમમાં જાત્રુ. એવા એણે, જે મુશ્કેલીમાં જાય તોના ઉપર ખડ્ગ ઉગામ્યું કે ફેંક્યું નથી—૮૮

ધર્મ અને અર્થ વિષયે નિરંતર જાગતા એને વેત્રીએ વિનાયના કરી કે બારણું કોઈ ચિત્તાર આવ્યો છે—૮૯

એ બહુ બહુ રસમાં રૂપે છે, ને એણે લોકોને બહુ બહુ વિશ્વમય પમાડ્યા છે, તથા બહુ પૃથ્વી રીડી છે, (ને તેથી) અદ્ભુત રીતે તેણે છે—૯૦

પછી, નૃપાજ્ઞાથી પ્રવેશ કરી એણે નમસ્કાર કરી હાથ જોડી કહ્યું કે આપને કોણ મંગારતું નથી, કે આપનો આશ્રય લેતું નથી, એમ જાણીનેજ હું પણ આપનું સ્મરણ કરી આપની સમીપ આવ્યો છું—૯૧

હે કીર્તિમંદિર ! પૂરે ચઢેલી ને ધુધવતી નદીને તરી, શ્રમમાત્ર વિસારે પાડી તથા સુખ પામવાની આશાએ, આવ્યો છું—૯૨

આપની વાણી દધિરૂપ ધારણ કરે છે, ને અર્થીમતિ દધિરૂપ થાય છે, તો તે આજઃપૂર્ણ અને કીર્તિપૂર્ણ, મારા મતિ પણ સર્જાયે દધિરૂપ થાઓ—૯૩

લક્ષ્મી જેમ આપને પરાક્રમ અને કાન્તિથી રમમાણ થઈ છે, તેમ આ પણ થાય તો બહુ ઉચિત, એમ અભિલાષાપૂર્વક તેણે ચિત્ર-પટ નિવેદન કર્યું—૯૪

એમાં આ લેખેલી કન્યાને જોઈ રાજા ઉત્કંઠિત થઈ ગયો અને બોલ્યો, આ રત્ન ક્યાંથી ઉપજ્યુ ? રત્નગર્ભા પણ એવા રત્નનું ચિંતન ન કરી શકે (?)—૯૫

કીચો વંશ આનાથી ગ્રાહ છે ? કોને આનાથી શોભા પ્રાપ્ત થઈ છે ? એના બંધુ કોણ છે ? તેમણે એનું નામ શું પાડ્યું છે ?—૯૬

આના પિયે સર્વ વાત અલ્પસતો તું ને જાણતો હોય તે સમજું કહી દે, કે હું તૃપ્ત થઈ તને પ્રલ્ય આપુ—૯૭

ચિત્રકારોમાં શ્રેષ્ઠ અને કન્યાનું વર્ણન કરનાર એ, રાજાની આજ્ઞા થતાં, કૌટિલ્ય તથા અકુટિલ ચિત્ત રાખી, અકુટિલ વાણીથી બોલ્યો—૯૮

દક્ષિણ દિશાએ, વિપુલ સમૃદ્ધિવાળું, સ્થાવરતા સ્ત્રીજને સેવેલું,

ધર્મથી કરીને મળગાવને ખીડા વિનાયું, અંદ્રપુર એવે નામે પુર
છે—૯૯

કીર્તિથી દિશાઓને છાઇ નાખતો, પરાક્રમથી સત્તુને પરાજય-
કર્તા, પૃથ્વી અને સ્વર્ગનાં સ્તુતિ પામતો, તથા અસિદ્ધ, એવો નર-
કેશી નામનો ત્યાં રાજા છે—૧૦૦

આ તેની કન્યા મયણદેવ નામની છે; એની કીર્તિ જરાપણ
ક્ષીણ થયા વિના વૃદ્ધિ પામતી ચાલે, જેનાથી જગતમાત્ર આનંદ
પામ્યું—૧૦૧

એ યૌવનાવસ્થાને પામી, પણ કર્યા વિકારને પામી નહિ; ન
એ સ્મરવાર્તા સાંભળતી નથી, તથા સખીની નર્મોક્તિથી પરી રહે
છે—૧૦૨

અપાંગ મરોડી, બ્રૂબંગ સમેત, એ કોઇ પુરુષને જોતી નથી,
ન યૌવને પદોચ્ચા છતાં કુમારિકા જેવીજ આકૃતિ વાળી હોય
છે—૧૦૩

અતિ મજલ થઇ ને કોપ કરી મનમથ જાણુ મૂકે છે તો પણ
એની તૃપ્તિવાળા કોણ, માત્ર દૃષ્ટ થઇ સહન કરીનેજ એથી રહેતા
નથી ?—૧૦૪

આવાં ઉત્તમ જન્મ અને વય વણસાડોને શું હું અતિ તૃપ્તિથી
આનનુરૂપ કોઇને પરાયું એમ એ પોતાની સખીઓને કહે છે—૧૦૫

રતનથી ઝુંબી, કમલથી ચાણુગારી, પોયણાંથી વણી, તથા બીજાં
પુષ્પથી રચી ને માલાથી એ ઉમાની પૂજા સારો વર પામવા માટે,

૧૫ ફેબ્રુઆરી ૧૦૬

૧૬ તેવો છે—૧૦૬ રાખી ને માથું હુંથી નાખીને તપ આચરે છે, તેમણે
જે અતિ ઉત્તમ પતિ મળશે એમ કહ્યું છે—૧૦૭

આપના રૂપથી પ્રસન્ન થઇ, આપની આકૃતિ આલેખી એક વાર કોઇ ચિત્રકાર આવ્યો, તે તેની સખીએ હર્ષ પાત્રી અને બતાવ્યો—૧૦૮

ચિત્રકારોએ પણ સ્તુતિ કરાયલાં એના, એ ચિત્રખટ, ઉપર તમને જોતી અને તમારી સાથે રમવા ઇચ્છતી એને, કામે અનેક રમત રમાડી બાણથી વિધવા માંડી—૧૦૯

એના ચિત્રમાં તમે અને કામ પ્રકાસવા લાગ્યા; અને સખીઓએ સવિદ્વાસ જોવાયલાં ભાવ પણ એનામાં ઉદય પામતા આવ્યા—૧૧૦

જે બાલપણમાં કદાપિ રોલી નહિ, તથા રમતમાં પણ રડેલી નહિ, તે સ્મરથી પીડા પામી, સખીઓને રડાવતી, રડવા લાગી—૧૧૧

પવિત્ર પલંગ ઉપર, સ્મરબાણે નિધાયલી, સૂતેલી એ, ઉત્તરથી આવતાં પક્ષીને તમારું વૃત્તાન્ત પૂછેછે—૧૧૨

કૃશ થઇ ગયેલી, ને સાહિત્યક ભાવથી સ્વેદ ઝરી, એ, કમલ-સમૂહમાં રહ્યા છતાં પણ સ્મરતાપને સહન કરી શકી નહિ—૧૧૩

અતિ સ્વેદ ઝરીને સુપાઇ લઇને, આ જતી ન રહે, એમ ઇચ્છીને એનાં સખીઓએ પ્રીતિભાવ ધારણ કરી, એની પાસે રહી, જલ છાંટીને એના છાં રહે તેમ કરવા માંડ્યું—૧૧૪

૩ સખીઓ ! જલ છાંટવાથી શો લાભ છે ? ભીની આદરે આરાધવાથી શો લાભ છે ? તમે શીદ બૂખ વેઠાછો ? આ માટે દુઃખી થાઓ ? એમ કહીને મૂર્છા પામી જાયછે—૧૧૫

એના હૃદયમાં વસી, મારેલા અજને પાણી એથી, એને પીડા કરી, દુઃખી કરી, રડાવીને ક્યાં જાયછે, એમ એની સખીઓએ સ્મરને નિંદાપૂર્વક કહ્યું—૧૧૬

તે જાણીને પાછાં ફરે

૧૭૦ યોરી કરવા ઇચ્છનાર ચોરીને, પૂછવા ઇચ્છનાર પૂછીને, જાણવા ઇચ્છનાર જાણીને, લેવા ઇચ્છનાર લઇને, સ્વપ્ના ઇચ્છનાર સ્વપ્નને, જેમ તૂમ થાય તેમ હું, વારંવાર રકું રકું કરતો, એને આ પટ ઉપર ચિતરી, અત્ર લાવી, ને ફેરવ્યું થયોછું—૧૧૭-૧૧૮

જો, અસંસય આપનેજ પતિ માનેછે ને પતિ કરી ચૂકી છે; માટે એને આપ સ્વીકારો અને જેમ નક્કે દમયંતીપતિ કર્યું હતું તેમ કરો —૧૧૯

જેમ ઉમા શિવને પરણ્યાં, ને લક્ષ્મી કૃષ્ણને પરણ્યાં, તેમ એ આપને પરણે અને સર્વ શુભ તમને આવી મળે—૧૨૦

એમાં આપને કાંઈ વિદ્ય નડશે નહિ, એમ કહીને ચિત્રકાર આટક્યો, ત્યારે રાજાનો અંતર્ગતરાગ રામોદ્ગમથી પ્રકટ થયો—૧૨૧

રાજાએ રત્ન અને કાંચનની બેટો સ્વીકારી, ને ચિત્રકારને પણ કાંઈ આપ્યું, જે લઇને તે, સંતુષ્ટ થતો, ગયો—૧૨૨

પછી કુસુમચાપે બાણને સંભાળવા માંડ્યાં, તેમનાં પુંખ ખંખેરવા માંડ્યાં, ધનુષને ચોખ્ખું કરવા માંડ્યું, ને પાણુચ બધાવી, તાણુ પાણુ—૧૨૩

રાજાને કશું ગમવા ન માંડ્યું, કહી પણ એ રમવા ન લાગ્યો, અનુભવાર્થ સંતાડવા ન લાગ્યો, આકૃતિ છૂપાવી ન રાડ્યો, માત્ર એને ઉદ્દેશીને લવ્યાંજ ગયો—૧૨૪

તેવામાં એની ઉત્કંઠાથી એ લવતો હતો, બળતો હતો, તેવામાં જયકેરી તરફનો કોઈ માણસ આવ્યો ને આ પ્રમાણે બોલ્યો —૧૨૫

કોઈ એનો નાશ ન કરે, કોઈ એને બેટરૂપે ન પામે, એમ

આજ્ઞા કરતા જયકેશીએ સાક્ષાત્ લક્ષ્મીરૂપ એકરત્ન આપને ભેટ
માકહ્યું છે—૧૨૬

આપ સર્વદા જાગૃત રહો છો, ને શત્રુને સંહારો છો, ને સામનોજ
આશ્રય કરો છો, તેમ વિપત્તિમાં વિષાદ કે સંપત્તિમાં હર્ષ પામતા
નથી, તેથી પ્રસન્ન થઇ અમારા સ્વામીએ આપને કૃતલાક હાથી પાણી
માકહ્યા છે—૧૨૭

એ યાકેશ્વર હાથીજીને મારા માણસોએ વૃક્ષની છાયામાં
બાંધ્યા છે, ને હું આપને નમસ્કાર કરવા આવ્યો છું, ને એમ મેં મારો
આત્મા ખવિત કર્યો છે—૧૨૮

રાજાએ એના અતિ આર્જવ કર્યો ને એને સંતોષ્યો, ને કહ્યું કે
એ હાથીઓ તોફાન ન કરે કે કોઇને ન પીડે માટે ત્યાં જાઓ—૧૨૯

જેમ માર્ગમાં જાગતો હતો તેમજ એ પુરુષ, સોના દવાવાળો
આપતા સુધી જાગે તેમ, ઉપાયન અપાયું ન હતું ત્યાં સુધી
જાગતો હતો—૧૩૦

એ હાથી કૃત્વી જાતવાળા છે, કેવા છે, તથા રાજાજીને રાખવા
ચોગ્ય છે કે નહિ, તે જોવાસાથે રાજા મતીહાર સહિત જાનેમાને
ગયો—૧૩૧

ઉપદ્રવ કરનારને શમાવનારો એ જ્યાં એમનો આવાસ હતો,
તથા જ્યાં હાથી બાંધ્યા હતા, તે આરામમાં પેઠો—૧૩૨

જે કદાપિ પાણી વિરામતા ન હતી, ને જે રણરૂપી ક્ષીડાની ધરણી
કરી તે ક્ષીડા સારી રીતે કરતા હતા, એવા ગજને તપાસીને એણે
જેયા—૧૩૩

શ્રમ મટાડવા માટે એ લાગ્યક્રમાં ગયો, ત્યાં વિસ્તાર પામતાં
નયનથી એણે, આવીને ખેડેલી લક્ષ્મી જોવી કોઇકને દીધી—૧૩૪

ઉંચાં કરેલાં ભરવાળાની એની અનિમિષ થઇ ગયેલી આંખ
નખી નહિ, ને એ જાણે હૃદયજલ સરવાં લાગ્યો તથા અમૃત આસ્વાદ-
વા લાગ્યો—૧૩૫

એના લાવણ્ય ને પીતા તથા પુત્રક સહિત એવી પોતાની દૃષ્ટિથી
થતા એ સ્ત્રીના દર્શનને દેવતા લોક જે અમૃત પીએ છે તે રૂપ
પોતે માન્યું—૧૩૬

જેનામાં અક્ષુ વિશ્રામ પામેછે, ને મારું મનપણુ વિરમે છે, એવી
વિશ્રામશૂનિ અને કામવિશ્રામમંદિર આ કાણુ છે? જે ચિત્રપટ
ઉપર કરી હતી, ને મારા હૃદયમાં કરી છે, તેનેજ શું સ્મર આજ મારી
દૃષ્ટિ આગળ લાગ્યો? આ સંશય ટાળવા માટે લાવ યોહું, અથવા
એજ યોગે, કે એની સખીએ યોગે ને મારો સંશય ટાળે. એમ વિ-
તર્ક કરતો જેમ અંદ્રમલા શાંતિ કરેછે, જેમ અંદન શીતલતા કરેછે,
જેમ મધુ મિષ્ટતા નિસ્તારે છે, ને અમૃત આનંદ કરેછે, તેમ એ રાજા
બોલ્યો—૧૩૭—૧૩૮—૧૩૯—૧૪૦

હે મુખ્ય ! તને કશો ભય લાગવાનું કારણુ નથી, કે તારે મારા-
થી ગુમ થઇ જવાનું કારણુ નથી. તારી મૂર્તિજ સર્વ સંશય કાપી
નાખેછે, ને તારા કુલનો મકાશ કરેછે—૧૪૧

શું તું કોઇ અપ્મરો છે? કે આ ઉદ્યાનની દેવતા છે? જે તારું
અતુલ લાવણ્ય અગત્યની રહ્યું છે તેજ તારૂ દીવ્યપણુ મકેછે—૧૪૨

કીયા વંશમાં તું જાણે છે, કોને માતા એમ કહે છે, કોને પિતા
જાણે છે, આ સ્થાને ક્યાંથી આવી છે, કોને તું જાણે છે, જા-
ણાડે નથી?—૧૪૩
જેનામાં

તેનામાં નયકેશી તરુણા પાગની દોષ એમ અશુ રાજે છે? શું તારા
—૧૪૫ ને હૃદય રહ્યું પડ્યો છે?—૧૪૪

કાણુ એના નાશ ન કરે, જે તે ઉપરથી પાર્શ્વ કે તું હતો કે

ન્યાન છે; ને પીડિત જેવી આ સ્થાને બેઠી છે તેથી એમ ધારૂં છું કે સ્મર તને તેનાં બાણથી પીડે છે—૧૪૫

કીયા ભાગ્યશાલીને તેં તારા નથનથી પીધા છે ? કે જેથી તારી આવી અવસ્થા થઈ છે, ને અનંગના તાપે અશ્વ સૂકાઈ ગયાં છે, તથા શ્વાસના તાપથી હોઠ ફીકા પડી ગયા છે—૧૪૬

અથવા, હે મુષ્ટુ ! આ સ્થલમાંના કોઈ દારુણ ફલને મંદર જાણી સુધ્યું છે ? કે સમચ્છેદનું પુષ્પ રમણીય જાણી સુધ્યું છે ? સાથી તું દુમાય છે ?—૧૪૭

તારો વલ્લભ તને મા પીડો, સ્મર તને મા નડો, વ્યાધિ તને મા ફેડો, કોઈ ગૂઢ આધિ તને મા ફેલી ખાઓ, માટે તું તારી પીડા કહે ને એમ દુઃખનો ભાર વહેતીને ઓછો કર—૧૪૮

જેના ઉપર તે રતિ બાધેલી તેણે શુ તર્થમાં સર્વવનું દાનકરી દીધું ? કે તપશ્વર્યા ગ્રહણ કરી ? મારી ઉત્કંઠા બહુ વધતાં ચાલે છે —૧૪૯

જેને ઉમાએ પર આપ્યો છે, હરે આપ્યો છે, સ્મરે આપ્યો છે, એવા કોને તે દૃષ્ટિ અર્પા છે, મન સાંખ્યું છે, ને યશ સનાધીન કર્યો છે ? —૧૫૦

મારા ઉપર અમસાદ કરશે મા, કે મારા વિષે કાંઈ પિરુદ્ધ ભાવ-મા જાણશે, એમ રાજાએ કહ્યું એટલે શરમાઈ જઈને એણે પોતાની સખીને બોલવાનો ઇસારો ભગરથી કર્યો—૧૫૧

સખીએ કહ્યું કે જેમ કોઈ મિત્ર બોલે તેમ તમે બોલેલા છો; આ-ને તમે જે પૂછ્યું તે એના ઉપર અનુગ્રહ કર્યો છે, ને એમ તમે સન્મતમાં શોભો છો—૧૫૨

સાંગજીવાની ઇચ્છા હોય તો અવહિત થાઓ, આ મારી સખી ઉજ્જવલ કદંબકુલને દીપાવે છે—૧૫૩

નેનાથી દક્ષિણ દિશા મકાશમાન છે, ન જેણે સમુદ્રને મપી તા-
ખ્યા છે, ને જેણે પૃથ્વીરૂપી ધેનુનું વસુરૂપી પય દાહ્યું છે, તે જ્ય-
કૃશીની આ પુત્રી છે—૧૫૪

પોતાના ઇષ્ટવરને ન જોવાથી આ અન્ન લેતી ન હતી, મહા કષ્ટે
પોતાના વિકાર ઢાંકતી હતી, ને પોતાના ચિત્તને પણ એવું બંધે
બંધે ઠેકાણે રાખતી હતી, કે એને જોઇને સર્વે બળતાં હતાં—૧૫૫

એ અન્ન ખાતી ન હતી માટે એનાં માથાપ પણ ખાતાં ન હતાં,
ને સ્વજન તથા સખીજન સર્વેને સુખનું દારિદ્ર્ય આપ્યું હતું—૧૫૬

દરિદ્રામાં અતિ દરિદ્ર એવા કોઇકે દારિદ્ર્ય દેડવાની વાંછાથી એક
દિવસ એને કાર્ણનું રૂપ ચિત્રીને આપ્યું—૧૫૭

એણે પણ અતિહૃંપ પામી, અતિ ઉદારતાથી, દારિદ્ર્ય દેડવાની
ઇચ્છાવાળા એને એવું આપ્યું કે જેથી એના મનમાં લેરા પણ
દરિદ્રતા રહી નહિ—૧૫૮

જો, કાંતિથી સંપૂર્ણ રીતે ભરેલા રૂપને, પોતાની પાસે રાખતી,
શોભાથી જરા પણ હાણી પડી નહિ, પણ ઉચ્ચટી અધિકતર શોભવા
લાગી—૧૫૯

પીડા ન કરે, મહાર ન કરે, બેદીન નાખ, ચીરી ન નાખ, હું તારે
સાચું પડેલી છું, એમ એ સ્મરને પારંવાર કહેતી હતી—૧૬૦

જે કાર્ણ સાથે હું મેજમાં નહિ પોલી શકું તેા અતિ પ્રાજ્ઞાવિત
ધમેલા પાવકમાં સમિધ્ રૂપ યઇને પડીરા એમ એ હઠ કરી
બેઠી—૧૬૧

અતિપ્રજ્ઞાવિત કામગ્નિમાં આ કન્યા સત્વર સમિધ્ની જેઠે
મગગી જશે, તે મમંગમાં કાર્ણ વિના બીજે કાઇ એને, ઉપચાર
કરી શકનાર નથી—૧૬૨

એટલા માટે કર્ણને વરવાની ઇચ્છા માળી એને એના પિતાએ એ રાજના દશમાં મોકલી દીધી છે, ન સાથે પેરામણી રૂપે અગણિત ગજ પાણ મોકલ્યા છે—૧૬૩

અમારી સખી સ્પૃહ્યાણુ થઇ જે સ્પૃહ્યુનીયને મરી છે, તેજ, મેઘ જેવા સ્વરથી પૃથ્વીને શોભાવતા, તમે પોતેજ નથી શું ? —૧૬૪

બીજા નૃપોની અવગણના કરી, તેમને ખેદ પમાડી, જે કર્ણને પામવાના મનવાળી અમારી સખી અહીં આવી તેજ અમમિત વાણીવાળા આપ નથી ? —૧૬૫

કર્ણ જો એનો કર ગ્રહણ નહિ કરે ન સ્મરથી અવિનિત રહેશે તો, એ જાતે ક્ષીણ થઇ જઇ એને માથે કદાપિ ન મટાડી શકાય એવો સહજ અપયશ ચોટાડશે—૧૬૬

જેની કૃતિ ક્ષીણ નથી થઇ એવી આણે મારે લીને બહુ કષ્ટ વેઠ્યું, એવી ચિંતા, આ સાંભળતા રાજના મનમાં પેઠી, ને બાદ્યો કે અરે રે ! તેં અતિ કષ્ટ વેઠ્યું, તેમાં તારી સખીઓએ તો તારું રક્ષણ ન કર્યું પણ તે રક્ષણ કરનાર કર્ણ આ રહ્યો—૧૬૭

હે સુભ્રુ ! તારાં ગુરુજને તું મને અપાયલી છે એટલે તારા પાણિનું હું ગ્રહણ કરું છું; હવે તને ઇચ્છતા જૂપતિને દેવતા સર્વે ગજાનિ પામે; તું પટ્ટશણીનાં પદને પામ, મને રતિ આપ, ત્રપા મૂકી દે, ને આ મધુર્ક ખા, એમ કહેતાં રાજ એને પરણ્યો—૧૬૮

કુંકુમથી રંગેલી પાનીઓવાળો, ઉભયપક્ષનાં બાધુરૂપ, સ્ત્રી-સમૂહ, પછી ત્યાં, તમારાં ગીત ગાઇએ, તમને સુદ્ધ સૂત્રપાં પાંકીએ, તમારા આગળ લૂણ ઉતારવા સારું ઉભાં રહીએ, તમારાં આવારણાં લઇએ, એમ ગાતો અને લીલાથી આવતો, આગ્યો—૧૬૯

અન્યોન્યને દૃષ્ટિથી પીતાં, ધામને દીપાવતા, અર્ધીને દાન આપતાં, ને આચાર યથાર્થ કરતાં, એ વધુવર શોભી રહ્યાં છે—૧૭૦

સ્વાદતો હોય એમ ખાપ માત્રથી વિમુક્ત, અમિતતપઃપ્રભાવ ક્ષીણ થયા વિના, તપથી અંગને કૃશ કરતો, આ પ્રમાણે અનેક દિવસ બેઠા—૧૪

અસિધારા જેણું મત પાવતો એ અતિ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો એક દિવસ બીજાં તમામ કાર્ય તણ બેઠો હતો ત્યાં, પોતાનો સમય ન છતાં પણ પોતાની સર્વ સામગ્રી સહિત વર્ષાઋતુ ઉદય થઈ—૧૫

પ્રકાશને ખાઇ જઈ અંધકાર વિસ્તારનાર, આકાશમાં વ્યાપી જઈ પૃથ્વીને પણ ગળી જવા ઇચ્છતા, મેઘે, પ્રવાસીના માર્ગ કાપી નાખતા એવા, તૃણ સહિત જલોદયથી, દિશાઓ ભરી દીધી—૧૬

જેમ કાલ કુટી જાય તેમ એવનાદ થવા લાગ્યા, ને આંખો અંખાઈ જાય તેમ વીજળી ચમકવા લાગી; નદીઓ પૂર થઈયાં, સરોવર ઉભરાઈ ગયાં, વનસ્પતિો ઘસડાઈ ગયાં, પર્વતો ચીરાઈ ગયા—૧૭

જેણે પર્વતોને બોરી નાખ્યાં, ને જેણે બ્રહ્માસુરને માર્યો છે, એવાને તું હે સ્મર ! હાણ, ને વિચારીને પણ તું મરુત્થા (!) હણ, તને કોઈ હાણનાર નથી, એમ જાણે મર્જનાથી મેઘ કહે છે —૧૮

પુખ્તનાં શરથી સ્મરે પ્રહાર કર્યો, શસ્ત્ર તો લીધાં નહિ, કે મંત્રા-બુધનો પણ આશ્રય કર્યો નહિ, તોપણ પોતાની શક્તિ જાણાવતો, અને જણે લોકને વશ કરતો, અતુલ જયપામ્યો—૧૯

જે કેકારવધી તંત્રીનું સ્મરણ કરાવે છે એવા મયૂરોએ પર્વતો અભ્યાસ કરવા માટે રાગોદય માંડ્યું, તેનીજ સાથે હંસોએ પણ ગાવાની ઇચ્છા કરી અને તે માનસરોવર તરફ ગયા—૨૦

મર્જનાકરી ઘને ભણાવવા માંડેલો મયૂર સારું વલ્લ કરવા લાગ્યો

ને તેણે (મેઘે) શીખવવા માંડેલી પોતાની મિથાને પણ પ્રસન્ન થઈ શીખવવા લાગ્યો—૨૧

જે રાસ સ્ત્રીઓ શીખેલી તે ફરી ગાવા લાગી, ને સ્ત્રીઓને ગવરાવવા લાગી; ને તમે હીચ શીખ્યાં હો તો લાવો હું શીખું એમ પરસ્પર ઓલવા લાગી—૨૨

ન્યારે આકાશમાં મેઘ છવાયા, ને તેની પાસે બગલીઓના ટાળાં ભમવા લાગ્યાં, ત્યારે મિથા મૂર્છા મા પામે એમ ચિરકાલ ધ્યાન કરી, ન્યાં હતા ત્યાંથી પથિકો નાંકળ્યા, ને માર્ગમાં કુટ પામ્યા—૨૩

હે મેઘ જો તું અહીં ન હોત તો તુજાની પરમ પીડાથી પીડાતા માણ્સ થાત ? માટે ચિરકાલ રહે, એમ, પત્રથી ટપકતાં બિંદુની પણ ઇચ્છા કરતો ચાલક વદતો બેઠો છે—૨૪

રામભાજને મથનાર, શરથી જગત્ને છાઈ નાખનાર, પ્રીતિનો પતિ, ને રતિનો વરેલો મિથ, એવા કામદેવે જય પામવા માટે ધનુષ્ને કંપાવવા માંડ્યું.—૨૫

હે નાથ ! તટને વિદારતી ને વૃક્ષોને પાડતી નદી આપ મુખે તર્યા; આપને હવે રતિમુખ વરે, અને વિસ્તરે, એમ પથિકને મિથા કહેવા લાગી—૨૬

ભરો બધે પથરાયા ને કદંબનાં પુષ્પને છાઈ નાખ્યાં, ઇન્દ્ર-ધનુષ્ જિંચાયું ને આકાશ તેથી છાયાયું, તથા પૃથ્વી વિસ્તાર પામતી લીલોતરીએ છવાઈ—૨૭

પૂર્વે ચિરકાલ તજ્યાથી વિસ્મરાયલી કેકાને, વૃત્યલીલા, જો, રૂ કાંત ? તમને સાંભરતી હોય તો કેકા વિસ્તારે, ને વૃત્યકરે, એમ બોલે મયૂરીઓ પોતાના મિથને કહેછે—૨૮

૧ હે પાંચ ! તરુખડને કંપાવના ને તેને ધૂળવટા આ ઝંઝાવા-
તને જો, અને તારૂં રક્ષણ કરનારી તારી ઘટ રવીને કે તારા રક્ષણ
કર્તા ઇશ્વરને સંભાર, એમ જાણે મેઘ કહે છે—૨૯

જે વૃદ્ધિ પામવાની ઇચ્છા ન કરી મદનની પૂજા નથી કરતું
તેને અમે નથી નહયાં એમ નથી પણ નહયાં છીએજ, તેથી જેને
વૃદ્ધિ પામવાની ઇચ્છા હોય તેવાં એની પૂજા કરો એમ ઉત્તરીયા
જાણે અલિનાદથી પોકારે—૩૦

જેનાથી કામ અતિ વૃદ્ધિ પામી ફાડ્યો છે એવો અતિ પ્રવૃદ્ધ
ધન, જનોનાં મનને કામવ્યથાથી પીડવા સમર્થ થયો, પણ ધ્યાનથી
કરીને ૬૬ કરેલું એવું એ રાજાનું મન તેને જરા પણ હુલાવવા
સમર્થ થઈ શક્યો નહિ—૩૧

એટલામાં, જોણે અતિ વ્યાપેલા અંધકારનો ધ્વંસ કરેલો, ને કષ્ટ
કરેલો, તથા નક્ષત્રમાર્ગમાં (આકાશમાં) રમાયું કરેલું, ને મનોહર
રીતે તપેલો, એવો, હવે અસ્તાવ્યક્ત રહેલો, સૂર્ય, સુધાર્ત હોય તેમ,
દિગંતરે ગયો.—૩૨

જે ગુહામાં ભરાઈ રહેલું, કે ગાઢ વેનામાં સંતાપરૂઢ, તે તિમિર
આંખોને ઢાંકી નાખતું, ને અવકાને ફેંકારતું, જૂઞ્યા રાસસની પેઠે,
ઈંદ્રાદિષ્ટિત દિશાને ગળી ગયું—૩૩

પછી, અતિ પવિત્ર, અને શરીરે ચંદનાદિથી પવિત્ર પહેલો,
તથા વૃત્યાદિ કલાને પાવન કરનારો, એવો અપ્સરાનો સમૂહ; દિશા-
ઓને ધ્વજથી રાણુગારતા, સૂરને પાવન કરના, અને પૃથ્વીને પવિત્ર
કરતા, હૃદયસ્થાનને પૂજી, અને ત્યાં આવ્યો—૩૪

હલી કલેશ ન પામેલા એવા કરને તંત્રી વગાડવાનો કલેશ પમાડી
તથા અડિગટ એવા ખભાને તંત્રી જારથી કલેશ આપી, વિજ્ઞાનન

કરનારી, કોઇ જરાપણ લુબ્ધ નહિ એવા નૃપ ઉપર દૃષ્ટિ બાંધી,
શરીરને ભાવાદિથી કલેષ પમાડવા લાગી—૩૫

બીજી, ભયમાત્રને નગણકારનારી, આ અતિ સંયત છતાં પણ
આપણા જેવી સાબિલાધિજીને નહિ સહન કરે એમ નથી પણ સહન
કરશેજ, કેમકે એને કરો કોપ ચઢતો નથી, ન કદાપિ ચઢશે તોપણ
ફૂર થઇ આપણને એ મારનારો નથી એમ કહેતી, નાચવા લાગી—૩૬

કોઇ અપરિચિત અપ્સરા, તમે રાચિના ભર્તાછો, નક્ષત્રનાથ છો,
તેજથી કરીને આકાર તથા આઠે દિશાને છાઇ નાખનારા છો, એમ
એની સ્તુતિ કરતી, તથા કાંચળી અને ચરણીયાને ફરી પહેરતી,
ગાવા લાગી—૩૭

શોક કરતી અને તમને જરાપણ પીડા ન કરતી એવી મને શા-
માટે પીડા કરે છો, ન મારી ક્યા લાવી, કેમ બોલતા નથી, એમ વા-
ણીના ગાનથી રોધને એની સ્તુતિ કરતી કોઇએ, શ્રીની સ્તુતિમાં લાગી
રહેલા એને કપકો દીધો—૩૮

આ કોપ કરશે ? ક્રોધમા કરશે ? કે રમવાની ઇચ્છાવાળો
હોઇ આપણાથી રમશે ? એમ રમરથી શોકાતી બીજી અનેક વિતર્ક
કરતી, આગળ શીખેલું એવું ગીત પણ સંભારી ચકી નહિ—૩૯

અરે ! આ દોગી ! બોળા દીલવાળી, તને સેવવાની ઇચ્છાવાળી,
તારી સાથે સંગમેષ્ઠવાળી, એવી મને તું શામાટે સેવતો નથી, ન
સંગમ કરવા ઇચ્છતા અનંગના તાપથી બળતીને શા માટે બાળે છે ?
એમ ધૃષ્ટતા ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતી, લાજ મૂકી રવા ઇચ્છતી, પોતાના
ચાગાને સંતાડવા ન ઇચ્છતી, તથા ભાવથી બેજે બેજે ઉઘાડી પડી જતી
ને તાલી મારતો, કોઇ એને આ પ્રમાણે સહસાજ કહી બેઠી—૪૦-૪૧

તું અતિ માન ધરીને સંતોષવા ઇચ્છતો નથી, વરવા ઇચ્છતો
નથી, તેમ પાસે આવવા પણ ઇચ્છતો નથી, અને પેલીની પાસે જવા

તથા તેને વરવા ઇચ્છતો તથા સંતોષવા ઇચ્છતો, તેનું ચિત્તમાં ધ્યાન-
ધરે છે, એમ તેને સેવવાની ઇચ્છામાં તું નિર્લજ્જ થયો છું, તો ભલે;
વધતા આનંદવાળી, તથા સેવવાની ઇચ્છાવાળી, એવી મેં, પાણી
વિનાની નદીને તરવાની ઇચ્છાવાળાં, છતાં પાર જવાને અસમર્થ એવાં
સોચત તારામાં વ્યર્થજ પરોવ્યાં । એમ કોઈએ એને કહ્યું—૪૨ ૪૩—

શરીરને અતિ કુશ કરી નાખતાં તપશ્વર્યાદિથી, દરિદ્ર મટી સમૃ-
દ્ધ થવાની ઇચ્છાવાળો પુરુષ લક્ષ્મીને ભજે, તો આશ્વર્યકારક રીતે
લક્ષ્મીથી પવિત્ર થયેલો એવો તું અંગને આ રીતે સેવામાં નિયોજી
છે । તમોમાત્રને ગળી જતું ને ખાઈ જતું તારું તેજ તને અધીરા
રૂપે પ્રસિધ્ધ કરેછે, તો ભિક્ષુકે આદરવા યોગ્ય એવું આ તપ તું શા
માટે લઇ બેઠાછે ? આવો પ્રશ્ન કરતી મને જો તું મારવા આવશે કે
ઠાપ કરીને ઉતાર નહિ આપે, ને એમ ઢોંગ કરીને બેસશે તો આ
કમલની પેઠે હું તને મસળી નાખીશ; એમ પીડા કરનારને પણ
કાંઈ ન કરનાર, અને રમવાની ઇચ્છાકરનાર સાથે પણ ન રમનાર,
એવા એને કહી, નાચવાની ઇચ્છાવાળી, અને ભમરને નચાવવા
ઇચ્છતી, કોઈએ કમલલલને કૃપી નાખ્યા—૪૪—૪૫—૪૬—૪૭

તારું નામ જપતી આ સ્ત્રીઓની અવજા કરી આવો તું શું
સ્વર્ગે જવાની ઇચ્છા કરેછે, કે કાંઈ ઇચ્છતા અંતઃકરણથી કરી
ગુપ્ત ઇચ્છા પૂર્ણ થયેલી માગેછે, કે મોક્ષ ઇચ્છે છે ? પણ આમ તો
તેમાંનું કાંઈ થવાનું નથી; અથવા, બ્યારે બળદને દૂધ નીકળશે, પર્વ-
તો ઉઘડી પડશે, સમુદ્રમાંથી વડવાગિન નીકળી જશે, પૃથ્વી ચલશે,
ત્યારેજ તું મને અડી શકશે, કે તારી રતિ સંજંધીની ઇચ્છા પૂરી
કરી શકીશ, એમ તારો નિશ્ચય હોય; અને તું સમર્થ અને અદીન-
છતે પણ મારા જેવી અસમર્થ અને અતિ ખિન્નની પણ રક્ષાન
કરે, તો હું મરી જઇશ, ત્યારે મને તું ક્યાં પામીશ, એટલું એ તું
સ્વર્ વાતનેા જાણુ છતાં જાણી શકતો નથી ? છતાં મારા પ્રતિ લાપાણુ ન
કરતો અને મારો અંગીકાર ન કરતો પણ, તું જ મારેતો લાજ તણે

પતિ રૂપે વરાયલો ને સ્વીકારાયછે; એમ કહીને ભય માત્ર કોરે મૂકેલો
એવી કાઠએ, એને બાયમાં લેવાની ઇચ્છા કરતીએ, એને પોતાના
અંગથી દાંડી દીધો—૮૮—૪૯—૫૦ ૫૧

બ્રહ્મને વિષે નિશ્ચલ સમાધિમાં સ્થિર થયેલા, અને વિદ્ય-
માત્રના ભયથી અત્યંત મુક્ત એવા, કોપને દબાવવાની ઇચ્છાવાળા,
આત્માને પણ રાખવા ઇચ્છતા, રાજ્યએ તે વાત સહન કરી—૫૨

પછી દિવ્યાંગનાઓ, કામના રાસપાતથી પીડિત, લાજ પામ-
તી, સ્પષ્ટરીતે ભગ્નમનોરથ થયેલી, ક્ષીણ કાંતિવાળી, ને ક્ષીણ
ભુદ્ધિવાળી, થઈ આકાશથી આવેલાં ગિમાનમાં ઘેરાંને ગઈ
—૫૩

અતિ પરક્રમવાળા એવા રૂપે મંત્ર પૂર્ણ કર્યો તેવામાં, કાઠ
અતિ ધૂંટ, કબ્કારી, તથા જાડા દોરડાથી કબ્કે બાંધેલા કેશવાળો,
અતિ ઘોર રાખ્દ કરતો, પુરુષ એના સમીપ આવ્યો—૫૪

અંધકાર જેવી આકૃતિવળો, અતિ કડિન એવા મંદરાચલથી
વલ્લેવાયલા સમુદ્રના જલના ઘોષ જેના કંડવાળો, ને ફુટ દુદય
વાળો, સમાધિસ્થ રાજ્યને, તેના સ્વામી હોય એમ, આમ કહેવા
લાગ્યો—૫૫

ફાંટ જેવો તુ અતિ સ્નિગ્ધ મારો દષ્ટિએ પડ્યો છે ને મારા
ક્રોધનો વિષય થયેલો, ને મને ઇર્ષ્યા ઉપજાવનારો, તું કપટાચારિન
છે; તારું સ્નિગ્ધ શરીર શું મારાથી નહિ ખાઈ શકાય ?—૫૬

શ્રીમદિર અશાન્ત દાન્તથી સેવી શકાતું નથી, તેમ સ્પષ્ટરીતે
મારો પૂજન ન કરનારથી પણ સેવી શકાતું નથી, એમ સ્પષ્ટરીતે જોણું
મને બલિદાન આપ્યું નથી એવો તુ મારો ભક્ષ થયોછે એમ હું
માનું છું—૫૭

વિશ્વમાત્રનું ભક્ષાકરનારા ને અમરોને દમનારા, રાક્ષસોથી

આ સ્થાન પૂર્વે જવાઇ ગયેલું ને ભરાઈ ગયેલું હતું તેથી તેનું રક્ષણ કરવા માટે બીજાના સામર્થ્યને સમાવનાર એવા અને સમાજે નિયોજ્યો—૫૮

આમા આવેલા રાક્ષસોએ જોડરી કાઢેલા રુદ્રિને દબી કોપાચમાન થયેલી, ને તેથી કોપજલ રૂપીં અશ્રુ પાડતી લક્ષ્મીદેવીએ તેમની સન્મુખ જઈ ઉચ્ચ શબ્દથી મતિજ્ઞા જણાવતા અને એવી વૃત્તિ નક્કી કરી આપીછેકે જે ઉતાવળો થઈ તને પૂર્વે બલિ ન આપે. તે મંત્ર-પુખ્તદિધી પૂજે તો પણ તેને હું તુરત મસજત થવાની નહિ, ને તે, મોઢ પામેલો એવાનું તેને બલિ થાય—૫૯—૬૦

તેથી શ્રીએ આ પ્રમાણે નિયમેલા એવા તને, હે ધૃષ્ટતાથી જેનાં કેશ અને સમપ્રવૃત્તિ થયાં છે એવા । હું દાંત અને દાઢને હરખાવતો, અને કેશોમાં ચિત્ત અનુભવતો, તને ખાવા તૈયાર થયો છું—૬૧

મને તો શું પણ કોઈને પણ વિસ્મય થાયકે તે જેની આંધે પૂજા કરવી જોઈએ તેની કરી નહિ, ને પ્રથમથીજ દેવીની પૂજા કરવા મવર્ત્યો, ને મને તો તે દીઠો પણ નહિ, તો હવે શું જોઈ રહ્યો છે?—૬૨

તું મંત્રથી સંસ્કાર પામેલો હોય, ઉત્તમ મેત્રોપી સંસ્કૃત હોય, અભોધી સમૃદ્ધ હોય તારા બહુ બલથીજ સાર્ય હોય, તોયે પણ તું અહીંઆ સપડાયો છે તે હવે કશું પામ્યા વિના બચાનો નથી — ૬૩

તેં આ વલ્લભમાં જે ન લેવાનું સીધું હોય, મ કરવાનું કશું હોય, અગમ્ય પ્રતિ ગમન કશું હોય, ન પીડવા યોગ્ય ને પીડનાં હોય, કર ન લેવા યોગ્યના પણ લીધા હોય, અબદ્ય ભક્ષણ કયું હોય, ગુપ્તપાપ કયું હોય, કે વિરુદ્ધ વચન કહ્યું હોય, તે સર્વેના હવે મસ્તાકાપ કરીને ઈમકે હું તારું મૃત્યુ છું—૬૪

રાત્રના અસ્થિરૂપી સરેણુ ઉપર તેં પૂર્વે જે આયુષ્યને તે-
જિત કર્યા હશે ને તેથી જે કીર્તિ મેળવી હશે તથા લોકનાં વખાણુ
સાંભળ્યાં હશે તે સર્વે યુક્ત એવા તને આજ અમે મારવા માટે
પકડી બેઠા છીએ—૬૫

ભય પામીને તને પાણી છૂટ્યાં નથી, તું નાઠો નથી, ક્ષીણ
થયો નથી, કે દીન વચન બોલ્યો નથી, એટલે તને ખાવાની ઇચ્છા-
વળગા મેં જે આ તને મારવા અસ્ર ઉચું કર્યું છે તેને હવે પાગી બે-
—૬૬

આમ બોલતાં ને પગપડે પૃથ્વીને આઘાત કરતાં એ કાણુ જાણે
ક્યાંએ પેશી ગયો, ને નિશ્ચલ સમાધિમા કરેલા ચુલુકપને ઇચ્છાલાભ
પ્રતિ વ્યર્થ ન જાય તેવા દર્શનની મતીતિ પછ—૬૭

લક્ષ્મીએ આશ્ચર્યથી માથું ધૂણાવ્યું, રાજાની સ્તુતિ કરી
પાતે આનંદાશ્રુથી નહવાઇ ગઇ, ને વિઘ્નકર્મથી દૂર થઇ, કુરિતને
હબાવી બેસી, આનંદ આપત્ર ઉન્મુખથઇ, ને એની પાસે ગઇ
—૬૮

હે માતાઓ ! જે તમે એનું રક્ષણ કરતાં હો તો એનું રક્ષણ
કરો, જે તમે એના દિવં દિનાં વખાણુ કરતાં હો તો તે કરો, ને હે અંકિ !
તું એની રક્ષા કરનારી હોય તો તે કર્યા જા, એની સ્તુતિ કરતી હોય
તો તે કર, શા માટે તમે વાર કરો છો ? ને હે પૃથ્વી ! શા માટે ગડે
છે ધીરી યા, હસવા લાગ, હે ધર્મા ! તું હીમત રાખ ને હવે રો નહિ;
અર્થ ! રો નહિ પણ હસ; હે સરસ્વતિ ! તું પૂર્વે મિથ્યા રોઇ, હવે
જરા રોઇશ નહિ; ને હે વિદ્યાવિનાયક ! અના ઉપર વિદ્ય નાખી હવે
તમારો યશ મા આજો કરો, તેમ જીજ્ઞા કોઇ પણ હવે તેમ ન કરો;
ક્રમકે મુશંસ્કારવાળા એને આજ લક્ષ્મી વરદા પરિમંસકૃત કરે છે
એવું, એ પછી, વેત્રવતી બોલી—૬૯—૭૦—૭૧.

૯, એકદમ, રાગદેવવિમુક્ત એવા એને ઉપસ્કાર કરતી, આ અસં-
દિગ્ધ વચન બોલી—૭૨

હું તુષ્ટ થઇશું, તારાં પાપમાત્ર વિખેરી નાખી નિર્મૂલ કરૂં છું,
હવે તને કદાપિ વિધન નડનાર નથી; ને ને વિધનથી તને હરકતો થઇ
તેથી તેથી ઉલ્લહ તારૂં તપ અધિક અધિક દીધ્યું—૭૩

જ્યાં ક્ષેત્રપાત્ર, વિધ્યુ, અને રાંકરનાં, શ્યામ ગરુડ અને વૃષભ
પરસ્પર સાથે તોફાન કરેછે, ને જ્યાં કામધેનુને વાછડું દૂધ પીવા
માટે માથાં મારેછે એવા સ્વર્ગમાં પણ તારી આજ્ઞા અમતિહત
મવર્તો—૭૪

તારી ગાય સરખીને પણ પીડા થયો નહિ, ને હે વત્સ ! તારો
દશ નિરુપદ્રવ રહેજો, ને આનંદ પામજો, હવે સમાધિમુદ્રા ચઢા-
વીરા નહિ, ઉત્થાન પામ, તારૂં એથી પણ ને કાંઈ અભીષિત હોય
તે પૂરવા હું તૈયાર છું—૭૫

બ્રહ્મચારી, કાર્યસિદ્ધિથી હું પામેલો, શોભાયમાન, તપથી ક્ષેષ
પામેલો, ને સુખથી જાણે તૃપ્ત થયો હોય તેવો, ને જાણીશ્વી હારને
જાણે શું થતો, એ રાજા, પછી, પ્રસાદાન્મુખ લક્ષ્મીદેવીને આ પ્રમાણે
સ્તવવા લાગ્યો—૭૬

હે સર્વવ્યાપિનિ ! પશ્ચાદિની હિંસા કર્યા વિનાજ ને કરુણા-
મય એવાં તમારી પૂજા કરવાનો આરંભ કરેછે તે અત્યંત યશ પામી,
કાર્ય સિદ્ધિ પામેછે—૭૭

અતિ નિર્મૂલ મતિ રાખીને નેમણે તમારા ચરણનું પૂજન
પ્રાપ્ત કર્યુંજે, તેમણે આત્મસ્થ થઇ કલિની જંચના કરી, પોતાના
અર્થની સિદ્ધિ કરીછે—૭૮

ને ભક્તમણુ નથી તેમને તો તું ફર્લમમાં પણ ફર્લમ છે,

પણ ભક્તિ કરનારને તો સુલભમાં સુલભ હોઈ, ઋદ્ધિનું નિધાન છે,
એમ હું સત્ય કહું છું—૭૯

નાસી જઇને (૧) સમુદ્રમાં મજ્જન કરનારી તને પ્રજ્ઞા પણ
દેખી ન શક્યા, ને તે વખતે જગત્માત્ર અતિ દુર્ગતિને પામી ગયું,
એવો ને તારો પ્રભાવ તેની કલામાત્રને પણ કોઈ કહી શકે એમ
છે ! —૮૦

ભક્તે અન્ન ગ્રહણ કરે, સત્યશાસ્ત્રાદિ અવગાહો, પવત કે સમુદ્રને
આશ્રયો, કે કૃત્યજમાન અગ્નિહોત્ર ગ્રહણકરો, એ બધામાં ને તારું
ઐશ્વર્ય હોય તો બધુંએ વ્યર્થ છે—૮૧

હે કમલવાસિનિ ! તમારું સુસ્થિત વચન જાણે અમૃતનેજ
વશાવેછે, ને તમારું મુખ પરિપૂર્ણ અંદ્રતુલ્ય છે, નખની કાંતિ
કોસ્તુભની શોભાને ધારણ કરેછે, ને બે હાથ કલ્પદ્રુમના પાંચવ
જેવાછે; તમે આર્યને આશિર્વાદ દેતાં એ, મત્યક્ષ કામધેનુની પેઠે,
કાંઈપણ શબ્દ કર્યા વિના, મારા ઉપર આશિર્વાદ રૂપી મહા ઉપકાર
કર્યોછે, ને તમે જ, પૃથ્વી ઉપર કાંઈ પણ શબ્દ કર્યા વિના મારા પાસે
આવ્યાછો, તે તમારું ગમન ઐશ્વર્યના ગમનથી પણ અતિ ઉત્તમ છે;
આથવા એમાં શું કહેવાનું છે ? કેમકે એ બધાં એ તમારાં સહોદર છે,
ને સેવા કરવામાં અતિ નિપુણ એ સર્વ તમારા ચરણની સેવા કરેછે;
ને નેનાં વિદ્યમાત્ર ઘાણે કરીને ચૂર્ણ કરી નાખ્યાંછે, એવો દાનાર્હ
મારા જેવો પણ તે ચરણને નિતાંત સેવેછે—૮૨—૮૩—૮૪

પૂરે પણ, હે માતા ! હે પાપનાશિનિ ! તારા પુત્રને કાંઈ ન્યૂન
ન હતું, કેમકે પૃથ્વી કૃષ્ટપચ્યાન્નમયી હતી અને શત્રુસમૂહનું
ધૈર્ય અત્યંત વિરહીલું હતું—૮૫

(૧) સમુદ્રમયન પૂર્વે દુર્ગાસા ઋષિના શાપથી લક્ષ્મી સમુદ્રમાં
સંતાપ દત્તી એવી પુરાણકથા દીકઠાર આપેછે.

હે મુનિવરોમાં મધ્યાન । ને આપ મારી રુચિ પૂરું કરવા અને
મને અનુચ્ચ કરવા ઇચ્છતાં હો, તથા મારા ચિત્તમાં વાસ કરતાં હો,
તો મારે પુત્ર થવો જોઈએ, તેણે રમવું જોઈએ, ને દિનમતિદિન
આશીર્વાદો જતી રમ્ય વૃદ્ધિ સહિત, તેણે ઉત્સંગમાં પડવું જોઈએ—૮૬

આપેલાં વરદાનોથી પૂજવા ચોગ્ય, અને જગત્માં જેના વિખ્યા-
ત ગુણ હો એવી લક્ષ્મી, હો વત્સ । તારો પુત્ર, ગાંધારસ્વર ગાનાર
જનોથી (૧) ગવાયણા યશ વડે દિગ્ગતને ભરી નાખનારો થશે, એમ
કહેતી અતર્ધાન થઇ ગઇ—૮૭

પોતાની મિથાને આશ્લેષ દેતા, આકાશમાં ઉભેલાં, વિમાનમાં
બેઠેલા, નિરંતર લક્ષ્મીની સેવા કરનારા, મોઢ પામેલા, ને સ્વરાવાળા
થયેલા, એવા દેવતાઓએ તે મનુષ્યે અતિ હૃદયે અઢેલા રાજાને પુષ્પ
વરસાવવાને મિથે, શું આલિંગન દીધું, શું ઉપાસ્યો, શું મૈત્રી
જણાવી કે શું જૂઝારથી ચોલાવ્યો ?—૮૮

જરાપણ ગર્વ ન કરતા, તપથી કરીને જાણે જાણે થયેલા, ઉત્સ-
તિ પામેલા, પાપમલથી અત્યંત મુક્ત, અને પૃથ્વીમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ
થયેલા, એવા એ રાજા પાસે અવિભક્ત ચિત્તવાળાને એકજ માના
જણ્યા લાઇ હોય એવા, પુરના સારા લોક હરખ કરવા આવ્યા—૮૯

આનંદ પામીને ઉત્સવ કરવા મહેલા એવા લોકો સહિત, અમૃત
હોય એમ લોકનાં નેત્રથી પાન કરાતો, ઉત્તમાસનવડે હાથી
મથ કહેલો, ઇંદ્રની ચોલા પામતો, એ રાજા પોતાના મહેલમાં
કાર્ય સિન્ધિ

અતિ નિર્મલ. સર્ગ ૧૧.

પ્રાપ્ત કર્યું, તેમણે દેવીના રાજાએ પછી ઉપજોગ કર્યો, અને તે-
અર્ચની સિદ્ધિ કરીને—૬ પાત્રમાંથી, તે સમયે, ખાધુ—૧

ને ભક્તિમયણુ નથી

પ્રીતિના ચોગથી, એક પીએ તે બીજું પીએ, એક ખાય તે બીજું ખાય, એક બેસે ત્યાં બીજું બેસે, એક ખસે ત્યાં બીજું ખસે, એવું તેમને થયું—૨

રૂપાના વાસણ જેવા ઉજ્જવલ મુખવાળી દેવીએ પછી ગર્ભ ધારણ કર્યો, તે જાણીને વિચાર કરી કરી કર્યું તેવું રક્ષણ કરવાના પ્રયત્નો કર્યા—૩

આશાતાંતુની વૃદ્ધિ કરનારી દેવીને, ભીષ્મ અને વાયુના જેવા બલવાળા, અને સર્વને આનંદ આપતા, એ રાજાએ, પુત્રની ઉત્કંઠાથી દાહદહકાર્ય વારે વારે પૂછ્યું—૪

વાવેલી વસ્તુઓથી, વીણી લવાય તેવી વસ્તુઓથી, આણાવેલી વસ્તુઓથી, જલથી સાધ્ય થાય તેવી વસ્તુઓથી (૨), માધુર્યાદિ વસ્તુઓથી ગુણયુક્ત અને વખાણવા ચોગ્ય એવા રસથી પૂર્ણ એવાં બીજાં ખાવાના પદાર્થોથી, એવું વચન થતાજ સહજમા મેળવી આણેલા, ને જાણે સ્વર્ગમાથીજ હાથે જે એકા દારડાથી તાણી આણ્યા હોય તેવાં એ સર્વથો, યુદ્ધમાં કોઇથી પણ ન નમે એવા એણે દાહદહ સંપૂર્ણ કર્યા—૫—૬

તારે જરાપણુ લજવાણું નહિ કે આત્માની ઇચ્છા જરાપણુ ટાળાનાખવી નહિ એમ એને કહેતા, અમાવાસ્યાના સૂર્યનોપેઠે રાજાએ અમાવાસ્યાના ચક્રને પરિપૂર્ણ પૂર્યો—૭

હો દેવિ ! ધાર્ય મનોથી ને હવિર્વિશેષથી પુત્રીત એવા ચૈત્યાગિત સહિત પરિચાર્ય, અપચાર્ય, આનાર્ય, સમૂહ્ય, આદિ અગ્નિનાં દર્શનની તું ઇચ્છા કરેછે તેથી તને, કુડપાર્ય, સંચાર્ય, રાજસ્ય

આદિયજ્ઞ કરનારો, તથા અનંત પુણ્યપુનું સ્થાન, અને આખા વિશ્વના
વિજય કરનારો, એવો પુત્ર થશે એમ રાજાએ રાણીને કહ્યું—૮
—૯

ગર્ભવિઘ્નના વિચ્છેદને માટે નિત્ય ભૂમિ ઉપર ગાયને દાહોવાતું
ઋષિઓ લઈ બેઠા (૧) ને સંવાહ્યાગ્નિમાં યાજ્યાઓથી કરીને
આપવા ચોગ્ય આહૂતિઓ આપવા લાગ્યા—૧૦

અદેય એવાં કર્તવ્યમાં નિરંતર જાગતા, ન નેમનાથી ઈષ્ટ-
સિદ્ધિ સંભવે એવા, તથા પૂજ્ય, ભજવા ચોગ્ય, એવા પુરોહિતોથી
અતિ ઉત્તમ, વિઘ્નવિધાતક કર્મ, આરંભાવ્યું—૧૧

રાત્રીથી સહન ન થાય એવો, કોઈથી ઉપહાસ ન થાય એવો,
દોષથી તપાવાય નહિ એવો, સ્વર્ચી પૂજ્ય, એવો એ ગર્ભ, ક્ષેમ કરાવ,
અમારાં લાગ્યે જન્મે એમ તે સમયે એના આચાર્યો ધ્યાન કરવા
લાગ્યા—૧૨

સ્પષ્ટ રીતે જાહેવાયાં થયેલાં તમારે હે દેવિ ! હવે બહુ ધીમેથી
બોલવું, નીવી નરમ બાંધવી, તથા દારુ આદિ કંઈ કરવી નહિ,
તથા ઉપસર્ચની ખાસે પણ જવું કે બોલવું નહિ, એમ એને
આચાર્યની ઉત્તમ સ્ત્રીઓ શીખામણુ દેવા લાગી—૧૩-૧૪

એમ એ અતિ વિશુદ્ધ રાણીએ, નવમાસ પછી, પુણ્યમાજના
વિક્રેતા અને પ્રાક્ષાણુક્ષત્રિયવૈશ્યશૂદ્રાદિને પૂજ્ય, એવા પુત્રને પ્રસવ
આપ્યો—૧૫

પછી વાહુને ચઢીને ગપાગાથી આવેલા. જ્ઞાનને વિષે પરસ્પર
વાદ વિવાદથી નિશ્ચય કરતા, ને નિરંતર સત્ય બોલતા, એવા ધણાક
સુરા દેવસોએ આ પ્રમાણે કહ્યું—૧૬

એ અરિકીર્તિને હણનારો, તથા પોતાના પ્રતાપાગ્નિના ચ્યન-
થી દ્વીપ ભૂપાલોને પણ ઉખાડનાર, ને નિરંતર સત્ય બોલનારો
થશે—૧૭

સર્વાર્થસાધનમાં પુત્ર્ય નક્ષત્ર જેવો કલ્યાણકારી, કે તેથી પણ
અધિક સિદ્ધિવાળો, એ અતિ પ્રકારી રહેશે; ને ભિદોષ્ય (૧)
માં પોતાના અમ્બોને નવરાવી દિશામાનથી સુવર્ણરથાદિ ઝેંચી
લાવશે—૧૮

રાક્ષસરૂપી ઘૃતને સૂર્ય જેવો, ને પ્રજ્વળે તિબ્ધ જેવો પ્રિય, એ
રાજાઓની સ્તુતિનો વિષય, તેમની સેવાનો પાત્ર, ને તેમના આ-
દરને બોગવનારો, થશે—૧૯

વિપત્તિના કાલમાં દેવતા અને નાગલોકથી શરમાઈ અને શરણ
લેવાયલો એવો જે વિશ્વામિત્રનો શિષ્ય (શ્રીરામ) હતો તેજ દેવ
અન્ન અગતર્યોછે—૨૦

પૂજ્ય, તથા જેના આચિત્રની કલ્પના ન થઈ શકે એવો, ને આ-
રે ઉત્તમ કાર્યનો જાણનાર, દાનથી કરીને જગતને આનંદનાર, દે-
વતાનાં કાર્ય કરશે—૨૧

એ પૃથ્વીરૂપી ગાયને નીતિથી નવરાવશે, નિષ્પાપવતી કરશે,
ને એનું દૂધ દાહોશે, તેમ ખલધ્યાનમાં લીન થયેલાના ધ્યાન મા-
ર્ગમાંનાં વિધનને હરશે—૨૨

આ પ્રમાણે ભવિષ્ય રહસ્ય કહી રહ્યા ત્યારે તેમને, અતિ પ્રકટ
આનંદવાળા રાજાએ, દૂતરૂપી ગાયો અને સો મહોટાં હુળથી ખેડી
શકાય તેટલી જમીન આપી—૨૩ ✓

ગામનાં ધરમાં રહેનાર લોકે, મદમત થઈ, ભાગું તૂટ્યું બો-
લતાં, કાર્તિકેય જેવા એના જન્મથી કુંકુમ ધોળીને ઉત્સવ કર્યો—૨૪

પૃથ્વીના પાલનાર અને સ્વર્ગના રક્ષણ કરનાર એવા કર્ણપુત્ર-
ના ગુણના પક્ષપાતવાળા, પોતાની પ્રિયાઓ સહિત, દેવતાઓ સ્વ-
ર્ગમાં ગાવા લાગ્યા—૨૫

કર્ણપુત્રનો જન્મ થયાથી શિવ વિષ્ણુ બ્રહ્મા અને બીજા અમૃ-
ત પીનારા સર્વેએ દૈત્યોને તુરંત જેવા ચોક્કા ગણ્યા—૨૬

પ્રહ્લ્લ વાળા સોમવંશમાં ધ્યેયો, વિપક્ષોના વિદ્વેષ કરી
સંહાર કરનાર અને વિદ્વજ્જનોના પ્રિય એ, બીજા શરીરને ધરી
આવેલા કામ જેવા દખાવ્યો—૨૭

રાજવ્યાધને ઘેર, અતિ વિનીત, સ્પષ્ટ કંઠવાળા, ને કુલાવેલા
નાકે સહિત, સત્તા માવડોના પાઠ કરતા, વિદ્યાર્થીઓ આવ્યા—૨૮

પુષ્પમાલાથી શોભતા, અને અમૃત પીનાર દેવતા જેવા, શંખ
કુંકનારા, ઉચું જોડ (ગાતાં) આકાશ નેજ પાન કરી જતા, એવા
જાણનારાઓએ ગાન કર્યું—૨૯

આનંદ પમતી, અને જન્મની વધામાંથી ખાનારને ઈનામ
આપતા, તથા વિલંબ ન સહન કરતા, અને અન્યકાર્યમાં જીવ ન પરીવી
શકતા, મિત્રજનો આવ્યા—૩૦

પાલવ હલાવતી, પ્રોત્સાહન કરતી, ને કાંતિથી આકરાને લીધી
નાખતી, સ્ત્રીઓનો સમૂહ આવ્યો—૩૧

ઉજ્જવલ શૂંચાણ વાળાં, આનંદ પમેલાં મુખારવિંદવાળાં,
ફરતાં, ખેડેલાં, એવાં બંધુમનથી એ મંદિર શોભી રહ્યું—૩૨

રાજાએનો નાથકે, અને ગ્રહનાથ (સૂર્ય) ના જેવી કાંતિવાળો,

શત્રુરૂપી વનનો દાવાનલ, પુણ્યભાવવાળો, અને શંકર જેવો,
એ રાજા તેણે સર્વને યથોચિત કર્યું—૩૩

હવેથી સવતાં લોચનવાળા અને ધર્મધુરંધર કર્ણે, ધાન્ય અને
દ્રવ્યનાં દાન આપીને, જલચંગેને પણ અભય સુખ અપાવ્યું
—૩૪

દાષ કરનારને દંડનાર, સમુદ્ર જેવા ગંભીર, કોણે, હર્ષાશ્રુ
નીકળવાથી હિચ્ચાં કરેલાં નયનવાળા, કાચગારમાં પડેલાને પણ છોડ્યા
—૩૫

અવિત પામેલી ને તેથી હર્ષ મમોદતી તરિણીઆએ સાંભળેલું,
તથા કોઈથી પણ ઉલ્લંઘન ન થઈ શકે તેવું, અભય કોણે વ્યાધ-
ભૂમિઓમાં પણ સારી રીતે જાહેર કરાવ્યું—૩૬

પ્રેતાની કાન્તિથી આકાશને સ્વચ્છ કરનારી એ નર્તકી અને
ગાયિકાને, ગાયકો સહિત, નિષ્પુત્રતા રૂપ કલંક છેદનારી શ્રાવણીના
ઉત્સવ માટે આજ્ઞા કરી—૩૭

સંવત્સર જેમ, એ તરફ દુરતા અને લોકોની ગરજ પૂરી
પાડતા રાજાને પ્રિય એવા યવાદિ ધાન્યથી શોભે છે, તેમ પુત્રનામ-
કરાણુ માટે બેઠેલો રાજા, હર્ષ પામતા, સન્નિલાસ દુરતા, અને સ-
ર્વદા સહાય થતા એવા રાજપુરુષોથી શોભતો હવે—૩૮

રતિદેવની પેઠે, આ આનંદકારી પુત્ર, વીનેમાં શ્રેષ્ઠ થાઓ
એમ ગાતી વૃદ્ધ સ્ત્રીઆએ કુમારનું નામ જયસિંહ એવું પાડ્યું
—૩૯

માયું કાપનારના જેવો કપ કરનારું એનું નામ સાંભળતાંજ
સ્વયં નાહેલા શત્રુરાજાઓ કિંદલાઓ રચવા મડા પડ્યા—૪૦

બાલકનું શેષ ખાન,રા, ધર્મસોલ, યશનો કામનાવાળા, શુભા-
૨૫

ચારવાળા, અને બહુ સમર્થ, એવા પુરુષોથી પુત્રની રક્ષા માટે રાજા-
એ યોજના કરી—૪૧

સુસા ન પીનારી, અને સુરાપાન કરનારથી દૂર રહેનારી, કુમારને
સુખ થાય તેમ કરનારી, અકનામનું ગીત વિશેષ ગાઇ સાન્તવના
કરનારી, એવી ધાવે કુમારને રમાડ્યો—૪૨

માંડમાંડના યુધ્ધમાં રાજાના પુત્રોને સ્પર્ધાપૂર્વક બોલાવતો,
અને તેમને વાણિયા સાળવી આદિનાં બાલકની પેઠે હરાવતો, એ
રાજાનો બાલક વૃદ્ધિ પામતો ચાલ્યો—૪૩ ✓

ગાયો ચારનારા જેના પિતરાઇ છે એવો, અને ગોપ એવી
સંસારવાળો, હરિ જેમ (યજુનાના તટો ઉપર એકલે રમ્યો) તેમ એ
(સરસ્વતીના) તટોની બાહ્યભૂમિમાં એકલો રમ્યો—૪૪

એક ગાડ ચાલી નાખતો, તથા રાત્રીને મારી નાખતો, ગાંધારી-
ના કુમારનો મારનાર (ભીમ), (કુરુક્ષેત્રમાંની સરસ્વતીના તટ
ઉપર રમ્યો) તેની પેઠે, સરસ્વતીના, કલેશ અને તમેગુણને
હમ્પનારા, તટ ઉપર એ રમે છે—૪૫

પનિનેજ ખાય એવી કન્યાની પેઠે રાત્રીમાં ફેંકવાનાં રાત્રી આદિ
અસ્ત્રોને, પિતાના બરોબરીના સાથે, માંડમાંડ રમતમાં, તેમને
માય ને પત્ની ફેંકી, રાત્રી ઉપર ફેંકવાનો એ અભ્યાસ કરે છે—૪૬

અદૃતી, શુભચરણવાળા, દોષ ન મારતા, અપ્રજાત,
એવા નરો ગાય (કુસ્તિ કરી), બાહુ, અને ઉરઃ કપાટને ધા કરતો,
ને દારીને પાડ મારના એ મહત્ત્વ ધરાવે—૪૭

રાત્ર અને નિર્મલની ઉચ્ચપાવચ્ચ કન્યાનાર એવા, મારામારી
કરનાર આદિના જેવા બાલકોને ફરતા, રાત્રના ચારોએ, અપખીત મળે

જોવાયલા, એણે નગરને ત્રાસ આપનારા દુષ્ટ હાથીઓને પાણી દમ્યા—૪૯

કર્ણનંદને, પૃથ્વી અને આકાશની કુખોને ભરી નાખતા યશથી ને દીનતાં ઉદરને ભરી નાખતાં દાનથી સર્વથી પૂજ્ય એવી પરાંપકારિતા પ્રાપ્ત કરી—૪૯

હુલાયુધ જોવા એ જ્યારે પૂર્ણ આકર્ષથી ઘટગ્રહ કરે (૧) ત્યારે ધનુષ્ પકડવામાં કે ખડ્ગ વાપરવામાં કોણ એની બરાબરી કરી શકે !—૫૦

યદિ, શક્તિ, અસિ, વજ્ર, તોમર આદિ શસ્ત્રને એ જાણતો; અથવા બધાં છત્રીશે (૨) આયુધ જાણવે કુશલ હતો—૫૧

હસ્તિશાસ્ત્રનાં સૂત્રોને યથાર્થ જાણનારો એ, એવી રીતે દુષ્ટગજોને અંકુશથી કબજે કરેછે, કે જોથી પાણીનાં બહેકાં લઈ જતી અંદ્રમુખીઓ નિર્ભય થઈ જાયછે—૫૨

(૧) ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાવાળા બે છેડે અને વચ્ચેમાં કાણાવાળું ચતુર્ભુજાખ્ય ધનુષ્ જેવું ઉઠના બરડા જેવું વાકું લાકડું લેંછને તેને દોરડું બાંધી તે દોરડાનો ખીન્ને છેડો રેતાથી બરેલા ધડાને બાંધેછે પછી પેલા લાકડાને ખેંચીને જમણા કાન આગળ બધ જુવું તે એટલે સુધી કે પેલે ધડો ડાબા હાથ આગળ આવે. આવા લાકડાનું નામ આકર્ષ કહેછે. ને જો પેલો ધડો આવે તેને ઘટગ્રહ કહેછે. બરાબર બેએલો આકર્ષને પૂર્ણ આકર્ષ કહેછે. એમ દીકાકાર.

(૨) ચક્ર, ધનુ, વજ્ર, ખડ્ગ, કુરિકા, તોમર, કુંત, ત્રિશૂલ, શક્તિ, પરશુ, મક્ષિકા, ભલિ, બિ દિપાલ, મુદિ, લુપ્તિ, શક્ર, પાશ, પદ્મિશ, યદિ, કલ્પ, કંપન, હલ, મુશલ, ગુલિકા, કર્ણરી, કરપત્ર, તરવારિ, કુદાલ, કુરકોટ, કોદણિ, ડહ, ડટ્યૂસ, મુર્કર, ગદા, ધન, કરવાલિકા, એમ દીકાકાર.

ધનુ ધરનારો, ને:દંડધરનાર, તથા કવચધર, અતિ મનોહર,
એ, સુકાની જેમ નાવને, તેમ દુષ્ટ અશ્વને બહાર ફેરવેછે—૫૩

પુષ્પોપચય કરતા વિદ્યાધરની વિદ્યાનો એકાંસ શીખેલા
એણે અસ્ત્રવિદ્યાના પશુક્રમથી ગર્વ મહેલા રાત્રુજી, આગળ, સપત્નું
વિષ ઉતારનારી શક્તિ જેવી, શક્તિ દર્શાવી—૫૪

મરોટા મનના એણે, અપરાધી છતાં પણ નિઃસાર હોય તેના
ઉપર સમારંભ કર્યો નહિ; મરોટા હાથાને હાથુનારો મિંદ્ર દત્તહર (૧)
શ્વાન ઉપર કૂદકો મારતો નથી—૫૫

લેસા પણ મલ્લ જેના ચિત્તને લાગ્યો નથી એવો, અને ગુરુના
ખાદની રજને શ્રેણી કરનારો, એ, ફલવાલા વૃક્ષની નીકે, સત્પુરુષોને
સેવવા યોગ્ય થયા—૫૬

શરતુસમયમાં જેમ વાતાધિ ને રવાપિને ભક્ષ કરનાર મુનિ
(અગત્ય) ઉદય પામેછે, કે તે ઋતુમાં જેમ હિંગરના વિપુલ પાક
ઉગેછે, તેમ એ પણ ઉદય પામ્યો—૫૭

સ્વચ્છંદાચારી, મરણ પ્રમાણે વર્તના, ને લીડાં કરતા, વલ્લની
પાછળ જેમ બાલકો રણડેછે, તેમ એની પાછળ કિંકરો ફરેછે—૫૮

દીર્ઘિને વધારનારો અર્ધીને દ્રવ્ય આપનારો, ને તેમ છતાં કેટલું
આપ્યું તેનો હિંગાજ ન ગણનારો, ને તેજથી કરોને દિવાકરને પણ
કારે મૂકનારો, એ પુરુષાર્થમાંથી નશુનો બોગમનાર થયા—૫૯

ગોમવંશનો મુકટ, ને સૂર્યપુત્ર (કર્ણુ અથવા મનુ)નાથી પણ
ગાધિક, સર્વદા મળાકરના ઉદય સમયે, એ સૂર્યને તેમ પિતાને નમે
તે—૬૦

આધર્મિકારી ગુણશ્રીગી, એકમકિનિ ત્રાયણ કૌશલ એણે, પા-
તાના વંશના આદિપૂર્વે અને ચંદ્રને મગન કર્યા—૬૧

જગત્નો સંહાન્કર્તા, જગત્ની ઉત્પત્તિ કર્તા, એવા ચંદ્ર-
મૌલિ શ્રીશકરને એ અલિદાન આપતો, નાદી કરતો, ન નમસ્કારા-
દિ કરતો—૬૨

જેના પ્રતિ એ હાથ ઉપાડે, ને ધનુષ્ ગ્રહણ કરે, તેનું પાનું,
ધમરાજનો ચિત્રગુપ્ત, તેના સમય ન થયો હોય તોપણ, ઓ-
ળેજ—૬૩

એ, રણુમાં રચના કરીને ઉભેલાને જંધાનો આશ્રય કરવા-
વાળા કરેછે, ને એમ દિનકર જેવો, પોતાનું નામ ચંદ્રમા પણ ટા-
કોદેછે—૬૪

અર્નતભઠિતગુણુગા એવા, અને પોતાના નયનના ચંદ્ર-
રૂપ સુતને, પૃથ્વીના સૂર્ય એવા કણે એક દિવસ બોલાવ્યો—૬૫

આજ્ઞાકારી, હૃદય કરનારો, ને સેવાકર, એવો કુમાર પણ, તે ઉ-
પરથી પિતાના પાદને (૧), સમસ્થાસ્ત્રોકકારનાં પેઠે, લજવા
લાગ્યો—૬૬

નીતિસૂત્રના યથાર્થ જ્ઞાનવાળા એવા નંનીઓ સાથે સલાહ કર-
તો, શુદ્ધ વાણીવાળો રાજા, જરાપણ કલહ જેને મિત્ર નથી એ
એને આ મમાણું કહેવા લાગ્યો—૬૭

ગાથા કરનાગઓથી વૈવાંરણોથી, ખુશામદ ન કરનારા એવા
તથ્ય વાદીઓથી મુનિઓથી, સર્વદા ક્ષેમ અને મિત્ર કરવામાજ મચેલા
ઓગાથી સર્વથી, જેમને શત્રુઓ હતા એવા (?) મારા પૂર્વજોની, પોતા-
ના કર્તવ્ય રૂપ વૃત્તિ ક્ષેમકરી, ભદ્રકરી, મિત્રકરી કહેવાઈ છે, તે ભદ્રકર-

(૧) પાદ શબ્દ દ્વય છે પાદ એટલે પગ (રાજા પક્ષે), ને પાદ
એટલે શ્લોકનું એક ચરણ (શ્લોક કાર પક્ષે)

નારાનાં પગલાં એ ચાલીને હું, જેમ પૂર્વ તીર્થેકરને માર્ગે ચાલી તે પછીના તીર્થેકર થાય, તેમ ભદ્રકર્તા થઈ સકયો .છું—૬૮—૬૯—૭૦

હે મિયવંદ ! તું પરંતપ છે, ને મારું માને તો સત્રુને તાપ કરે-
નારું એવું આ રાજ્ય ગ્રહણ કર, કે જેમ ભયંકર મેઘકાલમાં તીર્થ-
કરના પ્રતવાળો કોઈ કરેછે, તેમ હું, મુક્તાહાર વિહાર થઈ, સત્યમા-
ર્ગનો અંગિકાર કરી, સર્વને અભય આપી, મુક્તિ માટે પ્રયત્ન
કરું—૭૧—૭૨

શાંતિના વિષયમાં, અદ્ય અજ રાંધનારાને મિતાહાર કરનારા
પ્રાપ્તિએને પણ પરાજય પમાડનારો કુમાર, નખ શેકાઈ ભય એવી
યવાગ્ર જેવું રોગને ટાળનારું વચન બોલ્યો—૭૩

હે મહા સમુદ્ર જેવા ગંભીર ! આપના આગળ બોલવાતું
મારું ગજ્જું નથી; છાણાંને ઉરાડનારો મહાવાત આકાશને અડકેલાં
શિખરવાળા પર્વતને શું કરી શકે !—૭૪

પરમભક્ત એવો હું આવો ખત્ર હું એમ, હે વિશ્વંભરાપતે !
આપને કોણે કહ્યું ? કે હે પૃથ્વીના વિભયુ જેવા ! સર્વ વાત સહન
કરતા છતાં પણ આપે આવી આજ્ઞા કરી !—૭૫

સત્રુને તપનાર, તથા સત્રુના સહેનાર, ધનંત્ય જેવા, અને
અર્ધાંશને જેમણે લક્ષ્મી આપેલી છે એવા, મારા તાત, પોતેજ
માન્ય કરો—૭૬

રથંતર સામ ગાનાર જેવા મધુર ધ્વનિવાળા ! હે અવનિપુરંદર
ને મારો દાપ આપને ભગંદરની પેઠે પીડા કરતો હોય તે કહેવાની
કૃપા કરો—૭૭

અયોગ્ય ગાણવા યોગ્ય એવા મને કદાપિ સ્નેહાધિક્કમથી આપ
યોગ્ય માનતા દે, તોપણ હે મિત્રભાષણ કરતા મહારાજ ! આ આજ્ઞા
તો મારા સારીને કંપાવે છે—૭૮

ને ભર નેવા અપલ અભાવનો હોય, તદને તોડી પાડતા મવા-
હની પેઠે, મર્યાદામાત્રનું ઉલ્લંઘન કરે, એવા બાલકનું મુખ નેઇ
નેઇ માતા મિથ્યાજ્ઞ આવાસણું લે—૭૯

કૂતરાં, તેમ ઘાસ ખાનારાં હરણાં, તેપણુ મારાથી ઉત્તમ છે;
કેમકે હું આવી તાપ કરનારી, નાડીઓને ઉકાળનારી, ને નાડીઓને
ચીરી નાખનારી, વાણી સાંભળું છું—૮૦

ઘડી બળવનારા, કે તાબોટા પાડનારા, કે નાક બોલાવનારા,
કે નિર્લજ્જ; કે મૃગાદિથી, કે ગર્દભથી પણ અધમ, એવા લોક પિતૃ-
રાજ્યની ઇચ્છા કરે છે—૮૧

નાસિકા અને મુઠિને ચુંગન લેતી માતાનાં સ્તન રૂપી ઘટને
પીનારો હું, અધાપિ તો તમારો સિધ્ધ છું; આ ને હું કહું છું તે ન-
કામો ઉપર ઉપરનો સપાટો નથો—૮૨

હે સૌમ્ય ! જો આપનું મુખ હું ન જોઇ શકું તો, હાથ ફેરવી
વશ કરનારા મહાવતોનું, નદોતટને ઉત્પાટન કરનારા હાથીઓનું,
ખુંધને ચાટતા તથા તટને તોડી નાખીને દોડતી નદીના ઉર્મિ નેવા
વેગવાળા વૃષભોનું, આકાશને અડકતા, અને જોડેલાં જનાવરને
જરાપણ પીડે નહિ, એવી હલકી ને સુવાળી સુવર્ણમય સુંસરીવાળા
રથોનું, તિલને કચરનારા જેમ તિલને કચરે છે તેમ શત્રુનાં મર્મને
બેંદનારા ભૂત્યોનું, શત્રુનાં લલ્લાટને તપાવનારા, રાત્રુયશસ્ત્રંદ્રના
શહુ નેવા, મઠ આદિ અન્નથી પ્રુષ્ઠ થયેલા, વેગમાં પવન તથા હરણુ
નેવા, અચોનુ, સર્વને કદાપિ ન દેખે તેમ મલાને રહેનારી, વિદ્યુત્
નેવાં ધૃતિમાન્ ભૂધાણવાળો, દારાઓનુ, સર્વનુ, મારે શું મયોજન
છે ?—૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭

જે બીજે કોઇ, પ્રિય થવાની ઇચ્છાથી, કે આદ્ય થવાની ઇ-
ચ્છાથી, આણું વદે, તો તે અવશ્ય મારા મનથી અપ્રિય થાય, ને
અનાદ્ય થાય—૮૮

પણી ગયેલા માથાવાળો, સ્થૂલ થઇ ગયેલો, ને આંધળી થતી
બુદ્ધિવાળો, નાગાં ફરતાં બાલકોથી પણ નિંદાયલો, એવા કોણ
આ કર્મની આપને અનુમતિ આપી ગયો છે ?—૮૯

આંધળો થવાની ને પળી જવાની તૈયારી ઉપર હોય એવો છતાં
મોઢ સુતને પણ લુગડાં પહેરતાં ન આવડતાં હોય એવા બાલક જેવા
(ગણી) કોણ એકલો ચૂકે ?—૯૦

સુભગ થવાની ઇચ્છાવાળો છતાં, સર્વથા સૌભગચુક્ત એવી,
અને સુભગ કરવા વાળી, તથા વૈષ્ણવ્ય અર્પવા વાળી, પણ રાજ્ય સંપ-
દની હું ઇચ્છા કરતો નથી—૯૧

પ્રિયકર વાણી વાળો રાજા, હાસ્થથી કરીને આકાશને પ્રકાશિત
કરતો, અતિ મનોહર રીતે, વિશાલ બુદ્ધિવાળા એના પ્રતિ
બાંધ્યા—૯૨

પગીયાં જાવનારી, નગન થઇ જવાય તેમ ભાન વિનાના કરના-
રી, અંધાપો આપનારી, ને બુદ્ધિનો પેભવ હરનારી, જરા અંગને
ગળે છે—૯૩

ત્યારે એવી બેભાન કરી દેનારીથી કીચા પાંડિત પોતાને બે-
ભાન થઇ જવાદે ? ભાવમાત્રની ઋદ્ધિ જ્યાં નકામી થઇ છે (?) ત્યાં
બોગવાયલા બોગની તો કોણ ઇચ્છા કરે ?—૯૪

આત્મા રૂપી પક્ષીને જ્યાં સુધી જરારૂપી સાપેણુ ડસી નથી
ત્યાં સુધી, ગ્રેષ્મનાગ જેવા દીર્ઘ બાહુ વાળા, ચોંચાળી, ગરુડવાહન,
અને ગરુડ જેવા સુવર્ણ રંગનાં વસ્ત્ર ધરના, તથા સ્વર્ગના દુર્ગમમાર્ગ-
ને પણ મુગમ કરતા, દેવનું સ્થાન કરવાનો, મારો આવસર છે—૯૫

જ્યારે ખીડાથી પાસાબેર પડેવો, કે ઉત્તાનશાપી, હોમ, ત્યારે પુરુષ રાબર (૧) શું સ્વર્ગસાધન કરી સકવાનો હતો ?—૯૭

રાગાદિથી મુક્ત થઇ, અપરિશ્વર દુરનારા, ને યોગારૂઢ થઈ ઉધ્વશાપી, લિક્ષા કરનારા ને વનવાસમાં રહેનારા, ને આત્મસાધન કરેછે તેમને ધન્યછે—૯૮

સેનાના મુખીઓના પણ અગ્રેસરોથી પરિવૃત્ત, અને રાજ્ય-ધુરા ધરવામાં પુર સર, એવો તું, એટલા માટે જુભારને ધારણ કર, કે હું વિવેકીઓમાં અગ્રેસર થવા પામું—૯૯

હાથી ઉપર બેઠેવો, ન છત્ર ધરાતે સતે રાજાઓને મેખરે વ્યાલતો, તને જોઈ, હું યોગસ્થ થઈ, નદી તરવામાં કુશલ જેમ નદીને તરેછે, તેમ ભવને તરી જાઉં—૧૦૦

હાથી જેવા બવલાજો, અતિ ઉદ્યોગપરાયણ, વ્યાડિયા વગેરે કુટુંબી સોબતથી દૂર, એવો, અને નિરંતર પાદસેવી છતાં પણ, ભ્રમરનું મૂલમાત્રજ હલાવીને કરેલો ગુરુના નેત્રકમલનો ઇશારો જ્ઞાતાંજ જેની ભક્તિ કામકુર્ગા જેવી જણાતી નથી તેવો, પુત્ર શોકનો ટાળનાર કેમ થઈ શકે ?—૧૦૧—૧૦૨

શુભકાર્ય કરનારમાં મુખ્ય, પૃથ્વીને યથાર્થ પોષણ કરનાર, ને અયાર્યે નિરંતર જાગતા, એવા એણે પછી અશ્વત્થામા જેવા પુત્રને બાપમાં લઇને સુવર્ણમય રાજ્યાસને ખેસાડ્યો—૧૦૩

પુત્રના અલિપેકની ઇચ્છાવાળો, ને પુણ્ય જેમાંથી સ્વેછે એવા કુળને હાથમાં લઈ જલનો અલિપેક કરતો, ને દેવતા જેવો દીપ્તો, એ ગોપવેશધારી વિષ્ણુને અલિપેક કરતા ઈંદ્ર જેવો દીપ્તો —૧૦૪

પાપનો નાશકર્તા, કૃત્ય બાણતા, શત્રુને છત્તા, વિઘ્નનો વિ-
ધાત કરતા, ને અતિ ઉચ્ચાભિલાષી, એવા એ-ચક્રવર્તી એ સેનાના
નાયકો, અશ્વચમૂના નાયકો, ઇત્યાદિને, પુત્રને પગે લગાડયા
—૧૦૫

ઋતિજ્ઞેમાં મુખ્ય, ને ઉચ્છિન્નમંત્ર બોલતા પ્રોહિતે, શંખો-
દ્વકનો સ્પર્શ કરી, મંત્રોચ્ચારસહિત, યથાવિધ, મંગલકાર્ય કર્યું
—૧૦૬

આવો આ (નવો રાજા) કાર્ય પાકું માંસ ખાનારા જીવા
(મહારાક્ષસો જેવા) શત્રુસમૂહને પણ અન્ન ખાનાર (માણસો)
ની પેઠે સહજમાં છત્તશે એવી આકાશવાણી થઈ—૧૦૭

પછી એવા મંગલકાર્યથી ન એવી દેવવાણીથી હર્ષ પામેલો કહ્યું,
કોઈ અન્ય જેના જેવા નથી એવાએ પ્રસિદ્ધ પુત્રને આવી વાણીથી
કહેવા લાગ્યા—૧૦૮

બીજા કોઈના જેવી નહિ, પાત્ર આપણા પૂર્વજેનાજ જેવી
સ્થિતિએ વર્તતા તું, મિત્રભાવ રાખી, સ્નેહભાવે રહી, વિમાદિનો
રક્ષણકર્તા થશે—૧૦૯

ને મારા બાઈના દીકરા, તને સંપદા અનુવર્તતા દેવપ્રસાદ સાથે
સાધુવૃત્તિ રાખજે, ચારુ ઉદાર બુદ્ધિ રાખજે, ને નિરંતર પ્રસાદવાનું
થશે—૧૧૦

બ્રહ્મતું વિંતવન કરતો, હરિતું સ્મરણ કરતો, અને સ્થંડિલ
ભૂમિમાં રહેનારો, એમ નિયમવાનુ થઈને, એ, અગ્નિષ્ઠામ કરના-
રની પેઠે, જ્ઞાનાસુરના શત્રુ (ઈંદ્ર) ના પુરમાં ગયો—૧૧૧

સામપિક્ષ કરનારા, પ્રાણહત્યા કરનારા, અજ્ઞહત્યા કરનારા,
ને આત્મઘાતી, એવાને તથા ઉત્તમ વિજ્ઞેને પિતૃકાર્યમાં એ સંતો-
પતો હવે—૧૧૨

સુકૃત કરેલાં એવા એ બૃત્રક્ષત્રી પુણ્યકર્તાને ઉચિત એવી ગતિ સાંભળીને, સ્વર્ગપદે જવા તત્પર એવો દેવમસાદ, પોતાના પુત્રને એના (જયસિંહના) આગળ ધરતો, બોલ્યો—૧૧૩ .

જરા પણ પાપ ન સમજતો, મુનિઓથી ને કાર્યભારીઓથી સ્તુત્ય, તીર્થંકર અને સોમપીનારા જેને પ્રિય છે એવો, આ ત્રિભુવન-પાલ તારે તારા પુત્રને કામે ગણવો—૧૧૪

એમ કહીને, બ્રહ્મપુત્રી (સરસ્વતી) ઉપર આવીને, અગ્નિથી સળગાવેલી, કંક પક્ષી જેવા આકાશવાણી, ચિતાર્મા પ્રવેશ કરી, કર્ણની સાથેજ જતો હોય તેમ, કર્ણની અત્યંત ભક્તિવાળો, એ સ્વર્ગે ગયો—૧૧૫

૫૬ જેવા નયનવાળા એણે (જયસિંહે) પોતાના પિતરાઈના દીકરાને પોતાના સગા નાનાભાઈ જેવાજ ગણી, રાજાઓ સાથે થવાના યુદ્ધમાં પણ સહાયરૂપે સાથે રહે એમ કરી, રાજા બનાવ્યો—૧૧૬

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, તેમ બીજા સર્વ, એમને, પોતાના ભાઈ જેવા ગણી, બ્રહ્મધ્યાનથી ક્ષીણ ન થતો, ને કીર્તિપટહના ધ્વનિથી મિત્રોને આમંત્રણ કરનાર, એ રાજા થયો—૧૧૭

ધરણીને ધારણ કરનાર આદિવસહ જેવો, પોતાના જેવાજ પોતાના ભાઈ વાળો, રાજાઓમાં હંસ જેવો, ઇન્દ્રિયનિશ્ચયથી કરોને વૃદ્ધોથી પણ અધિક, નૃત્તિજ્ઞે સહિત યજ્ઞ કરનારો, તથા અરિમાત્રને પરાજય પમાડનારો, એ ઉન્નત બાહુથી, સમુદ્રરૂપી ખાધથી વીંટાયેલી પૃથ્વીને ધારણ કરતો હવો—૧૧૮

સર્ગ ૧૨.

અસીણ છે ત્રણે સજિત જેની એવો, એ આચાર્યની સમીપે
વસ્યો, ન સ્મૃતિ શીખ્યો, નીતિએ ચઢ્યો, જરા પણ નિકૃષ્ટ રસે
ગયો નહિ, સમનિષ્ઠ થયો, કુમાર્ગને તોડનાર થયો, ને એમ પોતાનો
યશ સાંભળવા લાગ્યો—૧

પોતાની પામે યાચવા આવતા, અન્નાર્થો, એવા વેદાધ્યન કર-
તા વિદ્યાર્થીના સમૂહને, માગતા પહેલાંજ, એ વીર એવી રીતે દ્રવ્ય
આપે છે કે તેમને બીજે ઠેકાણે યાચવા, આપો એમ કહેવા, કે ખા-
વા, જરૂર પડતું નથી—૨

એક દિવસ તેની પાસે આવીને કવિએ બોલ્યા કે જ્યાં અમે
ગયા હતા, જ્યાં અમે પય પીધું હતું, ને જ્યાં કાલ આજ એમ ખા-
ધું હતું, તે તમારી સત્ર શાલાને રાક્ષસોએ વણસાડી નાખી છે—૩

ભય પામીને અમે અહીં છતાં હતા, હું અહીં હતો, એમ
નિશાવસાને પરસ્પરને પ્રશ્ન કરતાં, સૂતેલા તેમ નહિ ધૂનેલા બહુઓ
ઉત્તર આપે છે, કેમકે એમના મચ્છાર સપાટાધિપતિએ સંધી નાખ્યા
હતો—૪

હે ઇશ ! તમને સ્મરણ હશે કે ત્યાં તમે રમેલા, તમને સ્મરણ
હશે કે ત્યાં પાસેજ તમે હરણો આપે બિરોધા, તમને સ્મરણ હશે કે
ત્યાં તમે બ્રહ્મણ્યોની પૂજા કરેલો, ને ત્યાં આપે દાન કરેલાં, એ તીર્થ-
ના (૧) ભંગ કર્યો—૫

ના પિંડે, ને સ્વપ્નમાં લવારો કર્યો તે ખોટો છે, હું કદાપિ કલિંગમાં

સામવિક્રય

આત્મચાની, એવા સિધ્ધપુર, એમ ટીકાકાર.
તો હવે—૧૧૨

ગયો નથી, એમ કહેતો ખાંભણ જ્યાં આપથી પરીક્ષાયો હતો તે
આપતન (૨) રાક્ષસોએ વંખેરી નાખ્યું છે—૬

નિરંતર ખાંભણેને પરાભવ પમાડી હાણીને લવાણ જેમ ખાઈ
જતો, કે નિરંતર હાણીને ખર જેમ ખાતો, તેમ કરતા એને શું તમે
જાણતા નથી ?—૭

હે ઇશ ! જ્યાં આપણે ગુરુ સમીપે વસના, ત્રણ વેદ જાણતા,
ને જ્યાં રહેતા, તે આપને યાદ હશે, એમ સરસ્વતી રજનીચરોથી
વ્યાપી ગઇ છે, એ શું તમારા જાણવામાં છે ?—૮

જ્યાં દુર્વાસા ઋષિ રહેતા હતા, જ્યાં પૂર્વે મંડપુત્ર રહેતા હતા
ને જ્યાં પૂર્વે બીજા પણ ઋષિઓ રહેતા હતા, તે વનને ઢળી નાખ્યું
છે, ને કોઇએ તેનું રક્ષણ કર્યું નથી—૯

જ્યારે તે સમયે અમારૂં કોઇએ રક્ષણ કર્યું નહિ, ત્યારે નિ-
શાચરોએ અમને બહુ પીડા કરી, ને તે ઉપરથી અમને જેણે એમ
પૂછ્યું કે તમે ઇશને સંભળાવ્યું નથી ? તેમને સંભળાવીએ છીએ
એમ કહેતા, તેમને લઇ તમારી પાસે આવ્યા છીએ.—૧૦

કાંઈ સમિધુ છેલ્લા ? નાના નથી છેલ્લાં; દાલ કાપ્યા ? જરાએ
નથી કાપ્યા; શું તમે રાક્ષસોને દીઠા છે ? હા દીઠા છે; એવી ચર્ણુક-
દીઓમાં ચાલતી અમારો વાણી કોને કુઝ નથી આપી ચૂકી ?
—૧૧

હવે અરુણ જણાય છે ! અહો અતિ વિરાજમાન એવો એ,

(૨) રુદ્રમહાકાવતુ રચાન જે દુંકર્મા રુદ્રમહાલય, રુદ્રમાલ, એ
નામથી ઓળખાય છે તે, એમ દીકકાર.

ઉદય પામતા સૂર્યની આગળ ઉદય પામતો જાણાય, આમ નિરાશ-
રોથી પીડાઇને બોલતા અને રાતો કાઢીએ છીએ—૧૨

અમને રજનીયરો ખાઇ જશે ત્યારે અમે અહીંના
આશ્રય કયો કે અહીં જે સ્તુતિ કરી તે બધું વ્યર્થજ ! માટે જોતું
નીતિ સમજતો હોય, કે સંપ્રદાય જાણતો હોય, તો, હે હનુમાનનાં
જેવા બલવાળા યજમાન ! (એમને) હાથ—૧૩

હસ્તીના સમૂહને ફળનારો, છતાં આત્મસ્તુતિ ન કરનારો, ને
આન પૃથ્વીને ધારણ કરનારો, ચૈ.લુપ્તવંશમાં માથે ચોટણી ફૂટેલા
(બાણક પણ) એવો કોણ છે કે જેણે સિદ્ધાન્તનો અભ્યાસ કરતા
જે અમે તેમનું રક્ષણ ન કર્યું હોય !—૧૪

હે યજ્ઞ કરનારમાં શ્રેષ્ઠ તપ ! અરેરે બહુ કષ્ટકરીને ભણાય છે,
ને છવપણ ધારણ કરી સકાયછે; તો હે નયજ્ઞ ! અનયચારી, અને
મનુષ્યોને પાણી ખાઇ જનારા એમને તું હણ—૧૫

જરા લાજ પામતો, આ વાત સહન ન કરી સકતો, ચઢવાની
બચવાળો, રાક્ષસોને હાથેના ઉત્સુક, ને અતિ શોભાપમાન, આ
રાજા, રુદ્ર અને વિષ્ણુ જેવી દંતમગ્ધાથી આગ્રસાને શોભાવતો,
બાહ્યો—૧૬

જગતને ઉત્પાન કરનાર, સર્વનો મધુ યજ્ઞ પકનાર, વૃદ્ધિ
પામતો, બલધી ઉન્મત્ત યજ્ઞેત્રો, જગતને રાંધી નાખનાર, આકાશ
સુધી ફેંકનાર, એવા એના, દંદકુત અર્ધુ ! જેવો હું બેઠે સતે, સાં-
તમાં પર્વતા એવા સર્વેએ કેમ ઉપેક્ષા કરા !—૧૭

સ્નાનથી પરિશુદ્ધ થયેલા, જાતેજ રાંધોને જમવાનું કષ્ટ વેઠતા,
એવા સિંધરચિત્તવાળા, આપ સર્વને મહાન મુખવાળા યજ્ઞ જજ્ઞ

વિપત્તિમાં આવી પડ્યું પડ્યું, તો અમચંડ અને કાય થતા પરાક્રમ-
વાળા મને ધિક્કાર છે—૧૮

જે તમે મને કોના કાય કરવાનું સત્વર કહ્યું નહિ તે કોમ
ધારોને હજો કે હું ભીરુ અને લોની લોહશ; પણ યશની પરિપૂર્ણ
ધૃત્યાવાળો હું, ધર્મ કથતા, અહિ સાધર્મવાળા, ને ભિક્ષોપદવી,
કોવા તમને વિશાપના કરું છું કે હું ખેડ પાત્રું તેનો કે નાસી જઈ
તેવો નથી—૧૯

માણસોને ઠક્કાર કરતો ને હાજરો એ પોતાની ગેજોજ કાય
પામશે, પડશે, કે અનન્ત નિદ્રામાં ઢળશે, કોમ જાની, ધર્મપૂર્ણ-
શ્રદ્ધાલુ, દયાલુ, એમાં ચિત્તવાળા આપે કોના ઉપેક્ષા કરી—૨૦

મૃગયાલુના લેવા (આ નિદ્રાલુ (૧) અને નિર્ગત જાત્રુ ને ફરતા
કોના મારા ચારોએ પણ આ વાત જાણી નહિ ! અથવા હો મુનિ-
કો ! શ્રીની સ્પૃહા વળા ભુજને ધાર જ કરતા મનેજ ચિડકાર છે, કે
તમને પીડા કરતા ફરતા અને પાપ કરતા કોને મેં સહન કર્યો ! —૨૧

મારા પ્રતિ નિત્ય કરતા મને નમતા, મહં મૂર્ચ કરતા, ને મારી
સેવા કરતા, કોના અન્ત રજના મગ સામ જોની પણ છ હદાપિ
અઢાવવી પડી નથી, તે માત્ર ધનુષ, સર્પના અમિત્વ કરનારા. અને
રોગાદિથી નિર ચઢ ગયેલાને પાત્ર હાણનારા, કોના પ્રતિ સાર વર્ષાવ-
નાઈ થાઓ—૨૨

મારી નિપુને હાણનારો, જ્યલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીની અભિગ્રાધા કર-
નારો, ઝેણ, કોવો મારા ભુજન જૂવણુ રૂપ ખડ્ગ, અગ્રાવલેપથી સામે
આવતા રક્ષસોને ખાઈ જઈ તેમના રુધિરથી જૂમિને રોલાવતો
થાઓ—૨૩

તેમના પ્રતિ કોણ નહિ ધરનારો નહિપણુ અનિ કોપ ધરનારો
ને જ્યની લાલચ ન રાખનારો નહિ પણુ સારી પેઠે રાખનારો, હું

અતિ વેગવાળા અથો અહિત તેના તરફ ચડું છું, એમ કહી, એ અતિ મનાવવાળો, ઉઠ્યો—૨૪

લીલાનું સ્થાન, જરાવાજી બધ ન પામતો, અશ્વાસન આપેલા અને (તેથી) રાક્ષસોને બતાવવા આવતા (મુનિઓ) સમેત, અને રાજા કરતા હાથોના અને હાથુહણાટ કરતા અશ્વના સૈન્યને તૈયાર કરું છું નેણુ. એવા સેનાપતિઓને બોલાવતો, એ ચલ્યો—૨૫

રાક્ષાંધી કહી પાછા ન હઠે તેવા, સ્પર્ધા કરવા વાળા, મુજા, રણની દીક્ષા લીધેલા, મુધર્મા અતિ સ્પૃહણીયકીર્તિવાળા ધનાંશ, રાત્રુને મારી નાખનારા, સિંહનાદ કરનાંશ, દીપી રહેલા, એવા એના સેનાપતિઓ શોભીરહા—૨૬

હે ભયથી કંઈને સેનાની પૂઠે વાંડા મુંઝા ચાલનારા ! તમારા આશ્રમોને કુષ્ટ રીતે બગાડનાર એ હવે ક્યાં છે ? કે ક્યાં છે એ યજ્ઞ કરતાઓનો સર્પ ? કે મહા કષ્ટે જપ કરતાનો કુષ્ટ દાહ કરનાર ? એન, બોલ્યાચાલ્યા વિના ચાલતા તાપસોના વૃંદને પૂછતા, રણથી ન નાશી જનારા, રાત્રુને સાનીરીતે મારનારા, ને તેમને પી જનારા એવા જય માટે નિરંતર જાગતા, મુખરો હર્ષથી નાચવા લાગ્યા—૨૭-૨૮

સંભાવાનું, ઉદાર અને પ્રીતિ રાખતો, રાજા, એ રાત્રુને હાથવા ચતન કરે છે એમ જાણી શમદમાદિસંપન્ન, અનુન્ન રી, એમ ધોગી-એમાં દોષાણુ તાપ પામનું, ક્ષેવ પામનું, શ્રમ કે જ્ઞમ પામનું, રહ્યું નહિ—૨૯

ચોતરફ ફરતા અને અભિમુખ સંહરતા નિસાચરો જ્યાં છે એવી, પ્રસિદ્ધ નદી (અન્તરી) એ, કુછને હંડ દેનાર, એ અનિપતિ, એ પવનધારી દત્તી જેમ યમુનાએ પડોચા હતા, તેમ પડોચો, ને જગાડી નાખેલા તીર્થ આગળ આવ્યો—૩૦

દીર્ઘ બાહુવાળો, શમવાળાઓમાં પણ શમવાળો, જેના સૈન્યને જરા પણ આપાસ પડતો નથી એવો, નીરાંતે રહેલો, શત્રુને મથનારો, એવોએ, જ્યાં, આનંદ કરીને લવતાં અને નિર્ભય થયેલાં બાલકો રમેછે એવા, તટ ઉપર, પડ્યો—૩૧

મુનિગણ સાથે આવેલું એ વિશાલ સૈન્ય, વિપુલ હસ્તીસમૂહ અને વિસ્તાર પામી રહેલી અશ્વપંક્તિ, એ બધું જોઇને, તેજ કાણે ક્રોધથી સળગી જઇ, ત્વરા કરતા, નિશાચરોએ દાડવા માંડ્યું—૩૨

(મારવાના) વિચાર કરતું, (કોપથી) બળતું, ત્યાગીઓ સહ-વર્તમાન, પરસ્પર (આપણને હાણવાના) અનુવાદ સંવાદ વિવાદ કરતું, ને બહુ અભિમાનવાળું, એવું સૈન્ય (આવ્યુંછે એવી ખબર) નિશાચરોએ પોતાના નાયક બર્બરકને કહી—૩૩

અવિવેકીમાં મુખ્ય, બડાઇ કરનારા, પ્રકાશમાન વિશ્વાસુને વિ-લાસવાળી એવી સ્ત્રીઓ સહવર્તમાન, પ્રકાશમાન દાઢવાળા, ઘાત કરનારા, યુદ્ધની અભિલાષાવાળા, ને મનુષ્યમાસની ઇચ્છાવાળા, એણે પછી તેમને આજ્ઞા કરી—૩૪

સમરની ઇચ્છવાળો, નદીને તટે પડેલો, આ રાજા મૃત્યુનો માર્ગ લે એમ કરતું, એમ બોલતાં, હિંસા કરનારા સ્વામીની ભડિત-વાળા, માથેજ ચાલનારા, ને કુબ્ધ કર્મ કરનારા, એવા એમણે શસ્ત્ર ધારણ કર્યાં—૩૫

સર્વ શત્રુનો સંશોધ કરનારનો પણ અવરોધ કરવાવાળા, સ્વા-મીની આજ્ઞા પાળનારા, ચારે તરફ સળગાવતા મુખાગ્નિથી સર્વને બાળતા, મોહ પમાડે તેવી સુંદર ઋષિપત્નીઓના રડાવનારા, તુર-તજ રણભૂમિ ઉપર આવી ઉભા રહેતાં શોભવા લાગ્યા—૩૬

રજને ઉરાડતો, શબ્દ કરતાં વૃક્ષનાં પાંદડાંથી શબ્દ કરતો,

આકાશને ગબ્બવતો, પક્ષીઓને ફેંકી દેતો, હણતો, કલેશ કરતો, ખાઇ જતો, પવન પછી વાવા લાગ્યો—૩૭

ઉંચ્છેદ કરનારા, અસુધા નિંદા ને વિરુદ્ધ લાપાણુ કરનારા, તીર્થનો વિનાશ કરનારા, વિદ્યાપ કરતાં પણ વિદ્યાપ કરાવનારા, યુધ્ધ માટે ખજવાઇ રહેલા, એવા નિશાચરોએ આલવા માંડ્યું ત્યાં પૃથ્વી કંપી—૩૮

લવાશે કરતા, હીસાખ વિનાના, ભીખ માગતાનો સખા એ ચાર હુવે ક્યાં ગયો એમ યોગ્યતા, અને શિક્ષાને ઉપાડીને વેગે ફેંકનારના કરતાં પણ અધિક એવા, સંહાર કરતા છુબવાળા, એ રાક્ષસોએ શિક્ષાઓનો પરસાદ વરસાવવા માંડ્યો—૩૯

શત્રુનો અનાદર કરતા, અતુલ બલવાળા, જ્વાલા ઝરતા મુખવાળા, જ્યારે સન્મુખ આવનારને ખાઇ જનારા, વ્યથા ન પામતા, માંસ ખાનારા, ચોતરફ પ્રસરી રહેલા, એવા રાક્ષસોએ નદી ઉપરે ઉગેલાં વૃક્ષો એના ઉપર નાખ્યાં—૪૦

મકાશમાન અને પુષ્ટ અંગવાળા, હલ્લ જાણનારા, પરસ્પર સહાય થનારા, નિર્ભય, એવા નિશાચરોએ, ભાગી ન જાય એવા હીમ્મતવાળા, અને અભીરુ એવા પરાક્રમી મુભટોને પણ બધબીડ કરી દીધા—૪૧

અભિમરાણુ કરી જાય પામતા ને દીપતા એવા રાક્ષસોથી અતિ લાજ આવે એમ કંપસહિત નાસતા, હ્રમ્મતથી નીચું ઘાણતા, પરાક્રમી મુભટોએ, ઉજ્જવલ અને નિરંતર પોષેલો એવા પોતાનો ધરા જતો રહેતો હતો તેની પણ દરકાર ન કરી—૪૨

માણની વખ્ખાવાળા, પોતાના સ્વામીની સિયર અને મકાશમની કીર્તિ સાચવવામાં અનિયુક્ત અને ઉંઘતા, રજાન મુખવાળા, અતિ

પ્રમાદી થઇ જવાથી, પડીજતાં પણ ન જાણેલા એવા અધોવસ્ત્રને,
નપવીરો, પહેરી શકયા નહિ—૪૩

ત્રણે જગત્નો પરાજય કરી પ્રકાશના રાક્ષસોથી નાસતું સૈન્ય
જાઇને લાંબી સ્તુતિઓ કરતા મુનિઓનો સમૂહ જુહૂને જૂસી ગયેલો,
વાણી બંધ થઇ જવાથી અણુસારથી પૂછતો અંગ ભાગે તેમ પડતાં
નાસતો, ને^૧ ધ્રુવિહીન, થઇ ગયો—૪૪

જે પ્રવાહો કેરીને વહેતો હતો એવો પણ નાસતા હાથીઓ ના
મદ ઝરતો નથી, ને ભયથી બચ્ચ હીનને નિસ્તેજ થઇ ગયેલું એક
તેમનું પૂર્વનું ગર્જિત હાલ વ્યાપી રહેતું નથી, ભગવાન અર્હન વિ-
ભ્યુ, શિવ, બ્રહ્મા, શિવપાર્વતી, એવા દેવને સંભારતા ચોક્કા પણ
ભૂમિ ઉપર પડેછે—૪૫

• સર્વ સહન કરવા રૂપ શુદ્ધ ચારિત્રથી પવિત્ર એવા ફેટલાક
ઋષિઓ દર્ભમાં સંતાયા, ને ફેટલાક સારી રીતે લેઇ જાય તેવા બરછી
જેવા દંડ હાથમાં લઇને પાણી કાપતાં કોટિયામાં પાણીમાં પેઠા—૪૬

નિશાચરોનાં માથું ફાડી નાખતાં, શરીર ખોદી નાખતાં, ભય
પમાડતાં, અસ્રો આગળ, લગામ તેમ પરાણાને ન ગણકારતા, ન છૂટી
પડેલી શશીને તાણતા, ને મૂતરી જતા, રથ અને ઘેડા, નાકા—૪૭

દાત્ર કરતાં પણ મહોટા દાંતવાળા, હલના મુખ કરતાં પહોળાં
મુખવાળા, પોતાના બલની સ્તુતિ કરતા, માંસ ખાનારા, રાક્ષસોથી
આંખળીના વૃક્ષ આગળ નાશી ગયેલા પોતાના સૈન્ય ઉપર, વિજય-
નાજ એકપાત્ર, ને બાણ વરસાવતા ધનુર્ધવાળા, રાજાએ અતિ કોપ
કર્યો—૪૮

દેવતાથી પણ જાણીતા અને માન્ય તથા અર્ચિત, કીર્તિની તૃબણ
વાળા, અને ચિરકાલથી પરિચિત એવા પણ પોતાના સૈન્ય ઉપર

કોપ કરતા, રાજાએ, પ્રસિધ્ધ ઇંદ્રને પૂજિત એવું પોતાનું અન્ન હાથમાં લીધું—૪૯

યુધ્ધે ચઢી આપ શત્રુને રોધ કર્યો, અને બાણ વરસાવ્યો તો વિજય થયો જાણ્યો, ને કીર્તિ મળી જાણ્યો, એમ કદ વેઠતા મુની-એએ કહેવાયલો રાજા રથમાં બેઠો—૫૦

પછી શત્રુને સંહારનાર એવા દરોનો વેત્રી સુભદ્રાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો, હે સુભદ્રા ! તમે ક્યાં જઈ જઈને જશો? કાલ સવારે થમ તમને ખાશે; શું કાલે કે આજ તમે મરવાના નથી ? તો રણની ખાર ક્યારે જશો ? કે ખાઈ પગલાં ચૂકોછો—૫૧

તમે નાસ્યો ત્યાં મુખી તમને અપયશ સન્મુખ મળવાનો છે; ભુંડો ! આવો સમય ક્યારે આવશે ? તમારા આત્માનું હૃદયાર્થપાત્ર ક્યારે થશે કે તમારા કલને ચોગ્ય પાણી ક્યારે કરાશે?—૫૨

ક્યારે યુધ્ધે જઈએ, ક્યારે શત્રુનો પરજય કરી શોભીએ, ક્યારે સ્વામીને અંતોષીએ, સંશ્રામમાં કોણ આનંદ આપશે, કોણ સ્વર્ગે પહોંચાડશે, કોણ સુવશ આપશે, એમ તમે જે બોલેલા તેને પાણી ધિસાર છે—૫૩

અભય આપેછે, શરણ આપેછે, ભયભીતને પ્રાણ દાનરૂપી નિ-ક્ષા આપેછે, હરખી પામેછે, સ્વર્ગ પામશે, ને એ અમૃતને પણ પામ-શે, તમે હવે શું કહોછો?—૫૪

કદી મૃત્યુજ આવીને ખાઈ જશે કે હણશે, માટે નાસી નહિ, એક મુહૂર્તમાંજ આપણા સ્વામી શત્રુ પ્રતિ ચઢશે, તેમના ઉપર મદાર કરશે, ને તેમને હણી જય પ્રાપ્ત કરશે, માટે દંડ થઇ વળા રહેા—૫૫

શત્રુને હારનાર, અને જય પામનાર, તથા શત્રુને શાંત કરનાર

આ તમારા સ્વામી યુધ્ધ માટે જાયછે; ને કહ્યાણુ પામવાની, ધર્મને
ધારણુ કરવાની, ને કીર્તિ પામવાની, ઇચ્છાથી બાહુયુગલને નિહાળે
છે—૫૬

આ પ્રમાણે સારૂપે કાર્યના પિંડિતાર્થ મતીહારે જણાવ્યો એ-
ટલે, યુધ્ધ માટે, જૂમિએ પગ પાણુ ન અડકે એમ, વેરવા નિવાસ
તરફ જતા હોય તેવી રીતે, તથા અતિસારવાળો અને સ્પર્શ રોગ-
વાળો જેમ પોતાને નિંદ, તેમ પોતાની જાતને નિંદતા સર્વે પાછા
વળ્યા—૫૭

પૈરીને રાંધી નાખતા મતાપવાળી, સમુદ્રને જેમ નદી મળેછે,
તેમ, શત્રુને ભીતિ પમાડનારી, ભાલા ધારણુ કરેલી, જેમણે પાઠ
તજ્યા છે એવા તપસ્વી અને ઉપાધ્યાયે અભિનંદન કરાયકી, સેના
આવી મળી—૫૮

પવનના જેવા ઉગ્ર નિશાત્મક રૂપી વસ્ત્રપત્રને કાપવા માટે
ઉદ્યત નૃપ પાછળ, યુદ્ધના ઉપાધ્યાય રૂપ, ને આકાર ને અલોના મ-
લાથી વિષ્ણુ વિચિત્ર રંગના વસ્ત્રથી છાયું હોય તેવું કરી દેનારી,
સેના આલી—૫૯

હાથી અને ઉંટની ચીસોથી જાણે શત્રુને ખાઈ જવા તત્પર
થયેલી સેના, નરેન્દ્રના પ્રભાવનો આશ્રય કરવાથી, માંસ રુધિરાદિ
ભક્ષણુ કરનારા નિશાત્મકોના સામી થઈ—૬૦

કીર્તિ રૂપી વધૂ તેમ જયશ્રીના પાણિગ્રહણુ માટે ઉદ્યત, યમ
પાળતામાં ઉત્તમ યમવાળો, ને નિયમ પાળતામાં ઉત્તમ નિયમવાળો,
તથા તેવોજ સંયમીમાં સંયમી, નૃપ અતિ શોભવા લાગ્યો—૬૧

ધનુષના શબ્દોથી, રિધુના હોકારોથી, માણસોના કલબલાટથી
રાક્ષસોની બૂઝોથી, રથના ચીત્કારથી, ને એ સર્વના પ્રતિધ્વનિથી,
તે સમયે, આપ્ત જગત્ એકનાદમય થઈ રહ્યું—૬૨

વાગતી વીણાવાળા, વીણાના નાદને તરીને આગળ પડતા પાક ઉચ્ચારતા (૧), ચારણો, અને પોતાની મધુર વાણીયુક્ત રચનાઓ ભણતા સૂત, એ સર્વે, આદરથી, સુભદ્રાની સ્તુતિ કરેછે—૬૩

નિષ્કંપ ધનુષ્ ધારણુ કરતા, શર વરસાવતા, એવા એ નરવરોધી વિવશ તથા ભયપીડિત રાક્ષસસમૂહ, રણમાં, વરુએ ઘેરાયલા પશુ (ઝકરાના) સમૂહની પેઠે, ગતિહીન થઇ ગયા—૬૪

દ્યુતકાર જેમ પાસાને તેમ અચ્ચને હિંગામતો, ને રહેલા છે ગર્ભ જેમાં એવા ઉદરને ગળાવતો, અને પોતાના લોકોને અભિમાન કરવાના કારણ રૂપ, ભર્ષર, અતિમત્ત એવા એ નરવરોને સાકના ઢગલાની પેઠે ધુધમાં ખાઇ જવા માટે આવ્યો—૬૫

યમના ભયાનક ગૃહના આગણા જેવા મુખમાં, અંતઘોશરાજ, ને તેના નાનાભાઇ, હાલને મૂકી રતો, એ નરભક્ષણુ કરનાર, અતિ ઉત્તમ, અને ઘણુ તથા ઐશણુ જેવા સ્કંધ વાળા યોધા સહિત, રણમાં ધુમ્પો—૬૬

રૌદ્ર દંબ્રાવાળો, ઘણુ જેવા સ્કંધવાળો, નાનાં પક્ષીને મારનારાં (ગરધલ આદિ) પક્ષીથી જેને અપરાધન સમવાયલા છે એવા, તથા વાયુએ ઉજત કરેલા ધન જેવાં ઘાડ અંગવાળો, એ ધન જેવી ગર્જના કરતો, રાજાની સમીપ આવ્યો—૬૭

સ્તંભને લાગી નાખે એવી મૂંઠવાળા એણે, સ્તંભના સૂરા કરે તેવી તરવારથી, રચના ઘોડાને હણ્યા, ને રથમાંથી ઉતરતા રાજાએ (જમસિંહે) પાણુ સ્તંભને તોડી નાખે તેવી મૂંઠીથી સ્તંભને સૂર્ય કરે તેવી તરવાર પકડી—૬૮

જેના ભુજ બોગળની ગરજ સારે તેવા છે એવો, સ્પર્હામાં તત્પર, સિંહનાદ કરતો, એ રાજા, સ્પર્ધા કરતા, ને સિંહનાદ કરતા એ (શત્રુ)ના સહિત, કુકુટયુદ્ધ જેવા આ યુદ્ધને ઓખરે, યુદ્ધ જેવવા લાગ્યો—૬૯

જપ કરતા (મુનિઓ)ના વધ કરનાર, જલને બાંધી રાખવા કરેલી પથ્થરની પાળ જેવી દંતપક્તિવાળા, સ્પર્ધાપૂર્વક બોલાવતા, ને ઉન્મત્ત, એવા એના માથા ઉપર, સ્પર્ધાથી બોલાવતા, અને વધના ચતુર્થ ભાગમાં આવેલા (વૃદ્ધ), ને હાથે ધમ્મતા યમ જેવી ધમ્મવાળા, વૃષ્ટિએ તરવારથી ઘા કર્યો—૭૦

પોતાની દ્યુતિથી મકાશમાન કરતી, અને શબ્દ કરતા એના માથા ઉપર પડતા શબ્દ કરતી, તરવારના બે કટકા થઈ ગયા, ને તેથી હાસ પામેલા એ (જયસિંહ). સિંહ જેવી દીર્ઘ ગર્જના કરતા એની સાથે, સડાસડ શબ્દ થાય તેમ હાથની ઝપાઝપા ઉપર આવી ગયો—૭૧

જેની વૃદ્ધિ બ ધાઇ ગઈ છે એવા મેઘમાંથી જેમ તે પ્રતિબંધને તોડનાર કોઇ શ્રેષ્ઠ વૃદ્ધિ પડાવે છે તેમ ખરા પૌરુષવાળા, શબ્દ કરી પડેલા, હાથથી, હાથ રૂપી દારથી બ ધાઇ મૂઠ થઈ ગયેલા એનામાથી, વૃષ્ટિએ રુધિરનો વર્ષાદ વરમાવ્યો—૭૨

અતિ ઉન્નત અને વસ્ત્રની પેઠે છાઇ નાખતા તેજઃ પુંજવાળા, તથા (એને બાંધવા માટે) હાથમાં દાર સહિત, ડાકા કરેલા હાથ વાળા, રાજાએ, રુચિર રૂપી વસ્ત્રથી અત્યંત ઢાંચેલા, એના હાથ, તુરતજ સજ્જડ બાંધી, અને જાણે સીવ નાખ્યા હોય તેમ કરી દીધા—૭૩

હે અપરિવ્રતભુક્ત (૧) ! દક્ષિણાર્ધે યજ્ઞમાં વરાયલા બ્રાહ્મણોનો, તારો પરાજય થઈ તને બંધન પાડે મળજો, એવો ને શાપ તે અ-

ત્યારે તારા વિષે સત્ય થયો, એમ કહેતા તુષે સુઘ્રીની પેઠે એને
આધ્યા—૭૪

હાથ બંધાવાથી પરસેવે નહુવાઈ ગયેલાને પીડામાં ગ્રસ્ત એવો
એ થઈ જતાં; માંસભક્ષી (રાક્ષસો) કલેશ પામી નાસવાને
તત્પર થઈ નાઠા; ને એ સર્વને પૂજ્ય એવા રાજાને શુભ યશ મળ્યો
તેથી, કલેશ અને ભય સહિત પ્રાણશિલ્પ હુવે પામ્ય—૭૫

ભય પામેલી પિંગલિકા નામની એની પત્ની, સ્ત્રીન ચોગ્ય
નીતિપૂર્વક મોં આગળ અંચડનો છેડો સખીને, બાણી, તમારા
ભુજના બલે કરેલા બંધનથી તમે એને, જેમ દૂતકાર પાસા નાખના-
રને છતતાં સર્વ છતેછે તેમ છત્યોછે—૭૬

યજ્ઞદેશનો સ્વીકાર કરતા ઋષિઓના, ક્રોધથી ન યગજ્ઞ પા-
મેલા એવા એણે, પરભવ કર્યો, તે ક્ષમા કરીને, મારા પતિને આ-
પ છેડો; ને હવેથી એ તમારો ચાકર થઇને રહેશે (૧)—૭૭

મસ્તાર (૨) રચના એવા ઋત્વિજને ધૃત ઝરતા (સરવા)થી, ને
દર્ભના પથારાથી તથા ઋગ્મત્રીના વિસ્તારથી, હવે, ક્રોધપાણ ઉપદ્રવ
વિના શોભિતા વિસ્તાર વાળા, અને શુભજ્ઞતા આદિથી દીપી રહેલા
આ સુરસ્વતીતીર ઉપર યજ્ઞ કરે—૭૮

વિષ્ણુ અને હાંમે ગવાય તેવા પવિત્ર હંદ જેમાં છે એવી ગીતિ-
ઓના ઉંચા સંગો, રાક્ષાથી ભક્ષાવાના ભયથી રહિત પ્રજાશિલ્પ આ-

(૧) ને હવેથી ~~છતેછે~~ જે અર્થ આપ્યો છે તે આચરેથી પાઠ કર્મથી
ને આપવો પડે છે, કેમકે - મૂલમાં પાઠ તૂટક છે, ને દીક્ષા પશુ એ સ્થલ
ઉપર છે નહિ.

(૨) સામ વેદની રીતિ પ્રમાણે ઉમરડાનાં લાકડાં અને કુચની કાંઈ
યજ્ઞોપયોગી રચનાવિશેષ, એમ દીક્ષાકાર.

લાપો; ને નમાર તથા સામાના સમૂહને, ઉદાર સ્વરથી ભણતા, એ મુખે કાપો—૭૮

અન્યાયનો આશ્રય ન કરતાં એ હવે ન્યાયમાર્ગનોજ આશ્રય કરશે, એનો (આપને તેમ મુનિઓને) નમવાનો સમય છે, ને એ રાજાનીજ પાસે રહેતો હોય તેમ અત્ર રક્ષણ કરવાનો ને આશ્રમોને સાચવવાનો પણ એનો અવસર છે, એમ કહેતી પિંગલિકાનું સાંભળી, રાક્ષસોના પતિને જયસિંહદેવે છોડી મૂક્યો—૮૦

ન્યાયી ચોરસોડ હવે પુષ્પ ચોરી જતા નથી એવા ઉપવનમાં રહી, પુષ્પફલપદ્મવાદિની વૃદ્ધિથી સમૃદ્ધ થયેલા અને આકાશ નામના યજ્ઞને કરનારા ઋષિઓનું આતિથ્ય પામી, સુંદર કાયાવાળો રાજા પોતાને સ્થાને ગયો—૮૧

સર્ગ ૧૩.

રાક્ષસોના સાયના સ્વામીએ, માણિક્યના સમૂહ અને લક્ષ્મીના હગડા, પથ્થરના એક નિશ્ચાય (૧) ની કીડાથી ભેટ આપ્યા—૧

અજની મુદ્ધિ પણ ન ઇચ્છતા, એણે, કાંઈ પણ વિદ્ય વિના, નિરંતર, પદાતિના વ્યવસ્થાથી, રાજાની મીતિને અર્થે, ઘુઝ મનથી સેવા કરી—૨

સ્વપ્નામાં પણ શંકા ન કરવી પડે એવી રીતે યજ્ઞરક્ષાના કામમાં યતનવાન થયો; તેથી રાજાએ રાક્ષસને માગ્યા વિનાજ મસાદ કર્યો—૩

અંતઃકરણથી આજ્ઞાને ભેગડી (માની) એણે, સમુદ્રાદિમાં

પણ પ્રવેશ કરવાની શીતિથી, અકુટિલ એવા નૃપને અકુટિલ હૃદયથી રંજન કર્યો—૪

નીતિશાસ્ત્રમાં સાંભળ્યા પ્રમાણે તોફાનપકા સાંભળવા, તથા પીડાવાળાંની પીડા હરવા, એકવાર, રાજા એકલોજ રાત્રીએ દુરવા ગયો—૫

હેતિ અને સાનિવાળા (૨), તથા કીર્તિની ઇચ્છવાળા, રાજાએ, કહીંક, મધપીએની પરસ્પર વાદવિવાદ કરતી મંડલી, તેમના સાંભાવ છે તે જાણવા, જોય—૬

સાથે પીધાથી મત ધયેલાંનાં સાથે ગચાતાં ગીતમાં ત્યાં પોતાના ગુણગુણ કીર્તન સાંભળતાંજ અનાસ્થા ધારણ કરી, રસોદ્ય પાકે એટલી વાર પણ ટક્યો નહિ—૭

જો દુરતાં દુરતાં, દીસિત એવા યજ્ઞવિદ્યોપજીવી મહાત્માઓને જોય, આ પ્રમાણે પોતાનું અર્થાં જોવા દુરંદુ કૃતાર્થ ધનું એમ માનવા લાગ્યો—૮

હૃદયથી પડી જવાય એવાં હાટ ઉપર શર્યામાં પડેલા, સોમપાત્ર વેશવાને ઢોંગ કરતા, પણ સિંચર સ્કંધવાળી ગતિવાળા, એવાં રાત્રનાં અરોને, એણે કાંઈ સ્થલે, જોળખ્યા—૯

લોકોનાં ઇચ્છા અને કૃતિની નિગ્રાસવાળા, એણે કાંઈ સ્થલે, પોતાની આકૃતિ અને ક્રિયા ગૂંક રાખી, દુઃખજ્ઞ, ચાલ્યા, દુઃખ, તથા યથાર્થ પોતાના સ્વરૂપનું સંજોષન પણ, કર્યું—૧૦

મૃગયામાં દુરનાર જેમ કોઈક પગલાં પણ ન સંભ-

જાય તેમ ફરતા એણે પોતાના ભક્તોની તેમ રાત્રીના ભક્તોની ગતિ સહજમાં પરખી લીધી—૧૧

અર્ધી રાત્રી સુધી જાગી, જાગતા લોકની રીતિકૃતિ જાણી, ક્રોધની સ્તુતિ ને ક્રોધનો તિરસ્કાર કરતો, એ પુર બહાર નીકળી ગયો—૧૨

પૂર્વે થઇ ગયેલા મહાત્માઓની અર્જુન કથાનું ચિંતન ચર્ચા તથા અર્ચન કરતો, તરવારરૂપી ભૂષણવાળો, એ, કંપતા છેદતા એવા (કસાઇ વગેરે) લોકોના સ્થાનને આલંબી ગયો—૧૩

હૃદાળા જેવું જેવું ચિત્ત નથી એવો, અને જરાપણ વેદના ન પામતો, એ અસંખ્ય કુંવ (કુંડ ?) આલંબી, ચિત્રવિચિત્ર વાર્તા જાણવાની ઇચ્છાથી, સરસ્વતીએ પહોંચ્યો—૧૪

પાદના અભિષાતથી જેનાં હૃદયની પરંપરા ઉછળે છે એવી એ નદીમાં, અંજલિઅર્પણ આદિ સ્નાનવંદનો પાસનપૂર્વકે સમાપ્ત કરીને, એ, પાર ગયો—૧૫

આશ્ચર્ય જોવાની ઇચ્છાથી, આર્તની શોધમાં, સત્પુરુષોની સેવામાટે, કેવલ નિર્લોભી એવો એ તીર ઉપર ભમવા લાગ્યો—૧૬

કાગડાને યુક્ત (?) નું જ્યાં ક્રોધથી યુક્ત ચાલે છે એવા એક ભયંકર કુંજમાં, સંપત્તિને વિપત્તિ ઉભયમાં સમાન લાવે રહેનારા, અને અત્યંત નિર્ભય, એવા રાજાએ આ મમાણે વાણી સાંભળી—૧૭

મેં કરેલાં પ્રેમાલાપ, સ્મરચેષ્ટા, કટાક્ષાદિ, લગારે લગાર ભૂલો ગયા હો એમ, હે નાથ ! છેક ઘાઘ તણને, હે નિર્લજ્જ ! મને શા માટે તણ જાણ્યો ?—૧૮

જ્યાં સુધી હું મુવેલી તમારા શોક, કે અંગકાનિ, કે કૃષ્ણ-

ખંસ, દખતી નથી ત્યાં સુધીમાંજ માત્ર આજને આજ મરણ થાઓ—૧૯

હે કાંત ! કર્પૂરનું થું થું કરવું છે ? કન્તૂરી, ચંદન, અગુરુ, ધુપસજ્જ, ચર્વને ક્યાં ક્યાં ફેવી ફેવી રીતે લગાડવા છે ? ઇત્યાદિ મારાથી પૂછાતાંજ તમે 'સર્વ કર' એમ જે મેમથી કહેવું તે સંભારતાં મારે આજ વનિહમવેશ કરવોજ ઉચિત છે, મારે સા આધારે રહેવું જોઈએ ?—૨૦-૨૧

તમારી આપત્તિ રૂપી વિપ્રચિકા (૧) મારા મરણરૂપ થઈ છે, ન તેથી મારે હવે કાઠભસાણું કરવું માસ થયું છે, તે સમયે તમારું મારે જે ઇશુચ્ચિકા રૂપી રૂવું છે તેમાંથી મુક્ત કરો (કે હું સુખે મરું)—૨૨

કામકાજ, છુગિત, ભાગણ, સર્વની અરુચિ થઈ છે, તમારી સાથે, મુવા પછીથી સુખે પયપાન કરીશ—૨૩

તમારાં મસાદથી, રાજતને ચોગ્ય વસ્ત્રાચ્છાદનાદિવાળી હું, સર્વ ભાષામાં મુખ્ય હતી, તે થું તમારી સાથેજ દુઃખની ભાગીઆણું ન થાઉં !—૨૪

તમે કૃષ્ણમાં પડવા આવ્યા છતાં, બોજનાચ્છાદનના લોભવાળી થઈ, થું હું નીરાંતે ગામ દહોવાનું ને લોકડાં લાવવાનું કરવા રહીશ ?—૨૫

ઉપની ખાણ, તરવાને અશક્ય, સંચાર વિનાના, જેમાં નજર પાણું ન પહોંચવાથી દાર વગેરે મૂકી ન શકાય તેવા, બળદના જેવા સ્કંધવાળી અને વજ્ર જેવાં મુખવાળી મહિકાથી મપૂર્ણ, દુષ્ટ મૃત્યુના માર્ગરૂપ, વિપત્તિના દારૂરૂપ, એવા આ કૃષ્ણમાં તમે પડ્યોને હું જોઈ

રહીશ, તો તો બગલા જેવી વૃત્તિવાળી સ્ત્રીઓને ખરેખર ધિક્કાર છે
—૨૬—૨૭

ભઠીમાં ચૂકેલા કાચા વાસણ જેવી તમારી દારુણ વિપત્તિ, જે
સુભગ ! મારા સત્વની કસોટી છે, મારી ખુદ્દિની કસોટી છે, ને મારા
કલની કસોટી છે—૨૮

દશાવતારવાળા ઉદ્યાનમાંથી, નદી ઉતરીને, કોઈ, ખલવાન
અને વસ્ત્રસહિત, આપણને વિદ્ય થવામાં આવી ચઢે, ને એટલામાં
તમે ચાલો—૨૯

લતાના આધારરૂપ એ કુંજમાંથી આવતી આવી વાણી,
શોકનો સંહારનાર, કૃપાનો આધાર, ને શુશ્રુષા વાણનારા, રાજ
સાંભળીને, તુરત પાસે આવ્યો—૩૦

સમુદ્ર જેવા ગંભીર પોતાની દારાથી સંતુષ્ટ, ન્યાયધામ, એવા-
એણે, ત્યાં, જેમની જરથેષ્ઠા નથા એણે દંડ દોડું—૩૧

શુદ્ધાખરાન્યાય (?) માં પડેલા મીઠા જેવા આતુર નરને એણે,
જેમાંથી અમૃતનો રસ ઝરે છે એવા સ્મિતથી સ્થલ માત્ર ભરીદેતાં, કહ્યું
—૩૨

વનવનુક્ત અને દહકાંતિથી ખાન કવક (?) તથા વ્યામને
પૂરતો, આ વિષમ કૃપના તટ ઉપર તું કોણ છે ?—૩૩

અનેક ખાડાથી ફુર્ગમ, અને જ્યાં આપત્તિ સુલભ છે એવા. શોક
ગદ્યાનિ ખેદ આદિ પૂર્વક ઉચ્ચારનો વિષય એના, આ સ્થાનમાં તારી
સાથે આ બિચારી કોણ છે ?—૩૪

જે શુભ ન હોય એણે પણ કાર્ય તે સુખે કહે, કેમકે સમજનો
એ સમજનો સાથે દુઃખે કહેવાય તેણે પણ સહજમાં કહેણે ધટે છે
—૩૫

શામાટે તું સહજજ મ્હાનિ પામેછે, શી પીડાથી એમ પીડાયછે,
 કે શી દુઃસ્થિતિથી દુઃખી છે, તારી પીડાથી માફ ચિત્ત પણ સહજજ
 આર્દ્ર થઇ જાયછે, (માટે જોઇ)—૩૬

શું દુષ્ટ રીતે પીડા કરનાર, દમવાને અસત્ય, અને મહા કપ્પે
 જેની સાથે બુધ્ધ થાય એવા, શત્રુઓથી તું અત્યંત ક્લેશ પામેલો
 છે—૩૭

શાસન ન થઇ શકે તેવાં, દુર્ધર્ષ, અતિ ક્રોધવાળા, એવા પણ
 તારા શત્રુને હું સહજમાં શાસન આપીશ, એટલે તું કુરવસ્થિતિ ન
 ભોગવ—૩૮

ન આપી શકાય એવી વસ્તુ પણ હે સખા ! હું સુખે તારે માટે
 આપીશ, ને જ્યાં જવું અસત્ય હોય ત્યાં પણ સુખે જઇશ, માટે
 જાણી નથી શકાતું એવું ને તારૂં ઇષ્ટ હોય તે જોઇ—૩૯

તેજપી કરીને દુર્ધર્ષ અને કુદંડા એવા જુષતિને, એ પણ કહેવા
 લાગ્યો કે અમારૂં, રામાવાને કઠિન, બુધ્ધથી હઠવાને કઠિન, ને સહન
 ન થાય તેવું, અરોધ જુતાંત સાંભળો—૪૦

મત્યંત્રોક્ષથી ક્યારે આવ્યા ? આ બાહ્યોજ આવું છું ; ક્યારે
 જાઓ ? આ જાઉં છું ; આ હું આવ્યો ; આ જાઉં છું ; નો, એમ
 અન્યોન્ય મત્રોત્તર કરતા નામલોક્ષથી રમ્ય, એની ભોગવતી નામની
 પ્રી પાતાલમાં છે—૪૧-૪૨

ક્યારે આવ્યા ? હવણાંજ આવ્યો ; ક્યારે આવરો ? હે સ્વામી
 હવણાં આવું છું ; એમ સ્વામી સાથે વાતચિત્ત કરનારો, ત્યાં રત્નચૂડ
 નામે નાગરાજ છે—૪૩

હે રાખપાત્રકવ્ર મુકટ ! જો તમે રત્નમાં આવો તો હું દેવોને
 પણ છત્તું એમ જેને વાસુકીએ પોતે પણ કહ્યું છે—૪૪

જે કાલે ગુરુ ત્વરાથી આવશે તો હું છંદઃ શાસ્ત્ર ભણીશ, ને તેજ નહિ પણ તર્ક પણ ભણીશ, એમ કહીને તાતને સંતોષ્યા—૪૬

હે ગુરુ ! આપ આપો તો હું લઈશ, ને નિખિલ આગમનું અધ્યયન કરીશ, જે આપ મસજ હો તો મારી સર્વ વિદ્યા સિધ્ધ છે, એમ મેં ગુરુની સ્તુતિ કરી—૪૭

આજ સુધી તેં જેવા સંતોષ આપ્યાછે તેવાજ અવિત પર્યંત આપીશ એમ મારા ઉપર મસજ થઇ ગુરુએ મને ભણાવ્યો—૪૮

હે તાત ! જે આઠમ ગઇ તે દિવસે જે અનધ્યાય હતો, ને જે આવેછે તે દિવસે અનધ્યાય થશે, તેથી મારે ઘર સુધી જવાના માર્ગના અર્ધ સુધીમાંજ સંહિતાનો પાઠ કરી જઈશ, એમ ગુરુને કહી મેં તેમને રંજન કર્યા—૪૯-૫૦

જે હેમંત આવેછે તેમાં આગ્રહાયણી પછી મારા આગમાં સર્વજ લવહી ફાલશે; ને જે ચોપ માસ આવેછે ને તેમાંના જે પાછળની દશ રાત્રી છે તેમાં હે ચોથ પુરુષો ! હું ઉદ્યાન મંદાત્મક ગિરો સાથે કરવાનો છું; ને પછીની ત્રીસ રાત્રી આવશે તેના અર્ધ ભાગમાં ગુરુ પાસે બેવાર વ્યાખ્યાન લઈશ, ને એમ મારે જુદાજ પાઠ અજાવીશ; ને પછી જે ત્રીસ રાત્રી તેના અર્ધમાં તો હું સવાનો પાણુ નધી, એમ મારા પ્રહાસનાથીએ મને કહ્યું—૫૧—૫૨—૫૩—૫૪

અરો ! આ, આવતા મંગળા પર્યંદિવસ પછી પાઠ લઈને સિધ્ધ થઇ લવહીદર્શન કરાવશે ! હે તસપુત્રાગ ! જે તું લવહી દર્શાવી,

* ૪૫ મેં શ્લોક મૂલમાં ગુટક છે. પણ એ શ્લોકમાં રતનચૂડનો પોતે પુત્ર દેવ એમ અર્થ દોરનારો સભવ લાગે છે.

શકે તો કીયા અક્ષયવાળાને આશ્ચર્ય ન પેદા કરે ? તું તો ઈંદ્ર-જાલની ઇચ્છા કરતો જાણાય છે. પણ તે આપનાર બિશુક બીજાનું છે; ને તે તને મળે તો તે જરૂર આપે, પણ તે મર્યાદા જાણતો નથી; ત્યારે આવું (મર્યાદા શું સ્થાપન કરે છે ? એ વાત ખોટી છે, હું એના અનાદર કરું છું કેમકે કોઈ બીજા પણ એ વાત કેમ માને, કે એવો શ્રદ્ધા કેમ કરે, (૧) આમ મેં એને કહ્યું—૫૫—૫૬—૫૭—૫૮

એણે પણ મને કહ્યું કે તું આમ મારા પક્ષનું ઉચ્છેદન કરવા બોલે છે, ને એમ કુર્જનતા અકલ્પ કરે છે, તો તને હું પણ અનાદર કરું છું—૫૯

તું શા માટે મારો ઉપહાસ કરે છે, શા માટે મારો પરાજય કરે છે, મર્મભેદી વચન વરે છે, ખાડા કરે છે, સાધુત્વ તથા કુર્જનત્વ ધારે છે, તને ધિક્કાર છે—૬૦

એવો એ કોણ ભુજંગમ છે કે ને અમારો દોષ કરે, અમારો ઉપહાસ કરે, અમારી વાતની અશ્રદ્ધા કરે, અમારી સાથે વિરોધ કરે, કે અમારી સ્પર્ધા કરે ?—૬૧

હું શ્રદ્ધા કરતો નથી એમ અમારી આગમ હે કુર્મતિ ! તું શાના બોલે છે, ને ચેષ્ટા કરે છે—૬૨

હું શ્રદ્ધા કરતો નથી, કે હેમંતમાં ઊવડી દેશીની સકામ, એમ ને તેં કહ્યું તેજ દારી કુર્જનતા બતાવે છે—૬૩

લોકમાં મને વિવાદથી પરાજય કરે એવો કોઈ દોષ એમ હું પણ સહન કરી શકતો નથી, કે શ્રદ્ધા કરી શકતો નથી; (ને પુણિ-તલવડી હેમંતમાં ન જતાં તો) મારી ભાવેની દોડ હું હારું—૬૪

(૧) હેમંતમાં ઊવડી પતી નથી ને પેલાએ વચની કહી તે ઉપર આ બોલો ઉપહાસ છે.

પછી મેં પણ કહ્યું કે કોઇ ગર્વા યદને મારી સાથે સ્પર્ધા કરે
વા વિવાદ ચઢે એ હું પણ શ્રદ્ધા કરતો નથી, કે સહન કરતો નથી,
એટલે જો તું વિવાદ કરે ને તેમાં હું હાર તો ભયે તે ને હોડ કરીછે
તેવીજ હું પણ કરું છું—૬૫—૬૬

તેં ને આ નિમિત્તે મારો આક્ષેપ કર્યો, કે મારી તર્જના કરી,
તેને ધિક્કાર છે, ને એવી વાતની હઠ કરી તેમાં વિજય પામવાની પ્રગ-
લ્ભતા તેં ને કરી તે તો હું સહન પણ કરતો નથી કે માનતો પણ
નથી—૬૭

અરે ! આણું બોલ્યો છે એ આશ્ચર્ય છો'તમે આવો ક્રોધ કરો છો
તે કીક નથી, જિમ કહેતા અમારા સ્વજનોએ વસાયલા અમે, હોડ
બાંધીને, વાકુલહથી પિરમ્યા—૬૮

જે એ મને જીતે તો તો બહુ આશ્ચર્યની વાત થાય કે આંધળો
પણ પર્વત મસ્તકે ચઢ્યો ગણાય, અમ લગ કરતા અમે પોત પોતાને
ધેર ગયા—૬૯

એ હારશે કે હું હારીશ એમ વિચારતો હું, એક વાર હેમંતમા
તેના બોલાવ્યાથી ઉદ્યાનમા લવલી જોવા ગયો—૭૦

લવલીને ફૂલ આવેલા જોઇને મેં વિચાર કર્યો કે અરે ! આ તો
ખરો માયાત્રી છે, તે ફૂલ પણ બતાવશે, ને કલ્પવૃક્ષને પણ વખતે
લાવશે, ને એવો સમર્થ એ દમનક ગમે તેવો બીજો પણ છલ કરી
સકશે, ને હું 'ધારું છું' કે હવે એ મેં કળૂવેલી હોડ માગશે, ને મને
આંખો પાડી દશે—૭૧—૭૨

પછી દમને કહ્યું કે તું લાડી પુષ્પ રજોછે, એટલે હવે હોડ
મમાણે આપવા ઇચ્છતો હોઇશજ, અને મારી નિદા કદાપિ નહિ કરે,
એમ હું 'ધારું છું'—૭૩

ઐશ્વર્યામાં કોઇએ આવીને કહ્યું કે હુલ્લહના પ્રતિ યાત્રાએ જવા-
ના સમય થયોજે, માટે તમારામાંથી જેના વારો હોય તે જાઓ, ઐશ્વર્યા
માટે સ્વામી તમને તેડેછે—૭૪

નાગોએ દમનને બોલાવીને કહ્યું કે તારો વારો છે, માટે જો
તું જાય તો આખું નાગકુલ છવતું રહે—૭૫

એણે મને કહ્યું કે જો તું જાય તો હું તારી પાસેથી છતેલી હોડ
મૂકી દઈ, ને તેમ કરતાં જો હિમ્મત ઉપ આણી આવે તોપણ મૂકી
દઈ—૭૬

જો તે મારો પરાજય ના કર્યો હોત તો તું મને આજ્ઞા ન કરત,
તેથી મને એમજ અભિલાષ થયો છે કે ઉપ લાવી આપું, ને તું હોડ
મૂકી દેજે, એમ કહીને હું અત્ર આવ્યો—૭૭

તેથી મારી એવી ઇચ્છા છે કે તું મને રજા આપ, ને પ્રાર્થના
કરું છું કે તુવે અહીંથી જા, હું ઉપાર્યે વજના જેવાં મોઢાંવાળી મસિ-
દાથી ભરેલા આ કૂપમાં પેરીશ—૭૮

કૂપા કીને મને સાથેજ લઈ જાઓ એમ કહેતી આ મારી
મિયા સુસોચના કૂપમયેશમાં વિશ્વરૂપ છે—૭૯

રાત્રીના અંતે સંધ્યાવંદન કરે, રવિને પૂજે, અત્ર બેસે, કે
જાઓ, મરવાને તૈયાર થયેલા એવા મારી ચિંતાથી આપને સો લાભ
છે ? —૮૦

પછી તેને રાજાએ કહ્યું કે તું તારી જાતનું રક્ષણ કર, તારી
મિયાનું રક્ષણ કર, હું હુલ્લહપ્રતિ યાત્રા કરી, ને તને સંતોષ પમાડી-
શ, પછી શું ? —૮૧

હુલ્લહ કોણ છે તે કહે, ને તેની કથા બોલ, પીરજ રાખ, ભય
રાખીશ નહિ, મારી અનુમતિ લઈ મરજી મુજબ કરજે—૮૨

એક મુહૂર્તમાં, મેં આણી આપેલું એવું તારું ઇચ્છિત તું
પામીશ, પછી તું તારે ઘેર જ, તારા લોકને મળ, ને તેમને હૃદય પમાડ
—૮૩

નાગે પછી કહ્યું કે સાંભળો, જેવી રીતે હુલ્લડપ્રતિ જવાના
નાગલોકને ઠરાવ કરવો પડ્યો તે તમને કહેવાના હવે સમય છે—૮૪

હુલ્લડ નામનો ફાણી, વરાયુના પરથી અગિમાન ધરી નાગ-
માત્રને દૂખાવવાનો, તેમ પરાજય પમાડવાનો, હવે સમય છે એમ
ધારી, ને પાતાલમાં આવ્યો—૮૫

તેને નાગોએ જઈને કહ્યું કે આ વખત તમે અમને જીતશો, તેથી
એવી આપણે સંધિ કરીએ કે જેથી તમારે અમને દૂખાવવા નહિ
—૮૬

તમેજ યોગ્ય છો, તમેજ સમર્થ છો, તમારે અમારો ભાર રાખવા-
નો છે, તમે અમને આજ્ઞા કરોને ક્રોધ મૂકી દો—૮૭

હુલ્લડે કહ્યું, હું કારમીરમાં રહું છું ત્યાં પ્રતિવર્ષ ઉત્તરાયન મહો-
ત્સવમાં, ગાથાને અવશ્ય ગાનારો, તથા ગીતાદિ આલાપનારો, મારી
પૂજા કરનારો, ભક્તિમાન તમારામાંનો એક એક વારાફરતી અવશ્ય
આવ્યાં જવો જોઈએ, નહિ તો રસાલને દૂખાવી દઈશ—૮૮

જીવતા રહો મહારાજ ! તમે અમારા તરફથી એ પ્રમાણે પૂજા
પામશો, એમ તેમણે કહ્યું એટલે તેમને મૂકાને હિમને લીધે અતિ
દુર્ગમ એવા કારમીરમાં હુલ્લડ પાછો ગયો—૮૯

જે નાગલોક પૂર્વે પૃથ્વીને પણ ચીરી નાખે તેવા હતા તે આમ
બેલીને હુલ્લડને કોપ ન થાય એમ ભય ધારી, વારા ફરતી જવા
લાગ્યા—૯૦

હિમશી દાદ ગેની પીડા થાય નહિ તે માટે હિમશ ઉપ લેવા
માટે મને દમને કહ્યું ને હું પાશુ એ મારી સીને તે નહિ એમ ધારી
અમ આવી—૯૨

તેટલા માટે આ કૃપમાં પડી, મને ઉપ નહિ મળે તો પાશુ વળ-
મુખવાળી માણીથી પીસાઇ જઇ, સાશુમાત્રમાં જીવે એ માટે મુખી
યઇરા—૯૩

તને હું જરૂર ઉપ આપીશ એમ વારંવાર કહી રાત્રીએ તેને
પાતાના હાથથી હાથમાં લીધો—૯૪

ઉડ, ઉડ, એવા હોકારાથી માણો ઉડીજશે એમ ધારી રાત્રીએ
તીરે ઉડેલા બચ્ચા મહાર કર્યા—૯૫

નાસો, નાસો, એમ એ ધ્વનિથી કહેવાતાં, ઉડા ઉડા એમ કહે-
વાતાં, માણો ઉડી ગઇ—૯૬

તમે ઉભા રહો, ધીરા થાઓ, એમ નામને કહેતાં, તુરતજ રાત્રીએ
કૃપામાં કહ્યો માર્યો—૯૭

ભરો ભરો એમ ભંભંભં શબ્દ કરતા ઘડાને ઉપથી ભરીને રાત્રી
જઈ લઇને ઉપર આવ્યો—૯૮

નામને આ લો આ લો, એમ કહી ઉપધટી આપીને પાતે પા-
તાને રસ્તે ચાલવા લાગ્યો—૯૯

આકાશમાં ભમવા લાગી, કૃપને ઠાંકી દેવા લાગી, એમ ઉપને
રક્ષાશુ કરનારી મહિષાસુર ભમવા લાગી, ને ઉપર તળે ઉડવા લાગી
—૧૦૦ (?)

(૧) નામ એટલે કનકચૂડ એમ દીકાકારે લખ્યું છે તે ઉપરથી આગળ
ને ૪૫ એ સ્તોક પડેલા છે તેમાં રત્નચૂડના હોકારાનું નામ કનકચૂડદશે
એમ નક્કી થાય છે.

પછી નાજો રાજાને કહ્યું, તમે જગત્ની રક્ષા કરો છો, જગત્નું
શાસન કરો છો, ને એમ સર્વના અધીશ્વર છો, માટે કૃપા કરી રસાતલમાં
ચાલો—૧૦૧

સર્વ નાગલોક, તેમનાં નયનના ઈંદુરૂપ આપ પધારશો, ત્યાં,
મળો, આનંદ પામો, સ્તુતિ કરો, એમ અતિ હર્ષ પામશે—૧૦૨

કોઇ ઉપાયે રસ્તામાં મારે, ભેટ, છેટ, બાધ કરે, એપણુ એક હા-
નિનો પ્રસંગ છે—૧૦૩

પછી રાજાએ કહ્યું તમે પાતાલમાં જાઓ, સિદ્ધિ પામો, આનંદ-
કરો, તે માટે ત્યાંસુધી રક્ષાર્થે રક્ષકો મોકલું છું—૧૦૪

તમે શા માટે મને આગ્રહ કરો છો, મારી પ્રણિપત કરો છો, એમ
કહેતાં જોણુ રાક્ષસોને આ પ્રમાણુ કહીને આજ્ઞા કરી—૧૦૫

જમ મારી સાથે જાઓ છો, મારી સેવા કરો છો, મારી આગળ
રસ્તે ચાલો છો, તેમ હે બર્બરકાદિ ! તમે મારા પ્રાણુવદ્વલ મિત્રની
સાથે જાઓ, સેવા કરો, આગળ ચાલો,—૧૦૬—૧૦૭

ક્ષોભ પામવાની ને ભય પામવાની કાંઈ જરૂર નથી એમ જો-
લતા રાક્ષસોએ ભાર્યા સહિત એવા એને આગળ પાછળ વીંટાઇ
વળીને, પાતાળમાં પહોંચાડી દીધા—૧૦૮

ચંદ્ર ગગન ઝોળંગીને અસ્તાચ્છથી સમીપ જઇ પહોંચ્યો છે,
ને હું હજી નદીથી પાર છું, માટે આ સ્થાને વિહરવાનું કે રહેવાનું
હવે ઠીક નથી, એમ વિચારીને રાજા ત્વરાથી પુર ભણી ચા-
લ્યો—૧૦૯

આજો મીચીને હસતા તથા દાંત દખાય તેમ વાતો કરતા,
અને મૂંઝવું બહાનું રાખેલું તે પ્રમાણુ ભરીને આપવા જતાં,

તટવાસી જગ્યાન જાલકોનાં મૌઝ્ય અને ઉદોગ જોતો, કોઈથી પણ
ન જાણાયતો એવો, પોતાના હૃદયમાં પેઠો—૧૧૦

સર્ગ ૧૪.

આ પ્રમાણે રાત્રીચર્યાસુખી અત્યુત્તમ કાર્ય કરી, ન સર્વના (ઉડ-
તા) પહેલાં મહેલમાં આવી, સર્વથી પહેલે ઉઠી, ગુરુ દેવતાની દેવાની
આગળ બેસી એણે તેમની પૂજા કરી—૧

મળાતે સહુથી પહેલાં હાથી ઉપર બેસી, ન કદાચિત્ હથ ઉપર
ચઢી, કે આગળ હાથણી ઉપર બેસી, દુરતા એન, રાત્રીએ ચર્યા
જોવા દુરેસો એમ કોઈ જાણી રાક્યું નહિ—૨

જો એમ ન હોય તો આ પ્રમાણે આપણી નિઃશેષ રહસ્ય ક્યા-
થી જાણે, માટે એ કોઈક વિધાયર છે એમ રાત્રીવિહારીને લોકોએ
કહ્યો—૩

છક કરવાવાળાં શાકિન્યાદિને, આ પ્રમાણે, મંત્ર જાણતા રાજ-
એ હંડ દીધો, ક્રમકે નહિ તો સરસ સ્વભાવવાળી મળ ખરે ખર રી-
સીતે મુખી થાય!—૪

એક વખત અવંતિથી આવેલી એક યોગિની યોગિનીઓમાં
સંકા પિના દુરનાર એન, આ પ્રમાણે કહેવા લાગી; અમે અમારી
મરણમાં આવે તેમ દુરીએ હીએ તેમાં વાડું થું જાયછે !—૫

અરે શા માટે અમને શાકિની કહી નિરુદ્ધે? સ્વાદિષ્ટ જોગન
શા માટે ખાતો નથી કે સુચિકર જોગ જોગવતો નથી, અમારી
ચર્યા કરવાથી શો લાભ થનાર છે ?—૬

રો કુટેલા કર્મનાં શા માટે વિલાસીનીઓનાં સુચિકર ગીતામૃત

પીતો નથી ? ને હે અતિ મૂઢ જ્યાં જ્યાં ચોગિનીને દેખેછે ત્યાં ત્યાં શત્રુને દખતો હોય એમ વિરોધ શાને કરેછે?—૭

જોતું તારું સુખ ઇચ્છતો હોય, ચિરકાલ પર્યંત સત્વર ઉદરપૂર-
ણિકા ઇચ્છતો હોય, તો અમારે ખાવા માટે જે તને જાણવામાં હોય
તે બલિ, એક અર્ધપૂર, પહોંચાડતો રહે,—૮

અમે રુડી શું ત્યાં, નદી ભરાય તેટલો, ગાયની ખરી ભરાય
તેટલો, કે કામળી ભીજે તેટલો, કે લૂગકુ ભીનું થાય એટલો પાણ,
વર્ષાદ તારા દશમાં, હે વૃષાધ્રમાં આવશે નહિ—૯

ગાત્ર પલળે કે પુરુષ પલળે જોટલો પાણ મેઘ નહિ પડે ત્યારે
સૂકું, લૂપ્ત, ખાંડેલું એવું દળતા કીયા લોક પીડા નહિ પામે?—૧૦

જે તું અમને નિર્મૂલ કરવા પર્યંત દમેછે તે અનક પ્રકારે ન
કરવાતું તું કરેછે, તેથી તને છપતાજ પકડી નબળ તો માટે ચોગિની-
ને સતોષ—૧૧

શત્રુઓ મૂલ સહિત ઉખેડી નાખવાને, કે સમૂળ હાણવાને, કે
તરવારથી નિકંદન કરવાને સમર્થ, અને પોતાનાજ જેવા પ્રભાવવાળા
કરેલા, એમ ચોગિનીઓએ અપાયત્રી શક્તિવાળા, યશોવર્ધન નૃપની
મૈત્રી કરી, ઉજ્જવિનીમા આવી, જો તારે નારી પોતાની, તારા કોરાની
તારા સેનાની, તારાં બધુની, સર્વની પ્રુષ્ટિનો ઇન્દ્રિ હોય તો, ભક્તિ
પરાયણ થઈ, કાલકાદિની પૂજા કર—૧૨—૧૩

યશોવર્ધને તેની કાલીસહિત હાથે પકડી બાંધી લાવવાની
ઇચ્છાવાળો રાજા, એ ચોગિનીને જાણે, ધીને કે ઉદકને પીધી નાખતો
હોય તેમ, ગૂઢાર્યવાળી મૃદુતાહ્વીથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—૧૪

અહો જે પોતાને હાથે તમારી પૂજા કરેછે, ને હાથથી ગંધાદગ્ધ
અર્ચા કરેછે, ને જે નિરંતર તમારા હાથમાં છે, તે અવન્તિનાથનીજ
રક્ષા કરો એટલે બહુ થયું—૧૫

કરી, કોથ ચઢાવી, રાજાએ વિવિધ પ્રકારે અવંતિપુરીના કોટ તોડવાની આજ્ઞા કરી—૩૧

સૈન્યને તણ બે ભાગમાં વહેંચાઇ, કોટ તોડવાના યંત્રોને વહેંચી લઇ, પથ્થરને દ્વિધા ભાગવા, સ્વામીની ભક્તિપરત્વે એકત્ર એવા સુભદ્રે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા—૩૨

રાજાની આજ્ઞા થતાંજ, ફેટલાક મુઝે મોઢે, હાથમાં કોરા લઈ નુશતળ કિલ્લાને ખોદવા મંડયા, તે એવી રીતે કે તેમનું સાક્ષ્ય જોઇને રાત્રુસમૂહ પણ સાણુમર મુઝે મોઢે આશ્ચર્યથી જોઇ રહ્યા—૩૩

અગ્રે એકલા પણ મનુની સેવા કરવામાં તત્પર રોઈ મનુકાર્યે કરીએ, એમ કહી ફેટલાક ગયા, ને મનુકાર્યમાં તત્પર એકા બીજા મૂઝે મોઢે, એમનું અગ્રે રક્ષણ કરીએ એવી ઇચ્છા દર્શાવતા તેમની પૂઠે ગયા—૩૪

સુભદ્રેના ગમૂક કોટને તોડવાનું સમજી શક્યો તે પાડવા સમર્થ થયો, તૈયાર થયો, પાડવાને યોગ્ય થયો, પાડવામાટે જુદા જુદા ભાગ વહેંચી રહ્યો, પાડવાનો પ્રારંભ કરતો દેવો, તેમાં મંડયો, ઉવઠે વિજયી થયો, ને જરા પણ અગ્નિ પામ્યો નહિ—૩૫

રાજા પણ તેમની સાથે જાત કરવાનું મગજતો, વાત કરવા લાગ્યો, તેમને મોતસાદત કરવા માટે જાત કરવાની અભિપ્રાય કરવા લાગ્યો, ને એમ મોતસાદત કરતાં જરાપણુ જિદ ન પામ્યો—૩૬

પિતાના સ્વામીનું કિત કરવાવાળા, કુઃકિર્તિમાં પડેલા, રજૂ-તૂર્વના નાશો ભર ન પામેલા, એવા અગ્નિના સુભદ્રે, વૃદ્ધ તેમ જુવન મરે બેઠા થઈ, એ કોટ ઉપર ચડ્યા—૩૭

ઉપગ્રવ એ નામના બદરિગિરિ મહિલ, એમણે, રાજાની પુરીને

કુબેરની અલકાવતીની પેઠે રક્ષણ, પિંગલ અને કાલ્પના, ચપલ
જીભવાળાના અને કાતના, હારિતકાતના, શિષ્યો એવા (મંત્રીઓ)
એ મેરાયલા હોઈ, મહાર કરવા માંડ્યા—૩૮

એટલામાં દૈત્યનો હણુનાર આદિત્ય અસ્ત પામ્યો, ને આદિત્ય
જેવા રાજાએ, આદિત્ય સખંધી (સંધ્યાદિ) કર્મ, હિ સામાન્યું
નિવારણ કરી, બૃહસ્પતિના પુત્રો જેવા ક્ષત્રિજ સહિત કરવા માટે
આરંભ્યું—૩૯

આદિત્ય અસ્ત પામ્યો એટલે વનોમાં ભરાઈ રહેલું ત્યાંથીજ
જાણે કૃદીને તમ, બાહ્યને અબાહ્ય એવા સર્વ પદાર્થોને, જાણે, યમકે
કલિનોજ સાક્ષાત્ પુત્ર હોય, તેમ ગળી ગયું—૪૦

કાર્તિકેય જેવો પ્રભાવાળો રાજા, પછી, મૃત્યુશોકની છતાં પણ
જાણે સ્વર્ગ જેવી હોય તેવી ઉજ્જવિનીના બાહ્યમદ્યોની શોભા
જેવા માટે, પેદાના અંગરક્ષક ઉત્સ અને ઉદયાનના જે સુભટ તેમને
પણ સાથે ન રાખી એકલોજ આદ્યો—૪૧

સુવશ્કય, વશ્કય, અશ્વત્થામા, ઉકુયોમા, આદિ ઋષિના પુત્રોથી
સેવાયલાં તીર્થવાળો, દિવ્યસિપ્રાએ, દિવ્યઅસિ અને દિવ્ય શોભા
તથા શક્તિને ધારણ કરતો એ, પહોંચ્યો—૪૨

કાર્તિકેય જેવો, જે રથ વહેનાર વૃધભના જેવા રકંધવાળો, વે-
દત્રય જાણતા મુનિઓથી કરોને વધ એવી નદીના તટે ફરતો, એ,
પાંચકપાલ બધિ જન્મતો, અને પુરુષરહિત, સ્ત્રીસમૂહ, પાસેજ નોતો
હુયો—૪૩

સી છતાં પણ, પુરુષ અને સ્ત્રીઓને પણ ઉગ્રતાને લીધે અતિ-
ક્રમણ કરતો, એ સમૂહ બોલતો સાંભળી, અનિ ભવ્ય પૌરુષવાળો
રાજા, એને યોગિનિવૃંદ જાણી આ પ્રમાણે તેમનું બોલવું સાંભળ-
તો હવો—૪૪

હે ગલ્યે ! અગ્રે દર્ભમય ચુલુકપને બનાવી એવીરીતે લોઠાના ખીલાથી જડો નાખ, કે ગાર્ગ્યાપણુ, દાક્ષિ, બાહુલ્ય, ઉદંચિ, આદિ ક્રયિઓ જેમાં મંત્રી છે એવા એની, રક્ષા થઇ શકે નહિ—૪૫

પ્રાક્ષાશુધેનવને ગળીજનારી ! ઇંદ્રવર્મ પુત્ર સહિત ઉન્નયની-પતિને, અદ્વર્ધપુત્ર અમે આજ્ઞધનવિ તથા વાષ્કધેનવિ સહિત, રક્ષવા ઇચ્છતી હોય, તો આ કણ્ણુપુત્રને નિસ્તેજ કર—૪૬

પ્રાક્ષાશુધેનવ, આંબી, સાંભયિ, ઝૌદિ, અમિતૌજિ, શાલકિ, ષાડિ, વૈવાસકિ, પાકુલિ, વૈવસ્વકિ, વ રુટકિ, સૌધાતકિ, નૈષાદકિ, ઇત્યાદિ નૃપ અને ક્રયિઓમાંના એ નથી, એતો પ્રતાપી નયસિંહ છે, માટે એને ઉત્તમ મંત્રેથી હુણુવ યત્ન કરો—૪૭—૪૮

મહામાંત્રિક ચાંડાક્ષાપત્યને, વ્યાઘ્રના અપત્યને, કર્મિકાર મહામાંત્રિક (લોહકારાપત્ય)ને, વિધવાપુત્રને, આગ્નિશર્મકિને, કે માંત્રબલવાળા નાણુંદના બાલને, જેમ ચાગિનીઓ સાથે વહેંચીને ખાઈ ગઇ છે, તેમ ભીમના પૌત્ર અને નયકેશીના દોહુત્રને, પવનના જલરકર્મથી યથેલા બાલ (હનુમાન્)નાં મંત્રોના મલાવથી જેમ તાર સામર્થ્ય કુંઠિત થયું હોય તેમ, શા માટે ખાતી નથી ?—૪૯—૫૦

પારશવવિદગાર્ગ્યવાત્સ્યાદિ જે છલાયાછે તેમને તારે સ્મરણમાં રાખવાના છે (?), કેમકે ઔર્વાગિન જેવા પ્રભુતવાળો આ રાજા, તેને અડકતાં પણ અમે બળીએ છીએ—૫૧

માધવ્ય, ક્રાપ્ય બૈર્ય, બાહુલ્ય, વાતંડ્ય, વતંડિ, એમનાં નિરર્થક એવાં અપત્યો સહિત, એ, સપારેજ યગ્નોવર્મને, જો તું એ આપણા ક્રોધના વિષયને નહિ છેદિનાંએ, તો ખારો—૫૨

કૌન્તયનિ, ગાણ્યાનિ, આદિ ક્રયિઓ આ તટે આગને લીધે અતિ કષ્ટ વસેછે એમ વિચારતા રાજાએ પ્રત્યક્ષ દેખા દઇ એમને સમર્પધ આકારણ કરો—૫૩

માયાથી કરીને તમે, કૌંજયન, કે ગાણ્યન, શાંખાયન, આશ્વા-
યન, એવા ગમે તે ઋષિના વેષ ધારણ કરો તો પણ હું તમને પકડ્યા
વિના રહેવાનો નથી—૫૪

શાપાયનબધુ ભારદ્વાજયનાદિ ઋષિના આશ્રમે ત્રાસ પામી
ગયા એમ ચીસો પાડતી, અને ભાર્ગ્યણાદિ ભયપામી ગયા તેમ
કહેતી, યોગિનીઓ હાથમાં શસ્ત્ર લઇને, આવી—૫૫

નાડાયનોથી પણ અવિવર્ણિત, તેમ આનેયાયણોથી પણ તપઃ-
પ્રભાવે અહુત, વાસાયણોએ પણ અપિમુદ્ર, ને ગાર્ગ્યાયણોએ પણ
ન અટકાવેલી એવી, તથા બીજા દાસાયાણુ હારિતાયનાદિ એ પણ
નપીડેલી એવી, અમને તું શું પીડા કરનાર છે એમ બોલતી ક્રોધા-
યનોથી પૂજાયલી, કૈંદાસાયનોથી સ્તુતિ કરાયલી, એ અતિ વેગથી
નૃપ ઉપર પ્રહાર કરવા લાગી—૫૬—૫૭

અપરાધવાળી સ્ત્રીને દડ દેવામાં કાંઈ બાધ નથી એવું દાર્ભી-
યણિએ પણ કહ્યું છે, ને શાલ્વકાયને પણ સ્મર્યું છે, એ સંભારતો,
સતો પણ રાજા એના ઉપર ખાડી ઘા કરે છે—૫૮

કાધર્ણ્યાયની, કે બીહીનેલી અગ્નિ શર્માયણી, કે નડારી ત્રાણાય-
ની, એના જેવીઓ તમે કેમ યદ્ય ગદ્યઆછો, એમ નારી જતી
(યોગિનીઓને) કહેતી, કોપ કરીને, ત્યાં કાલી ઉભી થઈ—૫૯

શૌનકાયનો, શારદ્વાતાયની પાર્વતિપત્ની, પાર્વતાયની, જૈવંતા-
યની, એમની હું કોઈકું કે શુ ? એમ બોલતી એ ખડખડાટ હસી
—૬૦

જૈવંતિ કે દ્રૌણિની પેઠે નાસે છે શામાટે ? ઉભોગ્રહે, એમ કહેતી
અનેક રૂપ ધરતી, કાર્તિકેય અને અશ્વત્થામાને પણ અતિક્રમાણુ
કરતા એના એને, વેગે કરાને અસ્ત્રના વર્ષાદથી છાંછ નાખવા લાગી.
—૬૧

લક્ષ્મણ નેમ ઇંદ્રજિતથી, વશિષ્ઠ નેમ વિશ્વામિત્રથી, કર્ણ નેમ ભીમપુત્રથી, તેમ એક સાગુ ભર, કાલીનાં અભાથી સાફફ અને વિષ્ણુ નેવો જયસિંહ કોભ પામ્યો—૬૨

ત્રેવાણુ છાગલ શોંગલ એકકર્ણુ આદિ નવિચ્છાને, તેમ કુબેર-
ને પોતાને પાણુ, અત્યંત દુર્સભ એણુ' માયાને હણનારું' ને અસ્ર
તેને ઇંદ્રજિતને હણનારના નેવા બલવાળો રાજ પછી સંભેળતો
હવો—૬૩

કાપે કરીને જરાસંધના રાત્રુ (કૃષ્ણવિષ્ણુ) નેવો છતાં, પણ
ઉત્તમ માતાનો પુત્ર હોવાથી દયા ધરતો, પેલા અસ્રથી વિવિધ રૂપ
ધરવાણુ' ઉરાડી દઇ એકલીજ કરીનાબેલી એવી કાલી ન હસતે મુખે
આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—૬૪

હે ભદ્રમાતુરિ ! તું સ્ત્રી છે એટલે લગ્નરૂપી નીલ (૧) -હક-
માં હું નિમગ્ન છું, ને ભરત તથા ભોળાદિ પૂર્વજને સંભારી સ્ત્રી-
વધ કરતાં લગ્નવાડં છું—૬૫

હે જાંબવતીના પુત્રના પિતા (વિષ્ણુ)ના અંશ ? પૈત્રેય,
પૈત્રિયતિ, સાધ્વમિત્ર, સાધ્વેય, માંડૂક, આદિએ નેવો તું ગવાયો છે,
તેવાજ તું ખરેખર છે, એમ હસતે વદને, પછી કાલી બોલી—૬૬

માંડૂકિ આદિ, માંડૂકેયોપમ, તેમ બીજા મુનિઓ, નેતું ધ્યાન
કરેછે, તે ગરુડવાહન અને દૈત્યના સંહારનાર (ત્રીવિષ્ણુ)ના દૈ-
ત્યોને સંહારવા થયેલો, તું અવતાર છે—૬૭

તારાં ઈર્ષ અને સત્વથી હું તુટ છું. કોઈ સીનો જયો તારા

જેવો નથી, તું દત્તાત્રા પુત્ર અને સિમાના પુત્ર એવા રૂપોને, ગરુડ
જેમ સર્પને, તેમ પરાજય પમાડ (૨)—૮

આત્રેય, દાક્ષાયાણુ, શાક્યેય, શૌત્રેય, આદિએ સ્તવાયક્ષી તારી
કીર્તિને, હરસિક્ક આદિ સર્વ ગારો એમ કહીને, કાલિકા ચાગિનીઓ હરસિક્ક
સહિત અંતર્ધાન થઇ ગઇ—૬૯

કૌષીતકેય, લાક્ષણેય, શાત્રેય, આદિથી રાત્રીએજ એ વૃત્તાંત
સાંભળી, યશોવર્મા વૈકલેય સહવર્તમાન, દુર્ગથી સુરક્ષિત એવી ધારા-
મા, તેજ વખત, જઇ ભરાયો—૭૦

શૌવેય જેમાં મુખ્ય એવા સર્વ ઋષિઓએ જેની કીર્તિ ગવાઇ
રહી છે એવો કલ્યાણા મયણલ્લાને પુત્ર, તેણે પોતાના શિબિરમાં
આવી સુભગા જેમની માતા છે એવા, તથા ખરા માખાપના પૂત એવા
સુભટોયી સવારે ઉજ્જવિની તોડી—૭૧

કુલઠાના પુત્ર જેવો બુધ્ધિથી ધારામા જઇ ભરાયલા માલવપતિ-
ને, જેમ ચટકાના પરિવારને સીચાણો પકડે તેમ, બુધ્ધમાં નાચતી
તરવારૂપી નટી સમેત, તથા સપુત્રક શરીરવાળા, સુસુકવીરે
પકડયો—૭૨

કાણીમાતાના પુત્રની પેઠે કૌર્ય રાખતા યગોવર્મભૂપતિને સુલુક્યે
બાંદીખાને નાખ્યો, ને કાણી જેની માતા છે એવી અમવા કાણી
થયેલી, ધારાની પાણી, જેની કીર્તિ ચો તરફ નાચી રહી છે એવા અણે
આશ્વાસના કરી—૭૩

ગોધાર જેવી દંઠ મુદ્ધિથી કાર્મુક જાલનારા કુષ્ટ જનાવર ગોધિર

(૨) ઉત્તરાર્ધનું એવું પાઠાન્તર પણ છે કે “ તેથી ગરુડ જેવો ઇં
સિમાના, મંડલના, અને દત્તાત્રા રૂપોને હણ ”.

(૧) જેવા દુષ્ટ આશયવાળા, પક્ષવાળા, તથા રેવતિકે અને અંધપાલ જેમના સહાય છે એવા, સીમાડાના નુપોને, ગોષ્ઠેય અને હાષ્ઠેયના જેવી દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા એણે, જાંટાર અને પાંટાર પક્ષીની પેઠે, કે બળદની પેઠે, કે વાલો ઘોડાની પેઠે, બાંધ્યા—૭૪

સર્ગ ૧૫.

પછી નિંદગર્ગીપત્યથી પણ ચઢે તેવા, અને નિંદ એવા ગર્ગો જેના મંત્રી છે તેવા, મહારાત્રુને તેનાં ભાઈનાં ને બહેનનાં બાલકો સહિત, સર્વ બંધુસહિત, કેદ કરીને એ બાંધ્યા—૧

માશી અને ફોઇનાં સર્વે સહિત, એવા એમનાથી, એ, માશીના દીકરાથી (૨) ચઢીપાતા થયેલા હુરિની ફોઇના દીકરા જેવો (૩) માર્ગમાં શોભાવા લાગ્યો—૨

દાનિયોના અગ્રણી એવા એના સાગા થઇ થઇને પણ મનુના મૂખ અપત્ય કરતાં સારા એવા દીવા રાજપુત્રોએ, મનુષ્યોમાં દેવ-રૂપ એની, સેવા કરી નથી ?—૩

નીચા કુલના, કે કુલવિનાના, એવા હાથીને તણ, ઉત્તમ કુલવાળા એવા હાથીઓને, રાજાએ એ બેટ આણેલા તેમાંથી, એણે લીધા—૪

એણે ગ્રહણ કરેલા અતિ કુલીન હાથીઓ આગળ પ્રસિદ્ધ એવા ઈંદ્રનો ઐરાવણ પણ રાકે નીચ કુલનો કે કુલહીન હોય તેવો જાણ્યો—૫

(૧) સર્વે ગોષામાંથી પેદા કોણું જન્માવર એમ દીકાકાર.

(૨) શીશુપાલ. (૩) શીમ.

ઇંદ્રરૂપ એને આવતો જોઈ, ગામડાના, નીચા કુલના બાલકોએ
હુલ્લ કુલના બાલકોએ, હુલ્લથી પણ અધિક ન્યૂન એવા કુલવાળાએ
સર્વેએ આત્મા કૃતાર્ય કયો—૬

પછી, મહાકલોત્પન્ન, અને મહાકલોત્પન્નોથી પરિવૃત્ત, એ,
મહાકલ્લીન સ્ત્રીઓ કૃતાર્ય થતો પોતાની પુરીમાં પેઠા—૭

ભીમના પુત્રના કાકા (યુધિષ્ઠિર)ની પેઠે, કે ભીમના પુત્રના
પિતા (ભીમ)ની પેઠે, એણે હૃદિક તથા સામ્રાજ્યના પરિવારને
શાસન દીધું—૮

વૃત્રના શત્રુ (ઈંદ્ર) જેવા એને, લક્ષ્મણના પુત્રના જેટલા
બલવાળા કીયા ભૂષોએ, લક્ષ્મણના પુત્રના કાકા (રામ)ને જેમ
નલ અને નીલે ભજ્યા, તેમ ભજ્યો નથી !—૯

સૌધામાયનિ, ક્રાંટા કૃતાયની, જૈમતાયનિ, તથા ક્રાંટાકૃત અને
જૈમતેય કરતાં બીજા પણ જે હોય, તે સર્વે એને પ્રસન્ન કરતા
હવા—૧૦

ભાગવિતાયન, શાકશાલેયિ, તાર્ણવિંદયિ, આકશાપેયિક સહિત
તાર્ણવિંદયિક, અને વાર્ધ્યાયણિ યાત્રુદાયનીય સહિત ભાગવિનિક,
યાત્રુદાયનિક સહિત સૌધામાયનિક, સૌધામાયનિ, યાત્રુદાયનિ, વાર્ધ્યા-
યાત્રીયક, પરસ્પર આશ્રય કરી રહેલા વાર્ધ્યાયણિક અને સૌધામાયનીય
તથા તૈકાયનીય જેમાં મુખ્ય છે તે, એવા અનેક કનૃપતિઓને શાસન
આપી એ મહા બાહુએ કેદારદેવનો માર્ગ સુર્ય કયો—૧૧-૧૨-૧૩
—૧૪

કેતવાયનિ, તૈકાયનિ, આદિને યોગ્ય એવા સિદ્ધપુરમાં, પછી
પ્રાચી એવી સરસ્વતીના તીર ઉપર રુદ્રમહાવ્રત એણે કરાવ્યું—૧૫
દાગવ્યાયનિ, કૌશલ્યાયનિ આદિને અધિકરી કરાવી, ત્યાંજ
એણે અંત્ય અર્હત (મહાવીર)નું ચૈત્ય પણ કરાવ્યું—૧૬

વાર્ષાયણિ, કર્માયણિ, કાન્તાયણિ, આદિને પણ સંબોધી,
જોણા શ્રવક સંઘની પણ ભક્તિપૂર્વક અર્હણા કરાવી—૧૭

પાંચાલ્લાયનિ(૧) જોયો પરિવૃત્ત જોવો એ પાંચાલીપતિ
(અધિષ્ઠિત)ની પેઠે મને ચાલીને, દાક્ષીણ્યોએ મંગલ કરાયલો,
સોમનાથની યાત્રાએ ચાલ્યો—૧૮

લાંકિ, ગાર્ગીપુત્રકાયણી જેમાં મુખ્ય છે એવા ગાર્ગના આશ્રમા-
ના અંતરને કાપતા જતા રાજાની પાછળ ગયા હતા તેમ ગાર્ગીપુત્ર,
વામિણ પાછળ ચાર્નિકાયણિ તેમ વાર્નિકાયણિ, ગારેટિની પાછળ
કાર્કટચાયનની પેઠે ગારેટકાયનિ, કાર્કટચની પાછળ કાર્કટચાયનિની
પેઠે કાર્કટચાયનિ, લાંકિયની પાછળ લાંકિની પેઠે ઉત્કુક લાંકિકાયનિ,
વાકિનિની પાછળ લાંકિકાયનીની પેઠે વાકિનકાયનિ, પાતપાતાનાં
ની પણ વાટ ન જોતાં, અને અતિ આદર કરતાં, ગયાં —૧૯—૨૦.
—૨૧—૨૨

ગુણગુણપત્રિ આગળ આવતો હતો, ન ગ્લોબ્યુકિના નાના ભાઈ
પણ આગળ આવતો હતો, પૈદ્ધ સહિત રામદત્તાયત્રિ હાથના ટકા
આપતો હતો—૨૩

ગાંધાર, સાલ્વેય, વાંગ, પૌરણ, માગધ, સૌરમસ, કાલિંગ એ
બધા એની દસિણે પગે ચાલતા હતા—૨૪

આદંબરિ, કાલકૃતિ, માતિગ્રયિ સહિત આરમકિ, નેયધ્ય,
આભાષ્ય, કૌરવ્ય, અવંત્ય, એ વામ પાસે આલતા હતા-૨૫

કેસરદાસ, આજીવન, પાંડવ સહિત ધર્મ, અને રાજ, એ સર્વ કૃતી

અવંતી અને કુરુ એ નામની રાણીઓના પતિ એવા એની પૂઠે પગે
ચાલતા હતા—૨૬

કૌરવ્યાયણી, શરાસેની, આસુરી સહિત મદ્રી, માગધી,
ઐશીનરી, ભાર્ગી, એ રાણીઓ એની પાછળ ચાલી—૨૭

પંચાલ, પાંચાલી, લોહધ્વજ, લોહધ્વજ, યજ્ઞલક્ષ્મી વિદાગર્ગ,
સર્વ તેની આગળ ચર્ચરી ગાતાં હતાં—૨૮

રથાપણુ ઋષિના શિષ્યા સહિત ગોપમન પુત્રો અગસ્ત્ય શિષ્યા
સહિત અગસ્ત્ય પુત્રો, ને કુંડિના, એ સર્વ, યુધિષ્ઠિરની તીર્થયાત્રાની
કથા કહેવા લાગ્યા—૨૯

વસિષ્ઠો, ગૌતમો, કૃત્સો, ભૃગુઓ, અંગિરસો, ને અત્રિઓ,
સર્વે તીર્થમાહાત્મ્ય વર્ણવતા હોઈ રાજાને અતિ પૂજ્ય થયા—૩૦

યુધિષ્ઠિરો, કીરકલ્ભો, ભાગવિત્તિ, આર્જુનિ, આદિ સર્વે,
ભક્તિથી, આગળના રસ્તામાના કાટા વગેરે સાફ કરેછે—૩૧

ઉપક સહિત લમકો, લામકાયન સહિત ઔપકાયનો, તિકન્નિ-
તવ સહિત રાસકો, તથા ઉબ્બક કુબો, એ સર્વેએ આપ્યું (?)—૩૨

વૃક લોહધ્વજ કુંડી વૃશ વંગ અંગ સુક્ષ્મ સર્વે રાજાની કૃપેશ-
રહિત ગતિ જોઈને વિસ્મય પામતા હતા—૩૩

આ તે સામેશ્વર પોતેજ સન્મુખ આવેછે, કે શીઘ્ર ચાલતો રાજા
જાણીને આવેછે, એમ અંગ વંગ અને દાક્ષિ આદિનો પરસ્પરમાં
વાદ થવા લાગ્યો—૩૪

ગર્ગકુલ પાસેથી વૈદકુલને જાણીને, અને વિદકુલથી ગાંધ્ય કુલ
જાણીને વિવેકી રાજા જતાં જતા તેમને દાન આપતો ચાલ્યો—૩૫

ભૃગુ અને અંગીરસના, તેમ ગર્ગ અને ભાગવના, અતિ હૃયં

વેરી, આજ, કાલે ચાલી ચૂક્યા છે તે આવતી કાલે તમારા દશને સીં-
માડે આવી પહોંચશે, એમ જોણે નમન કરીને નિવેદન કર્યું—૧૩

કંયા ગામના, કાંચક-હૃદસમીપના, અરણ્ય દેશના, શિવરૂપ-
ના, રાજાઓ કાલે તમારાથી ભિન્ન થઈ એને મળ્યા, અને સારા અ-
શ્વ અને સુમટો સહિત ચાહડ જે હસ્તી ઉપર ચઢવાની કળામાં ઈર્દ્ર
જેવો છે, તે પણ કાલે જવાનો છે—૧૪

પૂર્વમદ્રનો રાજા, અપરેશુકામશમગામનો રાજા, ગોમતીનો
રાજા, ગોધૃયા ને નૈઋત્યાના રાજા, વાહિકરાટ, રોમકરાટ, યકૃલ્યોમનો
રાજા, પટચર અને શુરસેનનારાજા, એ સર્વ એને જઈ સળપાછે
—૧૫

નૈકેતી ગામના રહીશ સહિત શાકલ, કાણ્વ, દ્રાક્ષ, ચૈક્રીય, કા-
શીય, ઇત્યાદિ જેમાં મુખ્ય એવા, અને લોકોના જેવી વણિવૃત્તિની
ઉપજનિકાથી અપના પુરમાં વસનારા, ચારોથી, એ આપનો વૃતા-
ન્ત જાણી લેછે—૧૬

પેટ્ટા ગોનદીય (૧) પણ, પરકીય વૃત્તિ થઈ જઈ એની બુદ્ધિ-
એ ચાલી, હવે આપનો રહ્યો નથી, એટલે તે, આપ જ્યાં એના
(આન્નના) મતિ ચઢશે ત્યાં, શ્રાધ્ધના તાપની પેઠે આપની પાનીને
મળાશે—૧૭

આવા અકાલે જોણે પૈર આરંભ્યું તેને પણ સકાલે હોય એવું
ગાણીને, તત્કાલ થઈ આવેલા ક્રોધને દબાવી, તાત્કાલિક બુદ્ધિયો,
રાજાએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો.—૧૮

(૧) ગોણદ એનામથી પ્રસિદ્ધ એવું અવતિ દેશમાંનું માગ છે તેનો
રાજા એમ ઠીકાકાર.

શાના રાજ) આન્ને, જયસિંહના મરણ પછી, મદોન્મત થઈ કારણ વિનાજ વિરોધ આરંભ્યો.—૫—૬—૭

દક્ષિણ દિશાએ સમુદ્ર આગળના નૃપો સહિત, પૂર્વે આવેલા અવંતિના રાજા બલ્લાલને, પારા નદી આગળથી, પશ્ચિમ દિશાના રાજા (કુમારપાલ)ની પાની દબાવવા આદે, નાંજિમાં બૃહસ્પતિથી પણ અધિક એવા ઉત્તરાધિપે (આન્ને) નિચોભ્યો—૮

ગ્રામ્ય અને ગ્રામ્ય ભાષામાં નિપુણ અને ધર્મ અર્થ કામ એ ત્રણની પરવા ન કરનારા એવા દુનૌથી, ગ્રામમાં થયેલા કુલીન નેવા એણે, કુંડયા અને કુણ્યાના રાજાઓ સહિત આપ્તું નૃપમંડલ બેસું કર્યું—૯

મંગલાલંકાર ધારણ કરેલો, દીપી રહેલી કૌક્ષેયક (૧) ધારણ કરતો, ગર્વથી રાવણને પણ ટાળી જતો, એ આગળ અને પાછળના સૈન્યના સેનાપતિ તરીકે બહિષ્ દશના અને ઉર્દિદશના રાજાને ઠરાવી, ને નીકળ્યો—૧૦

દ્રાક્ષ જેવાં રક્ત નયનવાળો, પર્દિદશના રાજા સહિત, એ, પશ્ચિમબુમિ લેતા ઇચ્છતો, દુષ્ટ અમાત્યવર્ગવાળો, રંક દશની ગાય ઉપર જેમ, રંક દશનો આપ્તો ધસે, તેમ ગર્જના કરતો ધસવા લાગ્યો—૧૧

ક્યાંના છે ? ત્યાંના છે ? એમ પૂછતાંજ ના-હુંતો હમેશાં અહીં-યાંનાજ છું, એમ કહીને જેણે રાત્રીના આંડાએ ને છેતરેલા એવા, મકટ થઇ ગયેલો, કોઇ એક ચાર સુસુકથ પાસે આવી પહોંચ્યો—૧૨

આ વર્ષે થયેલો છતાં પણ અનેક વર્ષના હોય એવા તમારો એ

(૧) કંકનો કુખમાં થાલી તૈયાર કરેલા લોદનો બનાવેલી તરવાર એમ દીકાકાર.

વેરી, આત્ર, કાલે ચાલી ચૂક્યો છે તે આવતી કાલે તમારા દેશને સી-
માડે આવી પહોંચશે, એમ જોણે નમન કરીને નિવેદન કર્યું—૧૩

કંથા ગામના, કાંથક-હૃદસમીપના, અરણ્ય દેશના, શિવરૂપ-
ના, રાજાઓ કાલે તમારાથી ભિન્ન થઈ એને મળ્યા, અને સારા અ-
શ્વ અને સુખટો સહિત ચાહક જે હુસ્તી ઉપર ચઢવાની કળામાં હિંદ્ર
જેવો છે, તે પણ કાલે જવાનો છે—૧૪

પૂર્વમદ્રનો રાજા, અપરેષુકામશમગામનો રાજા, ગોમતીનો
રાજા, ગોબ્ધા ને નૈઝ્યાના રાજા, વાહિકરાટ, રોમકરાટ, યકૃદ્યોમનો
રાજા, પટચર અને શુરસેનનારાજા, એ સર્વ એને જઈ સળ્યાછે
—૧૫

નૈકેતી ગામના રહીશ સહિત શાકલ, કાણ્વ, દ્રાક્ષ, ચૈકીય, કા-
શીય, ઇન્દ્રાદિ જેના મુખ્ય એના, અને લોકોના જેવી વણિવૃત્તિની
ઉપજનિકાથી અપના પુરમાં વસનારા, ચારોથી, એ આપનો વૃત્તા-
ન્ત જાણી લેછે—૧૬

પેવો જોનદીય (૧) પણ, પરકીય વૃત્તિ થઈ જઈ એની બુદ્ધિ-
એ ચાલી, હવે આપનો રહ્યો નથી, એટલે તે, આપ જ્યાં એના
(આન્તના) મનિ ચઢશે ત્યાં, ગ્રામના તાપની પેઠે આપની પાનીને
મળાશે—૧૭

આવા અકાલે જોણે પૈર આરંભ્યું તેને પણ સકાલે હોય એવું
ગણીને, તત્કાલ થઈ આવેલા ક્રોધને દબાવી, તાત્કાલિક બુદ્ધિથી,
રાજાએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો.—૧૮

(૧) ગોણદ એનામથી પ્રસિદ્ધ એવું અવંતિ દેશમાંનું ગામ છે તેનો
રાજા એમ ટીકાકાર.

એનો કાશિકી વૃત્તિ જાણતા હતા પણ તાતને, કાશિકીવૃત્તિ(૧)
ની માયા વડે ચેદિકી (૨) ભક્તિ દખાડતા, ને આજ હવે બદલાઈ
ગયેલા, એણે, ઉતર્યા—૧૯

કારંતપ, ઉશીનર, એ ગામની સ્ત્રીઓ નવી કાળજીઓ એકે
તેમ નેણે સિધ્ધરાજ પાસેથી માચીને કામજો એકેલો, તે કારંતપ
ગામની સ્ત્રીઓના દંત નેથી નિર્મલ મારી કીર્તિને પણ, મજા બેઠા,
શું હરવા ઇચ્છે ? —૨૦

વૃજ, આલ્હજલ, મદ્ર, નાપિતગરુ, એ સર્વના રાજાઓ
સહિત એને ને હું ફરીથી, આલ્હજલિકની પેઠે ન વરા કરું, તો હું
એ (સિધ્ધરાજ)નો બાલક શાનો ? —૨૧

કાકંટક, પાટલીપુત્ર, મલ્લવાસ્ત, એ બધા રાજાઓ સહિત બ-
દલાશે સિયાળવાની પેઠે, ઉંઘ પણ તણને, ને ઉલોગ આરંભ્યા છે
તેને પણ ખૂબ પડવાને હું સમર્થ છું—૨૨

સાંકાર્ય, કાલ્કુનીવહ, નાંદીપુર, એમના ભૂત્યરાજાઓ સહિત,
રાજાઓ, બદલાઈ તરફ, પછી વાતાનુમત્યના રાજા સહિત દંડપ-
તિ (૩) ને જવા આજ્ઞા આપી—૨૩

એશવત, અન્નિસાર, દર્પિ, રથજ, ધ્રુમ, ત્રિગર્ત, ગર્ત, આદિના
નૃપો સહિત, રાજા પોતે શત્રુ તરફ આલ્ખો—૨૪

(૧) કાશીના લોક જનુ માયા છતાં કપટનાળા માયણે માટે કાશિકી
વૃત્તિ તે અંદર કપટ ને ઉપર સફાઈ તેને કહેણે એમ ટીકાકાર.

(૨) ચેદિકી એટલે ચેદિદેશના લોકનાં ભક્તિ, વિનય, પણ તેવાંજ
એમ ટીકાકાર

(૩) સેનાપતિ, તે કાક એ નામનો દિન, તેને, એમ ટીકાકાર.

કુલ ગામના શ્રેષ્ઠ અધ્યક્ષો, હાથમાં ચાપુક લઈને ઘોડાને, જેમ સમુદ્રમાં તરવામાં કુશલ ખારવા સમુદ્રમાંના નાવને હાથમાં હુલેશ લઈ દોડાવેછે, તેમ દોડાવતા, ચાલુક્યની પાછળ ચાલ્યા—૨૫

શત્રુ પક્ષના કાંડાગળ, પિખલ, કચ્છ, ઈંદુલક, એ દેશના, ચારોએ, નગરવાસી જેવા ચતુર છતાં પણ, બુદ્ધિથી અતિશય ચતુર એવા એની માયાના બેલથી, તે ક્યારે ઉપડ્યો તે પણ જાણ્યું નહિ—૨૬

અકર્ણ દેશના રાજાએ જેને છત્ર ધર્યું છે એવા એની, અરણ્યના માર્ગમાં, અરણ્યના ન્યાય અને વિહારમાં દક્ષ એવા, તથા મહોદ્દા અરણ્યગજ જેવા બલિષ્ઠ, અરણ્યવાસીઓએ, સેવા કરી—૨૭

આરણ્યક જાણનારા, ને પાપ રૂપી અરણ્યનાં કરીયને દાવાગિનિ જેવા, મુનિઓ એ, અરણ્યનાં છાણા જેના શત્રુના અગ્નિરૂપ, એને, અરણ્યના માર્ગમાં જતાં, આશિર્વાદ આપ્યો—૨૮

યુગંધર અને કુરુ દેશની સેનાના મળવાથી, એની પ્રેરે સેના, અરણ્યની કોઈ હાથણી નાની નાની અનેક હાથણીઓથી શોભે, તેમ રસ્તામાં શોભી—૨૯

યુગંધરના પદાતિ સહિત, અને કુરુ દેશના અધ્યે સહિત, સાલ્વ દેશના પદાતિ, સાલ્વ દેશમાં ગાયો પાળવામાં અને યજ્ઞગૃહમાં કુશલ એના સાલ્વ દેશના મનુષ્યોના પરિવાર સહિત, એને બહુ ખુશી પેદા કરવાવાળા થયા—૩૦

એની આગાને તાબે થઈ, કચ્છ વાસીઓ કચ્છના પ્રસિદ્ધ જાળદાને ખાંધે તણાના, અને સિંધુ દેશના વાસીઓ તે દેશના ઉત્તમ ઘોડા ઉપર જતા, પરસ્પરને અથડાતા સતા પણ પરસ્પર ઉપર ઠાપ કરતા નથી—૩૧ ✓

ધક્કાક, શ્રુગાલગર્ત, આશ્વત્થિક, કટકર્તક, દાક્ષિ-હદ, દાક્ષિકંધા, આયમુખ, એ સર્વનાં (રાજાઓનાં સૈન્યથી) કુમારપાલનું સૈન્ય વિપ્રલયનું આદ્યું —૩૨

દાક્ષિ નગરના નૃપોથી, દાક્ષિગ્રામના ભૂત્યોથી, દાક્ષિપલ્લવના યોધાથી, અને પર્વતવાસને ઉચિત વેળવાળા પર્વત વાસીઓથી, યુક્ત થતાં થતાં એ રાજા અર્જુનદાયક (૧) આગળ આવ્યો—૩૩

કૃકાણુ અને પર્ણદેશના લોક જ્યાં વસે છે એવી પ્રસિદ્ધ અર્જુન-ભૂમિનો રક્ષાણુ કરનાર નૃપતિનો પોતાનોજ ભૂત્ય, ને ગહદેશના પદાતિ સહવર્તમાન, એવા વિક્રમસિંહ નામે ભૂપતિ બોલ્યો—૩૪

પૃથ્વી મધ્યે રહેનારા, પૃથ્વી મધ્યે જન્મેલા, તથા વૈષ્ણુ દેશના, એવા મુનિ અને લોકોથી વસેલો, ઉત્તરે આવેલો, આ ગિરિ, આપણા વંશનું ઉત્પત્તિ સ્થાન (૨), આપની કૃપાથી, મારે તાબે છે—૩૫

આપનો વંશ આદિકુલના જે અમે તેમનું જેમ શરણુ છે, તેમ અમારા શરણુ રૂપ આ સ્થાનમાં, આપની સંબંધી નહિ એવી પાણુ કિલ્લરીઓ, આપનીજ હોય તેમ, આપનો યશ ગાર્ગ જાય છે—૩૬

નહિ મારા કે નહિ તમારા એવા, અમારું કંઈ નથી એમ મમત્વરહિત, દીપવાસી મુનિઓએ, મારી યાગ્ય ભક્તિથી પ્રસન્ન

(૧) આયુ.

(૨) કમદેવના માટે વિશ્વમિત્રની સાથે વિરોધ થતાં વસિષ્ઠે તેમને, ગિરિ કરવા જે પરમાર (શત્રુને દબાવનાર) કુલનો આદિ પુરુષ પેદા કર્યો તે આયુ પર્વત કાર; એમ કીકાકાર.

થઈ, મને, આ પર્વત શંકરાધીગનાનો ભાઈ (૧) છે એમ કહ્યું છે—૩૭

પુષ્કર દ્વીપમાંના માનુષોત્તર પર્વતને પણ ચઢે તેવા, પૂર્વાર્ધે આવેલા શિખર ઉપર, પૂર્વાર્ધમાં આવેલો પ્રસિદ્ધ વસિષ્ઠાશ્રમ છે; જેની ભાસ રાજ્યની પૂર્વ અને પશ્ચિમના લોક વંદના કરે છે—૩૮

પર્વતમાત્રને જોણે પોતાની શોભાથી અધમ કરી નાખ્યા છે એવો, હિમાદ્રિનો આ ઉત્તમ દશમાં રહેલો પુત્ર, પર અર્ધમાં થયેલાં રત્નોનાં કિરણોથી, જાણે ઉપર અને નીચેનાં વચ્ચે પહોરી ઉભો હોય એમ લાગે છે—૩૯

ઉત્તમ તીર્થ હોવાથી પ્રથમ ગાણાયકાંમાં પણ પ્રથમ, સમુદ્રની પ્રથમ પત્ની, સરિતામાં આદ્ય, અતિ પુણ્ય, એવી મંદ કિની એના મધ્ય ભાગને પવિત્ર કરે છે—૪૦

મધ્યમ હોય, કે આત્મજ્ઞાન કે પરલોક એ સંબંધી વાતનો દેવલ અજાણ હોય, એવો પાતુ, આના સમાગમથી, હરકોઈ પાગર, અકસ્માત્ જ વાર્ષિક વૃદ્ધિ કરનાર (ઈંદ્ર) ના દશનેા (દેવ) થઈ જાય—૪૧

હાંગરના પાક વખતે આપવાના કાગળને આપીદઈ, નિશાએ કરવાનું અધ્યયન બાળ્યએ મૂકા, ને ખાહાણો વર્ષના છેલા ભાગ (શ-૬) ના વર્ષોત્તરી ધોવાયલા આ અચલ ઉપર, મારિક કે અર્ધ-માસિક, યથાવિચિ, હંદ્રમ-ગતસવ કર્યા જાયછે—૪૨ ✓

અત્ર, જનો નિર્દોષે સરદના કરવાના શ્રાદ્ધની ક્રિયા મંદાકિનીમાં કરેછે, કેમકે સરદ કાનુનો કે તે કાનુ વિનાના મમવમાં થતો રોગ કે તાપ અહીંના વનસ્પતિ અને વૃક્ષોને લીધે બારાનો નથી—૪૩

મદાપે ચંદ્ર ને ઉડ્યો હોય તોપણ અત્ર, ભૂત અને નાવિધ્ય
જાણનારાના અશ્રમેમાં, અંધકારનો નાશ કરનારી એવી, વૈનાયકની
રાત્રીએ ખીસેલી મલા મદાપ સમયના દીપતું કામ કરેછે—૪૪

વૃદ્ધોમાં વૃદ્ધ યત્ના, પડોર જન્મેલાં એવાં જાણકોમાં જાણક થતાં,
ને પરાશના એવા તરુણોમાં તરુણ તથા, એવા સિદ્ધલોક, અત્ર વિચિત્ર
૩૫ ધારણ કરી શોભા પામતા, ખેત્રેછે—૪૫

પરાશનાં આત્ર વૃદ્ધો મધ્યે, જૂની કે તેથી જૂની એવી સુરાખી-
તા આશય લોક, આપના પ્રાચીન વસન્નેને, જાણે તે હવણાંનાજ
હોય એમ, અત્ર રતવેછે—૪૬

પૂર્વાણુ કે અપારશરહને સૂર્ય વૃદ્ધોથી જાણાતો નથી, ત્યારે
મુનીંદ્રો ઉભય સંધ્યાને માત્ર સ્વરસ્વરૂપ ઉપરથીજ જાણીએછે—૪૭

ચિરકાલના અચલેશ્વરની પ્રાતાઃકાલની પૂજા, મલાતે બેગાં
કરેલાં ખીસેલાં વિવિધ પ્રુપોથી, અત્ર કરાયછે—૪૮

શશોરને સંધ્યોપરાગ જેવું જાણનારા, અને પરમ પદ
શોધનારા, જનોનાં તપ, અત્ર, શ્રીધમદિવસ જેવાં દીર્ઘ છતાં પણ
પોષ માસમાં કયાં હોય તેમ સત્વર સિદ્ધિ આપનારાં થાયછે—૪૯

વાર્ષિક પૂજના દ્વિતી ઇચ્છાથી, કમલદેના વાર્ષિકો(૧) દસવના
પર્વ ઉપર, હેમંત રાત્રી જેવી ગુરુ ભક્તિવાળા, ને હેમંતના દિવસની
પેઠે પાપના ક્ષયવાળા, કોણ અત્ર આવતા નથી !—૫૦

વર્ષાદના સમયનો હોય, કે હેમંતનો હોય, એનો અત્રે વાતો,
અને સિંહના રારોર ઉપરનાં રુંઆને ઉગાડતો, વાયુ. સિંહચર્મનાં
ઓઢણાં ઓઢેલી સજ્જાનનાના સમૂદે સોવાયછે—૫૧

જ્યાં અર્થ અને પ્રાણ ઉભય કુધર કે દુર્લભ નથી એવા આ સ્થાન-
માં અશ્વત્થામા, કે એમના સંબંધીઓ વિના બીજા કોઈ ઋષિઓ,
કોઈપણ, મથુરામાંના યજ્ઞાદિથી થયેલી દ્રવ્યપ્રાપ્તિ, કે ઉત્સવ દશનાં
તીર્થથી પ્રાપ્ત થતું પ્રાણ, કશાને સંભારતા નથી—૫૨

અત્ર પથ્થર શોધનારને, ધૂતકારને, ચિત્રકારને, માર્ગ બતાવના-
રા કિરાતલોક, નદીમાં તરવા તારવાથી પ્રાપ્તકરેલાને જેમ નદી તર-
નારા, કે રાજ્યના રક્ષાણથી પ્રાપ્ત કરેલાને રાજકીયો વખાણે, તેમ
મસિદ્દ રતનખાણેને તેમના આગળ વખાણે છે—૫૩

અત્ર સિધુકા, અપાત્કરિકા, અપકર્ષી, સૈંધવા, ઇત્યાદિ દેવીયુ-
ક્ત અપ્સરાઓ, સુદૃઢ દશના મુર્તિ અથવા દર્ભમાં જેમ વર્ષાકાલની
વૃષ્ટિ હોયે, તેમ હોયી રહેછે—૫૪

પૂર્વાન્હક અપરાન્હ સાથે, પ્રદારાક અવસ્કરક અને આર્દ્રકસા-
થે, ષટ્ક અમાવાસ્યક, પંપક, અમાવાસ્ય, એમની સાથે સુર અને
મૂલક, એમ અત્ર બેસેછે—૫૫ (!)

અત્ર આપાઠીદેવી આપાઠદેવને ઇચ્છે, ક્ષાદગુની આપાઠીય
દેવને ઇચ્છે, શ્રાવિષ્ઠી અનુરાધાને પામે, ને શ્રાવિષ્ઠાય ક્ષાદગુનને
પામે—૫૬ (!)

સ્વાતિ વિશાખા અને હસ્તમહિત મસિદ્દ પ્રુષ્ય, રેવત મહિત,
તિષ્ય અને પુનર્વસુ, મૈહિષ્યસહિત રેવત અને રોહિણી, ચૈત્રસહિત
ચિત્ર, એમ અચરો અત્ર રમેછે—૫૭

ચિત્રા, રેવતી, રોહિણી, મઘા, બે અશ્વિન, કૃત્તિકા, કાર્તિક, (એ-
મા જન્મેલા (!) તેમ ગોસ્થાન, ગોચાલક, વત્સરાલ, ખરસાલ, એ
રાજાઓ વિજયી થયા—૫૮

મસિદ્દ વાત્સરાલરાજ, પોતાના ભાંડુ સહિત, સુપ્તરીતે આ

ઉમાસહોદર ઉપર, કલાપક (૧), અમ્બવત્થક કે માસિક કાણીપેઠે
લક્ષ્મીદેવીને પૂજા સમર્પવા, આલ્યો—૫૯

અખિલ ધાતુની ખાણ એવા આ પર્વતની પાસે રહેનારાંને શ્રી-
ધમદગ, યવને કુંડાં આપે ત્યારે દેવાનું, ઉમાવ્યાસમાં આપવાનું,
આવર્ષ આપવાનું કે આવતે વર્ષ આપવાનું, એવું કોઈ મકારનું
કાણ નથી—૬૦

વર્ષ પછી આપવાનું કે આગ્રહાયગ્રમાં આપવાનું એ (દેવીનું)
કાણ આપનારા લોક, સાંવત્સરિક દૂલ આપનારી લક્ષ્મીદેવીની પા-
સે આવીને, પર્યટિગસે સાંવત્સરિકનું કાણ આપી ઉત્સવ કરેછે—૬૧

એ પર્વતની પેઠે સાંવત્સરિક કાણ રૂપે મને દૂલ આપનારો, તથા
જેણે આગ્રહાયગ્રમાં આપ્યા કાણ આપી દીધું છે એવો, શરદ્માં
પાકેલી શાલિની ને શરદ્માં રાપેલા યવથી, એની પાસે આવેલો
દશ સારો શોળી રહ્યો છે—૬૨

દેવમંતને અનુકૂલ વસ્ત્ર પેદેરેલા, અશ્વયુજ પૂર્ણમાસીએ કે વ-
સંતમાં કે બીજે વખતે રાપેલા પાકથી સમૃદ્ધિમાન થયેલા, આમ
આમડાઆ, અત્ર તમને, કુંડલતાની પાસેથી લુભે છે—૬૩

શ્રીધમકાલ અને વર્ષાકાલની સરખામિનો, નિશાએ પાકરતા
પિમ અને નિશાએ આરતાં ધરેલાનો, જે તદ્દાવત છે તેજ તદ્દાવત
આરીત અને બીજા શેષો વચ્ચે, શમિદેશના મુખીઓ કહે છે
—૬૪

(૧) જે કામમાં મોગ, શામિ, અને શેલડી ઉપર છે. મર્તા (કલાપ)
આપે તે કામે આપવાનું કાળ, એમજ બધારે અર્થ રહે તે કામે આપ-
વાનું કાળ, કામે આપવાનું કાળ કન્યાદિ.

વિબલ્લુપાદાદકી જેવી પર્વતની મધ્યે આવેલી, જેની મધ્યે
આંબુજઅને કૈરવ થયેલાં એવી, આ પ્રત્યક્ષ, વર્ણાસા નામની (૧)
અરજ સ્વલા જેવી સેવ્ય, નદી આવેલી છે—૬૫

એમાંના જલોધના તરંગ, વચમાં આવેલા પર્વતોને અથડાઇ,
કવચિત્ વીટીએો જેવાં થઇ જાયછે, કહ્નો ટવર્ગીંગ જેવા થઇ જાયછે,
કહ્નો જિહ્વામૂલીય જેવા થઇ જાયછે—૬૬

ઐરાવત જેવા હાથીવાળી અને ઉચ્ચૈઃશ્રવા જેવા અશ્વવાળી,
તમારી સેના, જ્યાં કરો મલ નથી એવા પવિત્ર, અને જ્યાં ઘટ તથા
મસકોના શબ્દ થાયછે એવા સુપેય, આ નદીના તટ ઉપર વિશ્રામ
કરો—૬૭

આપવતની કૂખમાં ઊગેલાં વૃક્ષો સર્પજેરી લાંબી સુ ઢોવાળા
હુસ્તીને ગળે બાધેલા દારને બાધવાનાં, અને કુંભસ્થલના ઘસવાથી
શાખાઓને લાલ જણાવવાવાળા ધાઓ—૬૮

શ્રીલક્ષ્મીના કડના હાર | ગાભીર્ધયુક્ત મનવાળા | આતુર્માસ્થાદિ
કરનારના રક્ષક ! કિતિપોમા વિબલ્લુપ ! દેવજેવા તમારા અન્ન
રહેવાથી આ દિવસ અતુર્માસની પૂર્ણિમાઆના જેવો પર્વ (ઉત્સવ)-
નો દિવસ થાઓ—૬૯

આજ રસ્તામાંજ આવેલાં ગિરિ ઉપર મુખ્ય એવાં ઉત્તમ
ગૃહોમા, અંતઃપુરમા ગહેછો તેમ, રહી, તથા અમારા અતિ વિદ્યા-
કુશલ એવા બ્રાહ્મણોનો આશીર્વાદ લાઇ, આપ વિનયાર્થે જાને
—૭૦

સેના તટ ઉપર પડી, ને આજનુજાહુરાજ, કર્ણ સુધી લાંબી

ઉમાસહોદર ઉપર, કલાપક (૧), અશ્વત્થક કે માસિક કાણનીપેઠે
લક્ષ્મીદેવીને પૂજા સમર્પવા, આવ્યો—૫૯

અખિલ ધાતુની ખાણ એવા આ પર્વતની પાસે રહેનારાંને ગ્રી-
ષ્મદય, ધવને કુંડાં આવે ત્યારે દેવાનું, ઉમાધ્યાસમાં આપવાનું,
આવર્ષ આપવાનું કે આવતો વર્ષ આપવાનું, એવું કાંઈ પ્રકારનું
કાણ નથી—૬૦

વર્ષ પછી આપવાનું કે આગ્રહાયણમાં આપવાનું એ(દેવીનું)
કાણ આપનારા લોક, સાંવત્સરિક ફૂલ આપનારી લક્ષ્મીદેવીની પા-
સે આવીને, પર્વદિગસે સાંવત્સરિકનું કાણ આપી ઉત્સવ કરેછે—૬૧

એ પર્વતની પેઠે સાંવત્સરિક કાણ રૂપે અને ફૂલ આપનારો, તથા
જેણે આગ્રહાયણમાં આપવા કાણ આપી દીધું છે એવો, શરદ્માં
પાકેલી શાલિની ન શરદ્માં રાપેલા ધવથી, એની પાસે આવેલા
દશ સારો દેવાની રહ્યા છે—૬૨

હેમંતને અનુકૂલ વસ્ત્ર પેદેરેલા, અશ્વસુષ્ણ પૂર્ણમાસીએ કે વ-
સંતમાં કે બીજે વખતે રાપેલા પાકથી સમૃદ્ધિમાન થયેલા, આમ
ગામડીઆ, અત્ર તમને, કુંદલતાની પાનેથી ભુલ્યો છે—૬૩

ગ્રીષ્મકાલ અને વર્ષાકાલની સરખામિનો, નિશાચી પાકવતા
વિષ અને નિશાચી આરડતાં હરજીનો, જે તદ્દાવત છે તેજ તદ્દાવત
આરીલ અને બીજા રોગો વચ્ચે, સમૃદ્ધિદાયના મુખીઓ કહે છે
—૬૪

(૧) જે કાલમાં મોગ, શાલિ, અને સેલડી ઉપર ઉગતાં (કલાપ)
આવે તે કાલે આપવાનું કમળ, એમજ બ્યારે અશ્વત્થ ફૂલે તે કાલે આપ-
વાનું કમળ, માસે આપવાનું કમળ છત્યાદિ.

પાપીની પેઠે, પાપમયને પણ અપાપમય હલ જાણનારો અ-
નંગ, જેમ ઔરાવત સ્વર્ગંગાના તટને તોડે છે, તેમ નિઃશંક થઈ,
જવાનોનાં હૃદયને ભેદે છે—૭૮

વૈદ્યમણિ જેવું લીલું કદલીગ્રહ, તેમાંથી આવતો વાયુ, કદલી-
નું જ આસન, નદીનું જલ, સૌમ્ય સ્ત્રીના દંત જેવી સ્વચ્છ નવ માલિ-
કા, ઐ, નિદાઈમાં સેવવા યોગ્ય થયાં—૭૯

અત્ર હલહાકનારા, હલ હાકનારાની સભામાં બેસી સામિધેની
ઋક્ જાણતા આલિણોના આળાપાડી, મલિકા પુષ્પ સુધતા સુંઘતા,
કુરુ અને વૃષિજના વિવાહની, તેમ જ્ઞાન અને વરાહના કુદ્ધની ક-
થાઓ ઝટ પટ કરતા ગમ્યાં મારે છે—૮૦

દેવને અસુરના વૈરની પેઠે નિતાન્ત અમશાન્ત, કે દેવપ્રતિ
રાક્ષસ જેવો, અને (ભૂ) નાટ્યાદિ ન જાણનારને પણ, હાથમાં
પાટલચાપયદ્ધિ લઈ, (તે) રીખવતો, આ ઋતુના પ્રાકૃર્ભાવ સાથે
જ, અનંગ પણ પ્રાકૃર્ભાવ પામ્યો—૮૧

દંડ ત્રારણ કરી રક્ષા કરતા અને શિક્ષા પામવા માટે ત્યાં
રહેતા એવા, હણવ ઋષિના સંબંધીઓ, છંદોગ, યાજ્ઞિક, બૌદ્ધ્ય,
આત્મિક, આયર્વણિક, કાઠ, સર્વ ધર્મવચનને દૂર મૂકી, એ ઋતુમાં
શિરીષ પ્રબોધી માલા શુંયવા લાગ્યા—૮૨

આ કચનમય કેતકવન કુલ્યું છે તે શું, ચુલુકેશ્વરને, દાક્ષી,
રૈપતિક, ગૌરગ્રીવા, કૌપિંજલ, એ આદિ ઋષિઓની બેટછે (?) —૮૩

વાયુએ કરીને આ ઋતુમાં એ વરદ્દ લડી છવાઈ રહેલા પરાગ-
ને લીધે, વિદ, ગર્ગ, દાક્ષિ, હસ્તિપદ, ઇત્યાદિનાં સંઘ તથા ધોષ તે-
માં, તેને તેને વિદ ગર્ગ દાક્ષિ કે હસ્તિપદ જણાવનારાં ને ચિન્હ,
તે જણાતાં નથી—૮૪

શાકજોનાં ચિન્હોથી જેમ શાકજોના સંઘ તથા ધોષ જાણાયછે,
કે-શાકજ નહિ એવા બીજાના તેમનાં ચિન્હોથી જાણાયછે, તેમ,
હવે નીપવૃક્ષોથી કરીને આગતીપ્રોએ પર્વાકાંડ આવ્યો એમ જાણ્યું.
—૮૫

મસિંધ કે તકે, નવકંદણી, અને પૂર્વેના પવન, એ મનોભવના
રથના હાંડાને ઠામે, રથના ધૂમ્રગને ઠામે, ને એક બે કે ત્રણ રથી
તાણી જાય એના બજવાન ધોડાને ઠામે રથાં—૮૬

જેમ અશ્વથી જવાને રસતે અશ્વ જોડેલા રથનાં ચક્રથી ઉઠેલી
ધૂળ શોભેછે, તેમ નવ કેતકમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા, અશ્વ સહિત રથને,
પટ્ટાણને, બેસનારનાં અંગને, સર્વને ઢાંડી રહતો, તથા અગ્રને ઊંચ
નાખતો, રથ શોભેછે—૮૭

પાણિનીયોક્ત શાસ્ત્ર જ્ઞાતા દોષ તેવા, કે મોદ, જલ, ક્ષુ-
દ્ધર, તિન્નિ, વગતંતુ, અમરે દાદિગ્રા, વેદ જ્ઞાતા દોષ, તેમ
મસિંધ (કેદાનાદિ) સ્વર મયુગેએ કરી—૮૮

સ્કરુચિનાં સુંદર વાર્તિકોથી જેમ પાણિનીય શાસ્ત્ર, તેમ અન્ન ક્રમલોથી, માનસસરોવરના જલ જેવું, મધ જેમને પ્રિય છે એવા નરો-ને ઉત્તમ મધના જેવું પીવા ચોગ્ય, જલ શોભી રહ્યું—૯૨ .

ચર્મના બનાવેલા ન હોય ! એવા કરંડીઆરૂપ સર્વ બીજાં પુષ્પ ને તજતી લક્ષ્મી, સર્વ ચર્મમય કરંડ જેવા અંબુકોશમાં, શરદ્ધતુ-માં પડી, અથવા કોણ કુંભારનું ઘડેલું મૂકીને વારુટ (?)માં જલ ભરે ?—૯૩ ।

વિરિંચિના ઔરસ અને અનૌરસ પુત્રો, સુભદ્રા સંબંધી શાસ્ત્ર તથા જ્યોતિષશાસ્ત્ર જાણનારા પાણ, જેના પ્રભાવનો તર્ક કરી શકતા નથી એવો હિમઋતુ, છંદાનુવર્તી સેવકની પેઠે, જલને શીત કરતો હોવો—૯૪

શિશુના આકંઠ વિષેના શાસને જાણનારા જેમ તે શાસ્ત્રનો, તેમ ભ્રમરો, જાણે કિરાતાર્જુનોય કે સીતાના મોઢને વિષેના ગ્રંથ તેને ગાતા હોય યૌમ હર્ષથી ગાણુગણાટ કરતા, કે દલતાનો આશ્રય કરવા લાગ્યા —૯૫

સુન્નપુરબણી જનારા દૂતો, સુદ્ધાસી સેવકો સુન્નના માર્ગને કે સુન્નતરફ જવાના પુરદારને સેવે તેમ, અન્ન પુષ્પોથી મહારાજનાં સં-બંધીઓને, સ્વપકારને સેવતા લોકને રોટલીના થોકથી જેમ રોટલી કરનારા તેમ સંતોષતી ઋતુઓ, સેવા કરવા મક્કટ થઈ—૯૬

ઉત્કંઠિત હોય એવી થયેલી ઋતુઓની સેવાથી હેમંત ઋતુની નિશા જેવી વિશાલ બુદ્ધિવાળો, ગુરુ દાક્ષિ અર્જુન વાસુદેવ નકુલ મદ્ર આદિના મહિમાને ધારણ કરતો, એ (કુમારપાલ) અંતરમાં હર્ષ પામ્યો—૯૭

સર્ગ. ૧૭.

પોતાના વહલબોને ઉર આંગળ રાખી. સૈન્યમાંથી, વીજળી જે-
વી વિજીલનારીઓ, પુષ્પ વીણવા માટે, વર્ણાસાની એક બાજુએ આ-
વેલાં વનેમાં ગઇ-૧

સૌમ્ય, કચવાર, શાંડિક, સિંધુ, વર્ણ, આદિ સ્થાનકે કુલની
સ્ત્રીઓએ બાથમાં લીધેલાં તૃક્ષા, વેલીઓથી વીટાયલાં હોય એમ શા-
બતાં હતાં—૨

સાલાતુરીય, ચાર્મતેથી, સ્તૌદયી, એ સ્ત્રીઓએ, હૃદ્ગોલ દર્શના
શસ્ત્રધારીઓની રક્ષામાં રહી, પુષ્પ વીણ્યાં—૩

અક્ષ રમનારી હોઇ અક્ષ રમનાર પાસેથી આંકેલું જીતવાની
લાલસાવાળી હોય તેમ જ્યે રહેલાં પ્રુષ્પોને પણ વીણવાને પ્રયત્ન
કરતાં પોતાની કાખ ઉંચી કરતી કોઇકને, કોઇની લઇ જોદતા કેલ-
લાકે બહુ અભિલાષપૂર્વક જોઇ—૪

મુક્ત, દધિ, કુલત્ય, તિંતિડી, જોનાથી બનાવેલા પદાર્થોમાંથી
જેમ કોઇ કુલત્યના પદાર્થને તજે છે તેમ જૂનાં પ્રુષ્પોને તજી, કોઇ,
નવાંને લેવા લાગી—૫

કોઇએ શ્રમરની બીંહીકથી ગભરાઇ પોતાના મિથને આલિંગન
દહને જેવો મસન્ન કર્યો, તેવો દધિ, મુક્ત, લવાણ, કર્પૂરાદિ ચૂર્ણ,
ધૂત, એ આદિના પદાર્થથી પણ કર્યો નહિ દોય—૬

પ્રુષ્પોપચયના શ્રમથી થયેલા કોઇ મિયાના પરસેવાના જલમાં,
કોઇ મિયતમની દધિ, નાવ પિનાની, દોડી પિનાની, કે ગોળાપિનાની
દોય એમ, રૂબી—૭

દોડી અથ કે હસ્તી તેનો ઉપર ચઢેલાથી પણ દુઃખામ એવા

જિંચે રહેલા પુષ્પ માટે, પગે ચાલતા પોતાના પતિની, શ્વે દહી ખા-
નારા ! એમ ઉપહાસપૂર્વક સંબોધન સહિત, કોઇએ યાચના
કરી—૮

શ્વાનના ટોળા સહિત ફરતા શીકારીની દીકરી ! એમ કહીને
પુષ્પ આપતા પ્રિયને મહાર કરતી કોઇએ, રે શ્વાનના ટોળા સહિત
ફરતા શીકારીની દાકરીના દાસ ! બહુ થયું, એમ કહ્યું—૯

અતિ કુલીન ને વિલાસયુક્ત એવી નારીઓ શું પુષ્પવલ્લીઓ-
ની લીલાને ખરીદ કરનારી છે, કે તેમને તે વેચનારી છે, કે આપ-
નારી લેનારી બનને છે !—૧૦

મજૂર, લવાર, ચમાર, તથા વહીતરા, તેમની પેઠે ઝાડે ઝાડે
રખડે છે એમ, થાકી ગયેલી કોઇને, પતિએ, અતિ પ્રેમથી કહ્યું—૧૧ ✓

કુલથી મહાર કરતી કોઇકને, અક્ષયૂતમાં દાનકર્મમાં કે ગતિમાં
તું મારાથી હારેલી તે વેરને, આ ક્યારે વળાશે એવી ચિંતાવાળા,
કાણની પેઠે સંભારીને તું આમ કરેછે શું, એમ પતિએ કહ્યું—૧૨

કોઇક હાથમાં પુષ્પ વીણવાનો કરંડીઓ લઇને, અયાચિત એવા
સહજ પ્રેમવાળા, અને નિરંતર પોતાને ઉત્સંગમાં રાખતા, એવા
પ્રિયને પણ તપતો ઝૂકીને, નર્મક્રીડાર્થે, વૃક્ષોમાં સંતાઇ ગઇ—૧૩

મસકમાં ભરીને પાણી આણનાર પાસેથી તથા તેને મદદ કર-
નાર પાસેથી જલ લઇને, કોઇક કુંજની અંદર થાકી ગયેલી
પોતાની સખીને, પોતેજ માર્ગ બતાવનારી થઇ, છાંટવા લાગી—૧૪

માર્ગ બતાવવાનું મિથ કરીને, જ્યાં કોઇનો પણ માર્ગ નહિ
એવા કુંજમાં લઇ જઇને, કોઇકને, તેનો મિથ કટિલ ભાવથી ભમા-
વેછે—૧૫

એકે, હે પરદારગમી ! શોકના સગા ! તારી માલા મારે નથી
જાયતી, જા એ મારી શોકનેજ એ પહેરાવ, એમ કહી પતિના વિદેષ
કર્યો—૨૪

એકે સખીને કહ્યું કે તું વિનાકારણ, આકદ કરનારના શરણુ-
રૂપ સ્થાન પ્રતિ, હજે રસને દોડેછે, કેમકે તું લતા છે એમ જાણી તને
બ્રમર તજનારો નથી—૨૫

લતામધ્યે પગે ચાલનારી અને તેથી પરસેવે નહવાઇ ગયેલી
એવી એકને, તેની પાછળ જનારો, નર્મચ્છેદાનિપુણ, તેના પતિ
“ દીક નહાયાં છે ” એમ કહેતો હવો—૨૬

માનૂતિક, વૈચ્છિક, સૌવસ્તિક, એ આદિનાં પલ્લવેથી રચ્યા
રચીને તેમાં કોઇ પોતાના પતિને, આ રચ્યામા સુખે સુખો એમ ક-
હેતી હવી—૨૭

રાખ્દ નિત્ય છે એમ વાદ કરવામા નિત્ય લવતા મીમાસક જેવી
સપત્નીની વાત, કોઇએ, બોલતી એની પોતાની સખીને ના બોલ
એમ કહી, લતા પાછળ રહીને સાલણી લીધી—૨૮

કુટિલ આચારવાળા, ને હવે મો જોઇ રહેલા, એવા દંદરિકી
સાથે બેઠેલા, પોતાના મિત્રને લંતાની અદર જોઇ, કોઇએ લતાથી-
જ, ત્યાંને ત્યાં બાધ્યો—૨૯

સેના સાથે આવેલા, પરિષદ સભાથી, તથા સભામાં બેઠેલી,
એની કોઇ સ્ત્રીએ સમાજિકોને અને સૈનિકોને, ગીત અને માલાગુ ય-
ત્તા, રજન કર્યા—૩૦

અધાર્મિક એવી ગેલી દુકાનવાળીને, હિંદુધર્મિક ! આ આપ, એમ,
માલા અર્પતા જેની કૂખમાના નખસત જાણાઇ ગયાછે એવા પોતાના
મિત્રને એકે કહ્યું—૩૧